

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 06
Sayı/Issue 02
Aralık/December 2022
e-ISSN 2587-1269

Arktik Jeopolitiğinin Artan Önemi Bağlamında ABD'nin Arktik Strateji Belgesi Üzerine Bir Okuma
A Reading on the US Arctic Strategy Document in the Context of the Increasing Importance of Arctic Geopolitics

Mehmet Seyfettin EROL

Ekonomi Güvenliği ve Ticaret Savaşları Bağlamında ABD-Çin Rekabetinin Analizi
Analysis of US-China Competition in the Context of Economic Security and Trade Wars

Bilal KARABULUT-Şafak OĞUZ

Bir Güvenlik Meselesi Olarak Çevre Sorunları
Environmental Problems as a Security Issue

Pelin ALİYEYEV

2022 Rusya-Ukrayna Savaşı'na Giden Süreçte Rusya'nın Bölgedeki Askeri Hazırlıkları
Russia's Military Preparations in the Region Leading to Russo-Ukrainian War of 2022

Mehmet Erkan KILLIOĞLU

Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya Yönelik Askeri Harekâtının İlk Safhasının Harp Prensipleri Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of the First Phase of the Military Operation of the Russian Federation Against Ukraine in Terms of the Principles of War

Ahmet SAPMAZ

Afganistan'da Yaşanan Göç Hareketleri ve Türkiye'deki Afganların Durumunun İncelenmesi
Migration Movements in Afghanistan and Investigation of the Status of Afghans in Türkiye

Özlem İŞİĞİÇOK-Selami KARİMAN

Afganistan'da Gıda Krizi ve Açlık Döngüsü Riski
Food Crisis and the Risk of Hunger Cycle in Afghanistan

Erdal BAYAR

Ortadoğu'da Şiddet, Egemenlik ve Toplumsal Adalet Sorunları
The Problems of Violence, Sovereignty and Social Justice in the Middle East

Betül KARAGÖZ YERDELEN

II. Dünya Savaşı ve Güney Afrika
World War II and South Africa

Sayım TÜRKMAN-Serdar SELÇUK

KİTAP İNCELEMELERİ/BOOK REVIEWS

Kadir Ertaç Çelik, ABD Ulusal Güvenlik Anlayışı ve Türkiye, Astana Yayınları, Ankara 2022, 184 s.

Kadir Ertaç Çelik, USA National Security Approach and Türkiye, Astana Publishing, Ankara 2022, 184 pgs.

Zeki Talustan GÜLTEN

Doğacan Başaran, İran Dış Politikasında İmparatorluk Vizyonu: Pers Yayılmacılığı, Astana Yayınları, Ankara 2022, 305 s.

Doğacan Başaran, Emperorship Vision on the Iran Foreign Policy: Persian Expansionism, Astana Publishing, Ankara 2022, 305 pgs.

Cemal Ege ÖZKAN

CİLT: 6 • SAYI: 2 • ARALIK 2022

Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi Yılda İki Defa Yayınlanır

SAHİBİ

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

DİL EDITÖRLERİ

Prof. Dr. Selma YEL • Türkçe Dil Editörü

Prof. Dr. Cem KARADELİ • İngilizce Dil Editörü

Prof. Dr. Asem NAUŞABAYEVA • Rusça Dil Editörü

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Doğancaz BAŞARAN

Dr. Emre OZAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Dr. Kadir Ertaç ÇELİK

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Zeki Talustan GÜLTEN

Cemal Ege ÖZKAN

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Muthana AL MAHDAMI • Bağdat Üniversitesi

Prof. Dr. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Muammer GÜL • Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Bilal KARABULUT • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR • Kapadokya Üniversitesi

Prof. Dr. Asylbek IZBAİROV • Jeopolitik Araştırma Enstitüsü

Prof. Dr. Iram KHALİD • Pencap Üniversitesi

Prof. Dr. Zaynidin KURMANOV • Boris Yeltsin Kırgız-Rus-Slav Üniversitesi

Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN • Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Şamil ÖÇAL • Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Doç. Dr. A. Fahimi AYDIN • İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Masa KOLANOVIC • Zagreb Üniversitesi

Doç. Dr. Şafak OĞUZ • Kapadokya Üniversitesi

Doç. Dr. Katarzyna STOKLOSA • Güney Danimarka Üniversitesi

Dr. Khalid Taimur AKRAM • Küresel Strateji Çalışmaları Merkezi

Dr. Hassan Daud BUTT • Bahria Üniversitesi

Dr. Sayed M. Abdullah Al Mamun CHOWDHURY • Bangladeş Rajshahi Üniversitesi

Dr. Ankhbayar DANUU • Moğolistan Millî Üniversitesi

Dr. Cenk PALA • Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi

Dr. Shristi PUKHREM • Hindistan Vakfı

YAZIŞMA-HABERLEŞME

Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 9, Çankaya - Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • Faks: +90 312 474 00 45

E-Posta: uksad@ankasam.org • Web: dergipark.gov.tr/uksad

KAPAK & DİZGİ TASARIM

Esra KARADAĞ

YAYIN TÜRÜ

Uluslararası Hakemli Yerel Süreli Yayın

e-ISSN | 2587-1269

YAYIN TARİHİ

29 Aralık 2022

DANIŐMA KURULU

- Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR • Milli Savunma Üniversitesi
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN • Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Edward FOSTER • Stevens Teknoloji Enstitüsü
Prof. Dr. Zafar Nawaz JASPAL • Quaid-i Azam Üniversitesi
Prof. Dr. Izbaïrov Asylbek KARIMOVICH • Jeopolitik Araştırmalar Enstitüsü
Prof. Dr. Iram KHALİD • Pencil Üniversitesi
Prof. Dr. Faaiz Salih MAHMOOD • Musul Üniversitesi
Prof. Dr. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Enkhbat AVIRMED • Moğolistan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Doç. Dr. İtir İMER • Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Sezgin KAYA • Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Abdugani MAMADAZIMOV • Tacikistan Ulusal Siyaset Bilimciler Birliği
Doç. Dr. Farhat TOLİPOV • Özbekistan Bilim Kervanı Enstitüsü
Doç. Dr. Fatma Anıl ÖZTOP • Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Sayim TÜRKMEN • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Alok BANSAL • Hindistan Vakfı
Dr. Huma Naz Siddiqui BAQAI • Karaçi İşletme Enstitüsü
Dr. Ceren GÜRSELER • Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Muwafaq Adil OMAR • Selahaddin Üniversitesi
Dr. Hadza Min Fadhli ROBBY • Endonezya İslam Üniversitesi
Dr. Harinda VIDANAGE • General Sir John Kotelawala Savunma Üniversitesi

YURTDIŐI TEMSİLCİLİKLERİ

- ABD** | *Prof. Dr. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Emekli*
Afganistan | *Dr. Khalilullah RASULI • Kabil Üniversitesi*
Azerbaycan | *Dr. Nazim CAFERSOY • Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi*
Etiyopya | *Dr. Abdu Muhammed ALİ • Dilla Üniversitesi*
Irak | *Doç. Dr. Ahmed Fakak AHMED • Musul Üniversitesi*
Kazakistan | *Doç. Dr. Kanat YDYRYS • Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*
Özbekistan | *Doç. Dr. Shahina İBRAHİMOVA • Taşkent Devlet Şarkiyat Enstitüsü*
Sudan | *Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal*

VOLUME: 6 • ISSUE: 2 • DECEMBER 2022

Journal of International Crisis and Policy Research is Published Twice a Year

OWNER

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

EDITOR

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

VICE EDITORS

Dr. Doğacan BAŞARAN

Dr. Emre OZAN

MANAGING EDITOR

Dr. Kadir Ertaç ÇELİK

PUBLICATION BOARD

Zeki Talustan GÜLTEN

Cemal Ege ÖZKAN

EDITORIAL BOARD

Prof. Muthana AL MAHDAWI • Baghdad University

Prof. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazakh National University

Prof. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Muammer GÜL • Adıyaman University

Prof. Bilal KARABULUT • Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Hasan Ali KARASAR • Cappadocia University

Prof. Izbairov Asylbek KARIMOVICH • Institute of Geopolitical Studies

Prof. Zaynidin KURMANOV • Kyrgyz-Russian Slavic University

Prof. Yelda Hatice ONGUN • Başkent University

Prof. Şamil ÖÇAL • Social Sciences University of Ankara

Assoc. Prof. A. Fahimi AYDIN • İnönü University

Assoc. Prof. Masa KOLANOVIC • University of Zagreb

Assoc. Prof. Şafak OĞUZ • Cappadocia University

Assoc. Prof. Katarzyna STOKLOSA • University of Southern Denmark

Dr. Khalid Taimur AKRAM • Center for Global & Strategy Studies

Dr. Hassan Daud BUTT • Bahria University

Dr. Sayed M. Abdullah Al Mamun CHOWDHURY • University Of Rajshahi

Dr. Ankhbayar DANUU • National University of Mongolia

Dr. Cenk PALA • Ankara Center for Crisis and Policy Studies

Dr. Shristi PUKHREM • India Foundation

CORRESPONDENCE – COMMUNICATION

Journal of International Crises and Policy Research

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 9, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • Fax: +90 312 474 00 45

E-Mail: uksad@ankasam.org • Web: dergipark.gov.tr/uksad

COVER DESIGN & TYPESETTING

Esra KARADAĞ

TYPE OF PERIODICAL

International Refereed Local Periodical Journal

e-ISSN | 2587-1269

PUBLICATION DATE

29 December 2022

ADVISORY BOARD

- Prof. Mustafa Nail ALKAN • Ankara Hacı Bayram Veli University*
Prof. İbrahim Ethem ATNUR • National Defence University
Prof. Temuçin Faik ERTAN • Ankara University
Prof. Edward FOSTER • Stevens Institute of Technology
Prof. Zafar Nawaz JASPAL • Quaid-i Azam University
Prof. Izbaïrov Asylbek KARIMOVICH • Institute of Geopolitical Studies
Prof. Iram KHALİD • Punjab University
Prof. Faaiz Salih MAHMOOD • University of Mosul
Prof. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazakh National University
Prof. Hale ŞIVGIN • Ankara Hacı Bayram Veli University
Assoc. Prof. Enkhbat AVIRMED • Mongolian University of Science and Technology
Assoc. Prof. İtr İMER • Hacettepe University
Assoc. Prof. Sezgin KAYA • Uludağ University
Assoc. Prof. Abdugani MAMADAZIMOV • National Association of Political Scientists of Tajikistan
Assoc. Prof. Fatma Anıl ÖZTOP • Kocaeli University
Assoc. Prof. Farhat TOLİPOV • Institute of Science Caravan of Uzbekistan
Assoc. Prof. Sayim TÜRKMAN • Ankara Yıldırım Beyazıt University
Dr. Alok BANSAL • India Foundation
Dr. Huma Naz Siddiqui BAQAI • Institute of Business Administration of Karachi
Dr. Ceren GÜRSELER • Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Dr. Muwafaq Adil OMAR • Salahaddin University
Dr. Hadza Min Fadhli ROBBY • Islamic University of Indonesia
Dr. Harinda VIDANAGE • General Sir John Kotelawala Defence University

FOREIGN REPRESENTATIVES

- USA** | *Prof. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Retired*
- Afghanistan** | *Dr. Khalilullah RASULI • Kabul University*
- Azerbaijan** | *Dr. Nazim CAFERSOY • Azerbaijan State University of Economics*
- Ethiopia** | *Dr. Abdu Muhammed ALI • University of Dilla*
- Iraq** | *Assoc. Prof. Ahmed Fakak AHMED • Mosul University*
- Kazakhstan** | *Assoc. Prof. Kanat YDYRYS • Cooperation Council of Turkic Speaking Countries*
- Uzbekistan** | *Assoc. Prof. Shahina İBRAHİMOVA • Tashkent State Oriental Studies Institute*
- Sudan** | *Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal*

BU SAYININ HAKEMLERİ - REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK – İstanbul Kent Üniversitesi
Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN – Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ – Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal KARABULUT – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Cem KARADELİ – Ufuk Üniversitesi
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN – Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel KAVUNCU – Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Umut KEDİKLİ – Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Şafak OĞUZ – Kapadokya Üniversitesi
Doç. Dr. Emre ORUÇ – Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Tekin ÖNAL – Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Sabir ASKEROĞLU
- Dr. Doğan BAŞARAN – Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*
Dr. Erdal BAYAR – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Serdar ÇAKMAK – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Kadir Ertaç ÇELİK – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serpil GÜDÜL – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Md. Mostafa FAISAL
Dr. Emrah KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Emre OZAN – Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nuri SALIK – Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Cenk TAMER
- Dr. Hilal ZORBA BAYRAKTAR – Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi*

© Tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

© All rights reserved. No portion of this publication may be reproduced, copied, transmitted without written permission. Citations are allowed.

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

The articles and media sent cannot be repatriated.

The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their respective authors.

Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi açık erişimli ve tamamen ücretsizdir.

The Journal of International Crisis and Policy Research is open access and completely free.

TARANAN INDEXLER VE VERİ TABANLARI

INDEXES & DATABASES

Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, Infobase Index, JIFACTOR, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK tarafından taranmaktadır.

Journal of International Crisis and Policy Research indexed by Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, Infobase Index, JIFACTOR, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGİPARK.

EDİTÖRDEN

Değerli “Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi (UKSAD)” okuyucuları,

Dünyadaki değişen güç dengeleri ve çeşitlenen diğer sorunlar nedeniyle, küresel sistemin yapısı giderek bozulmaktadır. Küresel güvenlik ortamı, İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana hiç olmadığı kadar şiddetli ve karmaşık hale gelmiştir. Bununla beraber uluslararası toplumun ve küresel gücün ağırlık merkezi her yıl dünyanın farklı coğrafyalarına doğru kaymaktadır. Bu değişikliklerin uzun vadede devam etmesi halinde uluslararası toplumun doğasını değiştirecek yeni krizlerin ortaya çıkması muhtemeldir. Nükleer silahlanma ve nükleer kullanma tehdidi de dahil olmak üzere askeri faaliyetler ve statükoyu tek taraflı olarak değiştirecek eylemler, her geçen gün daha da artmaktadır. Bu yüzden de yakın gelecekte Rusya-Ukrayna Savaşı’na benzer farklı krizlerin ortaya çıkma ihtimali vardır.

Bizler, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) olarak bundan tam altı yıl önce, tüm dünyada hızla tırmanan krizleri analiz etmek için yola çıktık ve bu misyonumuzu bir adım daha öteye taşıyarak UKSAD dergimizi kurmaya karar verdik. Günümüzde gelinen noktada bundan altı yıl evvel verdiğimiz kararda ne kadar haklı olduğumuzu görmenin gururu içerisindeyiz. Zira dünya, bir “Krizler Çağı’na” doğru evrilirken; bizler, UKSAD olarak bu değişimi önceden gördük, güncel gelişmeleri değerlendirdik ve gelecekle ilgili tutarlı öngörülerde bulunduk.

Uluslararası sitemin dinamik yapısını da dikkate alarak değişen konjonktüre uygun analizler, raporlar ve makaleler ortaya koyarak ulusal ve uluslararası kamuoyu açısından öncü-çığır açan bir rol oynadık. Bu başarıya ulaşmamızda etkili olan faktörler; dinamik ve yenilikçi yapımız, stratejik düşünce yeteneğimiz, misyonumuz, vizyonumuz ve ilkelerimizdir. UKSAD bünyesinde de bu değerleri etkin bir şekilde hayata geçirmeyi başardık. Ulusal ve uluslararası akademik camianın ilgisini çektiğimizi gösteren en önemli kanıt; 180 bini bulan okunma ve görünürlük sayımızdır.

Çevrimiçi ve tamamen ücretsiz olan dergimizin tarandığı uluslararası alan indekslerinin sayısı da sürekli artmaktadır. Toplamda 12 uluslararası alan indeksinde taranan UKSAD’ın yer aldığı veri tabanları şunlardır: Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, Infobase, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK. Bunlara ek olarak TÜBİTAK ULAKBİM tarafından da kabul almamız beklenmektedir. Buna ek olarak dergimizin çok dilli yayın politikasına sahip olduğunu da hatırlatmak isterim. Bu bağlamda dergimiz Türkçe, İngilizce ve Rusça başta olmak üzere dünya dillerinde makaleler kabul etmektedir.

2022 yılının Aralık ayı itibarıyla sizlerle buluşturduğumuz 6. cilt 2. sayımızda toplamda 9 makale ve 2 kitap incelemesi yer almaktadır. Bu sayımızda makaleler bölümünde; tüm dünyayı etkisi altına alan modern güvenlik tehditlerine ağırlık verdik. Bu bağlamda güvenliğin kapsamının askeri olmayan bir yapıya büründüğü ve ulusal sınırları aştığı gerçeğinden hareket ederek güncel sorunları kapsamlı bir biçimde ele alan bir sayı hazırlamaya çalıştık. Dergide ilk olarak benim kaleme almış olduğum “Arktik Jeopolitiğinin Artan Önemi Bağlamında ABD’nin Arktik Strateji Belgesi Üzerine Bir Okuma” adlı makale yer almaktadır. Bu çalışmayla, küresel gücün ağırlık merkezinin Arktik’e doğru kaymaya başladığını ve güvenlik tehditlerinin burada yoğunlaştığını bir kez daha hatırlatmak istedik. Daha sonra Prof. Dr. Bilal KARABULUT ve Doç. Dr. Şafak OĞUZ’un beraber hazırladıkları “Ekonomi Güvenliği ve Ticaret Savaşları

Bağlamında ABD-Çin Rekabetinin Analizi” adlı çalışmaya yer verdik. Ulusal güvenliğin ekonomi boyutunu inceleyen bu makalede, dünya güvenliğinin ABD ile Çin arasındaki ticaret savaşlarıyla bağlantısı ortaya konmuştur.

Üçüncü sırada yer alan Dr. Pelin ALİYEV’in hazırladığı “Bir Güvenlik Meselesi Olarak Çevre Sorunları” başlıklı çalışmada ise güvenlik anlayışında çevre-ekoloji faktörünün önemi incelenmiştir. Dördüncü olarak, bu yıl küresel güvenliği derinden sarsan bir meseleye değinmek amacıyla Dr. Mehmet Erkan KILLIOĞLU’nun yazmış olduğu “2022 Rusya-Ukrayna Savaşı’na Giden Süreçte Rusya’nın Bölgedeki Askeri Hazırlıkları” adlı makaleyi sizlerle paylaştık. Bununla bağlantılı olarak beşinci sırada Dr. Ahmet SAPMAZ’a ait “Rusya Federasyonu’nun Ukrayna’ya Yönelik Askeri Harekâtının İlk Safhasının Harp Prensipleri Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmaya yer verdik.

Bu sayımızda küresel güvenliğin göç boyutunu da atlamadık. Altıncı sırada Prof. Dr. Özlem IŞIĞIÇOK ve Selami KARİMAN’ın birlikte kaleme aldıkları “Afganistan’da Yaşanan Göç Hareketleri ve Türkiye’deki Afganların Durumunun İncelenmesi” adlı çalışmayı sizlerle paylaştık. Bununla bağlantılı olarak yedinci sırada Dr. Erdal BAYAR’un makalesi olan “Afganistan’da Gıda Krizi ve Açlık Döngüsü Riski” adlı çalışmaya yer verdik. Daha sonra ise Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN’in hazırladığı “Ortadoğu’da Şiddet, Egemenlik ve Toplumsal Adalet Sorunları” adlı makale yer almaktadır. Son olarak da Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN ve Serdar SELÇUK’un birlikte yazmış oldukları “II. Dünya Savaşı ve Güney Afrika” adlı makaleyi sizlerle paylaşmayı uygun gördük.

Kitap incelemelerinde güncel eserlere yer vermeye özen gösterdik. Bu incelemelerden ilki Zeki Talustan GÜLTEN’e ve ikincisi Cemal Ege ÖZKAN’a aittir. Birinci sıradaki kitap incelemesinde Dr. Kadir Ertaç ÇELİK’e ait “ABD Ulusal Güvenlik Anlayışı ve Türkiye” adlı kitap yer almaktadır. İkinci sırada ise Dr. Doğan BAŞARAN’ın kaleme aldığı “İran Dış Politikasında İmparatorluk Vizyonu: Pers Yayılmacılığı” adlı eserin incelemesi yer almaktadır.

Dünya “kontROLSÜZ krizlerle” boğuşurken ve uluslararası sistemin “anarşik yapısı” giderek güçlenirken; uluslararası ilişkiler literatüründe güvenlik çalışmalarının önemi de hızla artmaktadır. Uluslararası statüko, devletlerin tek taraflı eylemleriyle zorla değiştirilme tehlikesi altındadır ve uluslararası barış ve güvenlik arasındaki sınırlar artık bulanıklaşmıştır.

Bizler, UKSAD olarak, bu krizlerin uluslararası sistemi sürekli olarak değiştirdiği gerçeğinden yola çıkarak güncel analizler ortaya koymaya ve gelecek tahminlerinde bulunmaya çalışmaktayız. Bu yüzden her sayımızda tüm dünyayı ilgilendiren krizlere ağırlık vererek yeni jeopolitik depremlere hazırlıklı olmayı ve bunlara karşı bilimsel çözüm önerileri sunmayı amaçlıyoruz.

Bu misyonumuzun ve gayretli çalışmalarımızın bizleri getirdiği nokta açıkçası kıvanç vericidir. Yayın ekibine bu özverili çabalarından ötürü teşekkürü bir borç bilirim. Gelecek sene mayıs ayında çıkacak olan dergimizin 7. cilt 1. sayısı için güncel makalelerinizi bekliyoruz. Bu vesileyle yeni yılınızı kutlar, sağlıklı ve güzel bir yıl dilerim...

UKSAD Editörü

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDITORIAL

Dear readers of the Journal of International Crisis and Policy Research (JICPR),

Due to the changing power balances in the world and other diversifying problems, the structure of the global system is gradually deteriorating. The global security environment has become more acute and complex than ever since the Second World War. However, the center of gravity of the international community and global power shifts to different geographies of the world every year. If these changes continue in the long term, new crises are likely to emerge that will change the nature of the international community. Military activities, including nuclear armament and the threat of using nuclear, and actions that would unilaterally change the status quo, are increasing day by day. Therefore, there is a possibility that different crises similar to the Russia-Ukraine War may arise in the near future.

We, as Ankara Center for Crisis and Policy Studies (ANKASAM), set out exactly six years ago to analyze the rapidly escalating crises all over the world and decided to take this mission one step further and establish our JICPR journal. At the point we have reached today, we are proud to see how right we were in the decision we made six years ago. As the world evolves towards an "Age of Crises", we, as JICPR, have foreseen this change, evaluated current developments and made consistent predictions about the future.

Taking into account the dynamic nature of the international system, we have played a pioneering-groundbreaking role in terms of national and international public opinion by producing analyzes, reports and articles appropriate to the changing conjuncture. The factors that are effective in achieving this success are our dynamic and innovative structure, our ability to think strategically, our mission, vision and principles. We have managed to effectively implement these values within the JICPR. The most important evidence showing that we attract the attention of the national and international academic community is our number of readings and visibility, which has reached 180 thousand.

The number of international indexes scanned by our journal, which is online and completely free, is constantly increasing. The databases of JICPR, which has been scanned in 12 international indexes in total, are as follows: Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, Infobase, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex ve TUBITAK DERGIPARK. In addition to these, we are expected to be accepted by TUBITAK ULAKBIM. In addition, I would like to remind you that our journal has a multilingual publication policy. In this context, our journal accepts articles in world languages, especially in Turkish, English and Russian.

As of December 2022, we have brought you a total of 9 articles and 2 book reviews in our Volume 6, Issue 2. In this context, we have tried to prepare a issue that comprehensively addresses current problems based on the fact that the scope of security has assumed a non-military structure and transcends national borders. The first article in the journal is titled "A Reading on the US Arctic Strategy Document in the Context of the Increasing Importance of Arctic Geopolitics", which I have written. With this study, we wanted to remind once again that the center of gravity of global power has begun to shift towards the Arctic and security threats are concentrated here. Afterwards, we

included the study titled "Analysis of US-China Competition in the Context of Economic Security and Trade Wars" prepared by Prof. Bilal KARABULUT and Assoc. Prof. Şafak OĞUZ. In this article, which examines the economic dimension of national security, the connection of world security with the trade wars between the US and China is revealed.

In the study titled "Environmental Problems as a Security Issue" prepared by Dr. Pelin ALİYEYEV, which ranked third, the importance of environment-ecology factor in security understanding was examined. Fourth, this year, in order to address an issue that deeply shakes global security, we have shared with you the article titled "Russia's Military Preparations in the Region Leading to Russo-Ukrainian War of 2022" written by Dr. Mehmet Erkan KILLIOĞLU. In connection with this, in the fifth place, we have included the study titled "Evaluation of the First Phase of the Military Operation of the Russian Federation Against Ukraine in Terms of the Principles of War" by Dr. Ahmet SAPMAZ.

In this issue, we did not skip the migration dimension of global security. In the sixth place, we shared with you the study titled "Migration Movements in Afghanistan and Investigation of the Status of Afghans in Türkiye" co-authored by Prof. Özlem IŞIĞIÇOK and Selami KARİMAN. In connection with this, we included Dr. Erdal BAYAR's article "Food Crisis and the Risk of Hunger Cycle in Afghanistan" in the seventh place. Afterwards, there is an article titled "The Problems of Violence, Sovereignty And Social Justice in the Middle East" prepared by Prof. Betül KARAGÖZ YERDELEN. Finally, we have seen fit to share with you the article titled "World War II and South Africa" co-authored by Assoc. Prof. Sayim TÜRKMEN and Serdar SELÇUK.

We have taken care to include current studies in book reviews. The first of these reviews belongs to Zeki Talustan GÜLTEN and the second one belongs to Cemal Ege ÖZKAN. In the first place book review, Dr. Kadir Ertaç ÇELİK's book titled "USA National Security Approach and Türkiye" is included. In the second place there is a review of the study titled "Emperorship Vision on the Iran Foreign Policy: Persian Expansionism" written by Dr. Doğacan BAŞARAN.

As the world grapples with "unrestrained crises" and the "anarchic structure" of the international system grows stronger, the importance of security studies in the literature on international relations is rapidly increasing. The international status quo is in danger of being forcibly altered by unilateral actions by states, and the boundaries between international peace and security have now become blurred.

We, as JICPR, are trying to put forward current analyses and make future forecasts based on the fact that these crises are constantly changing the international system. For this reason, in each issue, we aim to be prepared for new geopolitical earthquakes by focusing on the crises that concern the whole world and to offer scientific solutions against them.

The point at which this mission and our diligent work have brought us is frankly flattering. I would like to thank the editorial team for their dedicated efforts. We will be waiting for your current articles for the Volume 7, Issue 1 of our journal, which will be published in May next year. I would like to take this opportunity to congratulate you on your new year and wish you a healthy and beautiful year.

Editor of JICPR
Prof. Mehmet Seyfettin EROL

İÇİNDEKİLER

Arktik Jeopolitiğinin Artan Önemi Bağlamında ABD'nin Arktik Strateji Belgesi Üzerine Bir Okuma | 294
Mehmet Seyfettin EROL

Ekonomi Güvenliği ve Ticaret Savaşları Bağlamında ABD-Çin Rekabetinin Analizi | 323
Bilal KARABULUT-Şafak OĞUZ

Bir Güvenlik Meselesi Olarak Çevre Sorunları | 358
Pelin ALİYEYEV

2022 Rusya-Ukrayna Savaşı'na Giden Süreçte Rusya'nın Bölgedeki Askeri Hazırlıkları | 383
Mehmet Erkan KILLIOĞLU

Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya Yönelik Askeri Harekâtının ilk Safhasının Harp Prensipleri Açısından Değerlendirilmesi | 419
Ahmet SAPMAZ

Afganistan'da Yaşanan Göç Hareketleri ve Türkiye'deki Afganların Durumunun İncelenmesi | 455
Özlem İŞİĞİÇOK-Selami KARİMAN

Afganistan'da Gıda Krizi ve Açlık Döngüsü Riski | 487
Erdal BAYAR

Ortadoğu'da Şiddet, Egemenlik ve Toplumsal Adalet Sorunları | 526
Betül KARAGÖZ YERDELEN

II. Dünya Savaşı ve Güney Afrika | 559
Sayim TÜRKMAN-Serdar SELÇUK

KİTAP İNCELEMELERİ

Kadir Ertaç Çelik, ABD Ulusal Güvenlik Anlayışı ve Türkiye | 599
Zeki Talustan GÜLTEN

Doğacan Başaran, İran Dış Politikasında İmparatorluk Vizyonu: Pers Yayılmacılığı | 608
Cemal Ege ÖZKAN

TABLE OF CONTENTS

A Reading on the US Arctic Strategy Document in the Context of the Increasing Importance of Arctic Geopolitics | 294

Mehmet Seyfettin EROL

Analysis of US-China Competition in the Context of Economic Security and Trade Wars | 323

Bilal KARABULUT-Şafak OĞUZ

Environmental Problems as a Security Issue | 358

Pelin ALİYEYEV

Russia's Military Preparations in the Region Leading to Russo-Ukrainian War of 2022 | 383

Mehmet Erkan KILLIOĞLU

Evaluation of the First Phase of the Military Operation of the Russian Federation Against Ukraine in Terms of the Principles of War | 419

Ahmet SAPMAZ

Migration Movements in Afghanistan and Investigation of the Status of Afghans in Türkiye | 455

Özlem IŞIĞIÇOK-Selami KARİMAN

Food Crisis and the Risk of Hunger Cycle in Afghanistan | 487

Erdal BAYAR

The Problems of Violence, Sovereignty and Social Justice in the Middle East | 526

Betül KARAGÖZ YERDELEN

World War II and South Africa | 559

Sayim TÜRKMAN-Serdar SELÇUK

BOOK REVIEW

Kadir Ertaç Çelik, USA National Security Approach and Türkiye | 599

Zeki Talustan GÜLTEN

Doğacan Başaran, Emperorship Vision on the Iran Foreign Policy: Persian Expansionism | 608

Cemal Ege ÖZKAN

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'İN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA*

*A Reading on the US Arctic Strategy Document in the Context of the
Increasing Importance of Arctic Geopolitics*

Mehmet Seyfettin EROL**

Öz

Küresel iklim değişikliğinin uluslararası politikaya olan yansıması, Kuzey Kutbu bölgesindeki buzulların erimesi nedeniyle yeni su yollarının oluşması üzerinden şekillenmekte ve bu da büyük güçler arasındaki rekabette Arktik jeopolitiğini her geçen gün daha önemli bir bölge haline getirmektedir. Bölgenin önemli enerji kaynaklarına da ev sahipliği yapması, küresel iddiaları bulunan devletleri, Arktik jeopolitiğiyle yakından ilgilenmeye itmektedir. Nitekim ABD de 2022 yılının Ekim ayında Arktik Bölgesi'ne odaklanan ilk ulusal strateji belgesini yayınlamıştır. Bu makalede de Arktik Bölgesi'nin artan jeopolitik önemi, Beyaz Saray tarafından yayınlanan söz konusu belge çerçevesinde incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arktik Bölgesi, ABD, Jeopolitik, Kuzey Kutbu, Strateji Belgesi.

Abstract

The reflection of global climate change on international politics is shaped by the formation of new waterways due to the melting of glaciers in the Arctic region, and this makes Arctic geopolitics an increasingly important region in the competition between great powers. Because the region also contains significant oil resources, states with global claims are keenly interested in Arctic geopolitics. As a matter of fact, in reality, the USA released its first national strategy document focusing on the Arctic Region in October 2022. In this article, the increasing geopolitical importance of the Arctic Region is examined within the framework of the document published by the White House.

Keywords: Arctic Region, USA, Geopolitics, North Pole, Strategy Paper.

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 15.12.2022 **Yayına Kabul Tarihi:** 23.12.2022

** Prof. Dr., Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Başkanı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: mserol@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8358-7326.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan Soğuk Savaş esnasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Sovyetler Birliği'nin liderlik ettiği Varşova Paktı ülkelerine karşı, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) çerçevesinde Batı Bloku'na liderlik etmiştir. Bu süreçte Washington yönetimi, hegemonyasını Batı'ya kabul ettirmiş ve uluslararası sistemdeki iki başat güçten biri olarak konumlanmıştır.¹ Batı Dünyası'na ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel anlamda liderlik eden ABD, özellikle de küreselleşmenin etkisiyle Soğuk Savaş'tan zaferle ayrılan taraf olmuştur. Çünkü 1991 yılına gelindiğinde, Sovyetler Birliği dağılmış ve böylelikle ABD, "tek küresel süper güç" haline gelmiştir.²

Washington yönetimi, Soğuk Savaş'ta elde ettiği zaferi, jeopolitik olarak taçlandırmak istemiş ve dünyanın her bölgesinde varlık gösteren, yaşanan gelişmeleri takip eden ve gerektiğinde yönlendiren bir aktör olarak konumlanmaya çalışmıştır. Bu anlamda ABD'nin tek küresel süper güç olma konumunu sürdürme hedefi,³ uluslararası sistemin başat gücü olma vasfını sürdürmek şeklinde tezahür etmiştir. Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın ardından ABD merkezli olarak tek kutuplu bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır.

Söz konusu düzen, Francis Fukuyama tarafından "Tarihin Sonu"nun⁴ ilan edilmesi gibi gelişmeleri beraberinde getirmişse de 2000'li yıllarla birlikte ABD merkezli tek kutupluluğa karşı çok kutupluluk arayışlarının ön plana çıktığı görülmüştür.⁵ Nitekim Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve BRICS gibi yapılar da bu amaçla kurulmuştur.

1 Serpil Gündül, "Amerika Birleşik Devletleri'nin NSC-68 Çerçevesinde Uyguladığı Soğuk Savaş Stratejisi ve Türkiye'ye Yansımaları", *Gazi Akademik Bakış*, 15(29), 2021, s. 291.

2 Zbigniew Brzezinski, *Tercih*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2005, s. 17.

3 Kadir Ertaç Çelik, *ABD Ulusal Güvenlik Anlayışı ve Türkiye*, Astana Yayınları, Ankara 2022, s. 135.

4 Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" iddiası hakkında detaylı bilgi için bkz. Francis Fukuyama, "Tarihin Sonu mu?", *Tarihin Sonu mu?*, Mustafa Aydın, der., Vadi Yayınları, Ankara 2005

5 Kemal Çiftçi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: "Rıza"ya Dayalı "Hegemonya"dan "İmparatorluk" Düzenine", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 2009, s. 204.

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'NİN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA

Bu anlamda Vladimir Putin'in Rusya Devlet Başkanı olmasının ardından Moskova yönetiminin "Soğuk Savaş travmasını" aşarak çok daha özgüvenli politikalar geliştirdiği görülmüştür. Bu da bir anlamda ABD'nin Soğuk Savaş esnasındaki "ötekisi"nin yeniden canlanması olarak yorumlanabilir.

Diğer taraftan 1970'li yıllardan itibaren modern kapitalist sisteme uyum sağlayan Çin de "Büyük Çin Mucizesi" şeklinde ifade edilen ekonomik büyümesini Şi Cinping'in Çin Devlet Başkanı olmasından sonra jeopolitik hedeflere yönlendirmiş ve özellikle de 2013 senesinde açıklanan Kuşak-Yol Projesi, Pekin yönetiminin koridorlar üzerinden egemenlik mücadelesi yürüttüğü bir süreci başlatmıştır.⁶ Zaman içerisinde Çin, ABD'nin küresel liderliğine meydan okuyan "challenger" şeklinde yorumlanmıştır.⁷

Böylesi bir ortamda ABD, yeni meydan okumalar ve yeni sınamalar karşısında hegemonyasının iki temel sac ayağı olan Avrupa ve Asya-Pasifik bölgelerindeki müttefikleriyle ilişkilerini derinleştirme ihtiyacı hissederken; rakiplerinden gelecek meydan okumaları sınırlandırmanın da yollarını aramaktadır. Bu kapsamda Washington yönetiminin koridorların ve enerji kaynaklarının kontrolüne odaklandığını ifade etmek mümkündür.

Küresel ısınmaya paralel olarak hem yeni deniz rotalarının oluşması bakımından hem de enerji kaynakları açısından ön plana çıkan bölgelerden biri de Arktik Bölgesi'dir.⁸ Nitekim ABD, 2022 yılının Ekim ayında ilk kez söz konusu bölgeye yönelik strateji belgesi yayınlamıştır.⁹ Bu da Washington yönetiminin bölgeye olan ilgisinin artacağına işaret etmektedir. Bilhassa 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ardından İsveç ve Finlandiya'nın uzun yıllar başarıyla uyguladıkları tarafsızlık politikasını

6 Kadir Ertaç Çelik-Doğacan Başaran, "Empire Tendencies of USA within the Context of Asia-Pacific Policy and China: An Analysis of Trump Doctrine", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2019, s. 35.

7 Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2019, s. 13.

8 Esra Vardar Tutar-Seçkin Arpalier, "Uluslararası İlişkilerde Yeni Rekabet Alanı Olarak Arktik", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 8(1), 2020, s. 21.

9 "National Strategy for the Arctic Region", *The White House*, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.11.2022).

terk ederek NATO üyeliğine başvurmaları, Baltık Denizi ülkelerinin ABD nezdindeki önemini arttırmış ve Washington'un NATO aracılığıyla Baltıklar üzerinden Arktik açılımı yapabileceği bir zemin oluşturmuştur. Zaten 2022 senesinin Ekim ayında yayınlanan belgede Rusya-Ukrayna Savaşı'nın etkisi bulunmaktadır.

Bu makalede de ABD'nin Artık Bölgesi üzerine yayınladığı strateji belgesi incelenmekte ve söz konusu bölgenin artan jeopolitik önemine odaklanılmaktadır. Türkçe literatüre bakıldığında, Arktik jeopolitiğine ilişkin çalışmaların son yıllarda yeni yeni popülerleştiği görülse de alanda ciddi bir boşluk vardır. Daha da mühimi, makalenin odak noktasını teşkil eden strateji belgesini irdeleyen akademik bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple de makale, literatürdeki boşluğun giderilmesine yönelik mütevazı bir katkı yapmayı hedeflemektedir.

Türkçe ve İngilizce kaynaklar üzerinden literatür taraması ve belge incelemesi yöntemiyle kaleme alınan makale, iki bölümden oluşmaktadır. Makalenin birinci bölümünde Arktik jeopolitiği anlatılırken; ikinci bölümünde ise Beyaz Saray tarafından 2022 yılının Ekim ayında yayınlanan "Arktik Bölgesi İçin Ulusal Strateji" başlıklı belge incelenmektedir.

ARKTİK JEOPOLİTİĞİ

Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya kıtalarının en yakın olduğu coğrafi bölge, Arktik Bölgesi'dir. Bölge, 66. kuzey paraleli ile Kuzey Kutup noktası arasındaki sahayı kapsamaktadır. 9 milyon km²'sini karaların oluşturduğu bölge, yaklaşık 27 milyon km²'ye tekabül etmektedir.¹⁰

10 Alp Yüce Kavas, "Soğuk Savaş Sonrası Arktika Bölgesi Jeopolitiği ve Bölgesel İş Birliği Potansiyeli", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2019, s. 28.

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'NİN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA

Bölgede ABD, Danimarka, Finlandiya, İsveç, İzlanda, Kanada, Norveç ve Rusya bulunmaktadır.¹¹ Özellikle de 21. yüzyılın en ciddi güvenlik sorunlarından biri olan küresel ısınmaya¹² bağlı olarak buzulların erimesi, bölgenin jeopolitik önemini arttırmaktadır. Hatta bu yüzden 21. yüzyılın "Arktik Yüzyılı" olacağı yönünde iddialar da söz konusudur.¹³ Zira buzulların erimesiyle birlikte yeni deniz rotaları oluşmakta ve teknolojik gelişmelerin de etkisiyle bölgedeki hidrokarbon rezervlerine ulaşmanın kolaylaşacağı düşünülmektedir.¹⁴

Arktik rotası sayesinde Asya ile Avrupa arasındaki erişimin Hint Okyanusu-Kızıldeniz-Süveyş Kanalı-Akdeniz-Cebelitarık güzergâhına kıyasla önemli ölçüde azalacağı söylenebilir. Böylece yakıt ve zaman tasarrufu sağlanacak ve deniz haydutluğu gibi riskler bertaraf edilecektir.¹⁵ Bu kapsamda Arktik Bölgesi'nde dört ana rotanın bulunduğu ifade edilebilir. Söz konusu güzergâhlar ise şunlardır:¹⁶

- Kuzey Deniz Rotası: Doğu Asya'dan Batı Avrupa'ya Süveyş Kanalı üzerinden gerçekleşen deniz ulaşımını 21.000 km'den 12.800 km'ye indirmesi öngörülen ve 10-15 günlük zaman kazandıracığı düşünülen rotadır. Rusya'nın Arktik politikasının da temelini Kuzey Deniz Rotası'nın kontrolü oluşturmaktadır.¹⁷
- Kuzeybatı Geçidi: Kanada ve ABD kıyılarından geçen güzergâh, 2020'li yıllarla birlikte her geçen gün daha da önem kazanmaktadır.

11 Onur Limon, *Arktika Jeopolitiği-1*, Efe Akademi, İstanbul 2020, s. 98.

12 Bilal Karabulut, "Küreselleşme Sürecinde Güvenlik Alanında Değişimler Karadeniz'in Güvenliğini Yeniden Düşünmek", *Karadeniz Araştırmaları*, 6(23), 2009, s. 2.

13 Oran R. Young, "The Age of the Arctic", *Foreign Policy*, 61, 1986.

14 Michael Byers, *Who Owns the Arctic?*, Douglas&McIntyre, Vancouver 2009, s. 19.

15 Ferhan Oral, "İklim Değişikliğinin Küresel Deniz Ticaretine Etkileri", ANKASAM, <https://www.ankasam.org/iklim-degisikliginin-kuresel-deniz-ticaretine-etkileri/>, (Erişim Tarihi: 15.11.2022).

16 Aynı yer.

17 Prokhor Tebin, "The New Naval Doctrine of Russia", *Valdai Discussion Club*, <https://valdaiclub.com/a/highlights/the-new-naval-doctrine-of-russia/>, (Erişim Tarihi: 16.11.2022).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

- Transpolar Deniz Rotası: Bering Boğazıyla Rusya'nın Murmansk oblastını bağlaması düşünülmektedir. Halihazırda kullanışlı olmayan rotanın işlenmesi için aktörlerin buzkıran gemiler üzerinden ciddi yatırımlar yapması gerekmektedir. Fakat küresel ısınmaya paralel olarak ilerleyen dönemlerde aktif bir biçimde yararlanılan bir rotaya dönüşme olasılığı bulunmaktadır.
- Arktik Köprü: Köprüsü: Rusya'nın Murmansk, Norveç'in Norvik ve Kanada'nın Churchill limanlarını birbirine bağlaması hedeflenmektedir.

Yukarıda ifade edilen güzergahlar ve bölgenin zengin yer altı kaynaklarını, Arktik Bölgesi'ni bir güç mücadelesi alanına dönüştürmektedir. Bu anlamda bölgesel işbirliğinin Arktik Konseyi üzerinden yürütüldüğü görülmektedir. Söz konusu konsey, 19 Eylül 1996 tarihinde Ottawa'da Kuzey Kutbu Konseyi, Kuzey Kutbu Yerli Halkları ve diğer Kuzey Kutbu aktörlerinin ortak Kuzey Kutbu meselelerine aktif katılımıyla Kuzey Kutup devletleri arasındaki işbirliğini, koordinasyonu ve etkileşimi geliştirmek için üst düzey bir hükümetler arası forum olarak kurulmuştur.¹⁸ Sekiz bölge devletinin aynı zamanda konseyde üye olarak yer aldıkları görülmektedir.¹⁹ Bununla birlikte bölge devletlerinin ağırlıklı olarak ABD ve NATO'yla işbirliği yapma eğiliminde oldukları ve Rusya'dan tehdit algıladıkları söylenebilir. Nitekim Rusya'nın konsey üyeliği askıya alınmıştır. Bunun yanı sıra bir bölge dışı aktör olarak Çin de bahse konu olan bölgedeki etkisini arttırmaya dönük çaba içerisindedir. Bu kapsamda aktörlerin yaklaşımlarının irdelenmesi gerekmektedir.

Arktik devletleri bağlamında öncelikle Norveç'e değinmek gerekirse, Svalbard takımadaları konusunda Rusya'yla ihtilaf halinde olduğu belirtilmelidir. Moskova yönetimi, söz konusu adanın Norveç'e ait olduğunu

18 "The History of the Arctic Council", *Arctic Council*, <https://www.arctic-council.org/about/timeline/>, (Erişim Tarihi: 16.11.2022).

19 Onur Limon, "Arktik Konseyi ve Türkiye'nin Unutulan Arktik Konseyi Gözlemci Üyelik Başvurusu", *International Journal of Politics and Security*, 3(1), 2021, s. 311.

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'NİN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA

kabul etmesine rağmen ekonomik amaçlar dışında kullanılmasına karşı çıkmakta ve bu da tarafları dönem dönem karşı karşıya getirmektedir.²⁰ Bu da Norveç'in bölgeye ilişkin tehdit algılamalarında Rusya'nın önde gelmesine yol açmaktadır. Üstelik Norveç, bir NATO üyesidir. Bu da Oslo yönetiminin NATO merkezli güvenlik paradigması çerçevesinde hareket etmesini ve dolayısıyla ABD'ye yakın bir aktör olarak konumlanmasını beraberinde getirmektedir.

Arktik Bölgesi'nin bir diğer devleti ise Danimarka'dır. Danimarka'nın Hans Adası başta olmak üzere bölgesel düzlemdeki çeşitli sorunlardan mütevellit Kanada'yla karşı karşıya geldiği bilinmektedir. Buna rağmen Kopenhag yönetimi de bir NATO müttefiki olması hasebiyle ABD'ye yakın bir aktördür. Lakin Rusya'yla doğrudan sınırdaşlık durumunun bulunmamasından ötürü Rusya merkezli tehdit algısının diğer bölge devletlerine kıyasla daha zayıf olduğu ifade edilebilir.

Arktik Okyanusu'na kıyıdaş devletlerden olan Kanada, geleneksel dış politika yaklaşımında olduğu gibi bölgede de ABD'ye yakın bir aktör olarak konumlanmaktadır. Nitekim ABD'yle birlikte Kuzeybatı Geçidi'nin etkin bir rotaya dönüştürülmesini savunmakta ve böylelikle bölgedeki jeopolitik önemini arttıracığını düşünmektedir. Arktik ülkelerinden bir diğer ise İzlanda'dır. İzlanda, dış politikasını üç temel öncelik üzerine kurgulamıştır. Bunlar ABD'yle olan ilişkileri, AB'yle münasebetleri ve NATO üyeliği konusudur. İzlanda resmi olarak AB dışında yer almasına rağmen, genel itibariyle AB politikalarıyla uyumlu hareket etmektedir. 2014 yılında Rusya'nın Ukrayna müdahalesi nedeniyle AB tarafından Rusya'ya uygulanan ekonomik yaptırımlara İzlanda da katılmış ve ABD-AB politikaları kapsamında tutum sergilemiştir. İzlanda, 2022 senesindeki Ukrayna Savaşı'nda da Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımları desteklemektedir.²¹

20 Adnan Dal, "Kuzeydeki Asırlık Çatışma: Arktik Bölgesi'ndeki Çıkarlar Algılaması ve Egemenlik Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 2020, s. 294.

21 "Iceland: Fish Fight Spawned Over Ukraine Sanctions", *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/features/2015/10/8/iceland-fish-fight-spawned-over-ukraine-sanctions>, (Erişim Tarihi: 19.01.2022).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bölge devletlerinden olan İsveç ve Finlandiya ise dış politikada benzer davranışlar sergileyen ve genellikle birlikte hareket eden iki ülkedir. Nitekim aktörler, uzun yıllar boyunca uyguladıkları tarafsızlık politikasını da 2022 yılının Şubat ayında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ardından terk ederek NATO üyeliğine beraber başvurmuştur. Çünkü iki ülke de "Rus yayılcılığının" bir sonraki hedefinin kendileri olabileceği şeklinde kaygılara sahiptir. Bu durum ise Stockholm ve Helsinki yönetimlerinin Arktik jeopolitiğinde de Washington yönetimini mühim bir partner olarak görmesini beraberinde getirmektedir.

Anlaşılacağı üzere Rusya dışındaki bölge devletleri, ABD'nin müttefiki konumundadır. ABD'nin Arktik bölgesine yönelik yaklaşımı makalenin ikinci bölümünde 2022 yılının Ekim ayında yayınlanan strateji belgesi çerçevesinde ele alınacaktır. Bu noktada Rusya'nın bölge politikasına değinmek gerekmektedir.

Moskova yönetimi, öncelikle Arktik bölgesini jeopolitik olarak kendisinin kuzeyden kuşatılmasının önlenmesi hassasiyetiyle değerlendirmektedir. Nitekim İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliklerine de bu sebeple karşı çıkmaktadır. Diğer taraftan Rusya'nın Arktik bölgesinde iki belirleyici parametrenin bulunduğu bahsedilebilir. Bunlardan ilki, egemenlik alanlarıdır. Zira Rusya, 2001 yılında reddedilmesine rağmen Lomonosov ve Alpha-Mendeleev Sırtları da dahil olmak üzere Kuzey Buz Denizi'ndeki 1,2 milyon km²'lik alanda egemenlik iddiasında bulunmaktadır.²² İkinci husus ise Arktik Bölgesi'nin doğal kaynaklarıyla ilişkilidir. Zira bölgede doğalgaz ve petrol rezervlerinin yanı sıra zengin nikel, krom, manganez, bakır, antimon, kalay, tungsten ve altın madenlerinin de bulunduğu düşünülmektedir. Bu yüzden de Moskova yönetimi, Arktik'teki egemenliğini genişletmesini ekonomik refahına giden yollardan biri şeklinde değerlendirmektedir.

22 Heather Conley-Jamie Kraut, "U.S. Strategic Interests in the Arctic An Assessment of Current Challenges and New Opportunities for Cooperation", CSIS, 2010, s. 17.

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'İN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA

Öte yandan Kremlin yönetimi, Arktik Bölgesi'ni küresel ticaret ve Atlantik ve Pasifik Okyanuslarına erişim bağlamında da ele almaktadır. Bu kapsamda Rusya, Kuzey Deniz Rotası'nın güvenliğine ve geliştirilmesine büyük önem arz etmektedir. Bu durum, Rusya'nın deniz doktrinine de yansımış vaziyettedir.

Bölge devletlerinin yanı sıra Arktik jeopolitiğine bölge dışı aktörler de ilgi göstermektedir. Elbette bunların başında Çin ve Avrupa Birliği (AB) gelmektedir. Pekin yönetiminin bölgeye olan ilgisini yansıtan en önemli girişim ise "Kutup İpek Yolu" projesidir.²³

Kutup İpek Yolu, Kuzey Kutup Dairesi üzerinden üç büyük ekonomik merkezi (Kuzey Amerika, Doğu Asya ve Batı Avrupa) birbirine bağlayan Kuzey Kutbu nakliye rotalarını ifade etmektedir. Kuşak-Yol Projesi çerçevesinde gündeme gelen girişim, Çin'in küresel ticarete ve bu bağlamda ticaret yollarına hâkim olma çabasının bir ürünüdür. Bu sebeple Pekin yönetiminin Arktik jeopolitiğine olan ilgisi her geçen gün artmaktadır. Bu yüzden de 2015 senesinde kendisini "Yakın Arktik Devleti" olarak tanımlayan Çin, 2018 senesinde Arktik politikasını içeren "Beyaz Kitap"ı yayınlamıştır.²⁴ Dolayısıyla Pekin, ticaret yollarına egemen olma iddiası bağlamında Arktik jeopolitiğindeki etkisini de arttırma arzusu içerisindedir.

Bölge dışı aktörlerden olan AB ise daha ziyade üyesi olan devletlerin çıkarları ve bu kapsamda gelişen müttefiklik ilişkisi çerçevesinde Arktik Bölgesi'ne yaklaşmaktadır. Bunun yanı sıra birliğin enerji güvenliği ve ticari ilişkiler boyutunda da bölgeyi önemseydiği ve burada temelde ABD'yle paralel bir politik duruş geliştirdiği öne sürülebilir.

²³ "Polar Shipping Routes", *The Geography of Transport Systems*, <https://transportgeography.org/contents/chapter1/transportation-and-space/polar-shipping-routes/>, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

²⁴ Veli Ahmet Çevik-Tülin Durukan, "Çin'in Kuzey Kutbu'na Olan İlgisi: Kutup İpek Yolu", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 2020, s. 254.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Tüm bu bilgilerden hareketle, uzun yıllar boyunca bölgedeki çıkarlarını Kanada'yla yürütülen ortak çalışmalar ve özellikle de Kuzeybatı Geçidi'nin etkinliğinin sağlanması amacı doğrultusunda inşa eden ABD'nin her şeye rağmen küresel liderliği bakımından bölgeyi öncelik teşkil eden bir coğrafya olarak görmediği iddia edilebilir. Fakat küresel ısınmaya paralel olarak buzulların erimesi, küresel hegemon gücün temel şartlarından biri olan ticaret rotalarının ve enerji kaynaklarının kontrolü ve denetimi iddiası bağlamında Washington yönetimini de Arktik merkezli gelişmelerle yakından ilgilenmeye yönlendirmiştir.

Bilhassa Rusya-Ukrayna Savaşı, bu ilginin gelişiminde kırılma noktası olmuştur. Zira NATO aracılığıyla Rusya'yı Karadeniz üzerinden kuşatan ve bir anlamda "Geniş Karadeniz"²⁵ "NATO Gölü"²⁶ne dönüştüren ABD,²⁶ söz konusu çevrelemeyi İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyelikleri vesilesiyle Baltık Denizi'ni de içerecek bir biçimde genişletme imkanı elde etmiştir. Üstelik bu durum, ABD'nin Rusya dışındaki tüm Arktik devletleriyle NATO kapsamında müttefik olmasını sağlayacak bir ortam yaratmıştır. Bu yüzden de ABD, Arktik konusunda daha somut stratejiler geliştirme ihtiyacı hissetmiştir. Bu ihtiyacın yansıması olarak da 2022 yılının Ekim ayında "yayınlanan "Arktik Bölgesi İçin Ulusal Strateji" başlıklı belgeyi yayınlamıştır. Bu noktada söz konusu bölgeye odaklanmak gerekmektedir.

BEYAZ SARAY'IN "ARKTİK BÖLGESİ İÇİN ULUSAL STRATEJİ" BELGESİ

Beyaz Saray tarafından yayınlanan belge, ABD'nin barışçıl, istikrarlı, müreffeh ve işbirlikçi bir Kuzey Kutbu bölgesi istediğini belirtmekte ve bu kapsamda 2032 yılına uzanan on senelik bir vizyondan bahsetmektedir.²⁷

25 Mehmet Seyfettin Erol-Sertif Demir, "Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek", *Gazi Akademik Bakış*, 6(11), 2012, s. 18.

26 Doğan Başaran, "Pax-Amerikana Kavramı ve Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkanlar Politikasının Dönüşümü", 4(1), 2018, s. 48.

27 "National Strategy for...", a.g.m., s. 3.

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'NİN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA

Buna ek olarak belgenin yönetici özeti kısmında Washington yönetiminin Arktik bölgesinin 2013 yılından itibaren bir rekabet alanına dönüştüğünü kabul ettiğini vurgulanmıştır. Ayrıca aynı bölümde belge, 2022 senesinin Şubat ayında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın bölgedeki jeopolitik fay hatlarını çok daha kırılğan hale getirdiğine dikkat çekmiştir.²⁸

Bu anlamda İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya gerçekleştirdikleri üyelik başvurularının söz konusu savaştan kaynaklandığı düşünüldüğünde, belgenin yayınlanmasını da Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik müdahalesiyle ilişkilendirmek mümkündür. Ayrıca belge, Beyaz Saray'ın Arktik Bölgesi'ne odaklanan ilk strateji belgesi olması nedeniyle de oldukça önemlidir.

ABD'nin bölgedeki çıkarlarını korumak için Arktik politikasını dört sütun çerçevesinde ele alacağını dile getiren belgede ifade edilen sütunlar şunlardır:²⁹

- Güvenlik
- İklim Değişikliği ve Çevre
- Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma
- Uluslararası İşbirliği ve Yönetişim

Bahse konu olan belgenin ilk başlığını "Arktik Bölgesi'nde Değişen Koşullar" başlığı oluşturmaktadır. Bu bölümde Washington yönetimi, bölge jeopolitiğinde meydana gelen değişimleri ifade etmektedir. İlk olarak ABD'nin küresel iklim değişikliğine ve bunun çevrede yarattığı tahribata dikkat çekerken; balıkçılık başta olmak üzere gıda güvenliğini olumsuz etkileyen gelişmelere vurgu yapmaktadır. Buna ek olarak Beyaz Saray, buzulların erimesinin yeni fırsatlar ve zorluklar yarattığının da altını çizmektedir. Bu kapsamda ABD'nin odaklandığı temel hususun denizlerdeki seyrüsefer özgürlüğü olduğu söylenebilir.³⁰

²⁸ Aynı yer.

²⁹ Aynı yer.

³⁰ "National Strategy for...", a.g.m., s. 5-6.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ayrıca Beyaz Saray, Rusya'nın Arktik jeopolitiğindeki istikarsızlaştırıcı aktör olduğunu öne sürmüştür. Moskova yönetiminin kendi altyapısını geliştirdiğini, egemenlik iddialarıyla bölge devletlerini istikrarsızlaştırdığını ve bölgede gerçekleştirdiği tatbikatlar aracılığıyla bölgeyi güvensizleştirdiğini belirtmiştir. Buna ek olarak ABD, Çin'in Kuzey Kutbu'ndaki etkinliğinin arttığını da vurgulamıştır.³¹ Dolayısıyla ABD, bölge okumasını da küresel değerlendirmelerine paralel bir biçimde inşa etmiştir. Washington'a göre, tıpkı küresel güç mücadelesinde olduğu gibi Arktik jeopolitiğinde de temel "ötekiler", Rusya ve Çin'dir. Bölgenin değişen yapısı da daha ziyade Moskova ve Pekin yönetiminin eylemlerinin yarattığı rahatsızlık bağlamında ele alınmaktadır.

Bu genel perspektifin ardından "Yaklaşımımız: Stratejik Sütunlar ve Yol Gösterici Prensipler" başlığında Beyaz Saray, yukarıda belirtilen sütunları açmakta ve ABD'nin bölgeye liderlik edeceğini söylemektedir. İlk olarak güvenlik sütunundan başlamak gerekirse belgede Washington yönetimi, bölgesel güvenliğin nasıl sağlanacağını şu şekilde ifade etmektedir:³²

"ABD anavatanına ve müttefiklerimize yönelik tehditleri şu şekilde caydıracağız: Kuzey Kutbu'ndaki çıkarlarımızı savunmak için gereken yetenekleri geliştirirken; müttefiklerimizle müşterek yaklaşımların koordinasyonunu sağlayıp bölgedeki riskleri azaltmak isteyen ülkelerle işbirliği yapacağız. Amerikan halkını ve egemen topraklarımızı savunmak için yaptığımız gibi."

Anlaşılacağı üzere Washington yönetimi, bölgesel liderliğini tıpkı küresel liderliğinde olduğu gibi müttefiklik ilişkilerini kuvvetlendirmek suretiyle sağlayabileceğini düşünmektedir. Bu kapsamda ABD'nin Rusya ve Çin'den tehdit algılayan bölge devletleriyle işbirliğini geliştirmek suretiyle bölgede makul bir güç dengesi yaratmayı amaçladığını ifade etmek mümkündür.

³¹ Aynı yer.

³² "National Strategy for...", a.g.m., s. 7.

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'NİN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA

İkinci sütunda ise iklim değişikliği ve çevrenin korunması amacına odaklanılmaktadır. Bu kapsamda ABD'nin küresel ısınmaya bağlı olarak yaşanan iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini hafifletebilmek için bilimsel çalışmalara ağırlık vereceği ve Arktik'teki ekosistemi korumayı önemseydiği belirtilmiştir.

Üçüncü sütun ise ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğine vurgu yapmaktadır. Burada da Washington yönetiminin müttefikleriyle işbirliğini esas alan bir yaklaşım sergileyeceği şu sözlerle dile getirilmektedir:³³

“Ekonomik sektörler, altyapıya hizmet yaparak büyürler. Kuzey Kutbu Bölgesi'nde de yüksek standartlı yatırımları ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek amacıyla müttefiklerimizle birlikte çalışacağız.”

Uluslararası işbirliği ve yönetişime odaklanan dördüncü sütunda Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik müdahalesine atıfta bulunmakta ve bölge devletlerinin tehdit algılamalarını ABD nüfuzunun genişletilmesi noktasında bir fırsata çevirmeyi öngörmektedir. Zira ABD, bu sütunda uluslararası işbirliğinin uluslararası hukuka saygı çerçevesinde şekillenmesi gerektiğini belirtmekte ve ABD'nin bölgedeki müttefikleriyle ortak yaklaşımlar geliştirme noktasında istekli olduğunu dile getirmektedir.

Washington yönetimi, Arktik Bölgesi'ne ilişkin strateji belgesinde dört sütunun beş ilkeye dayandırıldığını belirtmektedir. Bunlardan ilki bölgenin yerli topluluklarıyla dayanışmayı koordine etme ve bölgeyi birlikte yönetmektir. Bu stratejinin ortak bir şekilde belirlenip müşterek biçimde hayata geçirileceğini belirten belge, ABD'nin karşılıklı saygıya dayalı eşitler arası ilişkiler kurduğu mesajını vermektedir.

Bu kapsamda belgedeki ikinci prensip, müttefikler ve ortaklarla ilişkilerin derinleştirilmesidir. Bu kapsamda belgede şu ifadeler yer almaktadır:³⁴

³³ Aynı yer.

³⁴ Aynı yer.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

“Kuzey Kutbu, ABD’nin en yakın müttefiklerine ve ortaklarına ev sahipliği yapıyor. Kuzey Amerikalı komşumuz Kanada ve Avrupalı müttefik ve ortaklarımız Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Norveç ve İsveç bizim için önemli. İşbirliğimizi geliştirmeye devam edeceğiz. Birlikte çalışabilirlik için bilgi paylaşımını esas alacağız ve bu da Arktik dayanışmasını geliştirecek. Bölgede uluslararası hukuku, kuralları ve değerleri benimseyen ülkeler beraber hareket edecek.”

Burada dikkat çekici husus, ABD’nin açıkça dile getirmese de değerler ve uluslararası hukuk vurgusu yaparak demokrasiler-otokrasiler ayrımına gitmesidir. Zaten ABD Başkanı Joe Biden, çeşitli platformlarda Rusya ve Çin’i otokratlıkla suçlamış ve ABD ile müttefikleri arasındaki ilişkileri demokratik değerler üzerinden inşa edilen münasebetler olarak gördüğü mesajını vermiştir. Dolayısıyla ABD’nin Arktik politikasında da aynı yaklaşımın sürdüğünü iddia etmek mümkündür.

Söz konusu beldedeki üçüncü prensip, uzun vadeli yatırımların planlanmasıyla ilişkilidir. Bu kapsamda Washington yönetimi, yeni buzkıran gemiler inşa etmek, iletişim ve denizcilik altyapısını geliştirmek ve bilimsel araştırmalara yatırım yapmak gibi uzun vadeli refah ve kalkınmayı önceleyen bir yaklaşımdan bahsetmektedir.

Belgede yer alan dördüncü ilke, sektörler arası işbirliğinin ve yenilikçi fikirlerin geliştirilmesidir. Bu anlamda ABD, Arktik Bölgesi’ndeki problemleri çözmeye noktasında ulusal hükümetlerin çabalarının yetersiz kalabileceğini belirterek özel sektörlerin teşvik edilerek desteklenmesini, sektörler arasında işbirliği yapılması gerektiğini ve bunun sivil toplum kuruluşları, akademik kurumlar ve hatta eyaletler ile yerel yönetimler arasındaki işbirlikleri aracılığıyla güçlendirilmesinin zaruriyet arz ettiğini vurgulamıştır.³⁵

³⁵ Aynı yer.

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'İN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA

Esasen bu açıklama, hem ekonomik hem de kültürel işbirliğinin derinleştirilmesi amacını barındırmaktadır. Yani ABD'ye siyasi, güvenlik ve askeri temelli işbirlikleri, bölgedeki müttefiklik ilişkilerini bir seviyeye taşısa da istenilen düzeye ulaştıramayacaktır. Bu nedenle de Washington yönetimi, müttefikleriyle olan ilişkilerinin ekonomik ve kültürel işbirliği yoluyla derinleştirilmesi ihtiyacının bulunduğunu belirtmektedir.

Beşinci prensip ise kanıtlara dayalı bir yaklaşımın taahhüt edilmesidir. Bu çerçevede ABD çeşitli kurumların arasındaki eşgüdümün önemini vurgulamıştır.³⁶

Belgenin devamında ise yukarıda belirtilen sütunlara ilişkin stratejik hedefler aktarılmaktadır. Bu çerçevede ABD, güvenlik konusunda kendi halkının, topraklarının ve müttefiklerinin güvenliğini koruma taahhüdünü yinelerken; askeri ve sivil yeteneklerin geliştirilmesinin önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ABD, tehditleri ve riskler karşısında caydırıcılığın güçlendirilmesi ihtiyacına odaklanmaktadır. Bu çerçevede Beyaz Saray, güvenlik sütununa ilişkin üç stratejik hedef belirlemiştir. Bunlardan ilki, Arktik Bölgesi'ndeki operasyon anlayışının geliştirilmesidir. ABD'ye göre, bölgenin değişen jeopolitik koşullarını yanıtlayabilmek için bu mühim bir ihtiyaçtır.

Bu kapsamda Washington yönetimi, gemi trafiği, hava durumu, deniz ve hava kaynaklı askeri tehditler vb. konuların gözetlenmesi noktasındaki kabiliyetlerin geliştirilmesini zaruri görmekte ve bu doğrultuda Kuzey Amerika Hava-Uzay Savunma Komutanlığı'nı Kanada'yla birlikte modernize edeceğini ifade etmektedir. Bu da ABD-Kanada ilişkilerinin savunma ve güvenlik boyutunu gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda bu durum, Washington yönetiminin Arktik jeopolitiğindeki temel müttefik olarak Ottawa'yı gördüğünü ortaya koymaktadır.

³⁶ Aynı yer.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ABD'nin konuya ilişkin belirlediği ikinci stratejik hedef ise bölgedeki askeri varlığının kuvvetlendirilmesidir. Aynı zamanda Washington, Avrupalı müttefiklerinin de savunma kabiliyetlerini geliştirmesi gerektiğine inanmaktadır. Beyaz Saray'a göre bölgesel güvenliğe dair kapasitenin güçlendirilmesi hedefine siber güvenlik de dahildir.³⁷

ABD'nin bölgesel güvenlik bağlamındaki üçüncü stratejik hedefi ise müttefikleriyle olan işbirliğinin artırılmasıdır. Zira Beyaz Saray, Rusya'nın caydırılması noktasında kolektif caydırıcılığın müşterek biçimde genişletilmesine liderlik etme arzusu içerisindedir. Bu noktada ise ABD, NATO'ya atıfta bulunmakta ve NATO'nun bölgedeki varlığını arttırması gerektiğini dile getirmektedir.³⁸ Dolayısıyla ABD, küresel liderliğinde olduğu gibi, bölgesel hegemonyasında da NATO'nun güvenlik garantileri üzerinden aktörleri bir araya getirmeyi önemsemektedir.

İklim değişikliği ve çevre konusunda ise ABD, dört stratejik hedef belirlemiştir. Bunlardan ilki toplumun uyumu çerçevesinde iklim direnci geliştirmektir. Washington yönetimi, bu konuda kuraklığa dikkat çekmekte ve bunun göçe yol açtığını hatırlatmaktadır. ABD'ye göre bu konuda devletler ve yerel yönetimler düzeyinde koordinasyon geliştirmek gerekmektedir.³⁹

ABD'nin ikinci hedefi ise Kuzey Kutbu'ndaki emisyonları azaltmaya yönelik uluslararası girişimlerin sürdürülmesidir.⁴⁰ Bu bağlamda üçüncü amaç, iklim değişikliğinin daha iyi anlaşılabilmesi maksadıyla araştırmaların genişletilmesidir.⁴¹ Bu durum ise Washington yönetiminin bölge başkentleriyle bilimsel işbirliğine odaklanacağı anlamını taşımaktadır. Özellikle de denizcilik alanındaki araştırmalara öncelik

37 "National Strategy for...", a.g.m., s. 9.

38 Aynı yer.

39 "National Strategy for...", a.g.m., s. 10.

40 Aynı yer.

41 Aynı yer.

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'NİN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA

verileceğini öngörmek mümkündür. Dördüncü hedef de bölgenin ekosisteminin korunmasıdır. Bunun için de çevre felaketlerine karşı birtakım inisiyatiflerin geliştirilmeye çalışılacağı ifade edilebilir.⁴²

Sürdürülebilir ekonomik kalkınma noktasında da Beyaz Saray dört stratejik hedef belirlemiştir. Bunlardan ilki, altyapıya yatırımlar yapılmasıdır. İkincisi ise hizmetlere erişimin iyileştirilmesidir. Üçüncüsü gelişmekte olan sektörlerin desteklenmesidir. Burada özellikle de biyoçeşitliliği korurken enerji geçişinin desteklenmesini ve gıda güvenliğini sağlamayı öngören yatırımların teşvik edilmesinden bahsedilmektedir. Dördüncü hedef de müttefiklerin ortak çalışmasıdır. Burada ise finansman desteği sağlanan yerel ortaklıkların ön plana çıkarıldığı görülmektedir.⁴³

Uluslararası işbirliği ve yönetim noktasında da ABD'nin iki temel stratejik hedef belirlediği söylenebilir. Bunlardan ilki Arktik Konseyi ve diğer Arktik kurumlarıyla ilişkilerin anlaşmalarla güçlendirilmesidir. Nitekim belgede yer alan şu ifadeler, Washington yönetiminin amacını ortaya koymaktadır.⁴⁴

"ABD'nin katılımını ve liderliğini genişleteceğiz, yeni ortaklıklar peşinde koşacağız... Diplomatik varlığımızı genişletmek de dahil olmak üzere, bu çalışmayı desteklemek için tüm hükümet araçlarını devreye sokacağız."

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi ABD, bölgedeki varlığını anlaşmalar yoluyla genişletmek ve böylelikle küresel liderliğinin sürdürülebilirliği noktasında Arktik sac ayağını sağlama alma çabası içerisindedir. Beyaz Saray'ın bu konudaki ikinci hedefi ise seyrüsefer

⁴² Aynı yer.

⁴³ "National Strategy for...", a.g.m., s. 11-12.

⁴⁴ "National Strategy for...", a.g.m., s. 14.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

özgürlüğünün ve kıta sahanlığının korunmasıdır.⁴⁵ Bu kapsamda Washington, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne atıf yapmakta ve uluslararası hukukun önemini vurgulamaktadır.

Tüm bu bilgilerden hareketle, ABD'nin Arktik stratejisinin Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan ve özellikle de İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyelik başvurularından sonra daha önemli hale geldiği ifade edilebilir. Belge, Washington yönetiminin bölgedeki temel öteki olarak Rusya'yı gördüğünü ve Çin'in eylemlerinden de rahatsızlık duyduğunu gözler önüne sermektedir. Buna karşılık Beyaz Saray, bölge devletleriyle işbirliği yapmak suretiyle hem kendi liderliğini pekiştirmek hem de rakiplerini caydırmak istemektedir. Bu anlamda NATO'nun ABD açısından kullanışlı bir araç olduğu ifade edilebilir. Üstelik İsveç ve Finlandiya'nın üyeliklerinin tamamlanması halinde Rusya'ya rağmen Arktik'in bir NATO bölgesi haline geleceği öne sürülebilir. Bu da bölgenin ABD açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır.

Kuşkusuz diğer devletler gibi ABD'de bölgeyi jeopolitik ve jeoekonomik nedenlerden ötürü önemsemektedir. Bu durumda ise Arktik'in enerji ve deniz koridorları boyutunda ön plana çıktığı ifade edilebilir. Bu yüzden de ABD, bölgedeki müttefikleriyle olan ilişkilerini geliştirme arzusu içerisindedir. Bu kapsamda Washington yönetimi; güvenlik, iklim değişikliği ve çevre, sürdürülebilir kalkınma ve uluslararası işbirliği sütunları üzerinden inşa edeceği bir Arktik politikasına geçtiğini 2022 yılının Ekim ayında yayınlanan bahse konu belge aracılığıyla net bir şekilde ortaya koymuştur.

⁴⁵ Aynı yer.

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'NİN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA

SONUÇ

21. yüzyılın en önemli ekolojik problemlerinden ve dolayısıyla güvenlik sorunlarından biri olan küresel ısınma, ciddi sorunları beraberinde getirirse de Kuzey Kutbu bölgesindeki buzulların erimesi, yeni deniz rotalarının oluşmasını gündeme getirmektedir. Üstelik Arktik merkezli güzergahların, Doğu Asya'dan Batı Avrupa'ya Süveyş Kanalı üzerinden gerçekleşen deniz ulaşımını 21.000 km'den 12.800 km'ye indirmesi öngörülmektedir. Bu da küresel hâkimiyet iddiası bulunan aktörlerin güzergâhların kontrolü bağlamında Arktik jeopolitiğine yönelik ilgisi artmaktadır.

Bu kapsamda bölgede yer alan devletlerin genelinin ABD'yle yakın ilişkilere sahip olduğu görülürken; Rusya ise farklı tezleri savunmaktadır. Moskova yönetimi açısından Arktik jeopolitiği hem egemenlik hem de enerji iddiaları bakımından oldukça mühimdir. Buna ek olarak Rusya, Kuzey Deniz Rotası'na hakim olmaya çalışmaktadır.

Diğer taraftan bölge dışı aktörlerden AB ve Çin'in de Arktik jeopolitiğiyle yakından ilgilendiği görülmektedir. Nitekim çoğu bölge ülkesi, aynı zamanda AB üyesidir. Bu anlamda AB, ABD'ye yakın bir çizgide konumlanırken; Pekin yönetimi Kutup İpek Yolu Projesi çerçevesinde kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmekte ve kendisini "Yakın Arktik Devleti" olarak tanımlamaktadır. Çin'in 2018 senesinde yayınladığı "Beyaz Kitap" da Pekin'in Arktik'e olan ilgisini gözler önüne sermektedir.

Bölgenin jeopolitik önemini arttıran bir başka gelişme ise 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı olmuştur. Zira bu savaş, bölge devletlerinden İsveç ve Finlandiya'nın uzun yıllar boyunca başarıyla uyguladıkları tarafsızlık politikasını terk ederek NATO'ya üyelik başvurusu yapmasını beraberinde getirmiştir. Bu da NATO'nun 2030 Strateji Belgesi'ndeki hedeflerine de uygun bir biçimde Arktik Açılımı yapmasını kolaylaştırmaktadır. Böylece NATO aracılığıyla ittifakın başat gücü olan ABD, Rusya'yı Baltık Denizi üzerinden kuşatma, Arktik merkezli ticaret

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

yollarını kontrol etme ve bölgenin enerji kaynaklarından yararlanma imkanına kavuşmaktadır. Bu nedenle de ABD, Arktik coğrafyasına olan ilgisini arttırmıştır.

Söz konusu ilginin en somut çıktısı ise 2022 yılının Ekim ayında Beyaz Saray tarafından yayınlanan “Arktik Bölgesi İçin Ulusal Strateji” başlıklı belgedir. Bu belge, ABD’nin bölge okumasını ve gelecek tahayyülünü ortaya koyması hasebiyle oldukça önemlidir. Nitekim belge, ABD’nin Arktik jeopolitiğinde temel rakip olarak Rusya ve Çin’i gördüğünü ve Rusya-Ukrayna Savaşı’na yapılan atıflar üzerinden bölge devletlerindeki tehdit algılamalarını canlı tutarak kendi etkisini arttırmaya çalıştığını gözler önüne sermektedir. Bu kapsamda ABD, müttefikleriyle işbirliğini ön plana çıkaran kolektif dayanışma kültürüne dayalı bir bölge politikası geliştirmeye hazırlanmakta ve bir anlamda belge vesilesiyle “2032 Arktik Vizyonu”nu ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede ABD’nin Arktik politikasının dört sütun üzerine inşa edildiği görülmektedir. Bunlar; güvenlik, iklim değişikliği ve çevre, sürdürülebilir ekonomik kalkınma, uluslararası işbirliği ve yönetişimdir. Bu kapsamda Beyaz Saray yönetimi, bölgesel güvenlik ortamını geliştirmeyi ve bununla ilintili olarak ABD’nin bölgedeki askeri varlığını arttırmayı amaçlamaktadır. Bu durum ise Rusya’ya karşı caydırıcılığın güçlendirilmesi argümanı üzerinden açıklanmaktadır.

İkinci husus olan iklim değişikliği ve çevre meselesinde de ABD, esasen Rusya ve Çin gibi aktörleri, küresel düzeyde yalnızlaştırmaya çalışmaktadır. Söz konusu belge, bu durumun Arktik jeopolitiğini de içereceğini göstermektedir.

Sürdürülebilir ekonomik kalkınma başlıklı üçüncü sütun ise Washington yönetiminin enerji ve ticaret temelli işbirlikleriyle bölge devletleriyle ekonomik ilişkilerini geliştirmek ve esasen karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratmak istediğini ortaya koymaktadır. Üstelik bu

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'İN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA

işbirliği, ekonomi ve güvenlikle sınırlı kalmayacak biçimde kültürel boyutu da barındırmaktadır. Bu kapsamda sivil toplum kuruluşları, akademik kurumlar ve diğer organizasyonları da içerecek kapsamlı bir işbirliğinin arzulandığı söylenebilir.

Dördüncü olarak uluslararası işbirliği ve yönetim çerçevesinde ABD, en temelde uluslararası hukuka ve değerlere bağlılıktan bahsetmektedir. Bu durum ise Washington yönetiminin otoriterlik eleştirisi yönelttiği Rusya ve Çin'e karşı "demokrasiler ittifakı" söyleminin bir uzantısı olarak yorumlanabilir. Buna ek olarak uluslararası işbirliği kapsamında Aktik Konseyi başta olmak üzere uluslararası örgütlerin ve ikili anlaşmaların da ABD'nin bölge politikasında mühim bir rol oynayacağı görülmektedir.

Sonuç olarak ABD, küresel ısınmayla birlikte jeopolitik önemi artan Arktik coğrafyasının riskleri ve fırsatları barındırdığını düşünmekte ve değişen uluslararası koşullar bağlamında Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik müdahalesinden ve Çin'in dünyanın çeşitli bölgelerinde artan etkisinden duyduğu rahatsızlığı müttefikleriyle ilişkilerini derinleştirmek suretiyle Arktik Bölgesi'ndeki etkisini arttırmaya çalışmaktadır. Bu da bölgenin küresel güç mücadelesinin yeni oyun sahalarından biri haline dönüştüğüne işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

"Iceland: Fish Fight Spawned Over Ukraine Sanctions", *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/features/2015/10/8/iceland-fish-fight-spawned-over-ukraine-sanctions>, (Erişim Tarihi: 19.01.2022).

"National Strategy for the Arctic Region", *The White House*, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.11.2022).

"Polar Shipping Routes", *The Geography of Transport Systems*, <https://transportgeography.org/contents/chapter1/transportation-and-space/polar-shipping-routes/>, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

"The History of the Arctic Council", *Arctic Council*, <https://www.arctic-council.org/about/timeline/>, (Erişim Tarihi: 16.11.2022).

BAŞARAN, Doğan, "Pax-Amerikana Kavramı ve Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkanlar Politikasının Dönüşümü", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 4(1), 2018, s. 37-52.

BRZEZİNSKI, Zbigniew, *Tercih*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2005.

BYERS, Michael, *Who Owns the Arctic?*, Douglas&McIntyre, Vancouver 2009.

CONLEY, Heather-Jamie Kraut, "U.S. Strategic Interests in the Arctic An Assessment of Current Challenges and New Opportunities for Cooperation", *CSIS*, April 2010.

ÇELİK, Kadir Ertaç, *ABD Ulusal Güvenlik Anlayışı ve Türkiye*, Astana Yayınları, Ankara 2022.

ÇELİK, Kadir Ertaç-Doğan Başaran, "Empire Tendencies of USA Within the Context of Asia-Pacific Policy and China: An Analysis of Trump Doctrine", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2019, s. 34-54.

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'NİN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA

ÇELİK, Kadir Ertaç-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2019, s. 11-41.

ÇEVİK, Veli Ahmet -Tülin Durukan, "Çin'in Kuzey Kutbu'na Olan İlgisi: Kutup İpek Yolu", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 2020, s. 254-262.

ÇİFTÇİ, Kemal, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: "Rıza"ya Dayalı "Hegemonya"dan "İmparatorluk" Düzenine", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 2009, s. 203-219.

DAL, Adnan, "Kuzeydeki Asırlık Çatışma: Arktik Bölgesi'ndeki Çıkarlar Algılaması ve Egemenlik Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 2020, s. 287-304.

EROL, Mehmet Seyfettin-Sertif Demir, "Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek", *Gazi Akademik Bakış*, 6(11), 2012, s. 17-33.

FUKUYAMA, Francis, "Tarihin Sonu mu?", *Tarihin Sonu mu?*, Mustafa Aydın, der., Vadi Yayınları, Ankara 2005.

GÜDÜL, Serpil, "Amerika Birleşik Devletleri'nin NSC-68 Çerçevesinde Uyguladığı Soğuk Savaş Stratejisi ve Türkiye'ye Yansımaları", *Gazi Akademik Bakış*, 15(29), 2021, s. 291-310.

KARABULUT, Bilal, "Küreselleşme Sürecinde Güvenlik Alanında Değişimler Karadeniz'in Güvenliğini Yeniden Düşünmek", *Karadeniz Araştırmaları*, 6(23), 2009, s. 1-11.

KAVAS, Alp Yüce, "Soğuk Savaş Sonrası Arktika Bölgesi Jeopolitiği ve Bölgesel İş Birliği Potansiyeli", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2019, s. 25-44.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

LİMON, Onur, "Arktik Konseyi ve Türkiye'nin Unutulan Arktik Konseyi Gözlemci Üyelik Başvurusu", *International Journal of Politics and Security*, 3(1), 2021, s. 302-335.

LİMON, Onur, *Arktika Jeopolitiği-1*, Efe Akademi, İstanbul 2020.

ORAL, Ferhan, "İklim Değişikliğinin Küresel Deniz Ticaretine Etkileri", *ANKASAM*, <https://www.ankasam.org/iklim-degisikliginin-kuresel-deniz-ticaretine-etkileri/>, (Erişim Tarihi: 15.11.2022).

TEBİN, Prokhor, "The New Naval Doctrine of Russia", *Valdai Discussion Club*, <https://valdaiclub.com/a/highlights/the-new-naval-doctrine-of-russia/>, (Erişim Tarihi: 16.11.2022).

VARDAR TUTAR, Esra-Seçkin Arpalier, "Uluslararası İlişkilerde Yeni Rekabet Alanı Olarak Arktik", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 8(1), 2020, s. 21-59.

YOUNG, Oran R., "The Age of the Arctic", *Foreign Policy*, 61, 1986.

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'İN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA

STRUCTURED ABSTRACT

During the Cold War that followed World War II, the United States (USA) led the Western Bloc within the framework of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) against the Warsaw Pact countries led by the Soviet Union. During this process, the Washington administration imposed its hegemony on the West and positioned itself as one of the two dominant powers in the international system. The USA , which led the Western World economically, politically, militarily and culturally, has been the party that emerged triumphant from the Cold War, especially with the effect of globalization. Because by 1991, the Soviet Union had dissolved and the USA had become the “only global superpower”.

The Washington administration wanted to geopolitically crown its victory in the Cold War and tried to position itself as an actor that is present in every region of the world, following the developments and directing them when necessary. In this sense, the goal of the USA was to continue to be the dominant force of the international system. As a result, following the Cold War, a unipolar world order centered on the USA emerged.

Despite the fact that the aforementioned order generated developments such as Francis Fukuyama’s pronouncement of “The End of History,” it was apparent that the quest for multipolarity against the USA-centered unipolarity came to the fore in the 2000s. As a matter of fact, structures such as Shanghai Cooperation Organization (SCO) and BRICS were established for this purpose.

In this sense, after Vladimir Putin became the President of Russia, it was seen that the Moscow administration established more self-confident policies by overcoming the “Cold War trauma”. In a sense, this can be interpreted as the revival of the “other” of the USA during the Cold War.

On the other hand, China, which has been adapting to the modern capitalist system since the 1970s, has directed its economic growth, which is called the “Chinese Miracle”, to geopolitical goals after Xi Jinping became the President of China and the Belt-Road Project, announced in 2013, initiated a process in which the Beijing administration carried out a sovereignty struggle through the corridors. Over time, China has been regarded as a “Challenger” that challenges the global leadership of the USA.

In such an environment, in the face of new challenges and new tests, the USA feels the need to deepen its relations with its allies in Europe and Asia-Pacific regions, which are the two main pillars of its hegemony, while also looking for ways to limit the challenges from its competitors. In this context, it is possible to assert that the Washington administration is concerned with the control of corridors and energy resources.

In parallel with global warming, one of the regions that stand out in terms of both the formation of new sea routes and energy resources is the Arctic Region. The Arctic region is the closest geographical region to the continents of North America, Europe and Asia. The region covers the area between the 66th north parallel and the North Pole point. The region, which consists of 9 million km² of land, corresponds to approximately 27 million km². The region includes the presence of the USA, Denmark, Finland, Sweden, Iceland, Canada, Norway and Russia. In this context, while it is seen that all states in the region have close relations with the USA, Russia supports a different theses. For Moscow administration, Arctic geopolitics is very important in terms of both sovereignty and energy claims. In addition, Russia is trying to dominate the Northern Sea Route.

On the other hand, it is seen that the EU and China, which are non-regional actors, are also closely interested in Arctic geopolitics. Most countries in the region are also EU members. In this sense, while the EU is

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'İN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA

positioned in a line close to the USA, the Beijing administration acts in line with its own interests within the framework of the Polar Silk Road Project and defines itself as a “Near-Arctic State”. The “White Paper” published by China in 2018 also reveals Beijing’s interest in the Arctic.

Another development that increased the geopolitical importance of the region was the Russia-Ukraine War, which started on February 24, 2022. Because of the war, the regional states of Sweden and Finland abandoned their long-held neutrality policy and applied for NATO membership. This makes it easier for NATO to carry out the Arctic Expansion in accordance with its targets in the 2030 Strategy Document. Thus, the USA, which is the dominant power of the alliance through NATO, has the opportunity to encircle Russia over the Baltic Sea, to control the Arctic-centered trade routes and to benefit from the energy resources of the region. For this reason, the USA has increased its interest in the Arctic.

The most concrete output of this interest is the document titled “National Strategy for the Arctic Region” published by the White House in October 2022. This document is very important because it reveals the region’s analysis and future vision of the USA. As a matter of fact, the document reveals that the USA sees Russia and China as the main competitors in Arctic geopolitics and tries to increase its influence by keeping threat perceptions alive in the regional states through references to the Russian-Ukrainian War. In this context, the USA is preparing to develop a regional policy based on a culture of collective solidarity that emphasizes cooperation with its allies and in a sense, reveals the “2032 Arctic Vision” through the document.

In this context, it is seen that the USA Arctic policy is built on four pillars. These are security, climate change and the environment, sustainable economic development, international cooperation and governance. In this context, the White House aims to improve the

regional security environment and to increase the military presence of the USA in the region. This situation is explained through the argument of strengthening deterrence against Russia.

The second pillar, climate change and the environment, the USA is trying to isolate actors such as Russia and China at the global level. This document shows that this will include Arctic geopolitics.

The third pillar titled sustainable economic development reveals that Washington wants to improve its economic relations with the region's states through energy and trade-based cooperation and essentially to create a relationship of interdependence. Moreover, this cooperation includes the cultural dimension in a way that is not limited to economy and security. In this context, it can be said that a comprehensive cooperation including civil society organizations, academic institutions and other organizations is desired.

Fourthly, within the framework of international cooperation and governance, the USA mainly mentions adherence to international law and values. This can be interpreted as an extension of Washington's "alliance of democracies" discourse against Russia and China, which it criticizes as authoritarian. In addition, it is seen that international organizations and bilateral agreements, especially the Arctic Council, will play an important role in the regional policy of the USA within the scope of international cooperation.

In conclusion, the USA thinks that the Arctic geography, whose geopolitical importance has increased with global warming, contains risks and opportunities, and is trying to increase its influence in the Arctic region by deepening its relations with its allies, through its unease with Russia's intervention in Ukraine and China's increasing influence in various

ARKTİK JEOPOLİTİĞİNİN ARTAN ÖNEMİ BAĞLAMINDA ABD'İN ARKTİK STRATEJİ BELGESİ ÜZERİNE BİR OKUMA

---

parts of the world in the context of changing international conditions. This indicates that the region has become one of the new playgrounds for global power struggle.

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ*

Analysis of US-China Competition in the Context of Economic Security and Trade Wars

Bilal KARABULUT**

Şafak OĞUZ***

Öz

Ekonomi güvenliği tarihsel süreçte devletlerin ulusal güvenliklerinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Fakat ekonominin bir güvenlik sektörü olarak, özerk bir biçimde ele alınması göreceli olarak yeni bir gelişmedir. Kuşkusuz bu gelişmede küreselleşme sürecinin ve bu süreç nedeniyle ortaya çıkan güvenliği yeniden düşünme sürecinin önemli bir etkisi vardır. Ekonomi güvenliğiyle ilişkili önemli konu başlıklarından biri de son yıllarda sıklıkla dile getirilen ticaret savaşları olgusudur. Özellikle ABD'de Trump yönetiminin iktidara gelmesiyle birlikte ticaret savaşları olgusu ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada da ekonomi güvenliği ve ticaret savaşları, serbest ticaret ve korumacılık politikaları üzerinden ve ABD-Çin Rekabeti örneğinden hareketle analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomi Güvenliği, Ticaret Savaşları, Serbest Ticaret, Korumacılık, ABD-Çin Rekabeti.*

Abstract

Economic security has been an integral part of the national security of states in the historical process. But the autonomous handling of the economy as a security sector is a relatively new development. Undoubtedly, the globalization process and the process of rethinking security arising from this process have an important effect on this development. One of the important topics related to economic security is the phenomenon of trade wars, which has been frequently mentioned in recent years. Especially in the US, with the coming of power of Trump administration, the phenomenon of trade wars came to the fore. In this context, in this study, economic security and trade wars are analyzed through free trade and protectionism policies and with the example of US-China Competition.

Keywords: *Economic Security, Trade Wars, Free Trade, Protectionism, US-China Rivalry.*

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 29.09.2022 **Yayına Kabul Tarihi:** 25.11.2022

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: bilal.karabulut@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4751-6165.

*** Doç. Dr., Kapadokya Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: safakoguz76@yahoo.com.tr, ORCID: 0000-0001-6758-175X.

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, hiç kuşkusuz güvenlik alanında önemli yapısal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. İki kutuplu dünya düzeninin tek kutuplu hâle gelmesi ve bunun sonucunda ABD Başkanı George Bush'un (1991) ilan ettiği "Yeni Dünya Düzeni" artık hemen her alanda değişim ve dönüşümler yaşanacağına sinyalini vermekteydi. Bireyler, devletler ve uluslararası örgütler artık yeni bir dünyada, yepyeni bir güvenlik ortamı içindeydiler. Bundan dolayı, çoğu devlet ve NATO gibi uluslararası örgütler güvenlik anlayışlarında önemli güncellemeler yapmışlardır. Yeni tehditlerin ortaya çıkmasında ve yeni bir güvenlik anlayışının şekillenmesinde Soğuk Savaş'ın sona ermesinin önemli bir rolü vardır. Ama bundan daha önemli bir gelişme yani küreselleşme, yeni güvenlik ortamını şekillendirmiştir.

Eskiden beri varlığını devam ettiren küreselleşme sürecinin ivme kazanması ve tüm dünya sathına yayılma imkânı bulması yeni bir güvenlik anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çevre güvenliği, birey güvenliği, siber güvenlik, enerji güvenliği gibi askeri olmayan güvenlik sektörleri, yeni güvenlik anlayışı içinde önemli alanlar haline gelmeye başlamıştır. Özellikle Kopenhag Okulu tarafından ortaya konan yeni güvenlik anlayışı içindeki en önemli sektörlerden biri de ekonomi güvenliğidir.

Ekonomi olgusu, uluslararası ilişkilerin en temel konularından biridir. Tarihsel süreçte devletler arası mücadelenin temelinde büyük ölçüde ekonomik tabanlı paylaşım sorunun olduğu bilinmektedir. Fakat ekonominin bir güvenlik sektörü olarak, müstakil bir çalışma alanına dönüşmesi göreceli olarak yeni bir durumdur. Ekonomi güvenliği çok boyutlu ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir ve inter-disipliner bir çalışma alanıdır. Uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, iktisat, güvenlik, strateji, sosyoloji ve coğrafya gibi çok farklı disiplinler farklı perspektiflerden ekonomi güvenliği çalışmalarına katkı yapmaktadırlar. Ekonomi güvenliği dendiği zaman konu aktör düzeyinde de farklı algılara sahiptir. Birey,

toplumsal grup, devlet, bölge ya da uluslararası düzlemde ekonomi güvenliği analizleri yapılabilir. Konu devlet düzeyinde ele alınıyorsa bu durumda da gelişmemiş/geri bırakılmış, az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler bağlamında bir kategorik ayırma daha gidilebilir. Çalışmada ekonomi güvenliği devlet düzeyinde ele alınmış ve bu doğrultuda gelişmiş ülkelerin ekonomi güvenliği algısına odaklanılmıştır. Özellikle ABD-Çin küresel hegemonik mücadelesi örneklem olarak seçilerek, çalışmada bu örneklem üzerinden hareketle ticaret savaşları kavramı analiz edilmektedir. Ticaret savaşlarının odağında yer alan serbest ticaret-korumacılık rekabeti üzerinden gelişmiş devletlerin ekonomi güvenliği anlayışları ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte değişen ve dönüşen uluslararası yapının, istisnai durumlar dışında, geleneksel konvansiyonel savaşları bir dış politika aracı olmaktan büyük ölçüde çıkardığı söylenebilir. Her ne kadar iki ya da daha fazla devlet arasında savaş çıkma ihtimali her zaman var olsa da bu istisnai durumlar her geçen gün azalmaktadır. Devletler artık doğrudan çatışma yerine dolaylı mücadele yöntemleri ile rakip devletleri zayıflatma politikaları izlemektedirler. Ekonomi güvenliği bu nedenle önemli bir güvenlik sektörü haline gelmiştir. Geleneksel savaşlardan öte ticaret savaşları söylemi güçlenmeye başlamış ve ulusal güvenliğe yönelik tehditler daha çok ekonomi merkezli olmaya başlamıştır.

Savaş ve terörizm gibi geleneksel tehditler, askeri güvenlik sektörünün günümüzde de önemli bir güvenlik alanı olmasına sebebiyet vermektedir. Fakat ekonomi güvenliği ve ticaret savaşları gibi olgular da askeri güvenlik sektörü gibi alanlarla kıyaslandığında önemini arttıran bir güvenlik alanı olmaya başlamıştır. Bundan dolayı artık çoğu devlet ulusal güvenlik tehditleri içinde ekonomi tabanlı tehditlere daha çok yer vermektedir. Son yıllarda geleneksel korumacılık araçlarının yeniden devreye sokulması ve ekonomik milliyetçilik anlayışını yansıtan ekonomi politikalarının devreye sokulması, bu durumun en somut göstergelerinden biridir.

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde ekonomi güvenliği olgusu kavramsal ve kuramsal açıdan ele alınmıştır. Kopenhag Okulu ve özellikle bu okulun en önemli temsilcisi sayılan Barry Buzan'ın yaklaşımları üzerinden yeni güvenlik anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Ekonomi güvenliği de yeni güvenlik anlayışı içinde yer alan önemli güvenlik sektörlerinden biri olarak incelenmiştir. Çalışmanın, "Serbest Ticaret ve Korumacılık Politikaları Bağlamında Ekonomi Güvenliği ve Ticaret Savaşları" başlığını taşıyan ikinci bölümünde korumacılık olgusunun tarihsel gelişimi özellikle merkantilizm üzerinden ele alınmış ve günümüzde ortaya çıkan (yeni) korumacılık anlayışı, ticaret savaşlarının önemli bir aracı olarak analiz edilmiştir. Çalışmanın nihai aşamasında korumacılık akımının yeniden ortaya çıkmasıyla birlikte sıklıkla dile getirilmeye başlanan ticaret savaşları söylemi, ABD-Çin küresel rekabeti üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda özellikle son yirmi yılda iki ülkenin ekonomik verileri üzerinden karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Ayrıca ABD-Çin rekabetinin temelde ekonomi tabanlı bir hegemonik mücadele olmakla birlikte, bu rekabete etki eden siyasi, askeri ve kültürel güç unsurlarının da bütüncül bir yaklaşımla analizlere dâhil edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

YENİ GÜVENLİK ANLAYIŞI VE EKONOMİ GÜVENLİĞİ

İnsanoğlunun varoluşundan itibaren ekonomik ve ticari ilişkiler toplumsal hayatın odak noktasında olmuştur. Bireysel, toplumsal, ülkesel, bölgesel ya da küresel düzeyde ekonomik konular her dönemde ikili ya da çok taraflı ilişkilerin temel belirleyicilerden biri olmuştur. Ekonominin insan hayatındaki bu önemli yeri, doğal olarak "paylaşım sorununu" beraberinde getirmekte ve insanlık tarihinde ortaya çıkan en önemli çatışma ve savaşların arka planında her zaman bu paylaşım sorunu yer almaktadır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları bu paylaşım sorununun en somut örnekleridir. Böylesi bir paylaşım sorununun doğal bir sonucu olarak

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ekonomik hedeflere ulaşmak, devletlerin en öncelikli ulusal stratejileri olmuştur. Yine benzer şekilde sosyal bilimler alanında ortaya konan farklı yaklaşımlar ya da kuramlar da ekonomi temelli bir dünya görüşüyle fikirlerini şekillendirmişlerdir. Liberalizm ve Marksizm bu konuda verilebilecek makro ölçekli yaklaşımlardır. Yine Karşılıklı Bağımlılık yaklaşımı ya da merkez-çevre yaklaşımı gibi daha dar ölçekli yaklaşımların düşünsel arka planında ekonomi temelli sorunsallara cevap bulabilme arayışı vardır. Fakat tüm bunların yanında ekonomi ve güvenlik olguları uzun yıllar birbirinden bağımsız disiplinler olarak kabul edilmiş ve ekonomi güvenliği olgusu göreceli olarak çok geç bir dönemde uluslararası ilişkiler literatüre girmiştir.

Ekonomi güvenliği kavramı ilk kez 1929 Büyük Ekonomik Buhranı sonrası dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın resmi kullanımı 1934 yılında dönemin Amerikan başkanı Franklin D. Roosevelt'in talimatıyla kurulan Ekonomi Güvenliği Komitesi (Committee on Economic Security) ile birlikte olmuştur. Komite ekonomi güvenliğini birey düzeyinde ele almış ve işsizlik gibi tehditlerden bireylerin nasıl korunacağına dair çalışmalar yapmıştır. Ekonomi güvenliği kavramının Birleşmiş Milletler'in resmi belgelerinde yer alması 1985 yılında düzenlenen 40. Genel Kurul'da benimsenen sonuç raporunda ekonomi güvenliğinin de yer alması ile olmuştur.¹ Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Departmanı (United Nations Department of Economic and Social Affairs) da ekonomi güvenliğini şu şekilde tanımlamaktadır:²

"Ekonomi güvenliği, refahın temel taşıdır. Ekonomik istikrar ve bir dereceye kadar öngörülebilirlik, insanların geleceklerini ve çocuklarının geleceğini planlamalarını ve yatırım yapmalarını sağlamaktadır. Ekonomi güvenliği yeniliği teşvik eder, sosyal bağlantıları güçlendirir ve başkalarına/diğer insanlara ve kurumlara güven oluşturur. Gelecekle

1 Alina Ian ioglo-Tatjana Polajeva, "Origin and Definition of the Category of Economic Security of Enterprise", *9. International Scientific Conference Business and Management*, Vilnius 2016, s. 2.

2 "A New Global Deal Must Promote Economic Security", *United Nations*, <https://www.un.org/development/desa/dspd/2021/01/a-new-global-deal-must-promote-economic-security/>, (Erişim Tarihi: 25.02.2022).

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

İlgili ekonomik endişe ve kaygılar halkın ruhsal ve bedensel sağlığına zarar vermektedir. Yaygın ekonomik güvensizlik halkta hoşnutsuzluk yaratmakta ve siyasi istikrarı tehlikeye atmaktadır. Bu sebepten ötürü ekonomi güvenliği insanların refah duygusunu tatmin eden en temel değerlerden biridir.”

Ekonomi güvenliğine yönelik diğer uluslararası örgütlerin tanım ve yaklaşımlarına bakıldığında Kızılhaç Uluslararası Komisyonu'nun ekonomi güvenliğini; “bireylerin veya toplulukların temel ihtiyaçlarını sürdürülebilir ve onurlu bir şekilde karşılama yeteneği” olarak tanımladığı görülmektedir. Bu tanımlama, bireyin fiziksel ihtiyaçlarına, çevreye ve geçerli kültürel standartlara göre değişebilir. Gıda, barınma, giyim ve hijyen gibi temel ihtiyaçlar ve geçimini sağlamak için gereken temel varlıklar, sağlık ve eğitimle ilgili maliyetler de ekonomi güvenliği içinde değerlendirilmektedir.³

Uluslararası ilişkiler disiplini içinde ekonomi güvenliğinin müstakil bir çalışma alanı olması 1980'li yılların ilk yarısında olmuştur. Geleneksel güvenlik anlayışı devlet merkezli bir dünya görüşünü idealize etmektedir. Askeri tehdit odaklı bu anlayış, askeri olmayan tehditleri güvenlik alanının dışında tutmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ortaya çıkan yeni dönemde küreselleşme sürecinin ivme kazanmasıyla birlikte dünya genelinde yaşanan değişim dalgası güvenlik çalışmalarını da etkisi altına almıştır. Bu kapsamda çevre güvenliği, insan güvenliği, enerji güvenliği, siber güvenlik, toplumsal güvenlik, sağlık güvenliği ve ekonomi güvenliği gibi askeri olmayan güvenlik sektörleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Aslında bu sektörel güvenlik anlayışı Barry Buzan'ın 1983 yılında yayınlanan *People, States and Fear* adlı yapıtıyla ortaya çıkmıştır.

Barry Buzan'ın öncülük ettiği Kopenhag Güvenlik Çalışmaları Ekolü/Okulu, geleneksel güvenlik anlayışından yeni güvenlik anlayışına geçişte bir köprü vazifesi görmektedir. Buzan, güvenliğin derinleştirilmesi ve

³ “Introduction”, ICRC, <https://www.icrc.org/en/document/introduction-economic-security>, (Erişim Tarihi: 03.03.2022).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

genişletilmesi gerektiğine vurgu yaparak, sektörel güvenlik anlayışını ortaya koymuştur. Yazara göre güvenlik olgusu; insan/birey güvenliği, ulusal güvenlik ve uluslararası güvenlik olmak üzere üç farklı düzeyde ve askeri güvenlik, toplumsal güvenlik, çevre güvenliği, politik güvenlik ve ekonomi güvenliği şeklinde beş farklı sektörde analiz edilmelidir.⁴

Güvenlik temel olarak; bireylerin, grupların veya devletlerin istikrarlı, öngörülebilir ve korkudan uzak bir hâlde varlıklarını devam ettirebildikleri bir çevresel ortama işaret etmektedir.⁵ Bu tanımda öne çıkan alt kavramlar istikrar, öngörülebilirlik ve korkudan uzak olmaktır. Barry Buzan, tarih boyunca en önemli ve kritik güvenlik sorunsalını, belirsizlik ve korkunun oluşturduğu güvensizlik hissiyatı olarak görmüştür.⁶ Birey düzeyinde somutlaştırılacak olursa, gündelik hayatta insanlar için en öncelikli güvenlik kaygılarından birinin belirsizlik olduğu söylenebilir.

Ekonomik düzeyde bakıldığında, iç ya da dış yatırımcıların en önemli kaygılarının yine belirsizlik olduğu ve kısa, orta ya da uzun vadede önünü göremedikleri, belirsizliklerle dolu ülkelere yatırım yapmak istemedikleri bilinmektedir. Sonuç olarak güvenlik, somut-materyal unsurların ve tehditlerin yanı sıra soyut-algısal bakış açılarını da ihtiva etmektedir. Bu bağlamda ekonomi güvenliğinin ilk spesifik özelliği objektif unsurların yanı sıra subjektif özelliklerin de etkilediği bir alan olmasıdır.

Bunun yanı sıra ekonomi güvenliği temelde iki farklı perspektiften analiz edilebilir. Birinci bakış açısı devlet-merkezli (state-centric), ikincisi insan merkezli (human-centric) dünya görüşüdür. Bu iki yaklaşımdan hangisinin perspektifinin kullanılıyor olduğu, ekonomi güvenliğinin içeriğini de şekillendirmektedir. Bu bağlamda ekonomi güvenliği söz konusu olduğunda iki farklı bakış açısını ayrı ayrı ele almak gerekmektedir.

4 Barry Buzan, *People, States and Fear*, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, New York 1991, s. 363.

5 David Jonathan Brooks, "What is Security: Definition Through Knowledge Categorization", *Security Journal*, 23(3), 2010, s. 226.

6 Buzan, a.g.e., s. 1.

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

Bu iki bakış açısı biraz daha genişletilirse ekonomi güvenliği analiz düzeyi bakımından birey, toplum, devlet, bölge ve küresel düzlemlerde incelenebilir.

Ekonomi güvenliği birey düzeyinde analiz edildiğinde en geniş anlamı; bir bireyin en temel insani ihtiyaçlarına (gıda, ilaç, temiz su, barınak, eğitim ve giyecek gibi) sahip olabilmesidir. Bu temel ihtiyaçların bir kategori ötesinde bireylerin belirli/düzenli bir işe ve aynı zamanda yaşamını idame ettirebilecek seviyede bir gelir düzeyine sahip olabilmeleridir.⁷ Devlet merkezli bakış açısına göre tanımlandığında ekonomi güvenliği en genel anlamda; bir devletin ulusal gücünü ve ulusal refahını korumak ya da arttırmak adına gerekli olan hammadde, sermaye ve pazarlara sahip olabilmesidir.⁸ Ekonomi güvenliği devlet düzeyinde analiz edildiğinde çoğu zaman ulusal güvenlik kapsamına dâhil edilmektedir.

Ekonomik güç, ulusal güç kapasitesinin yapıtaşı olarak görülmektedir. Küresel analiz düzeyinde sistemin genelini tehdit eden unsurlar akla gelmektedir. Bu tehditlerden ilki, küresel pazarlarda emtianın, sermayenin, insanların ve her türlü ticari faaliyetin serbestçe yapılabilmesinin engellendiği durumlardır. İkinci tehdit unsuru devletlerin iç istikrarsızlıklarından kaynaklanmaktadır. Çünkü bir devlette ortaya çıkabilecek herhangi bir iç istikrarsızlık zincirleme bir reaksiyona dönüşüp, önce bölgesel istikrarı ve ekonomiyi, daha sonrasında tüm küresel ekonomiyi olumsuz yönde etkisi altına alabilmektedir.

Küreselleşme sürecinde artan karşılıklı bağımlılık, serbest piyasa koşullarında yürütülen kapitalist ekonomik sistemin belki de en kırılgan olduğu noktadır. Kapitalizm, bir ülkede ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlığın tüm dünyayı etkisi altına aldığı sayısız kriz yaşamıştır. Küresel analiz düzeyinde ekonomi güvenliği içinde değerlendirilebilecek

7 Buzan, a.g.e., s. 237-264.

8 Barry Buzan vd., *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London 1998, s. 8.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

belli başlı tehditler şu şekilde sıralanabilir: Kapitalizmin yıkıcı/aşırı rekabetçi yapısı, düzensiz ve dengesiz ekonomik büyüme, sürdürülebilirlik adına ekolojik dengeyi bozabilecek faaliyetler,⁹ hızlı ve kontrolsüz nüfus artışı, doğal kaynakların hızla tükenmesi ve israf.¹⁰ Bu tehditler daha da genişletilebilir. Fakat burada önemli olan unsur bir ülkede yaşanan olumsuz durumlar o ülke ile sınırlı kalmamakta ve tüm dünya sathına bir anda yayılmaktadır.

Ekonomi güvenliğine yönelik çok farklı yaklaşımlar vardır. Fakat bunlar temelde dört ana yaklaşım altında ele alınabilir. İlk yaklaşıma göre; ekonomi güvenliği teknolojik silahlara, gelişmiş savunma sistemlerine veya askeri kapasite artırımına ilişkin bir alandır ve askeri gücün maksimize edilmesi ve bu sayede ulusal güvenliği korumak adına sahip olunan araçsal bir değerdir. Diğer bir anlatımla, ekonomi güvenliği alanı askeri güvenlik alanını destekleyen ve güçlendiren bir alan şeklinde değerlendirilmektedir.

İkinci yaklaşım ekonomi güvenliği dendiği zaman; devletlerin doğalgaz, petrol, kömür, altın gibi stratejik önemi olan değerli hammadde kaynaklarına ulaşabilme ve sahip olabilme gücü olarak görmektedir. Bunun yanı sıra ekonomik faaliyetlerinin sekteye uğramasına neden olabilecek her türlü tehdidin ortadan kaldırılması da ekonomi güvenliği içinde ele alınmaktadır. Bu bakış açısı ekonomi güvenliğini enerji güvenliği ile iç içe geçmiş bir olgu olarak değerlendirmektedir.

Üçüncü yaklaşım ekonomi güvenliğini daha geniş ve küresel bir açıdan ele almaktadır. Bu bakış açısına göre küresel düzlemde ortaya çıkabilecek ticari, toplumsal ve ekolojik tehditlerin önlenmesi ekonomi güvenliğinin en temel konusudur. Bu bakış açısına göre ekonominin güçlü olması ve dünya genelinde refahın yaygınlaştırması güvenliğin diğer alanlarında ortaya

⁹ Buzan, a.g.e., s. 237-264.

¹⁰ John Baylis-Steve Smith, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York 2001, s. 255.

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

çıkabilecek düzensiz göçler, terörizm ve savaş gibi tehditlerin önündeki en önemli bariyerdir. Dördüncü yaklaşım ekonomi güvenliğine yalnızca ekonomi temelinde bakmaktadır. Bu kapsamda ekonomi güvenliğine ilişkin temel konular kara para ile mücadele, kaçakçılığın önlenmesi, illegal ticari faaliyetlerle mücadele gibi ekonomi alanındaki tehditlerle mücadeledir.¹¹

Dört farklı yaklaşımın bakış açısı özetlenecek olursa, ekonomi güvenliği güvenliğin diğer alanlarıyla iç içe geçmiş bir alandır. Kimi zaman diğer güvenlik alanlarını destekleyen bir payanda, kimi zamansa diğer güvenlik alanlarından ayrı düşünülemeyecek bir güvenlik sektörüdür. Bir diğer bakış açısına göre ekonomi güvenliği, diğer güvenlik alanlarından bağımsız müstakil bir çalışma alanıdır ve bizatihi ekonomik tehditlerle mücadeleyi içeren bir güvenlik sektörüdür.

Günümüzde hemen her ülke serbest piyasa ekonomisini benimsemiştir. Bu nedenle bölgesel ya da küresel ekonomik krizler bütün aktörler için ekonomi güvenliğinin korunması adına en önemli tehditlerden biri olarak kabul edilmektedir.¹² Bunun yanı sıra küreselleşme süreciyle birlikte adeta tek bir ortak pazar haline gelen küresel ekonomik alanda gelir dağılımındaki eşitsizlik her geçen gün derinleşmektedir. Zaten eskiden beri var olan Kuzey-Güney ya da gelişmiş-az gelişmiş ve geri kalmış ülkeler gibi kategorik ayrımlar halen varlığını sürdürmektedir. Bunun ötesinde ekonomik ve sosyal eşitsizlikler çok daha derinlere kök salmaya başlamış ve dünyanın bir kısmı refah içinde yaşarken, geri kalan çoğunluk en temel ekonomik değerlere dahi sahip olamamaktadır.¹³

Ekonomi güvenliği alanında yaşanan bu olumsuz durum, güvenliğin diğer sektörlerini de etkilemektedir. Düzensiz göç hareketleri artmakta, terörist ya da illegal suç yapılanmaları giderek daha kolay taban

11 Vincent Cable, "What is International Economic Security?", *International Affairs*, 71(2), 1995, s. 306-307.

12 Buzan vd., a.g.e., s. 98.

13 Fen Osler Hampson, "Human Security", *Security Studies: An Introduction*, Paul D. Williams, ed., Routledge, London 2008, s. 233-234.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

bulabilmekte ve hemen her toplumda artan yoksullukla birlikte suç oranları da artmaktadır. Ayrıca ekonomi güvenliğindeki bu tarz tehditler çevre güvenliği, enerji güvenliği ve sağlık güvenliği gibi diğer güvenlik sektörlerini de doğrudan ya da dolaylı bir biçimde etkilemektedir.

Ekonomi güvenliği tüm diğer güvenlik alanlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen ve bir devletin iç ve dış politika stratejilerine yön veren oldukça önemli bir konudur. Enerji güvenliğinden askeri güvenliğe, çevre güvenliğinden sağlık güvenliğine kadar pek çok güvenlik alanındaki faaliyetler ekonomi güvenliğinde sağlanan başarı ya da başarısızlıklardan doğrudan etkilenmektedir.¹⁴ Eski ABD Savunma Bakanlarından Harold Brown'ın yapmış olduğu ulusal güvenlik tanımı ekonominin güvenlikle olan bağına çok net bir biçimde ortaya koymaktadır. Brown'a göre ulusal güvenlik; bir ülkenin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerin rasyonel ölçütler içinde sürdürülebilirlik yeteneğidir.¹⁵

Ulusal güvenliğin önemli bileşenleri olan savunma sanayinin gelişimi, silah kapasitesi, ordunun modernizasyonu gibi konular doğrudan ekonomik güç ile ilişkilendirilebilecek konulardır. Bunların yanı sıra bir ülke ekonomisinin sürdürülebilir, gelişim ve üretime açık, kendini yenileyen ve en önemlisi halkının refahını koruyan bir yapıya sahip olması gerekmektedir.¹⁶ Ekonomik sıkıntı ya da sarsıntılar bir ülkede sokak hareketlerinden iç savaşa, darbelerden devrimlere kadar pek çok soruna yol açabilir. Bu nedenlerden ötürü ekonomi güvenliğinde zafiyetleri olan bir ülkenin ulusal güvenliği de tehdit altındadır. Bu sebeple ekonomi, ulusal güvenliğin taşıyıcı kolonlarından biri olarak nitelendirilebilir.

14 Sheila R. Ronis, *Economic Security: Neglected Dimension of National Security?*, National Defense University Press, Washington 2011, s.107.

15 David A. Baldwin, "The Concept of Security", *Review of International Studies*, 23(1), 1997, s. 13-14.

16 Gabriel Andrusac, "Economic Security-New Approaches in the Context of Globalization", *Centre for European Studies*, 7(2), 2015, s. 234.

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

Ekonomi bir ülkenin ulusal güvenliği açısından oldukça önemli bir konudur. Ekonomi güvenliği, çevre güvenliği, enerji güvenliği, kimlik güvenliği, sosyal güvenlik ve askeri güvenlik kavramlarını birbirinden bağımsız alanlar olarak düşünmemek gerekmektedir.¹⁷ Barry Buzan ekonomi güvenliğini; “devletlerin ulusal güçlerini ve refah düzeylerini kabul edilebilir seviyelerde tutabilmek adına gerekli kaynaklara, finansmana ve pazarlara erişimi”¹⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Fakat ekonomi güvenliği dendiği zaman yalnızca devletlerin ekonomi alanını ilgilendiren olgu ve olayları algılamak yanlış ve eksik bir yaklaşım olacaktır. Ekonomi güvenliği diğer tüm güvenlik alanlarıyla etkileşim içinde olan bir güvenlik sektörüdür.

Somut bir örnek vermek gerekirse, ekonomi güvenliği söz konusu olduğunda sınır güvenliği konusunun ön plana çıktığı görülmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte devletlerin sınırlarını koruması her geçen gün zorlaşmaktadır. Düzensiz göç hareketleri, ulus-aşırı organize suçlar, silah-enerji-insan kaçakçılığı ve yasadışı ticari faaliyetlerin önündeki en önemli barikat halen ulusal sınırlarlardır. Ekonomi güvenliğinin korunması başta olmak üzere, devletlerin ulusal güvenliklerine yönelik hemen her türlü tehdidi ön-alıcı bir biçimde minimize etmek adına sınır güvenliği önemli bir konu haline gelmiştir.¹⁹ Bu bağlamda Türkiye, Yunanistan ve ABD gibi örneklerde olduğu gibi çoğu devlet sınırlarını fiziksel olarak daha güvenli hale getirme çabasıdadır.

Küreselleşme sürecinde yaşanan teknolojik gelişmeler sonucu ülkelerin kara, deniz ve hava sınırlarına dördüncü bir boyut olarak siber alan da eklenmiştir. Siber dünyanın ekonomi güvenliğindeki yeri belki de geleneksel sınırlardan çok daha önemli hale gelmiştir. Siber alanın öneminin her geçen gün artmasıyla doğrusal bir ilişki içinde olan

17 Baldwin, a.g.m., s. 23.

18 Barry Buzan, “New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century”, *International Affairs*, 67(3), 1991, s. 433.

19 David B. Carter-Paul Poast, “Why Do States Build Walls? Political Economy, Security, and Border Stability”, *Journal of Conflict Resolution*, 61(2), 2017, s. 25.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ekonomik faaliyetlerde değişim ve dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Sanal ticaret hacminin her geçen gün artması, sanal para olgusunun önemli hale gelmesi, sosyal medyadaki ticari faaliyetlerin denetimsizliği gibi pek çok konu devletlerin ekonomi güvenliği içinde ele alınmaya başlamıştır. Çoğu devlet karşılaştıkları bu yeni ekonomik alana gerekli şekilde adapte olamamış ve belli ölçülerde de olsa bu alanı kontrol altına alamamışlardır.

Küreselleşme süreci insanların gündelik hayatlarının her alanında tehdit ve tehlikelerle karşı karşıya kalabildikleri bir ortam yaratmıştır.²⁰ Küreselleşme sürecinin güvenlik alanına en olumsuz yansıması tehditleri gitgide öngörülemez ve komplike hale getirmeye başlamasıdır. Dünyada oluşan “bilgi yığını” devletlerin istihbarat görevlilerinden, akademisyenlere, gazetecilere ve politikacılara kadar hemen herkesin hatalı analizler yapmasına sebep olabilmektedir.²¹ Küreselleşme sürecinde yaşanan gelişmeler ulusal güvenlik kavramının yeniden tanımlanması gerektiğini ortaya koymuştur.

Bu bağlamda, doğal kaynakların ve çevrenin korunması ve demografik sorunlar ulusal güvenlik anlayışları içinde yer almaya başlamıştır.²² Bunun yanı sıra yeni güvenlik anlayışının bir ürünü olan birey/insan güvenliği ise güvenlik olgusunu “korkulardan uzak olma halinden” bir adım daha ileriye taşımaya çalışmakta ve insanların ekonomik, psikolojik, sosyolojik ve siyasi her türlü sahip olamayışına/yoksunluğuna, gördüğü zarar ve tehlide odaklanmaktadır.²³ Bu kapsamda ekonomi güvenliğinin diğer güvenlik sektörlerindeki tehditleri minimize etmek adına çok daha önemli bir alan haline gelmeye başladığı söylenebilir.

20 Zaryab Iqbal, “Health Impact of Violent Conflict”, *International Studies Quarterly*, 50(3), 2006, s. 633.

21 Alan C. Lamborn-Joseph Leggold, *World Politics into the Twenty-First Century*, Pearson, US 2003, s. 507.

22 Jessica Tuchman Mathews, “The Environment and International Security”, Michael T. Klare-Daniel C. Thomas, ed., *World Security Challenges For A New Century*, St. Martin’s Press, New York 1994, s. 274.

23 Nicholas J. Kiersey-Iver B. Neumann, “Circulating on Board the Battlestar”, Nicholas J. Kiersey-Iver B. Neumann ed., *Battlestar Galactica and International Relations*, Routledge, Oxon 2013, s. 13.

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

Ekonomi güvenliğinin ticaret savaşları boyutuna gelindiğinde konunun daha çok gelişmiş ülkeler ve hatta hegemon güçler arasında cereyan ettiği ama sonuçlarının tüm küresel ekonomiyi etkilediği söylenebilir. Özellikle son yıllarda ABD kaynaklı ticaret savaşları tehdidi yalnızca ABD ve Çin gibi küresel güçleri ilgilendirmemekte, diğer tüm dünya devletleri bu tehlikeli oyundan etkilenmektedir. Ticaret savaşları olarak kavramsallaştırılan bu olgu, ekonomi güvenliğine yönelik tehditleri bertaraf edebilmek adına başvurulan bir yoldur. Ticaret savaşlarının en fazla öne çıkan araçlarından biri (yeni) korumacılık stratejileridir.

SERBEST TİCARET VE KORUMACILIK POLİTİKALARI BAĞLAMINDA EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI

Geçmişten günümüze ekonomi alanında serbest ticaret ve korumacılık politikaları sürekli bir rekabet içinde olmuştur. Hem fikri düzlemde hem somut pratikte bu iki farklı ekonomik yaklaşım kıyasıya mücadele etmiştir. Serbest ticareti savunanların öncülüğünü yapanlar liberal yaklaşımlar ve kapitalist dünya görüşü olmuştur. Tarihsel süreçte kapitalizm ile liberalizm iç içe geçmeye başlamış ve günümüzdeki küresel ekonomik yapının fikri alt yapısını oluşturmuşlardır.

Kapitalizm ekonomi merkezli olmak üzere sosyolojik, psikolojik, siyasi ve kültürel alanları da etkileyen bir olgudur. En genel anlamda; Üretim-Dağıtım-Tüketim süreçlerini içeren, bireylerin ve bireylerin oluşturduğu yapıların maksimum çıkar elde etmek adına yürüttüğü, seçim-yönlendirme-yarar gibi olgularla ifade edilen ve en nihayetinde hedefi hem mekânsal hem de zamansal açıdan sürekli genişlemek olan bir ekonomik sistemdir.²⁴ Bu sistemin nüvesini bireycilik, çıkar ve özel mülkiyet hakkı

24 Richard Swedberg, "The Economic Sociology of Capitalism: An Introduction and Agenda", Victor Nee-Richard Swedberg, eds., *The Economic Sociology of Capitalism*, Princeton University Press, New Jersey 2005, s.6.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

gibi liberal değerler oluşturmaktadır.²⁵ Fakat burada hemen belirtmek gerekir ki kapitalizmi tek bir tanımla ifade etmek indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Zira kavram pek çok farklı bileşeni ve bakış açısını bünyesinde barındıran, belki de sosyal bilimlerin en tartışmalı kavramlarından biridir.

Kapitalizm madalyonun bir yüzüdür. Madalyonun diğer yüzü olan liberalizmin ekonomi alanındaki en temel yaklaşımı serbest ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılmasıdır. Adam Smith'in bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler (laissez-faire, laissez-passer) sözleriyle özetlenebilecek liberal ekonomi anlayışının özünde özgürlüklerin korunması vardır. Liberal düşüncelerin özellikle Amerika ve İngiltere'de gelişim gösterdiği ve bu nedenle bir nevi Anglo-Sakson ekolü olduğu söylenebilir.²⁶ Liberallerin en temel sorunsallarının insanların refahlarını ve haklarını en iyi şekilde nasıl koruyup, geliştirebiliriz sorusu olduğu söylenebilir.²⁷ Bu soruya buldukları en net cevap bireyin özgürleştirilmesidir.

Bunun yanı sıra liberal yaklaşımın uluslararası ilişkiler disiplinindeki yansımalarına bakıldığında; savaş ve barış çalışmaları, ticaret, uluslararası hukuk ve güç dengesi gibi olguların liberal düşünürlerin başlıca ilgi alanları olduğu söylenebilir.²⁸ Liberal dünya görüşünün uluslararası ilişkiler teorileri içindeki en önemli temsilcisi idealizmdir. Ayrıca İngiliz Okulu, Demokratik Barış Teorisi ve Kozmopolitanizm gibi yaklaşımlar da temelde liberalizmden beslenmektedirler.

Liberallere göre çıkar olgusu da ülkeleri motive etmekte ve bu sayede uluslararası işbirliği ve uluslararası örgütlenmenin önü açılmaktadır. Özellikle ulus ötesi ilişkilerin giderek yoğunlaşması ülkeler arası karşılıklı

25 Ernesto Screpanti, "Capitalist forms and the essence of capitalism", *Review of International Political Economy*, 6(1), 1999, s. 2.

26 Vendulka Kubalkova vd., "Constructing Constructivism", Vendulka Kubalkova vd., eds., *International Relations in a Constructed World*, M. E. Sharpe, New York 1998, s. 11.

27 Eric Laferriere-Peter J. Stoett, *International Relations Theory and Ecological Thought: Towards a Synthesis*, Routledge, London 1999, s. 179.

28 Edwin van de Haar, *Classical Liberalism and International Relations Theory*, Palgrave Macmillan, New York 2009, s. 125.

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

bağımlılığı giderek arttırmaktadır.²⁹ Karşılıklı bağımlılık yaklaşımının önde gelen üç neo-liberal düşünürü; Ernest Haas, Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye'dir. Bu neo-liberal akım, realizmi uluslararası ilişkileri devletlere indirgemesi nedeniyle kıyasıya eleştirmektedirler. Hem aktör düzeyinde hem de ilişki bakımından uluslararası ilişkilerin çok daha çoğulcu (plüralist) bir perspektif içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bir yandan devlet-dışı aktörlerin analizlere dâhil edilmesi gerektiğini savunurken diğer yandan uluslararası ilişkileri devlet yönetimlerinin birbiriyle ilişkisi olmaktan ziyade, iş dünyasının ekonomik ilişkileri ya da halkların birbirleriyle olan sosyal ilişkileri de kapsayan bir alan olarak görmektedirler.³⁰

Uluslararası ilişkileri, askerler ve diplomatlar arasında bir ilişki olarak gören devlet merkezli geleneksel yaklaşım, Keohane ve Nye tarafından kıyasıya eleştirilmektedir. Arnold Wolfers'ın şu sözleri Keohane ve Nye tarafından yeni bakış açıları için bir referans teşkil etmektedir:³¹

“Vatikan, bir Arap-Amerikan petrol şirketi ya da başka bir devlet-dışı aktör uluslararası ilişkileri etkileme potansiyeline sahiptir. Böylesi bir etkileme gerçekleştiği anda artık onlarda uluslararası arenada bir aktör konumuna yükselmektedirler. Bu aktörlerin uluslararası ya da ulus-ötesi aktörleri etkileme kapasiteleri belki de devletlerden bile fazla olacaktır...”

Liberalizm, kapitalizm ve karşılıklı bağımlılık gibi serbest ticareti savunan yaklaşımlara karşın devletlerin ekonomi güvenliğini korumak adına başvurdukları en geleneksel yöntem korumacılık politikalarıdır. Ekonomik milliyetçilik olarak da adlandırılan korumacılık politikaları dış ticaret alanında devletin kontrolünün esas olduğu bir yaklaşımdır. Tarihin

29 Peter Andreas-Ethan Nadelmann, *Policing the Globe: Criminalization and Crime Control in International Relations*, Oxford University Press, Oxford 2006, s. 8.

30 Peu Ghosh, *International Relations*, PHI Publications, Delhi 2013, s. 7-8.

31 Joseph S. Nye-Robert O. Keohane, “Transnational Relations and World Politics: An Introduction”, *International Organization*, 25(3), 1971, s. 330.

her döneminde devletlerin zaman zaman bu tarz ekonomik politikalara başvurdukları bilinmektedir. Fakat bu politikanın belki de en geniş kapsamlı ve bu bağlamda ilk örneği merkantilizmdir.

Merkantilizm temelinde devletin ekonomik alanı idare etmesi vardır. Bu tarz bir ekonomik strateji ekonominin gelişmesi ile devletin güçlenmesini eş zamanlı olarak gerçekleştirme çabasının bir ürünüdür. Merkantilist politikalar, yaklaşık olarak 1450'li yıllar ve 1750'li yıllar arası dönemde benimsenen ve özellikle Avrupa'da uygulanan ekonomi stratejileridir. Merkantilist anlayışın hâkim olduğu dönemin temel mantığı güçlü bir devlet olmanın en temel kriterlerinden birinin devlet hazinesinin dolu olması ve bunun sağlanabilmesi adına dış ticarete ihracatın ithalattan fazla olması, diğer bir anlatımla dış ticaret dengesinin ihracat lehine fazla vermesi gerektiğiydi.³²

Merkantilist yaklaşım teorik ya da akademik bir bakış açısından öte siyasi bir doktrin olarak değerlendirilebilir. Böylesi bir doktrinün üç temel unsuru vardır: "Devletin güçlü olması, değerli madenlerin stoklanması ve dış ticarete fazla vermek." Bu üç temel unsurun birbiriyle yakından ilişkisi içinde olduğu bir gerçektir. Dış ticarete yürütülen politikalar ile değerli maden stokları arttırılmakta ve bu artış devletin daha güçlü olmasını sağlamaktadır. Merkantilist anlayış değerli madenler içinde özellikle altın ve gümüşe odaklanmıştır. Çünkü altın ya da gümüş stoklarının fazla olması özellikle savaş dönemlerinde ilgili devletin ulusal gücünü pekiştirmektedir. O dönemde paralı askerlerin maaşları bu madenlerle ödenmiş, yine benzer şekilde donanma ve diğer askeri birliklerin masrafları bu değerli madenlerle karşılanmıştır. Bunun yanı sıra dönemin uluslararası dengelerinde ittifaklar kurmak, diğer ülkelerle anlaşmalar yapabilmek de bu değerli madenler marifetiyle gerçekleştiriliyordu.³³

32 Cahit Aydemir-Hüseyin Haşimi, "Güneş Merkantilizmin Ortaya Çıkışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 2006, s. 136.

33 Hasan Sencer Peker, "Avrupa'da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi ile Bir Karşılaştırma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 2015, s. 2.

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

Özetlenecek olursa Merkantilist ve neo-merkantilistlere göre ekonomi güvenliği hammadde ve sermaye birikimi sonucu bir ülkenin refahının artırılmasıdır. Altın ve gümüş gibi değerli madenlere sahip olmak ve ekonomik milliyetçilik ideolojisi bu iki bakış açısının temel unsurlarıdır. Konuya Marksist ve sosyalist yaklaşımlar perspektifinden bakıldığında, ekonomi güvenliği demek temelde ekonomik adalet ve eşitliği sağlayabilmek demektir. Marksist ve sosyalist yaklaşımlar, aralarında fikri farklılıklara rağmen, merkantilist ve neo-merkantilistlere benzer şekilde ekonomik milliyetçilik anlayışını benimsemişlerdir.³⁴

Merkantilizm örneğinden hareketle ortaya konmaya çalışılan korumacılık olgusu, en genel biçimde; yabancı menşeli mal ve ürünlerin ülkenin iç piyasasına girişinde sınırlamaya gitmek ya da ülke içinde yerli mal ve ürünlerin yabancı menşeli mal ve ürünlere tercih edilmesi adına yürütülen faaliyetler ve yapılan müdahaleleri içeren tüm düzenlemeler şeklinde tanımlanabilir. Korumacılık bağlamında değerlendirilebilecek uygulamalar: İthalata kota koymak ya da ithalat yasakları getirmek, gümrük vergi veya harçlarını arttırarak gümrük duvarlarını yükseltmek, döviz tahsisini sınırlamak, sübvansiyonlar, anti-damping uygulamaları ve en önemlisi yerli üreticileri dış rakiplerine karşı korumak adına atılan her türlü adım bu kapsamda değerlendirilebilecek belli başlı önlemlerdir.³⁵

Tarihsel süreçte serbest ticaret anlayışı ve korumacılık önlemleri adeta birbirleriyle rekabet edencesine devletler tarafından benimsenmiştir. Devletleri bu tarz açık ve kapalı ekonomi modellerini benimsemeye iten pek çok içsel ve dışsal faktör vardır. Örneğin kimi zaman çıkar gruplarının baskıları sonucu devletler korumacı politikalara yönelebilmektedirler.³⁶ Kimi zaman da başka ülkeleri cezalandırmak ya da ittifak anlaşmaları

³⁴ Barry Buzan vd., *a.g.e.*, s. 95-96.

³⁵ Nuran Ertürk "Ticaret Savaşları ve Dünya Ekonomisine Etkileri", *Fiscaoeconomia*, 1(2), 2017, s. 91-92.

³⁶ Gene M. Grossman and Elhanan Helpman, "Trade Wars and Trade Talks", *Journal of Political Economy*, 103(4), 1995, s. 704.

nedeniyle bu tarz ekonomi stratejileri ortaya konabilir. Bu bağlamda ticaret savaşlarının yeni bir olgu olmadığı ve çeşitli sebeplerle bu savaşların her zaman var olacağı söylenebilir.

Korumacılık ve ticaret savaşları söyleminin günümüzde yeniden güçlenmesinin en önemli sebeplerinden biri ABD'nin Çin'in ekonomik meydan okumasını en önemli ulusal güvenlik tehdidi olarak tanımlamasıdır. Özellikle Donald Trump'ın iktidara gelmesinden sonra ticaret savaşları söylemi sıklıkla dillendirilmeye başlanmış ve Çin'in ekonomik yükselişini durdurabilmek adına yürütülecek mücadele ABD'nin en önemli ulusal stratejisi haline gelmiştir.

ABD-ÇİN REKABETİNİN EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI ÜZERİNDEN ANALİZİ

Uluslararası ilişkilerdeki en temel unsurun ekonomi olduğuna dair pek çok yaklaşım vardır. Geçmişten günümüze dünyayı kontrol eden büyük güçlerin ya da hegemonik yapıların en önemli özelliğinin ekonomik alanı domine etmeleri olduğu bilinmektedir. Ekonomi alanındaki bu denetleyici ve düzenleyici rolleri büyük güçlerin en temel ortak özelliğidir.³⁷ ABD de küresel bir güç olarak ekonomik alanda en büyük söz sahibidir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD tek hegemon olarak kalmış ve o tarihten itibaren en temel motivasyonu tek hegemon olma konumunu korumak olmuştur. Ekonomi başta olmak üzere siyasi, askeri, kültürel ve diplomatik güç unsurlarını kullanarak tek hegemon olarak kalma stratejisini uzun yıllar devam ettiren ABD, bu konumuna karşı önemli meydan okumalarla karşı karşıya kalmaya başlamıştır.³⁸ Bu meydan okumalardan en güçlüsü Çin'in ekonomik yükselişi olarak görülmektedir.

37 Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2019, s. 12.

38 Mehmet Seyfettin Erol, "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve Dört Tarz-ı Siyaset", *Gazi Akademik Bakış*, 1(1), 2007, s.51.

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

ABD'nin uluslararası ekonomi alanındaki en temel araçları ya da argümanları serbest ticaret üzerine kurulu bir sistem ve bu sistemin temel yapı taşı olan liberal değerlerdir. Liberal dünya düzeninin öncülüğünü yapan ABD'nin başlattığı ticaret savaşları, Soğuk Savaş sonrası ortaya atılan liberal yeni dünya düzeni söyleminin de sonu mu geldi sorusunu akla getirmektedir. ABD'nin küresel hegemonya yarışında en büyük tehdit olarak algıladığı Çin'i dengelemek adına yürüttüğü bu savaş, belki de uzun yıllardır sürdürülen geldiği liberal söylemlere en büyük darbeyi vurmuştur. ABD'nin 2. Dünya Savaşı'ndan sonra benimsediği ve söylemlerine yansıttığı "serbest piyasa demokrasileri" anlayışı kapitalist genişleme eğilimleriyle taban tabana zıttır.³⁹ Helen Milner'ın altını çizdiği gibi ülkeler ekonomik krizlerle karşılaştıklarında demokratik değerlere sahip olsalar dahi, korumacı önlemler olarak liberal değerleri bir kenara bırakabilirler. ABD'nin 2008 yılında yaşadığı ekonomik kriz tam da Milner'ın altını çizdiği noktanın somut tezahürüdür.⁴⁰ ABD'nin başlattığı ticaret savaşları kapitalist ekonomik sistemin sonunu getiremeye dahi, kapitalizmin korumacı versiyonunun liberal yönünün önüne geçebileceği bir döneme girilebilir. Böylesi bir gelişme diğer dünya devletlerini de oldukça yakından ilgilendirmektedir. ABD'nin korumacı anlayışına karşı diğer devletlerin de ekonomi politika ve stratejilerinde köklü değişiklikler olması muhtemel dâhilindedir.

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi yönünde belki de son yüzyıldır öncü ülke olan ABD, ironik bir şekilde, 2008 ekonomik krizinden ve özellikle Donald Trump'un iktidara gelmesinden sonra yeni korumacılık

39 Nana De Graaff-Bastiaan Van Apeldoorn, "US-China Relations and the Liberal World Order: Contending Elites, Colliding Visions?", *International Affairs*, 94(1), 2018, s. 113.

40 Helen V. Milner, "The Political Economy of International Trade", *Annual Review of Political Science*, 2(1), 1999, s. 112.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

olarak adlandırılan bir yaklaşım ve strateji benimsemiştir. ABD'nin bu yeni stratejisi dünya kamuoyunda ve diğer devletlerde tedirginlik yaşanmasına sebep olmuş ve özellikle son yıllarda "Ticaret Savaşları" söylemi ön plana çıkmıştır. Trump, 2018 yılında twitter üzerinden yaptığı açıklamada Çin'e karşı uygulamaya konan korumacı önlemlerin ABD'ye yaklaşık 100 milyar dolar kazandıracağını ileri sürmüştür.⁴¹ Fakat bu tahmin son derece iyimserdir. Zira bu tahmin Çin bu hamleye karşı sessiz kalacak ya da diğer ülkeler ve uluslararası ekonomik sistem bu önlemlerden olumsuz etkilenmeyecek varsayımına dayalıdır. Bu varsayım mevcut küresel ekonomik dengelerin göz ardı edildiği anlamına gelmektedir. O nedenle 100 milyar dolar kar elde edeceğini uman Trump yönetimi, yürütmüş olduğu bu ekonomi stratejisi ile ABD'nin küresel ekonomi içindeki payını azaltarak, Amerikan ekonomisine büyük zararlar verebilecek gelişmelerin de önünü açmıştır.

Trump döneminde Çin'e karşı özellikle tarım ürünleri konusunda korumacılık önlemleri devreye sokulmuştur. Burada temel amacın Amerikan üreticilerini korumak olduğu söylene de gerçek hedef Çin'e karşı dış ticaret açığının azaltılmasıydı. Tarım ürünlerinin yanı sıra küçük hava araçları, tekstil, elektronik eşyalar gibi alanlarda da ABD'nin Çin'e karşı korumacı politikaları devreye soktuğu görülmektedir.⁴² Aşağıdaki tablo hem iki ülkenin son yirmi yıllık ekonomik performanslarını ortaya koymakta hem de özellikle ticaret savaşları söyleminin güçlendiği 2018 yılından sonraki dönemde değişim yaşanıp yaşanmadığının anlaşılmasını da kolaylaştırmaktadır.

41 "Trade Wars, Trump Tariffs and Protectionism Explained", *BBC*, <https://www.bbc.com/news/world-43512098>, (Erişim Tarihi: 18-02-2022)

42 "Donald Trump Considering New \$100bn Tariff on Chinese Goods as Trade Feud Escalates", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/us-news/2018/apr/05/trump-china-trade-war-new-tariff-proposal-100-billion>, (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

Tablo 1: 2000-2020 Yılları Arası Dönemde ABD ve Çin Ekonomisinin Karşılaştırılması⁴³

YIL	ABD Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (PPP) ⁴³	ÇİN Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (PPP)	ABD Kişi Başına Düşen Milli Gelir (PPP)	ÇİN Kişi Başına Düşen Milli Gelir (PPP)	ABD Büyüme Hızı	ÇİN Büyüme Hızı
2020	20,936.60 \$	24,273.40 \$	63,544 \$	17,312 \$	-3.486	2.300
2019	21,433.20	23,443.70	65,280	16,773	2.161	5.950
2018	20,611.90	21,739.10	63,064	15,609	2.996	6.750
2017	19,543.00	19,887.00	60,110	14,344	2.333	6.947
2016	18,745.10	18,712.10	58,021	13,573	1.711	6.849
2015	18,238.30	17,796.70	56,863	12,979	3.076	7.041
2014	17,527.20	17,121.30	55,050	12,550	2.526	7.426
2013	16,784.80	16,185.10	53,107	11,924	1.842	7.766
2012	16,197.00	15,124.50	51,603	11,198	2.250	7.864
2011	15,542.60	13,844.40	49,883	10,300	1.551	9.551
2010	14,992.10	12,378.80	48,467	9,254	2.564	10.636
2009	14,448.90	11,059.90	47,100	8,308	-2.537	9.399
2008	14,712.80	10,033.20	48,383	7,574	-0.137	9.651
2007	14,451.90	8,975.59	47,976	6,811	1.876	14.231
2006	13,814.60	7,651.86	46,299	5,837	2.855	12.721
2005	13,036.60	6,588.93	44,115	5,054	3.513	11.395
2004	12,213.70	5,736.26	41,713	4,426	3.799	10.114
2003	11,458.20	5,072.83	39,496	3,937	2.861	10.038
2002	10,936.40	4,526.02	38,023	3,535	1.742	9.134
2001	10,581.80	4,082.65	37,133	3,210	0.998	8.336
2000	10,252.30	3,687.63	36,335	2,921	4.127	8.490

⁴³ Dünya Bankası, <https://statisticstimes.com/economy/united-states-vs-china-economy>, (Erişim Tarihi: 18.02.2022).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Tabloda ilk göze çarpan veri 2000-2020 yılları arası dönemde iki ülkenin de gayri safi yurt içi hasılasının yükselmiş olmasıdır. ABD'nin 2020 rakamları bu durumun istisnasıdır. Ayrıca iki ülkenin büyüme yüzdelerine bakıldığında, Çin'in çok daha yüksek bir büyüme eğiliminde olduğu görülmektedir. Kişi başına düşen milli gelir söz konusu olduğunda da benzer bir istatistiksel eğilim ortaya çıkmaktadır. Her iki ülke de bu konuda her yıl bir önceki yıla göre aşama kaydetmiş olsa da Çin'deki artış katsayısı ABD'nin çok üstündedir.

ABD'de yaklaşık olarak 2000 senesinde 36,000 dolar olan kişi başına düşen milli gelir 2020'de 63,000 dolara yükselmiş; yani % 75'e yakın bir artış olmuştur. Çin'in kişi başına düşen milli gelir artışı bunun çok daha üstünde gerçekleşmiş ve yaklaşık % 550'lik bir artış yaşanmıştır. Son olarak iki ülkenin son yirmi yıllık hızlarına bakıldığında Çin'in ABD'den çok daha hızlı bir ekonomik büyüme yaşadığı görülmektedir. ABD'nin ticaret savaşları söylemini devreye soktuğu ve Çin'e karşı kısmi de olsa korumacılık kapsamında önlemler almaya başladığı 2018 ve sonrası dönemde iki ülke arasındaki ekonomik eğilimlerde hemen hemen hiç değişim yaşanmadığı tablodan çıkarılacak bir diğer sonuçtur. Bu kapsamda ABD'nin yeni korumacılık bağlamında aldığı önlemlerle Çin'in ekonomik yükselişini durduramadığı söylenebilir.

İki ülke arasındaki dış ticaret dengelerine bakıldığında, Çin'in uzun yıllardır ABD'den önemli ölçüde kar elde ettiği görülmektedir. Çin'in ABD ile yaptığı dış ticaretten: 2021'de 319, 2020'de 310, 2019'da 344, 2018'de 418, 2017'de 375, 2015'de 346.....2001'de 83, 2000'de 83, 1999'da 68, 1998'de 56 milyar dolarlık bir cari fazla elde ettiği görülmektedir. Bu denge, 1986'da 1,6, 1987'de 2,7 milyar dolar iken her yıl makas açılmış ve Çin ikili dış ticaret noktasında önemli kazanımlar elde etmiştir.⁴⁴ İki ülke arasında dış ticarete yaşanan bu gelişme ABD'nin belki de en fazla

44 "Trade in Goods with China", *Census*, <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>, (Erişim Tarihi: 18.02.2022).

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

rahatsızlık duyduğu konuların başında gelmektedir. ABD yönetiminin yeni korumacılık araçları ile elde etmek istediği en önemli sonuçlardan biri de iki ülke arasındaki bu dış ticaret dengesizliğini minimize etmek olabilir.

ABD'nin dış ticaret verilerine bakıldığında uzun yıllardır ihracatın ithalatı karşılayamadığı ve bundan dolayı sürekli dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Amerikan ekonomisi 2020'de 611, 2019'da 609, 2018'de 555, 2017'de 512, 2016'da 526, 2015'de 507 milyar dolar dış ticaret açığı vermiştir. Aynı yıllar temel alındığında Çin: 2020'de 366, 2019'da 164, 2018'de 106, 2017'de 215, 2016'da 255, 2015'de 507 milyar dolar dış ticaret fazlası vermiştir.⁴⁵

Bu kapsamda yalnızca iki ülke arasındaki dış ticarete Çin'in lehine olan eğilimin, benzer şekilde iki ülkenin diğer ülkelerle yaptığı dış ticarete de devam ettiği görülmektedir. Dış ticaretinde sürekli açık veren ABD, dış ticaretinde sürekli fazla veren Çin karşısında oldukça geridedir. İki ülkenin ekonomik performansları değerlendirildiğinde ABD'nin Çin'in yükselişini ve ekonomik meydan okumasını şimdilik engelleyemediği ortaya çıkmaktadır. Zaten ABD'nin ticaret savaşları ve korumacılık önlemlerini devreye sokmasının en önemli nedenlerinden biri de iki ülke arasındaki ekonomik performans farklılığından duyduğu rahatsızlıktır.

Konuya özel sektör açısından bakıldığında Amerikan şirketlerinin Çin'in ticari işletmelerinin çok daha önünde olduğu görülmektedir. 2021 yılı rakamlarına göre dünyanın en değerli 100 şirketi içinde Çin'in 12 şirketi bulunurken, ABD'li şirketlerin sayısı 60'tır. Marka değeri en yüksek 10 şirkete bakıldığında hiçbir Çinli şirketin ilk 10'a giremediği, buna

45 "Trade Balance Deficit", *Macrotrends*, <https://www.macrotrends.net/countries/USA/united-states/trade-balance-deficit>, (Erişim Tarihi: 18.02.2022).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

karşılık ilk 10'da 8 ABD'li şirketin olduğu görülmektedir.⁴⁶ Genel ekonomik göstergeler Çin'in lehine olsa dahi ABD'nin özel sektör devreye girdiğinde Çin'in oldukça önünde yer aldığı çok net bir biçimde ortadadır.

ABD ve Çin'in ekonomik göstergeleri bu iki ülkenin "ulusal gücünü" kıyaslamak adına kullanılacak verilerden yalnızca biridir. Bu sebeple sadece ekonomik verilerden hareketle iki ülkenin güç karşılaştırması yapılması rasyonel değildir. ABD'nin askeri kapasitesinin Çin'in oldukça üzerinde olduğu bilinmektedir. Yine benzer şekilde ABD'nin önemli bir kültürel hegemonya üstünlüğü vardır. Sinema, müzik, edebiyat gibi kültürel öğelerin yanı sıra sanal dünyanın ve özellikle de sosyal medyanın kontrolü ABD'li şirketlerin elindedir. ABD'deki üniversitelerin akademik alanı domine ettiği ve bilimsel yeniliklerde de Çin'in önünde olduğu bir gerçektir.

Bunların yanı sıra ABD'nin NATO, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası örgütler vasıtasıyla da ulusal gücünü koruduğu bilinmektedir. İngiltere, Kanada, Avustralya, İsrail, Suudi Arabistan gibi önemli ülkelerle de neredeyse yekpare bir bütün olarak varlığını güçlendirmektedir. Kendi ülkesinde enerji kaynaklarına sahip olma ve diğer ülkelerin enerji kaynaklarını kontrol etme konusunda da ABD'nin Çin karşısında oldukça önemli bir üstünlüğü bulunmaktadır.

Tüm bu unsurlar göz önünde bulundurulduğunda ABD'nin ulusal güç bağlamında Çin'den çok daha önemli avantajları olduğu söylenebilir. Çin'in ekonomik meydan okuması ve bu alanda ABD'nin önüne geçmesi önemli bir başarıdır. Fakat bu ekonomik avantajların diğer alanlara etkisini zaman gösterecektir. Özetle, ekonomik göstergeler ulusal gücün en önemli bileşenlerinden biri olmakla beraber diğer ulusal güç unsurlarıyla birlikte analizlere dâhil edilmeli ve bu iki büyük devletin ulusal güç karşılaştırması bu geniş perspektif üzerinden yapılmalıdır.

⁴⁶ *Companies Market Cap*, <https://companiesmarketcap.com/>, (Erişim Tarihi: 27.02.2022).

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

SONUÇ

Tarihsel sürece bakıldığında büyük bölgesel ya da küresel savaşların başlangıç evrelerinin ekonomik nedenlerle örülü olduğu görülecektir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları bu gerçekliğin en somut örnekleridir. Bu nedenle ekonomi ve savaş ya da güvenlik olguları arasında neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Ekonomi güvenliği her devlet için en öncelikli ulusal güvenlik alanlarından biri olagelmıştır. Ekonomi alanında yaşanan sıkıntıların zincirleme bir reaksiyonla diğer tüm ulusal güvenlik alanlarını olumsuz yönde etkilemesi, devletlerin ekonomi güvenliğine özel bir önem vermesini beraberinde getirmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde belirtildiği gibi ekonomi güvenliği her devlet için öncelik verilen konulardan biri olsa da konuya bakış açısı ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir. Az gelişmiş, gelişmiş ya da hegemon devletler açısından ekonomi güvenliğinin anlam ve yorumları farklılaşmaktadır. Yine ekonomi güvenliği yalnızca devlet düzeyinde değil, birey ve sistem düzeyinde incelenen önemli bir alandır.

Küreselleşmeyle birlikte oldukça karmaşık hâle gelen uluslararası ilişkiler alanı, güvenlik çalışmalarının da bu yapısal dönüşümden etkilenmesine yol açmıştır. Geleneksel olarak belirli tehditler üzerine kurulu güvenlik anlayışı, yerini çok katmanlı bir uluslararası ve küresel güvenlik anlayışına bırakmaktadır. Uluslararası güvenlik söz konusu olduğunda artık konunun “uluslar” ile sınırlı olmadığı ve çeşitli aktörlerinde oyuna dâhil olduğu görülmektedir. Artık uluslararası güvenlik dendiğinde, bazen çok uluslu şirketleri, bazen hükümetler dışı sivil toplum örgütlerini de denkleme dâhil etmek gerekmektedir. Hatta bir birey dahi uluslararası güvenliğin süjesi olabilmekte, devletler arasında çok önemli bir güvenlik aktörüne dönüşebilmektedir. Bundan dolayı ekonomi güvenliği olgusu da bireyleri, toplumsal grupları, çok uluslu şirketleri, devletleri ve uluslararası örgütleri birbirleriyle etkileşim halinde olan aktörler olarak gören bir yaklaşımdır. Çok farklı bileşenler ve çok katmanlı yapılar ekonomi güvenliği analizlerine dâhil edilmektedir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ekonomi güvenliğine gelişmiş ülkeler perspektifinden bakıldığında en önemli konulardan birinin korumacılık ve serbest ticaret anlayışlarının ne zaman, kime karşı ve hangi nedenle uygulanacağı konusundaki politikalar olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin büyük bir kısmı liberal ekonomik modeli benimsemiş olan ve dolayısıyla serbest ticareti savunan devletlerdir. Yüzyıllardır süregelen bu anlayış özellikle son yıllarda korumacılık politikaları ile gölgelenmiştir. Merkantilizm benzeri korumacı önlemler özellikle küresel ekonomik rekabetteki en etkili araçlardan biri haline gelmiştir. Gelişmiş ülkelerin liberal ekonomi anlayışından uzaklaşmaya başlaması özellikle kendi değerleri ile çelişmeleri anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda ekonomi güvenliğine yönelik tehdit algılamalarının kimi zaman devletleri asli değerleriyle çelişen politika ve stratejiler benimsemesini beraberinde getirdiği söylenebilir. ABD'nin 2007-2008 döneminde yaşadığı ekonomik kriz, Çin'in ABD hegemonyasına ekonomik meydan okuyuşu ve en nihayetinde Donald Trump'ın ABD Başkanı olması gibi etkenlerle dillendirilmeye başlayan ticaret savaşları söylemi tüm dünya ülkelerini yakından ilgilendiren bir konu haline gelmiştir. ABD'nin başlattığı ticaret savaşları her şeyden önce kendi değerleriyle çelişen bir yaklaşımdır. Uzun yıllardır diğer bazı devletleri liberal değerlere, özgürlüklere ve dünya ekonomik düzenine karşı olmakla suçlayan ABD yönetimi, bu değerlerden en fazla uzaklaşan ülkelerden biri konumuna gelmiştir. ABD'nin Trump yönetimi ile başlattığı ticaret savaşları sürdürülebilir bir strateji değildir. Zira kısa dönemde ABD'nin ulusal sermayedarlarını rahatlatacak bu tarz korumacı politikalar, uzun dönemde sürdürülebilir ve rasyonel değildir.

Küreselleşme sürecinin itici etkisiyle dünya ekonomisi artık oldukça entegre hale gelmiştir. ABD'nin küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı bu gerçekliği geri döndürebilmesi ve içe kapanık bir ekonomi modeli

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

benimsemesi bu nedenle olasılık dâhilinde değildir. Fakat ABD'nin başlattığı ticaret savaşlarının ilerleyen dönemlerde sıcak çatışmaya dönüşmesi ve ekonomi alanında başlayan bu savaşın askeri alana sıçrayabileceği olasılığı göz ardı edilmemelidir. ABD-Çin rekabetinin gelecekteki seyrini etkileyecek en önemli unsurlardan biri de diğer büyük güçlerin izlediği politika ve stratejiler olacaktır. Rusya, Almanya ve Hindistan gibi büyük güçlerin ABD-Çin rekabetindeki pozisyonları bu rekabetteki en temel belirleyicilerden biridir. Trump sonrası Biden yönetiminin Çin'e karşı tavrı henüz net değildir. Bir yandan iki ülke arasında yakınlaşma çabaları söz konusu iken, diğer taraftan temel bazı sorunlar derinleşmektedir.

KAYNAKLAR

ANDREAS, Peter-Ethan Nadelmann, *Policing the Globe: Criminalization and Crime Control in International Relations*, Oxford University Press, Oxford 2006.

ANDRUSEAC, Gabriel, "Economic Security-New Approaches in the Context of Globalization", *Centre for European Studies*, 7(2), 2015, s. 232-240.

AYDEMİR, Cahit-Hüseyin Haşimi, "Güneş Merkantilizmin Ortaya Çıkışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 2006, s. 136-158.

BALDWIN, David A., "The Concept of Security", *Review of International Studies*, 23(1), 1997 s. 5-26.

BAYLIS, John-Steve Smith, *The Globalization of World Politics -An Introduction to International Relations-*, Oxford University Press, New York 2001.

BROOKS, David Jonathan, "What is Security: Definition Through Knowledge Categorization", *Security Journal*, 23(3), 2010, s. 225-239.

BUZAN, Barry, "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century", *International Affairs*, 67(3), 1991, s. 431-451.

BUZAN, Barry vd., *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London 1998.

BUZAN, Barry, *People, States and Fear People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, New York 1991.

CABLE, Vincent, "What is International Economic Security?", *International Affairs*, 71(2), 1995, s. 305-324.

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

CARTER, David B.-Paul Poast, "Why Do States Build Walls? Political Economy, Security, and Border Stability", *Journal of Conflict Resolution*, 61(2), 2017, s. 1-32.

ÇELİK, Kadir Ertaç-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2019, s. 11-41.

DE GRAAFF, Nana-Bastiaan Van Apeldoorn, "US-China Relations and the Liberal World Order: Contending Elites, Colliding Visions?", *International Affairs*, 94(1), 2018, s. 113-131.

EROL, Mehmet Seyfettin, "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve Dört Tarz-ı Siyaset", *Gazi Akademik Bakış*, 1(1), s. 33-55.

ERTÜRK, Nuran, "Ticaret Savaşları ve Dünya Ekonomisine Etkileri", *Fiscaeconomia*, 1(2), 2017, s. 88-112.

GHOSH, Peu, *International Relations*, PHI Publications, Delhi 2013.

GROSSMAN, Gene M.-Elhanan Helpman, "Trade Wars and Trade Talks", *Journal of Political Economy*, 103(4), 1995, s. 675-708.

HAMPSON, Fen Osler, "Human Security", *Security Studies: An Introduction*, Paul D. Williams, ed., Routledge, London 2008, s. 229-243.

Companies Market Cap, <https://companiesmarketcap.com/>, (Erişim Tarihi: 27.02.2022).

Dünya Bankası, <https://statisticstimes.com/economy/united-states-vs-china-economy>, (Erişim Tarihi: 18.02.2022).

"Trade Wars, Trump Tariffs and Protectionism Explained", *BBC*, <https://www.bbc.com/news/world-43512098>, (Erişim Tarihi: 18-02-2022).

"Trade in Goods with China", *Census*, <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>, (Erişim Tarihi: 18.02.2022)

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

“Introduction”, ICRC, <https://www.icrc.org/en/document/introduction-economic-security>, (Erişim Tarihi: 03.03.2022).

“Trade Balance Deficit”, *Macrotrends*, <https://www.macrotrends.net/countries/USA/united-states/trade-balance-deficit>, (Erişim Tarihi: 18.02.2022).

“Donald Trump Considering New \$100bn Tariff on Chinese Goods as Trade Feud Escalates”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/us-news/2018/apr/05/trump-china-trade-war-new-tariff-proposal-100-billion>, (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

“A New Global Deal Must Promote Economic Security”, *United Nations*, <https://www.un.org/development/desa/dspd/2021/01/a-new-global-deal-must-promote-economic-security/>, (Erişim Tarihi: 25.02.2022).

IANIOGLO, Alina-Tatjana Polajeva, “Origin and Definition of the Category of Economic Security of Enterprise”, 9. *International Scientific Conference Business and Management*, Vilnius 2016, s. 1-8.

IQBAL, Zaryab, “Health Impact of Violent Conflict”, *International Studies Quarterly*, 50(3), 2006, s. 631-649.

KIERSEY, Nicholas J.-Iver B. Neumann, “Circulating on Board the Battlestar”, Nicholas J. Kiersey-Iver B. Neumann, ed., *Battlestar Galactica and International Relations*, Routledge, Oxon 2013.

KUBALKOVA, Vendulka vd., “Constructing Constructivism”, Vendulka Kubalkova, vd., ed., *International Relations in a Constructed World*, M. E. Sharpe, New York 1998.

LAFERRIERE, Eric-Peter J. Stoett, *International Relations Theory and Ecological Thought: Towards a Synthesis*, Routledge, London 1999.

LAMBORN, Alan C.-Joseph Leggold, *World Politics into the Twenty-First Century*, Pearson, New York 2003.

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

MATHEWS, Jessica Tuchman, "The Environment and International Security", Michael T. Klare and Daniel C. Thomas, ed., *World Security Challenges for A New Century*, St. Martin's Press, New York 1994, s. 274-289.

MILNER, Helen V., "The Political Economy of International Trade", *Annual Review of Political Science*, 2(1), 1999, s. 91-114.

NYE, Joseph S.-Robert O. Keohane, "Transnational Relations and World Politics: An Introduction", *International Organization*, 25(3), 1971, s. 329-349.

PEKER, Hasan Sencer, "Avrupa'da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi ile Bir Karşılaştırma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 2015, s. 1-12.

RONIS, Sheila R., *Economic Security: Neglected Dimension of National Security?*, National Defense University Press, Washington 2011.

SCREPANTI, Ernesto, "Capitalist Forms and the Essence of Capitalism", *Review of International Political Economy*, 6(1), 1999, s. 1-26.

SWEDBERG, Richard, "The Economic Sociology of Capitalism: An Introduction and Agenda", Victor Nee-Richard Swedberg, eds., *The Economic Sociology of Capitalism*, Princeton University Press, New Jersey 2005, s. 3-40.

VAN DE HAAR, Edwin, *Classical Liberalism and International Relations Theory*, Palgrave Macmillan, New York 2009.

STRUCTURED ABSTRACT

The phenomenon of economy is one of the most fundamental subjects of international relations. It is known that, in the historical process, the problem of economic-based sharing is largely on the basis of the struggle between states. But the transformation of the economy as a security sector into a stand-alone workplace is relatively new. Economic security has a multidimensional and multi-layered structure and is an interdisciplinary field of study. Many different disciplines such as international relations, political science, economics, security, strategy, sociology and geography contribute to economic security studies from different perspectives. When it comes to economic security, the subject has different perceptions at the actor level.

Economic security analyzes can be made at the individual, social group, state, regional or international level. If the issue is handled at the state level, a categorical distinction can be made in the context of underdeveloped/laggard, underdeveloped and developed countries. In the study, economic security is discussed at the state level. In addition, the perception of economic security of developed countries is focused on. In particular, the US-China global hegemonic struggle is chosen as a sample, and the concept of trade wars is analyzed based on this sample in the study. It is tried to reveal the understanding of economic security of developed states through free trade-protectionism competition, which is at the center of trade wars.

When looking at economic security from the perspective of developed countries, one of the most important issues is the policies regarding when, against whom and for what reason protectionism and free trade understandings will be applied. Most of the developed countries are states that have adopted the liberal economic model and therefore advocate free trade. This understanding, which has been going on for

EKONOMİ GÜVENLİĞİ VE TİCARET SAVAŞLARI BAĞLAMINDA ABD-ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ

centuries, has been overshadowed by protectionism policies, especially in recent years. Protectionist measures such as mercantilism have become one of the most effective tools in global economic competition. The fact that developed countries move away from the liberal economy approach means that they contradict their own values.

The trade wars initiated by the US, which is the pioneer of the liberal world order, raise the question of whether the liberal new world order that was put forward after the Cold War has come to an end. This war waged by the US to balance China, which it perceives as the greatest threat in the race for global hegemony, has perhaps dealt the biggest blow to the liberal discourses it has been pursuing for many years. The understanding of “free market democracies” adopted by the US after the Second World War and reflected in its discourses is in stark contrast to the capitalist expansion tendencies.

Even if countries have democratic values when faced with economic crises, they can set aside liberal values by taking protective measures. The approach put forward by the US after the economic crisis in 2008 is one of the most concrete examples of this. Even if the trade wars initiated by the US cannot bring an end to the capitalist economic system, a period can be entered in which the liberal aspect of the protectionist version of capitalism can be prevented. Such a development concerns other world states very closely. It is possible that there will be radical changes in the economic policies and strategies of other states against the protectionist approach of the US.

The economic indicators of the US and China are only one of the data that can be used to compare the “national power” of these two countries. For this reason, it is not rational to compare the power of two countries based only on economic data. It is known that the military capacity of the US is considerably higher than that of China. Similarly, the US has an important cultural hegemony superiority. In addition to cultural elements

such as cinema, music and literature, the control of the virtual world and especially social media is in the hands of US companies. It is a fact that universities in the US dominate the academic field and are ahead of China in scientific innovations.

In addition to these, it is known that the US maintains its national power through international organizations such as NATO, the World Bank and the IMF. It strengthens its existence as an almost monolithic whole with important countries such as England, Canada, Australia, Israel and Saudi Arabia. The US has a significant advantage over China in terms of owning energy resources in its own country and controlling the energy resources of other countries. Considering all these factors, it can be said that the US has much more important advantages than China in terms of national power. China's economic challenge and overtaking the US in this area is an important achievement. However, time will show the impact of these economic advantages on other areas.

In summary, although economic indicators are one of the most important components of national power, they should be included in the analysis together with other national power elements, and the national power comparison of these two great states should be made through this broad perspective.

BİR GÜVENLİK MESELESİ OLARAK ÇEVRE SORUNLARI*

Environmental Problems as a Security Issue

Pelin ALİYEV**

Öz

Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan iki kutuplu sistemde güvenlik, bir devletin sahip olduğu askeri gücün diğer devlet üzerinde yarattığı tehdit ve endişe çerçevesinde ele alınmaktaydı. Çevresel kaygılar ise, nadiren güvenlik sorunu olarak algılanmaktaydı. Bu yaklaşım, aynı zamanda 1648 Westfalya Antlaşması'ndan bu yana kabul gören geleneksel güvenlik anlayışının da bir ifadesiydi. 1960'lı yıllar itibariyle çevre sorunları gerek akademik olarak gerekse uluslararası konferanslarda bir güvenlik meselesi olarak ele alınmaya başlanmıştır. Ancak bu sorunlar Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle çözümü noktasında uluslararası işbirliğinin zorunlu olduğu küresel bir meseleye dönüşmüştür. Bu çalışmanın amacı, güvenliğin içeriğinin genişlemesine paralel olarak çevre sorunlarının ele alınış biçiminde nasıl bir değişim ve dönüşümün gerçekleştiğini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Çevresel Güvenlik, Geleneksel Güvenlik Anlayışı, Yeni Güvenlik Anlayışı, Çevre Sorunları.

Abstract

In the bipolar system that emerged during the Cold War, security was handled within the framework of the threat and anxiety posed by the military power of one state on the other state. Environmental concerns were rarely perceived as a security problem. This approach was also an expression of the traditional understanding of security that has been accepted since the 1648 Treaty of Westphalia. Environmental problems began to be discussed as a security issue both academically and in international conferences from the 1960s. However, with the end of the Cold War, these problems have turned into a global issue for which international cooperation is essential for the solution. The aim of this study is to reveal what kind of change and transformation has taken place in the way environmental problems are handled in parallel with the expansion of the content of security.

Keywords: Security, Environmental Security, Traditional Security Understanding, New Security Understanding, Environmental Problems.

---

* Makale Geliş Tarihi: 16.07.2021 Yayına Kabul Tarihi: 30.08.2021

** Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: pelin.aliyev@hku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-2345-6789.

GİRİŞ

Güvenlik, kesin bir tanımının yapılabilmesi noktasında karşılaşılan zorluğa rağmen, hatta belki de tam da bu nedenle, akademik çalışmalarda ve hükümet politikalarında önemli bir yere sahiptir. Köken itibariyle “olmaksızın; -sız, -siz” anlamına gelen se ile “endişe, dert” anlamına gelen cure kelimelerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan Latince kökenli securitas kelimesinden türemiştir. Böylece, güvenlik, etimolojik olarak “dertsiz” veya “derdi olmayan” biçiminde anlaşılmaktadır.¹ Serfati’ye göre²; güvenlik, zıddına değinmeden (güvensizlik) anlamanın imkânsız olduğu bir kavramdır.

Bu bağlamda güvenlik genellikle tehditlerin yokluğu olarak tanımlanmaktadır. Güvenlik; her birey, her toplum, her devlet tarafından arzu edilen bir durumdur. Bu sebeple insanların, toplumların ve devletlerin var oldukları her evrede kullandıkları bir terimdir. Güvenlik, onların varlıklarını koruyabilme ve sürdürebilmeleri noktasında yaşamsal bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir. Tam da bu nedenle güvenlik kavramının çok geniş bir yelpazede kullanıldığı görülmektedir. Bireyin güvenliği, ailenin güvenliği, devletin güvenliği, bölgenin güvenliği, enerji güvenliği, çevre güvenliği gibi çok çeşitli alanlarda güvenlik kavramı ele alınmaktadır.

Son yıllarda dikkat çeken bir başka güvenlik meselesi de çevredir. Çevresel sorunlar, her geçen gün artarken hem bölgesel hem de küresel düzeyde büyük bir tehdide dönüşmüş, böylece çevre-güvenlik ilişkisini ifade etmek üzere çevresel güvenlik kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışma kapsamında da güvenlik kavramı uluslararası ilişkiler bağlamında ve çevre boyutuyla ele alınmakta ve “çevresel güvenlik” kavramı

1 J. Frederik M. Arends, “Homeros’dan Hobbes ve Ötesine: “Güvenlik” Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(22), 2009, s. 5; Muhittin Demiray-İsmail Hakkı İşcan, “Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 2008, s. 150.

2 Claude Serfati, “Introduction: L’économie politique de la sécurité”, Claude Serfati, der., *Une économie politique de la sécurité*, KARTHALA Editions, Paris 2009, s. 5.

BİR GÜVENLİK MESELESİ OLARAK ÇEVRE SORUNLARI

üzerinde durulmaktadır. Çalışmada, Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenliğin kapsamının değiştiği, yeni güvenlik meselelerinin ortaya çıktığı ve çevre sorunlarının bir güvenlik meselesine dönüştüğü argümanı vurgulanmaktadır. Çalışmada ilk olarak, geleneksel güvenlik yaklaşımı olarak ifade edilen Realist kuramın 1970'ler itibariyle başlayan, 1990'lar itibariyle hız kazanan değişimi ve yeni güvenlik konularının ortaya çıkışı ele alınmakta, ardından hem yeni hem de küresel bir güvenlik meselesi olarak ele alınan çevre sorunları incelenmekte ve bu sorunların ele alınış biçiminde nasıl bir değişim ve dönüşüm yaşandığı ortaya konmaktadır.

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ GÜVENLİK ANLAYIŞI

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından uluslararası sistem Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile birlikte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) oluşturduğu iki bloklu bir yapıya dönüşmüştür. Soğuk Savaş adı verilen bu dönemde Batı Bloku'nun liderliğini ABD, Doğu Bloku'nun liderliğini ise SSCB üstlenmiştir.

İlişkileri belirleyen temel unsur, sahip oldukları askeri kapasite ve güçtür. İki kutuplu sistemde bloklardan biri diğeri için tehdit unsuru oluşturmaktadır. Hangi taraf güçlüyse o ilişkilere yön vermektedir. Güvenlik çalışmalarında ise bu dönemde realist güvenlik yaklaşımı hâkim konumdadır. Genel düzenleyici bir otoritenin yokluğu nedeniyle uluslararası ilişkiler alanında güvenlik sürekli ve temel bir sorundur. Böyle bir ortamda 1648 Westfalya Anlaşması'ndan itibaren uluslararası sistemin tek aktörü olarak kabul gören devletler için güçlerini artırmak en önemli amaçtır. Bu düşünceye göre devletlerin kendilerini korumanın dışında herhangi bir alternatifi yoktur.³

3 Paul R. Viott-Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016, s. 40; Engin İ. Erdem, "İnsani Güvenlik Kavramı Bağlamında Çevre Güvenliği", *Gazi Akademik Bakış*, 10(19), 2016, s. 257-258; Şafak Kaypak, "Çevresel Güvenlik ve Yansımaları (Hatay Örneğinde)", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(35), 2016, s. 22; John Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", Mustafa Aydın, vd., der., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 154.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ulusal güvenlik denilince çoğu insanın aklına savaş gelir. Savaş ve savaşa hazırlık, modern ulus-devletin doğuşundan bu yana odak noktası olmuştur. Ülkelerin ulusal değerlere verdiği öncelik değişkenlik gösterse de bir ulusun kendini savunma yeteneği her zaman en önemli değeri olmuştur. Ulusal çıkar ulusal güvenliğin ve devlet gücünün korunması ve devamının sağlanmasıdır. Ordunun bu gücü güvence altına almanın geleneksel yolu olması nedeniyle ulusal güvenlik, askeri güç anlamına gelmektedir. Askerî açıdan bakıldığında ulusal güvenlik basit bir ölçüyle hesaplanmıştır. Bir ulusun silahlı kuvvetleri, başka bir ulusun silahlı kuvvetleriyle savaş alanında karşı karşıya geldiğinde hangi taraf üstün güce sahipse savaşı kazanır. Zaferde belirleyici faktör, bir devletin veya devletler ittifakının sahip olduğu askeri güçtür. Güvenlik bu açıdan tamamen devlet temelli bir mesele olarak tanımlanmaktadır.⁴

Analizlerinde temel aktörün devlet olduğu ve ana odakları askeri güç olan realizm taraftarlarına göre güvenlik ya da stratejik meseleler “yüksek politika”; ekonomik ve sosyal meseleler ise “düşük politika” kategorisinde yer almaktadır. Askeri güç dışında kalan çevre, ekonomi, insan hakları vb. meseleler dikkate alınmamaktadır. Devletlerin bekası ve ulusal çıkarların sağlanması her şeyin üzerindedir.⁵ Bununla birlikte, 1970’li yıllar itibarıyla bir devletin tek başına mücadele etmesi neredeyse imkânsız siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunların ortaya çıkmasıyla askeri güç odaklı realist güvenlik yaklaşımı eleştirilmeye başlanmıştır.⁶ Ancak güvenlik yaklaşımlarındaki asıl dönüm noktası Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle ortaya çıkmıştır.

4 Elizabeth Chalecki, *Environmental Security: A Guide to the Issues*, Praeger, USA 2013, s. 1-2.

5 Viotti-Kauppi, *a.g.e.*, s. 40; Erdem, *a.g.m.*, s. 257-258; Kaypak, *a.g.m.*, s. 22.

6 Selahaddin Bakan-Sonay Şahin, “Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler”, *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 4(2), 2018, s. 136.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI YENİ GÜVENLİK ANLAYIŞI

SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sembolü haline gelen Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla iki kutuplu sistem ortadan kalkmış ve ideolojik kamplaşma sona ermiştir. Bu sebeple tehdit unsurlarının yeniden tanımlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle güvenlik anlayış ve algısı yeniden sorgulanmış, güvenlik kavramı tanımlanırken askeri güç faktörünün sınır aşan sorunların ortaya çıkması sebebiyle yetersiz kaldığı gözlenmiştir.

Küreselleşen dünyada ulusal güvenlik, bölgesel güvenlik gibi konuların yanı sıra güvenliği sağlanması gereken yeni alanlar ortaya çıkmıştır. Ulrich Beck'in de ifadesiyle yeni dönemin koşulları dikkate alındığında "risk toplumunda" yaşamaktayız. Bu çerçevede Soğuk Savaş sonrasında yeni güvenlik konuları ortaya çıkmıştır. İnsan hakları ihlalleri, uluslararası kaçak göç, iklim değişikliği ve küresel ısınma, salgın hastalıklar, uluslararası suç örgütleri, insan kaçakçılığı gibi konular risk faktörleri olarak değerlendirilmektedir.⁷ Bu kapsamda, değişen güvenlik anlayışı gereğince tehdidin tek kaynağı artık ülkeler değildir. Uluslararası güvenliğe yönelik en ciddi tehditler, artık küresel çevre sorunları gibi meselelerden kaynaklanmaktadır.⁸

Bu tür sorunlar, özellikle 1990'lı yıllar sonrasında hem ulusal hem de uluslararası güvenlik kapsamında ele alınmaya başlanmıştır. Bu noktada Kopenhag Okulu'nun çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Güvenlikle ilgili çalışmalar yapan ve en önemli araştırmacıları arasında Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde olan Kopenhag Okulu, 1985 senesinde Kopenhag

7 Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, YeniYüzyıl Yayınları, İstanbul 2008, s. 39; Bülent Aras vd., *Araştırma Merkezlerinin Yükselişi: Türkiye'de Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Kültürü*, SETA, 2010, s. 21.

8 Rana İzci, "Uluslararası Güvenlik ve Çevre", Faruk Sönmezoğlu, der., *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar*, Der Yayınları, İstanbul 1998, s. 405.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Üniversitesi bünyesinde Barış ve Çatışma Araştırma Merkezi'nin kurulmasının ardından çalışmalarına başlamıştır. Geleneksel güvenlik yaklaşımlarını eleştiren ve teorilerini de bu kapsamda geliştiren Okul, devletin tek bir aktör olarak görülmesini, bu anlamda devlet merkezli bir anlayışı eleştiriyordu. Ayrıca salt askeri sorunların güvenlik tehdidi yarattığı kabulüne dayanan anlayışa da karşı çıkıyordu.

Başlangıçta Avrupa güvenliği üzerine odaklanmış olmasına rağmen daha sonra askeri güvenliğin yanı sıra askeri olmayan alanların güvenliğine de yönelmiştir.⁹ Bu kapsamda Kopenhag Okulu'na göre güvenliğin beş boyutu vardır. Okul, güvenliği askeri, çevresel, ekonomik siyasi ve toplumsal bağlamda ele almaktadır. Kopenhag Okulu'na mensup düşünürlerden biri olan Barry Buzan'a göre; ulusal güvenlik salt askeri faktörlerle değil, ekonomik, siyasi, çevresel ve toplumsal faktörlerle de ilişkilidir.¹⁰ Klasik askeri odaklı güvenlik anlayışına yönelik eleştirilerde bulunan Buzan'a göre bu güvenlik anlayışı dar kapsamlıdır. İnsanların hayatını etkileyen güvenlik alanlarının da güvenlik kapsamına dahil edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.¹¹ Böylece Kopenhag Okulu, yalnızca askeri tehditlerin değil, askeri olmayan yani siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel gibi diğer alanlarda ortaya çıkan tehditlerin de toplum açısından bir güvensizlik kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır.¹²

Sonuç olarak, bu dönem itibariyle sınır-aşan sorunların ortaya çıkması sebebiyle küresel güvenlik kavramı daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Tek aktörün devlet olduğu geleneksel güvenlik anlayışı yerine yeni insan ve toplum temelli güvenlik anlayışları önem kazanmaya başlamıştır. Yeni güvenlik anlayışı çerçevesinde devletten ziyade birey ve toplumun

9 Nebi Miş, "Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 2011, s. 347; Ozan Bingöl, "Yeni Güvenlik Yaklaşımları ve 21. Yüzyıl Sorunları", Hasret Çomak vd., der., *Uluslararası Güvenlik*, Beta Yayınları, İstanbul 2016, s. 21.

10 Aras vd., a.g.e., s. 21.

11 Övgü Kalkan Küçüksoğak, "Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması", *Turan Strateji Araştırmalar Merkezi*, 4(14), 2012, s. 203-204.

12 Miş, a.g.m., s. 347.

BİR GÜVENLİK MESELESİ OLARAK ÇEVRE SORUNLARI

güvenliğine önem atfedilmektedir. Bu yaklaşımda bireyin güvenliği devletin ve sistemin güvenliğini getirecektir. Böylece Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından, güvenlik anlayışının içeriği değişikliğe uğramış, askeri alanın dışında kalan çevresel, ekonomik, siyasi, toplumsal konular da bu kavram kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Güvenlik sorunsalı, böylece "artık düşman ordusu ile eşdeğer görülmemektedir".¹³

BİR GÜVENLİK MESELESİ OLARAK ÇEVRE SORUNLARI

İki kutuplu sistemde güvenliğin ana unsuru askeri güç idi. Güvenlik kavramı devletin sahip olduğu askeri güç ve kapasite çerçevesinde belirleniyordu. Ancak 1970'li yıllar itibariyle, özellikle petrol krizinin yaşanmasıyla enerji, gıda ve ekonomik güvenlik gibi yeni güvenlik konuları ortaya çıkmaya başlamıştır. İki kutuplu düzenin sona ermesiyle güvenlik kavramına ilişkin bakış açısında değişiklik yaşanmış ve kavram salt siyasi ve/veya askeri tehdit boyutuyla değil; bunun yanında çevresel, ekonomik ve toplumsal boyutların da dikkate alındığı bir yaklaşımla ele alınmaya başlanmıştır. Güvenlik kavramının içeriğinin genişlemesinin en önemli sebeplerinden birisi insan faaliyetleri sonucu tehlike arz eden çevre sorunlarının ortaya çıkmasıdır.

İklim değişikliği, asit yağmuru, ormansızlaşma, doğal kaynakların tahribatı en önemli çevre sorunları arasında sayılmaktadır. Çevre sorunlarının, 1970'li yıllar itibariyle, fakat esas olarak 1990'lı yıllar sonrasında güvenlik kavramı ile birlikte ele alındığı görülmektedir. Çevre sorunlarının güvenlik ile birlikte ele alınması ise çevresel güvenlik kavramını ortaya çıkarmıştır.¹⁴

¹³ Kaypak, a.g.m., s. 20.

¹⁴ Nesrin Algan, "Türk Boğazları'nda Çevresel Güvenlik", *Mülkiye Dergisi*, 26(234), 2014, s. 21.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Çevresel güvenlik fikri, çevresel bozulmayı güvenliğe bir tehdit olarak entegre etmeye çalışır. Zira çevre sorunlarının insan sağlığı ve yaşam kalitesi üzerindeki etkisini en aza indirmek ve uzun vadede gezegenin varlığını koruması için karşılaşılan zorlukları ve verilen mücadeleyi görmezden gelmek giderek zorlaşmıştır.¹⁵ Bu çerçevede çevre sorunları da bir güvenlik meselesi olarak görülmeye başlanmıştır. Çevresel güvenlik, salt bir insanı, bir topluluğu veya bir ülkeyi değil tüm dünyayı ilgilendiren bir sorundur. Dolayısıyla küresel bir nitelik taşımaktadır. Çevresel tahribat kaynaklı olumsuz gelişmeler hem ulusal hem de uluslararası düzeyde istikrarsızlık, uyuşmazlık ve hatta çatışmalara yol açma potansiyeli taşımaktadır. Bu durum hükümetleri söz konusu sorunları önleyebilmek ve ortadan kaldırmak üzere işbirliği yapmaya sevk etmiştir.¹⁶

Esasen 1960'lı yılların başlarına kadar kimse çevreden ne ulusal ne de uluslararası bir mesele olarak bahsetmiyordu. Bu konuda neredeyse hiçbir uluslararası sözleşme ya da ulusal seviyede yasal bir düzenleme yoktu. Yine henüz hiçbir ülkede Çevre Bakanlığı gibi çevre konusunda bakanlık düzeyinde bir resmi kurum oluşturulmamıştı.

Çevre hareketleri ise yeni yeni ortaya çıkmaya başlamıştı.¹⁷ Ancak 1960'lar itibarıyla çevre sorunlarını konu alan ve bu sorunların ciddiyetine dikkat çeken birçok eser yayınlanmaya başlanmıştır: Rachel Carson'ın 1962 yılında yayınladığı Sessiz Bahar (Silent Spring) isimli eser, diğer eserler arasında ayrı bir yere sahiptir. Öyle ki; ABD Eski Başkan Yardımcısı Al Gore, eserin otuzuncu yıl baskısının önsözünde söz konusu eser için "tarihin seyrini değiştiren" ifadesini kullanmıştır. Sessiz Bahar, modern çevre hareketinin başlangıcı sayılmaktadır. Çevresel tahribatın yanında insanların yakalanabileceği ölümcül hastalıkların da incelendiği eserde pestisitlerin çevreye ve insan sağlığına nasıl zarar verdiği üzerinde

15 Evelyne Dufault, "Revoir Le Lien Entre Dégradation Environnementale et Conflit: L'insécurité Environnementale Comme Instrument de Mobilisation", *Cultures et Conflits*, 54, 2004, s. 105.

16 Algan, a.g.m., s. 21.

17 Michel Frédérick, "La sécurité environnementale: éléments de définition", *Études internationales*, 24(4), 1993, s. 755.

BİR GÜVENLİK MESELESİ OLARAK ÇEVRE SORUNLARI

durulmaktadır. Carson, eserinde esas olarak bütünde her şeyin birbiriyle ilişkili olduğu, insanın söz konusu bütünün bir parçası olduğu, insan sağlığı ile doğanın sağlıklı bir biçimde işlemesi arasında yakın bir ilişki olduğu ve doğanın sağlığını tehdit eden faktörlerin aynı zamanda insanı da tehdit edeceği düşüncesine dikkat çekmektedir.¹⁸

Sessiz Bahar eserine 1963 yılında Stewart Udall'ın Sessiz Bunalım (The Quiet Crisis), 1965 yılında Jean Dorst'un Doğa Ölmeden Önce (Before Nature Dies), 1966 yılında Rolf Edberg'in Bir Toz Zerresi Üzerinde (On The Shred of a Cloud) ve 1970 yılında Max Nicholson'ın Çevresel Devrim (The Environmental Revolution) isimli eserleri eşlik etmiştir.¹⁹ Yine 1967 yılında Lynn White Jr tarafından Ekolojik Krizin Tarihsel Kökenleri (The Historical Roots of Our Ecological Crisis), 1968 yılında Garnett Hardin tarafından Ortak Malların Trajedisi (The Tragedy of the Commons) ve Paul Ehrlich tarafından Nüfus Patlaması (The Population Bomb) isimli eserler bu dönemin dikkat çeken çalışmalarıdır.

Çevre ve güvenlik arasındaki ilişkinin ortaya konulması noktasında 1971 yılında Richard Falk tarafından yayınlanan "Tehlikedeki Gezegen (This Endangered Planet) isimli ayrı bir öneme sahiptir. Falk, eserinde kaynak kıtlığı ile şiddet arasında nasıl bir bağ olduğunu ortaya koymuş ve kaynaklar üzerinde daha büyük payı olanların sahip olduklarını korumak için daha az paya sahip olanlarla mücadele içinde olduğunu ifade etmiştir. Falk, her ne kadar doğrudan çevresel güvenlik kavramını kullanmasa da kavramın ana unsurlarını ortaya koymuştur.²⁰

18 Ufuk Özdağ, "Sessiz Bahar'dan Sonra Ses Getiren Elli Yıl: Kadın, Çevre, Sağlık", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 2011, s. 186.

19 Ferhunde Hayırsver Topçu, *Küreselleşme ve Uluslararası Çevre Politikaları: Yönetimden 'Yönetişime' Geçiş Sorunu*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007, s. 21.

20 Jon Barnett, *The Meaning of Environmental Security-Ecological Politics and Policy in the New Security Era*, Zed Books, Londra 2001, s. 37; Çağla Vural, "Çevresel Güvenliğin Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 6(1), 2018, s. 28.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

1972 yılında ise Massachusetts Institute of Technology (MIT) tarafından Büyümenin Sınırları (The Limits of Growth) adlı bir rapor yayınlanmıştır. Rapora göre küresel düzeyde büyümeyi belirleyen 5 parametre vardır: Nüfus, tarımsal üretim, doğal kaynaklar, endüstriyel üretim ve kirlilik. Rapor; endüstriyel yatırım, tarımsal yatırım ve doğum oranında %40'lık bir azalmayı öneriyordu. Aksi takdirde küresel bir krizin kaçınılmaz olduğunu belirtiyordu.

Öte yandan 1972 yılında düzenlenen Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı'nın, uluslararası çevre politikalarında bir milat olduğunu belirtmek gerekir. Bu konferans, çevre sorunlarının devletler tarafından ulusal gündem maddesi olarak ele alınmasını mümkün kılmasının yanında evrensel bir endişe ve sorun olarak da görülmesini sağlamıştır. Konferansta "Bir Tek Dünyamız Var" sloganından hareket edilerek dünyada var olan kaynaklardan faydalanmanın eşit hak ve sorumluluk doğurduğuna dikkat çekilmiştir. Konferansın sonuçlarından biri Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme)'nin kurulmasıdır. Birleşmiş Milletler bünyesinde çevreye ilişkin faaliyetleri düzenlemek amacıyla kurulmuştur. Böylece çevre sorunlarına ilişkin uluslararası işbirliğinin kurumsallaştırılması adına önemli bir adım atılmıştır.²¹

1970 ve 1980'li yıllar itibariyle ulusal güvenlik kavramının içeriği genişlemeye başlamış ve kavramın çevresel öğeleri de kapsayacak biçimde yeniden ele alındığı ve tanımlandığı, böylece güvenlik ve çevre ilişkisinin gelişmeye başladığı görülmektedir.²² Sanayileşmenin dünya üzerinde yol açtığı çevresel bozulmaların devletleri etkilemeye başlamasıyla birlikte güvenliğin çevresel boyutunun olup olmadığı güvenlik çalışmalarının önde gelen tartışma konularından birisi olmuştur. Nitekim 1977 yılında Lester R.

²¹ Topçu, a.g.t., s. 35.

²² Kaypak, a.g.m., s. 24.

BİR GÜVENLİK MESELESİ OLARAK ÇEVRE SORUNLARI

Brown tarafından yayınlanan “Redefining National Security” adlı makalede güvenlik üzerindeki askeri tekeli ve dünya ekonomisinin askerileştirilmesini eleştirmiştir.

Bahse konu olan durum insan-doğa ilişkisi ile alakalı tehditlerin görmezden gelinmesine yol açmaktadır. Brown, çalışmasında çevre sorunlarının uluslar açısından ulusal güvenliğin yeniden tanımlanmasını gerekli kılacak derecede dikkate değer bir tehdit oluşturduğunu ileri sürmektedir. Ulusal güvenlik kurumlarının yeni tehditler karşısında faydasız olduğuna ve küresel nitelikteki sorunlar karşısında yeni bir güvenlik vizyonunun gerekliliğinin altını çizmekte ve uluslararası işbirliğinin zaruri olduğuna dikkat çekmektedir.²³

Daha sonra birçok yazar ulusal güvenlik ile çevre konularını bir arada kullanmıştır. Örneğin, 1983 yılında Richard Ullman tarafından “Güvenliğin Yeniden Tanımlanması (Redefining Security) başlıklı makalesinde ulusal güvenlik kavramını daha geniş bir kapsamda ele almış ve askeri olmayan tehditleri de kavramın kapsamına dahil etmeye çalışmıştır. O’na göre, salt askeri bir mesele olarak ele alınan güvenlik, gerçeğin çarpıtılmış bir resmidir.

Bu noktada Ullman, ulusal güvenliğin yalnızca askeri tehditler bağlamında tanımlanmasının yanılgıya yol açacağı uyarısında bulunmaktadır. Üstelik bu durum, devletleri askeri tehditlere yoğunlaştırır ve daha ciddi olabilecek tehditlerin görmezden gelinmesine yol açar. Norman Myers “Ultimate Security” isimli eserinde çevre ile ilgili konuların güvenlik kapsamında ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Çevre-güvenlik

23 Barnett, a.g.e., s. 37-38; Marc Hufty, “La sécurité environnementale: un concept à la recherche de sa définition”, Claude Serfati, der., *Une économie politique de la sécurité*, KARTHALA Editions, Paris, 125; Chalecki, a.g.e., s. 5.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ilişkisini tartışan Myers, çevresel bozulmaların şiddet içerikli çatışmalara neden olacağına dikkat çekmektedir. O'na göre, çevresel güvenlik, "nihai güvenlik"tir. 1986 yılında Westing, kaynak savaşlarının önlenmesi amacıyla uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi gerektiği fikrini savunmuş ve çevre sorunlarının çözümü için devletler arasında işbirliği yapılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. O'na göre kalkınma, çevre ile uyumlu gerçekleşmelidir.²⁴

Ortak Geleceğimiz adlı rapor, çevre ile güvenlik arasındaki ilişkiye dikkat çeken ilk uluslararası belge olma özelliğine sahiptir. Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 tarihinde hazırlanan ve sürdürülebilir kalkınmanın ana tema olarak belirlendiği Ortak Geleceğimiz adlı raporda çevre, barış ve güvenlik etkileşimine vurgu yapılmaktadır.²⁵ Raporda ayrıca siyasi gerilimler ile askeri çatışmaların hem nedeni hem de sonucu olarak çevresel baskılara dikkat çekilmektedir. Raporda insanların hayatta kalabilmelerinin yeryüzüne bağlı olduğu gerçeği üzerinde durulmuş ve bu gerçekten yola çıkarak doğal kaynakların tüketilmeden ve çevre kirletilmeden sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması tavsiye edilmiştir.²⁶ Ayrıca doğal kaynaklar üzerinde hak iddia edebilmek ya da kontrollerini devam ettirebilmek için ulusların mücadele içinde oldukları üzerinde durulmakta ve doğal kaynakların azalması ve üzerindeki rekabetin yoğunlaşmasıyla çatışmaların şiddetlenme tehlikesine dikkat çekilmektedir.²⁷

Soğuk Savaş döneminin sonlarına doğru çevre güvenliği meselesi yeniden incelenmeye başlanmıştır. 1989 yılında Jessica Mathews, güvenliğin çevresel tehditleri kapsayacak biçimde yeniden tanımlanması

24 Barnett, a.g.e., s. 39-40; Vural, a.g.m., s. 29; Hufty, a.g.e.: 125; Chalecki, a.g.e., s. 5-6.

25 Şafak Kaypak, "Çevresel Güvenlik ve Sınırda Çevre Suçları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 2013, s. 16.

26 Gro H. Brundtland, *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, United Nations General Assembly document A/42/427, 1987.

27 İbrahim Mazlum, "Çevre ve Güvenlik İlişikisine Tanımsal Bir Yaklaşım", Ayhan Kaya-Günay Göksu Özdoğan, der., *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 338.

BİR GÜVENLİK MESELESİ OLARAK ÇEVRE SORUNLARI

gerektiği çağrısında bulunmuştur. Aynı yıl David Wirth, Foreign Policy'de yayınlanan bir yazısında Amerika Birleşik Devletleri'nin ısınmadan kaynaklı deniz seviyesindeki yükselmeden önemli ölçüde zarar göreceğine dikkat çekmiş ve politika yapımcıların bu durumu dikkate almaları gerektiğini konusunda uyarıda bulunmuştur. Norman Myers, Orta Doğu'da su güvenliği, El Salvador'da toprak erozyonu ve Meksika'da göç gibi çevresel kaynaklı sorunların çatışmaya dönüşme potansiyeline işaret etmiştir. Myers, tanklardan olduğu kadar ağaçlardan da uzun süreli güvenliğin elde edilebileceği zamanlar gelebilir mi sorusuyla çevre-güvenlik ilişkisine dikkat çekmiştir.²⁸

Ulusal güvenlik, geleneksel olarak devlet sınırlarının askeri olarak savunulması ile ilgili bir mesele olarak görülmüştür. Ancak şimdi, iklim değişikliği, ormansızlaşma ve aşırı hava olayları gibi küresel çevre olaylarının tamamının ulusal güvenlik üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir. Bu, ulusal çıkarlarını korumak veya güçlendirmek isteyen herhangi bir ulusun yalnızca kendi topraklarında çevre sorunlarıyla mücadele etmeye hazır olması değil, aynı zamanda çevre sorunlarını iyileştirmek için dünya sahnesinde diğer uluslarla işbirliği yapması anlamına gelmektedir.²⁹ Çevre konusunun uluslararası ilişkiler dünyasını istila ettiğini ifade eden Frédérick'e göre³⁰, bu durum özellikle petrol tankeri Exxon Valdez'in karaya oturması ve büyük ölçüde küresel ekolojik sorunların araştırıldığı G-7'nin Paris Zirvesi gibi gelişmelerin çevrenin önemli bir medyatik ve diplomatik mesele olarak ortaya çıkmasını sağladığı 1989 yılından beri açıkça görülmektedir.

Daha sonra ise, 1992 yılında düzenlenen Rio de Janeiro'daki Dünya Zirvesi'ne kadar çevre konulu diplomatik girişimlerin ve uluslararası konferansların gerçek anlamda bir yükselişine tanık olunmuştur. Böylece

²⁸ Chalecki, a.g.e., s. 6.

²⁹ Chalecki, a.g.e., s. 1.

³⁰ Frédérick, a.g.m., s. 753.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

1990'lı yıllar itibariyle çevre sorunlarının küresel ölçekte etkileri olan bir mesele olduğu gerçeğinin vurgulandığı açık bir şekilde görülmektedir. Çevre sorunları, uluslararası toplumun öncelikli ilgilenmesi ve çözüm üretmesi gereken küresel bir soruna dönüşmüştür. Dolayısıyla bu sorunların sınır aşan bir niteliğe sahip olduğu ifade edilmektedir.³¹ Nitekim Courtois, Péreau ve Tazdaït'in de belirttiği gibi³², küresel çevre sorunları, her biri ondan az ya da çok sorumluyken aynı zamanda mustarip olan gezegendeki tüm ülkeleri etkileme özelliğine sahiptir.

Bu durum çevre sorunlarının sadece ulusal güvenliğin değil, uluslararası güvenliğin de bir meselesi haline geldiğinin göstergesidir. Bu kapsamda ortaya çıkan çevresel tehditlerle mücadele için çokuluslu süreç ve mekanizmaların işletilmesi zaruri olmuştur. Nitekim 1992 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından yayınlanan bir bildirme ile yeni ve daha bütünsel bir güvenlik yaklaşımının kabul edildiği ilan edilmiştir.³³

Çevre sorunlarının yarattığı tahribat, çeşitli toplantı veya forumlarda ele alınmaya başlanmış ve raporlarda soruna dikkat çekilmiştir. Örneğin 26-28 Mart 1999 tarihlerinde Schwerin toplanan G8 Çevre Bakanları Toplantısı sonuç bildirgesi çevre-güvenlik ilişkisini vurgulayan bir başka uluslararası belgedir. Çevresel bozulma, kaynak kıtlığı ve bunun yol açtığı sosyo-politik etkiler iç savaş ve devletler arasında çatışmalara yol açabileceği veya şiddetlendirebileceği için güvenlik açısından potansiyel tehdit kapsamında değerlendirilmiştir. Bu nedenle uluslararası kurumların çevresel baskı ve güvenlik arasındaki ilişkiye verdikleri önemin giderek arttığını memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmişlerdir.³⁴ Yine 2009

31 Kaypak, a.g.m., s. 24.

32 Pierre Courtois, Jean-Christophe Péreau et Tarik Tazdaït, "Une approche évolutionnaire des négociations internationales en présence de problèmes environnementaux globaux", *Recherches économiques de Louvain*, 70, 2004, s. 31.

33 Kaypak, a.g.m., s. 24.

34 "G8 Environment Ministers Communiqué", *G8 Environment Ministers*, <http://www.g8.utoronto.ca/environment/1999schwerin/communique.html> (Erişim Tarihi: 13.06.2022).

BİR GÜVENLİK MESELESİ OLARAK ÇEVRE SORUNLARI

yılında Global Humanitarian Forum tarafından yayınlanan “Sessiz Krizin Anatomisi” başlıklı rapor kapsamında iklim değişikliğinden kaynaklı her yıl neredeyse 300 bin insanın hayatını kaybettiği, 325 milyon insanı önemli derecede etkilendiği ve ekonomik olarak 125 milyar dolarlık bir kaybın yaşandığı ortaya konulmuştur.³⁵

Çevre sorunları, realist yaklaşımda “düşük politika” kapsamında yer almaktaydı. Ancak bu tür sorunlar özellikle ekonomi ve ulusal güvenlik sorunları arasındaki potansiyel bağlantılar nedeniyle “yüksek politika” kategorisine artık oldukça yakın.³⁶ Çevre sorunlarına, son dönemde birçok akademik çalışmada da çatışmaya yol açan ya da yol açma potansiyeline sahip bir mesele olarak dikkat çekilmektedir. Çevresel bozulma ile şiddetin patlak vermesi arasındaki ilişkiyi araştıran bir dizi çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalar genel olarak çevre sorunlarının çatışmaya yol açıp açmadığı sorusuna cevap aramaktadır. Çevre-çatışma arasında bağ kuran çalışmaların çoğu, belirli ülke veya bölgelere ilişkin nitel vaka incelemeleridir.

Bunlar arasında en bilineni Kanada Toronto Üniversitesi’nden Thomas Homer-Dixon öncülüğündeki araştırma grubunun yürüttüğü çalışmadır. Bu araştırma grubu tarafından çatışmaların çevresel kıtlıktan kaynaklanıp kaynaklanmadığı analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında yenilenebilir doğal kaynaklarda yaşanabilecek bir kıtlığın aşamalı olarak etnik çatışmalara, isyanlara, darbelere ve iç savaşa yol açacağı ortaya konulmuştur. Böylece siyasal, ekonomik ve toplumsal istikrarsızlığın yaşanacağına dikkat çekilmektedir.³⁷ Bir diğer önemli araştırma Zürih’te bulunan Çevre

35 Global Humanitarian Forum, *Human Impact Report: Climate Change-The Anatomy of a Silent Crisis*, Geneva 2009.

36 Philippe Le Prestre, “Sécurité environnementale et insécurité internationales”, *Revue Québécoise de droit international*, 11(1), 1998, s. 290.

37 Ayşegül Kibaroğlu, “Çevre Sorunlarının Uluslararası Güvenliğe Etkileri”, *Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler*, Genelkurmay ATASE SAREM, 31 Mayıs-2 Haziran 2007, İstanbul 2007, s. 218; Hufty, a.g.e., s. 125-126.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ve Çatışmalar Projesi (ENCOP) kapsamında yürütülmektedir. Bu proje kapsamında çevresel tahribat ile fiili veya olası çatışmalar arasındaki nedensel ilişki araştırılmaktadır. Aynı zamanda çatışmaları önlemeye dönük barışçıl çözüm yolları üretmek de grubun çalışma konuları arasında yer almaktadır.³⁸

Öte yandan çevre sorunlarını insani güvenlik bağlamında inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. İnsani güvenlik kavramına ilk kez 1994 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu'nda yer verilmiştir. Söz konusu raporda insanların gündelik yaşamlarında karşı karşıya kaldığı sorunlara değinilmiştir. Bu kapsamda hastalıklar, açlık, işsizlik, suçlar, toplumsal çatışmalar, siyasi baskılar ve çevresel tehlikeler insanların güvenliğine tehdit oluşturan unsurlar olarak sıralanmıştır.

Ayrıca raporda insani güvenliğin yedi temel bileşeni olduğu ileri sürülmüştür. Bunlar; ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevresel güvenlik, kişisel güvenlik, topluluk güvenliği ve siyasi güvenlik. Raporda insani güvenlik sorunlarının ulus-aşırı özelliğine dikkat çekilmektedir. Başka bir ifadeyle, dünyanın bir yerinde meydana gelen insani güvenlik sorunu, diğer yerleri de etkileyebilmektedir. Ayrıca raporda çevrenin tahribatı, 21. Yüzyılda insani güvenlik açısından asıl tehlike yaratacak sorunlar arasında yer almaktadır.³⁹

Bu aşamada çevre sorunları iklim göçü meselesine de kaynaklık ettiği görülüyor. Göçün sebepleri genellikle siyasi, ekonomik, toplumsal gibi bir dizi faktör temelinde ele alınırken artık çevre sorunları da bir göç nedeni olarak araştırmalara giderek daha fazla konu olmaya başlamıştır. Çevre yaşanan değişim ve çevresel tahribat toplumların yaşam koşullarını derinden etkilemekte ve insanları göç etmeye zorlamaktadır. Esasen çevresel faktörlerden kaynaklanan göçler yeni bir olgu değildir. Ekilebilir

38 Hufty, a.g.e., s. 126.

39 United Nations Development Program, *Human Development Report*, 1994, s. 22-34.

BİR GÜVENLİK MESELESİ OLARAK ÇEVRE SORUNLARI

tarım toprakların azalması, doğal kaynakların tükenmesi, deprem vb. afetlerin yaşanması ve buna benzer başka çevresel olaylar nedeniyle insanlar eski zamanlardan beri göç etmektedir.⁴⁰

Çevre sorunları ile göç arasındaki ilişki yeni kavramların türemesine zemin hazırlamıştır. Bunlardan biri de çevresel değişimler sebebiyle geçici ya da sürekli olarak yer değiştiren insanlar için kullanılan çevresel mülteci kavramıdır. Yine küresel iklim değişikliğinden kaynaklı olarak yer değiştirmek zorunda kalan insanlar için iklim mültecileri kavramı kullanılmaktadır.⁴¹ Bu tür göçler salt insanlar açısından olumsuz sonuçlar doğurmamakta, aynı zamanda bölgesel ve hatta uluslararası güvenliği de tehdit etmektedir.⁴²

SONUÇ

Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan iki kutuplu sistemde güvenlik, bir devletin sahip olduğu askeri gücün diğer devlet üzerinde yarattığı tehdit ve endişe çerçevesinde ele alınmaktaydı. Güvenlik, uzun bir dönem devletin toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına ve temel değerlerine yönelik askeri tehdidin yokluğu şeklinde yorumlanmıştır. Bu yaklaşım, aynı zamanda 1648 Westfalya Antlaşması'ndan bu yana kabul gören geleneksel güvenlik anlayışının da bir ifadesidir. Bu çerçevede güvenlik kavramı Soğuk Savaş'ın bitişine kadar askeri güç unsurunun kıskacı altında varlığını sürdürmüştür.

İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesiyle birlikte yeni dünya düzeninde tehdit ve güvenlik kavramlarının içerikleri de değişime uğramış ve yeni bir güvenlik anlayışı ortaya çıkmıştır. Çevre sorunları, yeni dünya düzeninin en önemli tehdit ve güvenlik konularından birisi haline gelmiştir. 1970'li yıllar itibarıyla çevre sorunlarına dikkat çeken eserlerin ilk nüveleri ortaya

40 Nuray Ekşi, "İklim Mültecileri", *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4, 2016, s. 14.

41 Fırat Harun Yılmaz-Mücahit Navruz, "Küresel İklim Değişikliği, İklim Mültecileri ve Güvenlik", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı, 2019, s. 257.

42 Ekşi, a.g.m., s. 14.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

çıkılmakla birlikte esas olarak 1990'lı yıllar itibariyle geleneksel güvenlik anlayışı karşısında yeni güvenlik anlayışının güç kazanmasıyla çevre sorunları hem akademik dünyada hem de çeşitli uluslararası toplantı ve forumlarda ele alınmaya başlanmış ve raporlarda bu sorunlara ve yarattığı ve yaratabileceği etkilere dikkat çekilmiştir.

Çevre sorunlarının sınır aşan bir niteliğe sahip olması, her şeyden önce devletler arasında işbirliğini gerekli ve zorunlu kılmaktadır. Meselenin sadece ulusal bazda ele alınması ve çözümler üretilmesi yeterli olmamakta uluslararası dayanışma önem taşımaktadır. Sonuç olarak, çevre sorunları çözümü için uluslararası işbirliğini gerekli kılan küresel bir meseledir. Böylece güvenliğin içeriğinin genişlemesine paralel olarak çevre sorunlarının ele alınış biçiminde önemli değişim ve dönüşümün gerçekleştiği açık bir şekilde görülmüştür.

Pelin ALİYEV

BİR GÜVENLİK MESELESİ OLARAK ÇEVRE SORUNLARI

KAYNAKÇA

"G8 Environment Ministers Communiqué", G8 Environment Ministers, <http://www.g8.utoronto.ca/environment/1999schwerin/communique.html> (Erişim Tarihi: 13.06.2022).

ALGAN, Nesrin, "Türk Boğazları'nda Çevresel Güvenlik", *Mülkiye Dergisi*, 26(234), 2014, s. 21-34.

ARAS, Bülent vd., *Araştırma Merkezlerinin Yükselişi: Türkiye'de Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Kültürü*, SETA, 2010.

ARENDS, J. Frederik M., "Homeros'dan Hobbes ve Ötesine: "Güvenlik" Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(22), 2009, s. 3-33.

BAKAN, Selahaddin-Sonay Şahin, "Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler", *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 4(2), 2018, s. 135-152.

BARNETT, Jon, *The Meaning of Environmental Security—Ecological Politics and Policy in the New Security Era*, Zed Books, Londra 2001.

BAYLIS, John, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", Mustafa Aydın vd., der., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 153-166.

BİNGÖL, Ozan, "Yeni Güvenlik Yaklaşımları ve 21. Yüzyıl Sorunları", Hasret Çomak vd., der., *Uluslararası Güvenlik*, Beta Yayınları, İstanbul 2016, s. 17-44.

BRUNDTLAND, Gro H., *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, United Nations General Assembly document A/42/427, 1987.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

CHALECKI, Elizabeth. L., *Environmental security: a guide to the issues*, Praeger, USA 2013.

COURTOIS, Pierre vd., "Une approche évolutionnaire des négociations internationales en présence de problèmes environnementaux globaux", *Recherches économiques de Louvain*, 70, 2004, s. 31-51.

DEDEOĞLU, Beril, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Yeniüzyıl Yayınları, İstanbul 2008.

DEMİRAY, Muhittin-İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 2008, s. 141-170.

DUFAULT, Evelyne. "Revoir Le Lien Entre Dégradation Environnementale et Conflit: L'insécurité Environnementale Comme Instrument de Mobilisation", *Cultures et Conflits*, 54, 2004, s. 105-31.

EKŞİ, Nuray, "İklim Mültecileri", *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4, 2016, s. 10-58.

ERDEM, Engin İ., "İnsani Güvenlik Kavramı Bağlamında Çevre Güvenliği", *Gazi Akademik Bakış*, 10(19), 2016, s. 255-281.

FRÉDÉRIC, Michel, "La sécurité environnementale: éléments de définition", *Études internationales*, 24(4), 1993, s. 753-765.

Global Humanitarian Forum, Human Impact Report: Climate Change-The Anatomy of a Silent Crisis, Geneva 2009.

HUFTY, Marc, "La sécurité environnementale: un concept à la recherche de sa définition", Claude Serfati, der., *Une économie politique de la sécurité*, KARTHALA Editions, Paris 2009, s. 117-139.

İZCİ, Rana, "Uluslararası Güvenlik ve Çevre", Faruk Sönmezoğlu, der., *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar*, Der Yayınları, İstanbul 1998, s. 403-424.

BİR GÜVENLİK MESELESİ OLARAK ÇEVRE SORUNLARI

KALKAN KÜÇÜKSOLAK, Övgü, "Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması", 4(14), 2012, s. 202-208.

KAYPAK, Şafak, "Çevresel Güvenlik ve Sınıraşan Çevre Suçları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 2013, s. 11-22.

KAYPAK, Şafak, "Çevresel Güvenlik ve Yansımaları (Hatay Örneğinde)", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(35), 2016, s. 19-34.

KİBAROĞLU, Ayşegül, "Çevre Sorunlarının Uluslararası Güvenliğe Etkileri", *Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler*, Genelkurmay ATASE SAREM, 31 Mayıs-2 Haziran 2007, İstanbul 2007, s. 211- 223.

LE PRESTRE, Philippe, "Sécurité environnementale et insécurité internationales", *Revue Québécoise de droit international*, 11(1), 1998, s. 271-291.

MAZLUM, İbrahim, "Çevre ve Güvenlik İlişkisine Tanımsal Bir Yaklaşım", Ayhan Kaya-Günay Göksu Özdoğan, der., *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 333-360.

MİŞ, Nebi, "Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 2011, s. 345-381.

ÖZDAĞ, Ufuk, "Sessiz Bahar'dan Sonra Ses Getiren Elli Yıl: Kadın, Çevre, Sağlık", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 2011, s. 179-199.

SERFATI, Claude, "Introduction: L'économie politique de la sécurité", Claude Serfati, der., *Une économie politique de la sécurité*, KARTHALA Editions, Paris 2009, s. 5-19.

TOPÇU, Ferhunde Hayırsever, *Küreselleşme ve Uluslararası Çevre Politikaları: Yönetimden 'Yönetişime' Geçiş Sorunu*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

United Nations Development Program, *Human Development Report*, 1994.

VIOTTI, Paul R-Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016.

VURAL, Çağla, "Çevresel Güvenliğin Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi*, 6(1), 2018, s. 20-38.

YILMAZ, Fırat Harun-Mücahit Navruz, "Küresel İklim Değişikliği, İklim Mültecileri ve Güvenlik", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı, 2019, s. 255-270.

STRUCTURED ABSTRACT

Security is a term that people, societies and states use at every stage of their existence. Security is considered as a vital necessity to protect and maintain their existence. For this very reason, it is seen that the concept of security is used in a very wide range. The concept of security is discussed in various fields such as human security, state security, regional security, energy security, and environmental security. In this study, the concept of security is discussed in the context of international relations and the environmental dimension, and the concept of “environmental security” is emphasized. In the study, it is emphasized that the scope of security has changed in the post-Cold War period, new security issues have emerged and environmental problems have turned into a security issue.

Security, which is one of the major research topics in the international relations discipline, was treated primarily with a military aspect until the end of the Cold War, and non-military elements have not been considered as a threat to either national security or international security. In the bipolar system that emerged during the Cold War, security was handled within the framework of the threat and anxiety posed by the military power of one state on the other state. This approach is also an expression of the traditional understanding of security that has been accepted since the 1648 Treaty of Westphalia. During the Cold War, many problems that did not emerge or were ignored in the structure of the bipolar system began to take place among the security perceptions in the new world order. In this context, the concept of security continued to exist under the grip of military power until the end of the Cold War.

After the end of the Cold War, however, the concept was redesigned and expanded to include various threat elements. At this point, the work of the Copenhagen School is of great importance. Criticizing traditional security approaches and developing its theories in this context, the School

opposed the understanding of seeing the state as the sole and main actor and perceiving only military problems as a security threat. The Copenhagen School considers security in five dimensions: military, political, economic, social and environmental. According to Barry Buzan, one of the members of this School, national security is closely related not only to military factors, but also to economic, political, environmental and social factors. Thus, new non-military elements that pose a threat to security were included in the security concept, including environmental problems. As of the 1990s, it is clearly seen that the fact that environmental problems are a global issue has been emphasized although the first international document that draws attention to the environment-security links is the report of the UN World Commission on Environment and Development, Our Common Future, dated 1987, whose main theme is sustainable development.

The damage caused by environmental problems is discussed in various meetings or forum and attention is drawn to the problem in the reports. The extent of the environmental problems revealed the concept of environmental security. These problems began to occupy a prominent place in the security perceptions and policies in both national and international level. Environmental problems have turned into a global issue that the international community should deal with and find solutions to. Therefore, it is stated that these problems are transboundary. This is an indicator that environmental problems have become not only a matter of national security, but also of international security. Thus, it has become necessary in order to counter threats to environmental security through multinational processes and mechanisms.

Following the end of the bipolar world order, the contents of the concepts of threat and security have also changed in the new world order and a new understanding of security has emerged. Environmental problems have become one of the most important threats and security

BİR GÜVENLİK MESELESİ OLARAK ÇEVRE SORUNLARI

---

issues of the new world order. With this process, academic interest in the concept of environmental security, which is used to express the relationship between the environment and security, has increased and the concept has gained an important place among security studies. Within the scope of this study, it has been revealed how environmental problems have turned into a security issue in the context of the new security understanding. In summary, the following definition can be made for these problems: they have the potential to cause conflict, but require international cooperation for a solution.

In this framework, environmental problems can be considered as the subject of both national and international security. It is not enough to deal with the issue and produce solutions only on a national basis; international solidarity is crucial. Thus, in parallel with the expansion of the content of security, it has been clearly seen that a significant change and transformation has taken place in the way environmental problems are handled.

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI*

*Russia's Military Preparations in the Region Leading to Russo-Ukrainian War
of 2022*

Mehmet Erkan KILLIOĞLU**

Öz

2014 yılında Donbas bölgesinde çatışmaların başlaması ve daha sonra da Kırım'ın işgali ve ilhakıyla Ukrayna'yla de facto bir savaş içine girmiş olan Rusya, 2022 yılının Şubat ayında başlattığı genel bir işgal hareketi ile bu süreci sonlandırmaya çalışmıştır. Bu işgalin sebepleri arasında Ukrayna'nın Rusya açısından stratejik önemi, Rus devletinin büyük Rus ulusu algısı, bu kapsamda Ukrayna ve Belarus'un farklı bir etnik unsur olarak görülmedikleri için tek bir yönetim altında toplanmaları gerektiği düşüncesi de etkili olmuştur. Bu amaca ulaşmak için Rusya, bu bölgedeki askeri yapılanmasını 2014 yılından beri Ukrayna'ya karşı girişilecek hızlı ve kısa süreli bir saldırıya göre düzenlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna, Rusya, Baltık Bölgesi, Rus Askeri Bölgeleri, Donbas.

Abstract

The Russian Federation, which entered into a de facto war with Ukraine with the start of conflicts in the Donbass in 2014 and then the occupation of Crimea. Russia tried to end this de facto war with a general invasion that started in February 2022. Among the reasons for this occupation, the strategic importance of Ukraine for Russia, the perception of the Russian State that Ukraine, Belarus and Russia should be united under a single administration were also influential. In order to achieve this goal Russia organized its military according to a quick and short-term attack against Ukraine since 2014.

Keywords: Ukraine, Russian Federation, Baltic Region, Russian Military Districts, Donbas.

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 31.08.2022 **Yayına Kabul Tarihi:** 15.12.2022

** Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, e-posta: mehmeterkan@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3146-2609.

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

GİRİŞ

2014 yılının Ağustos ayının sonlarında muhalif Rus yazılı ve elektronik medyasında Rus askerlerinin Ukrayna'da çatışmalara fiilen katıldığı ve öldüğüne dair somut delillerin olduğu yönünde haber çıkmaya başlamıştır.¹ Aynı yılın bahar aylarında Ukrayna'nın Donbas bölgesinde başlayan ve özellikle Rus nüfusun çoğunlukta olduğu Donetsk ve Luhansk (veya Lugansk) bölgelerinde yoğunlaşan düşük yoğunluklu ve sınırlı savaş zaman zaman gündemden düşse de uluslararası siyasi sistemi meşgul eden önemli önemli güvenlik sorunlarından birisi olmuştur.²

Bölgede cereyan eden olaylara Batı Dünyası'nın perspektifinden bakıldığında Ukrayna, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben ortaya çıkan yeni ve sorunlu devletlerden bir tanesidir. Ülkenin bağımsızlık sonrasında karşı karşıya kaldığı sorunların neredeyse tamamı Sovyet döneminin olumsuz mirasının bir sonucudur. O dönemde baskısı sistem sayesinde kontrol edilen ve geri plana itilen bu sorunlar bağımsızlık sonrasında gün yüzüne çıkmıştır.³ Rusya, selefi olan Sovyetler Birliği döneminde bilinçli olarak oluşturulan bu yapıyı tekrar eski güç alanını oluşturmak ve bu ilkeleri kendi idaresinde toplamak için kullanmaya çalışmıştır. Ukrayna, Rusya açısından neden bu kadar önemlidir ve ne anlama gelmektedir? Bu durumu Zbigniew Brzezinski 1997 senesinde kaleme almış olduğu *The Grand Chessboard, American Primacy and Its Geostrategic Imperatives* adlı çalışmasında şu şekilde açıklamıştır:⁴

1 Nikolay Mitrokhin, "Infiltration, Instruction, Invasion: Russia's War in the Donbass", *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 1(1), 2015, s. 219.

2 Miron Lakomy, "The Game of Ukraine: Conflict in Donbass As an Outcome of the Multilayered Rivalry", *Politeja*, 45, 2016, s. 280.

3 Taras Kuzio-Jennifer D. Moroney, "Ukraine and the West: Moving from Stability to Strategic Engagement", *European Security*, 10(2), 2001, s. 111-126.

4 Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard, American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, Basic Books, New York 1997, s. 46.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

“Ukrayna, Avrasya satranç tahtasında yeni ve önemli bir bölgedir. Ülke, jeopolitik bir pivottur çünkü bağımsız bir devlet olması Batı'nın Rusya'yı dönüştürmesinde yardımcı olacaktır. Ayrıca Ukrayna olmadan Rusya bir Avrasya gücü ve imparatorluk olamaz.”

Batı tarafından çevrelendiği endişesi her geçen gün artan NATO'nun doğrudan kendi sınırına gelmesi sebebiyle tehdit altında olduğunu düşünen Rusya, 2008 yılında Gürcistan'a saldırdığında olduğu gibi, Ukrayna'ya da müdahil olmuştur. Bu müdahale o tarihte Batı'nın da tepkisini sınırlı tutmak için Donbas bölgesi ile sınırlandırılmıştır.

Donbas'ta başlayan sınırlı savaşı üç ayrı safhaya bölmek ve incelemek uygun olacaktır. Her safhada Rus ayrılıkçıların yanında farklı aktörler çatışmanın tarafı olmuştur. Çatışmanın ilk safhası 2014 yılının Nisan ayında başlamıştır. İlk başlarda Ukrayna merkezi hükümetine karşı silahlı bir başkaldırı şeklinde başlayan çatışmanın bu safhasında Donbas bölgesindeki Rus mafyası ve suç örgütlerine Rus devleti örtülü destek verme yoluna gitmiştir.

Bu kapsamda Rus istihbarat örgütleri ve Özel Kuvvetleri (*Spetsnaz*), ayrılıkçılara destek vermiştir. Bu yapılanma yine Rus devleti tarafından ülkenin dört bir yanından getirilen gönüllü savaşçılarla takviye edilmiştir. Bu dönemde Rus tarafının amacı bölgede Rus nüfusunun ekseriyette olduğu birkaç şehrin kontrolünü tamamıyla ele geçirmektir. Tüm bu sayılanlar sonraki yıllarda artan bir şekilde ülkeyi istikrarsızlaştırma ve 2022 senesinde gerçekleştirilmeye çalışılan ilhak planının bir parçası ve ilk adımıdır.⁵

Donbas'ın işgalinin ikinci safhası 2014 yılının Mayıs ayının ortalarında başlamıştır. Bu çerçevede gönüllüler ve *Spetsnaz*'ın Ukrayna güçlerine üstünlük kurmada beklenen başarıyı sağlamaması üzerine bölgeye

⁵ Mitrokhin, a.g.m., s. 220.

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

Afganistan ve Çeçenistan'da savaşmış eski askerler ve Rus özel askeri şirketlerinin paralı askerleri ile Kozaklar gibi Rus aşırı milliyetçi gruplarının üyeleri Ukrayna'ya savaşmaya gönderilmiştir. İlk safhadakinden farklı olarak bu safhada Rus devletinin taraf olması ve görünürlüğü artmıştır. Çünkü ikinci safhada Ukrayna'ya sevk edilen yeni gönüllüler, daha önce 1990'lı yıllarda Yugoslavya İç Savaşı'na müdahil olma sürecinde olduğu gibi, Rusya'daki resmi askere alma şubeleri tarafından toplanmış ve cepheye gönderilmiştir.

Batı Dünyası'nı bu savaşa alıştırmaya çalışan ve her zaman yaptığı gibi Salam Dilimi taktiğini uygulayan Rusya, kendine yönelen cılız tepkiler üzerine çatışmaya olan dahlini aleni hale getirmekten çekinmemiştir. Rusya'nı açıktan müdahil olması üzerine Ukrayna Ordusu da Rus ikmal hatlarını kesme yoluna gitmiştir. İkmal hatlarının kesilmesiyle Donbas'ta zor duruma düşen ayrılıkçıları kurtarmak ve yenilmeleri önlemek için Rusya, çatışmayı daha da tırmandırmış ve 2014 yılının Ağustos ayının ikinci haftasından itibaren bölgeye düzenli ordu birliklerini de yollamaya başlamıştır.⁶ O dönemde durumunu topyekûn bir savaşa dönüşmemesi için yapılan arabuluculuk çalışmaları sonucunda 5 Eylül 2014 tarihinde Minsk'te hayli kırılğan bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır.

Söz konusu anlaşma sonrasında ortaya çıkan durum ve statüko, Moskova açısından bir başarı olmuştur. Zira bu anlaşmayla Donbas bölgesinde Ukrayna'nın egemenliği fiilen askıya alınmıştır. Siyasi açıdan da süreç sürüncemede kalmaya devam etmiştir.⁷ Donbas'ta 2014 senesinde başlayan ama yapılan tüm girişimlere rağmen sürüncemede kalmaya devam eden sınırlı ölçekli savaş sonucunda 2019 yılına kadar geçen sürede 13.000'den fazla kişi ölmüştür. Bölgedeki gerginlik 2019 yılının Mart ayındaki Başkanlık ve aynı yılın Ekim ayında yapılan Parlamento

6 Mitrokhin, a.g.m., s. 247.

7 Mitrokhin, a.g.m., s. 220-221.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

seçimleri sebebiyle yeniden tırmanmıştır. Bu dönemde çalışmanın konusu da olan Ukrayna sınır bölgesinde artan Rus askeri hareketliliği ve yığınağın yaklaşan bir savaşın habercisi olabileceği konusunda Ukrayna resmi makamları uluslararası kamuoyunu uyarmıştır.⁸ Bu konuda haksız olmadıkları da 2022 yılında ortaya çıkmıştır.

YÖNTEM

2014 yılında Donbas bölgesinde çatışmaların başlaması ve daha sonra da Kırım'ın işgali ve ilhakıyla Ukrayna ile "de facto" bir savaşa girmiş olan Rusya, 2022 senesinin Şubat ayında başlattığı kapsamlı bir işgal hareketiyle bu süreci sonlandırmaya çalışmıştır. Ancak planlanan ile sahada karşılaşılan durum, birbirinden oldukça farklı olmuş ve kısa sürede tamamlanacağı düşünülen işgale karşı beklenmeyen bir direniş olmuştur. Bu çalışmada bu topyekûn işgal girişimi değil de Rusya'nın 2014 yılından sonra Ukrayna özelinde nihai amacına ulaşmak için yaptığı hazırlıklar değerlendirilecektir. Bu kapsamda yapılan askeri hazırlıklar, yeni tertiplenme ve düzenlemeler incelenecek ve işgal sırasında bunlardan ne derecede yararlanıldığına bakılacaktır.

Bu çalışmada konuyla ilgili birincil ve ikincil kaynaklar taranmış, bu konuda yapılan çalışmalar, raporlar, gazete haberleri vb. literatür taramasından geçirilmiştir. Çalışmayı yazıya dökerken ise bilgilendirici ve açıklayıcı bir yaklaşım benimsenmiş, Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle gündemden düşmeyen Doğu Avrupa'daki bu savaşın hazırlık aşamasının gelişimi konusunda okuyucunun bilgilendirilmesi amaçlanmış, daha sonra yapılacak olan çalışmalara da zemin hazırlanmaya çalışılmıştır. Makale, 2022 yılındaki işgale giden süreçteki askeri hazırlıklara dikkat çekmeyi

8 David Lewis, "Russia's Strategic Deterrence in Ukraine", *Security Insights*, George C. Marshall European Center for Security Studies, <https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/russias-strategic-deterrence-ukraine-0>, (Erişim Tarihi: 18.08.2022).

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

amaçladığından dolayı sorunu kaynağı olarak görülen Donbas ve Kırım'ın işgali konulara da değinilmiştir. Ancak bu bilgilendirme çok geniş kapsamlı tutulmamış ve detaylı açıklamalara girilmemiştir. Odak noktası Rusya'nın askeri dönüşüm, yeni döneme adaptasyon çabaları ve olası tehditlere karşı hazırlıkları olmuştur.

RUSYA'NIN ASKERİ HAZIRLIKLARI

Ukrayna'nın coğrafi konumuna bakıldığında ülkenin Doğu Avrupa'da olduğu görülecektir. Ancak bununla birlikte bir ülkenin coğrafi konumu veya haritadaki yeri onun aidiyetini tasdik etmede tek başına yeterli olmamaktadır. Bu aidiyetin tespiti için ülkenin tarihi, siyasi ve jeopolitik bileşenlerinin de dikkate alınması gerekmektedir. İşte bu noktada Ukrayna'nın aidiyeti konusu ortaya çıkmaktadır. Ülkenin Avrupa kıtasına Doğu veya Merkezi Avrupa ülkesi olarak dâhil edilmesi konusu hala tam anlamıyla çözülmüş veya özellikle de Rusya tarafından kabul görmüş bir konu değildir.⁹

Rusya, giriş kısmında da değinilen jeopolitik sebepler başta olmak üzere dini ve kültürel sebeplerle Ukrayna'nın ayrı bir devlet olması durumunu kabul etmemektedir. Ukrayna'nın aidiyeti konusunun sürüncemede kalmasında ülke içindeki tarihi ve kültürel farklılıklar da etkili olmakta, bu durum da Rusya'nın ülkenin tamamında veya en azından Donbas bölgesinde hak iddia etmesi için gereken zemini hazırlamaktadır. Zira ülkenin doğu ve güney bölgesi tarihi açıdan da Rus etkisine açık olmuştur.¹⁰

9 Anatolii Romaniuk-Vitalii Lytvyn, "Historical and Current Geopolitical Positioning of Ukraine: Is It Central or Eastern Europe?", *Politeja*, 6(57), 2018, s. 150.

10 Oliver Corten, "The Russian Intervention in the Ukrainian Crisis: Was Jus Contra Bellum Confirmed Rather Than Weakened?", *Journal on the Use of Force and International Law*, 2(1), 2015, s. 18.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ülkenin batı kesimi; yani Dnipro Nehri'nin sağ tarafı, Pravoberezhzhia, tarihi, siyasi ve fikri açıdan Orta Avrupa'ya yakındır. Bu iddianın en bilinen savunucularından birisi Paul Robert Magocsi'dir.¹¹ Dnipro Nehri'nin orta kısmı ve sol kıyısı, Livoberezhzhia ise tarihi olarak Bizans, Moğol, Osmanlı ve en son Rus idaresi altında kalmıştır. Bu durum, Rusya'nın hak iddialarında hareket noktası olmaktadır.¹² Bu iki bölge arasındaki farklar 2014 yılındaki Kiev Bağımsızlık Meydanı-Euromaidan olaylarından sonra daha belirgin hale gelmiş, bundan Kırım da etkilenmiştir.¹³

Rusya, 2008 senesinde NATO'ya üye olma niyetini yüksek sesle dillendiren Gürcistan'ı cezalandırmasıyla başlayan süreç Kırım'ın ilhaki ve Ukrayna'yı işgal girişimi ile devam etmiştir.¹⁴ Olayları başlatan Donbas bölgesi ve Kırım konusunu biraz açmak gerekirse; Rusya ile Ukrayna arasında sorun olan Kırım yarımadası 1954 yılında kendisi de aslen Ukraynalı olan Nikita Kruşçev'in Komünist Parti Genel Sekreterliği döneminde yapılan sınır düzenlemesi ile Ukrayna'ya devredilmiştir. O dönemde her ne kadar bu, Rusya'nın Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne Rus-Ukrayna ilişkilerinin 300. yılı anısına bir hediye olarak takdim edilmiş olsa da mutlaka Sovyet Karadeniz filosuna uluslararası anlaşmalarla gelen sınırlamaları aşma gibi bir sebebi olması daha muhtemel durmaktadır.¹⁵ Zira o dönemde BM Genel Kurulu'nda SSCB'yi temsil eden üç cumhuriyet temsil etmektedir. Bunlar Rusya, Belarus ve Ukrayna'dır.

11 Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Paul Robert Magocsi-Geoffrey J. Matthews, *Historical Atlas of East Central Europe*, Washington University Press, Seattle 1995; Paul Robert Magocsi, *Historical Atlas of Central Europe*, Washington University Press, Seattle 2002; Paul Robert Magocsi, *The Roots of Ukrainian Nationalism: Galicia as a Ukraine's Piedmont*, University of Toronto Press, Toronto 2002; Paul Robert Magocsi, *A History of Ukraine: The Land and Its Peoples* University of Toronto Press, Toronto 2010; Paul Robert Magocsi, *Ukraine: An Illustrated History*, University of Toronto Press, Toronto 2014.

12 Romaniuk-Lytvyn, a.g.m., s. 151-153.

13 İbrahim Murat Şirin, "Öncesi ve Sonrası ile Ukrayna'da Maidan Süreci", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019, s. 56.

14 Catherine Harris-Frederick W. Kagan, *Russia's Military Posture, Ground Forces Order of Battle*, Institute for the Study of War, Washington 2018, s. 9.

15 Tatiana Buba, *Russo-Ukrainian Relations: Sevastopol and the Black Sea Fleet*, The Elliott School of International Affairs at George Washington University, Washington 2010.

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

2014 yılında başkent Kiev'de birkaç ay süren gösteriler ve halk ayaklanmasından sonra 2014 senesinin 22 Şubat'ında Viktor Yanukoviç başkanlığındaki Rus yanlısı Ukrayna Hükümeti düşmüş ve Yanukoviç Rusya'ya kaçmıştır. 23 Şubat 2014 tarihinde ise ülkenin resmi dilinin Ukrain olması için bir kanun teklifi verilmiş ve bu teklif, Parlamento'dan geçmiştir. Ancak bu yasayı Rusya'yı daha fazla kışkırtmak istemeyen yeni devlet başkanı Oleksander Turchynov onaylamamıştır. Ancak bu durumun gündeme gelmesi bile Rusya'yı rahatsız etmeye yetmiştir. Bu sayılanlar yüzünden özellikle Rusya'ya yakın çevrelere göre Euromaidan olayları Batılı ülkeler ve onların istihbarat örgütleri tarafından planlanmış ve desteklenmiştir.¹⁶

Tüm fiili hareketlerini Sovyet sonrası alanda kalan etnik Rusların varlıklarını ve hakları koruma iddiasıyla meşrulaştırmaya çalışan Rusya, Ukrayna'da Rusça'nın resmi dil olmaktan çıkarılması talebini de başarılı bir şekilde kendi propagandası için kullanmış, Donbas'taki gayriresmi varlığını güçlendirme fırsatı olarak değerlendirmeye çalışmıştır. Bunun sonucunda Donbas ve Kırım'a resmi ve gayrinizami Rus güçleri akmaya başlamıştır. Rusya kendi güçlerinin firari devlet başkanı Yanukoviç'in talebi üzerine Ukrayna topraklarına geldiğini iddia etmiştir. 11 Mart 2014 tarihinde Kırım ve Sivastopol Cumhuriyeti ilan edilmiş, Rusya da bu ilanı hemen tanımıştır.

Beş gün sonra yapılan referandumla da Kırım Rusya'ya ilhak edilmiştir. Buna ek olarak aynı yılın Mart ayının sonlarında Odessa, Donetsk ve Lugansk'ta karışmış, bu sayılan yerlerdeki yerel lider ve kanaat önderlerinin bir kısmı Kiev'deki yeni hükümeti ülkenin meşru hükümeti olarak kabul etmediklerini ilan etmiştir. Bunu takiben sırasıyla 6 ve 27 Nisan'da önce Donetsk sonra da Lugansk veya Luhansk bölgesi Ukrayna'dan bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bu iki bölge 24 Mayıs 2014

¹⁶ Corten, a.g.m., s. 17-18.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

tarihinde de “Halk Cumhuriyetleri Birliği” veya “Yeni Rusya” adı altında birleşmişlerdir.¹⁷ Bu gelişmeler üzerine 2015 yılının Ocak ayında başta Batılı ülkeler olmak üzere, Rusya’ya karşı ekonomik yaptırımlara gidilmesi uluslararası kamuoyunda kabul edilmiştir.¹⁸ Ancak bu yaptırımların yeterli ve etkili olacağı düşünülmüş olmalıdır ki, Rusya’nın Ukrayna’nın işgali, aynen Kırım konusunda olduğu gibi, ABD’ni ve İngiltere’yi hariç tutarsak Batı Avrupa ülkeleri tamamen hazırlıksız yakalanmış gibi durmaktadır.

Aynen Kırım’ın işgali ve ilhaknya olduğu gibi, bir oldubittiyle kısa sürede ülkeyi ele geçireceğini düşünen Rusya, kısa süreli ve hızlı gelişecek bir askeri saldırıya göre hazırlık yapmıştır. Fakat beklemediği bir tepki ve direnişle karşılaşan Rusya’nın önünde orta ve uzun vadede devam edecek bir yıpratma savaşı olduğu söylenebilir.

Bu noktada özellikle Avrupa kıtasındaki tek sınır ötesi toprağı olan Kaliningrad oblastını¹⁹ kaybetmek istemeyen ve eski Sovyet sınırları ve nüfus bölgelerini yeniden kurmayı amaçlayan Rusya, NATO üyesi olan Polonya ve Baltık ülkelerini (*Estonya, Letonya ve Litvanya*) tehdit etmekten geri durmamaktadır. Lakin Ukrayna’da ortaya çıkan durumdan sonra Baltık bölgesinde ikinci bir çatışmaya daha girmek Rusya açısından oldukça riskli bir durumu beraberinde getirecektir, özellikle de Finlandiya ve İsveç’in NATO’ya katılmalarından sonra, yine Rusya; bu bölgedeki askeri yapılanmasını 2014 senesinden beri Ukrayna’ya karşı girişilecek hızlı ve kısa süreli bir saldırıya göre düzenlemiştir. Keza ülkenin tamamını ele geçirmek adına yapılan ilk saldırı da bu şekilde cereyan etmiş, görülen direniş ve doğa şartları yüzünden değiştirilmiştir.²⁰

17 Şirin, a.g.t., s. 62.

18 Corten, a.g.m., s. 18-19.

19 Eski Könisberg. Prusya’nın başkenti ve Immanuel Kant’ın mezarının da olduğu bir bölgedir.

20 Harris-Kagan, a.g.e., s. 9.

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

RUS ASKERİ DOKTRİNİ

Rus askeri planlama ve stratejisinin şekillenmesinde birkaç faktör etkili olmaktadır. Gerek Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin gerekse de Rusya Ordusu'nun Genelkurmay Başkanı Valeri Gerasimov Ukrayna'da amaca ulaşmak için konvansiyonel savaş taktikleri yerine hibrit savaş metotlarının kullanılmasının daha uygun olacağı noktasında hemfikirdirler. Zira hibrit savaş stratejisinin hem maliyeti konvansiyonel olana göre daha düşüktür. Yine bu sayede Rus Ordusu'nun NATO güçleri ile doğrudan karşı karşıya gelme ihtimali de asgariye indirilebilecektir. Gerasimov bu kapsamda hazırladığı ve kendi adıyla anılan stratejisini 2013 senesinde kamuoyuna duyurmuştur.²¹

Rusya, teknik olarak Kırım'ı ilhak ettiğinden ve Donbas bölgesinde örtülü bir savaş yürütmeye başladığından beri Ukrayna ile savaş halindedir. Rusya'nın ilk kez 2014 yılında başladığı bu dolaylı müdahale Euromaidan Olayları'ndan sonra Rusya yanlısı olan Yanukoviç'in iktidarı kaybetmesinden sonra hızlanmıştır. Yine Ukrayna'da yaşanan renkli devrime bir tepki olarak Kırım'ı bir oldubitti sonucunda işgal etmiştir.²² Kırım'ın ilhakından sonra Rus devleti; Kozaklar, Rus özel askeri şirketleri, gönüllüler ve özel kuvvet askerlerinden oluşan karma bir askeri gücü Kırım ve Donbas'a yığmıştır. Nihai amaç aynen Kırım'ın işgalinde olduğu gibi hızlı bir şekilde Donbas ve Ukrayna'nın ele geçirilmesidir. Ancak görüldüğü üzere bu strateji başarılı olamamıştır. Donbas bölgesinde Ukrayna Hükümeti'nin kontrolü sınırlı olsa da Rus güçleri, Donbas bölgenin tamamında kontrolü ele geçirememiştir.

21 Valery Gerasimov, "The Value of Science is in the Foresight, New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying Combat Operations", *Military Review*, 2016, s. 23-29; Charles K. Bartles, "Getting Gerasimov Right", *Military Review*, 2016, s. 30-38.

22 Harris-Kagan, a.g.e., s. 9

Tarihi olarak Sovyet ve Rus askeri komuta kademesi askeri yığınak planlaması konusuna büyük önem verir ve askeri güçlerini de buna göre hazırlar.²³ Ancak Genelkurmay Başkanı Gerasimov zırhlı birlikler kökenli bir subaydır. Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'teki Firunze Askeri Akademisi'nden mezun olmuştur. 2022 yılında yapılan saldırıda Rus birliklerinin hareket tarzı ve verdikleri kayıplar dikkate alındığında piyade birliklerinin saldırı planlaması sürecine tam anlamıyla vakıf olmadığını düşünülebilir. Zira kendisinden bir önceki Genelkurmay Başkanı olan Anatoli Serdyukov'un (2008-2012) değiştirdiği sistemi Savunma Bakanı Sergey Şoygu ile yeniden eski haline getirmekle meşgul olmuştur. Ancak 2012 senesinden bu yana Genelkurmay Başkanı olduğu için Rus Ordusu'nun modernizasyonu sürecinde fiilen yer almıştır.²⁴

RUS ORDUSU'NU MODERNİZE ETME ÇABALARI

Rusya Ordusu, kendisini değiştirmeye ve geniş kapsamlı konvansiyonel savaşlarda olduğu kadar hibrit savaşları da yürütebilir hale gelmeye çalışmaktadır. Bu noktada 2014 yılından sonra Ukrayna, Donbas bölgesi merkezli çatışma iki ülke arasında fiili savaşa dönüştüğü dönem hariç, Rus Ordusu için iyi bir test sahası olmuştur. Ukrayna'daki Rus işgal çabası Rus Ordusu'nun geliştirdiği taktiklerin beklenildiği kadar iyi olmadığını göstermiştir. Fakat bu noktaya gelene kadar Rus Ordusu paramiliter grupları da kendi komuta kontrol yapısına entegre etmeye ve idare etmeye çalışmıştır.²⁵

23 Harris-Kagan, a.g.e., s. 10. Ayrıca konu hakkında detaylı bilgi için bkz. David M. Glantz, *Operational Art and Tactics*, Defense Technical Information Center, Fort Leavenworth, Kansas 1988.

24 Harris-Kagan, a.g.e., s. 10.

25 Franklin Holcomb, "The Kremlin's Irregular Army: Ukrainian Separatists Order of Battle", *The Institute for the Study of War*, <https://www.understandingwar.org/backgroundunder/kremlin%E2%80%99s-irregular-army-ukrainian-separatist-order-battle>, (Erişim Tarihi: 18.08.2022).

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

Bu kapsamda Rusya, Ukrayna Donbas ve Suriye İç savaşı sırasında bu yapıyı test etmiş ve mükemmelleştirmeye çalışmıştır.²⁶ Kremlin, eşzamanlı olarak ordusunu da modernize etmeye ve savaş esnasındaki komuta-kontrol ve koordinasyonu arttırmaya çalışmıştır. Bu kapsamda tümen ve kolordu komuta kademeleri kara birliklerinin organizasyonunda ön plana çıkarılmıştır. Bu örgütlenmeden beklenen sonuç ise savaş ortamında hızlı karar alma ve gelişen durumlara tepki verme imkânının geliştirilmesidir. Zira Rus devlet bürokrasisinde genel kabul gören düşünce Rusya Ordusu'nun 2014 yılı öncesinde Gürcistan'da iyi bir performans sergilemediğidir. Bu yüzden de özellikle Ukrayna Donbas'taki çatışmada eksiklerini tespit ve telafi etmeye çalışmıştır. Ancak bu noktada mali kaynak sıkıntısı ortaya çıkmaktadır. 2008 senesindeki ekonomik krizinden sonra Moskova yönetimi de dünya genelinde tüm devletlerin yaptığı gibi mali kaynaklarını yeniden düzenlemeye daha verimli kullanmaya çalışmıştır. Bu durumdan savunma harcamaları da payını almıştır.

Rusya'nın savunma yapılanmasının başındaki isimler olan Savunma Bakanı Şoygu ve Genelkurmay Başkanı Gerasimov, Rus Ordusu'nu modernize etme, geniş kapsamlı konvansiyonel ve hibrit savaşları yürütme becerisini kazanmasını sağlayacak bir dizi askeri reformu ve bunlara ayrılan kaynaklarda kesintiye gitmiştir.²⁷

Rusya Ordusu, Sovyet döneminden sürdürülemez bir askeri yapı devralmıştır. Bu yapı 2008 yılındaki Gürcistan işgali sırasında iyi bir performans sergileyememiştir. Bu dönemde Moskova yönetimi, konvansiyonel kara, hava ve deniz güçlerine ek olarak özel kuvvet birliklerini de Gürcistan sınırına yığmış, Gürcistan'ı Batı ile entegrasyon

²⁶ Sergey Sukhankin, "Russian Electronic Warfare in Ukraine: Between Real and Imaginable", *Eurasia Daily Monitor*, <https://jamestown.org/program/russian-electronic-warfare-ukraine-real-imaginable/>, (Erişim Tarihi: 18.08.2022).

²⁷ Harris-Kagan, a.g.e., s. 10.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

çabasını daha ileri noktalara götürmemesi konusunda uyarmıştır. Bundan sonra da bilindiği üzere Abhazy ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanımıştır.²⁸

Rusya, her ne kadar kolay bir zafer kazanmış olsa da sahada yaşananlar Rus Ordusu'nun askeri açıdan geri kalmaya başladığını göstermiştir. Özellikle komuta-kontrol ve lojistik konularındaki aksaklıklar, tıpkı 2022 yılında Ukrayna işgalinde olduğu gibi, ciddi sorunlara yol açmıştır.²⁹ Bu dönemde ülke içinde silahlı kuvvetlerin yeni dönemin şartlarına uygun hale getirilmesi için reforma ihtiyacı olduğu görüşü ön plana çıkmaya başlamıştır. Lakin 2008 senesindeki ekonomik kriz, özellikle petrol ve doğalgaz gelirine bağımlı olan Rus ekonomisini zora sokmuştur. Bu yüzden Rus devleti, askeri harcamalar da dâhil olmak üzere, her kalemde tasarrufa gitmek zorunda kalmıştır. Bu noktada Rusya'daki askeri reform çabasının fikir babası ve 2008-2012 yılları arasında Savunma Bakanlığı yapmış olan Anatoli Serdyukov'un ismini hatırlamak yerinde olacaktır.

Dönemin Savunma Bakanlığı görevini yürüten Serdyukov göreve geldikten sonra reform girişimlerini başlatmıştır. Ancak Serdyukov da mali kaynak sıkıntısıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. 2008 senesindeki Rusya'nın Gürcistan'ı işgali sırasında ordunun eksikliklerini gören Serdyukov, Sovyet döneminin alışkanlıklarını sürdüren büyük ve hantal Rusya Ordusu'nu çevik ve her an muharebeye hazır bir askeri güç haline getirmeyi kendine hedef olarak belirlemiştir. Örgütlenmesi ve organizasyon yapısı Soğuk Savaş sonrası dönemin değişen şartlarına göre düzenlenecek Rus Ordusu, hızlı hareket edebilen ve kuvvet kaydırabilen çevik bir güç haline gelecektir.³⁰ Bu amaca ulaşabilmek ve askeri

28 Harris-Kagan, a.g.e., s. 10.

29 Ariel Cohen-Robert E. Hamilton, *The Russian Military and the Georgian War: Lessons and Implications*, Strategic Studies Institute, US Army War College, Carlisle, PA 2011.

30 Martin Russel, *Russia's Armed Forces: Reforms and Challenges*, European Parliamentary Research Service, 2015.

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

harcamaları azaltabilmek için Serdyukov, o dönemde 1,3 milyon olan Rusya Ordusu'nun mevcudunun 2016 yılında 1 milyona indirmeyi önermiştir. Yine harcamaların azaltılması kapsamında personel giderlerinin düşürülmesi ve ordu yapısının reforme edilmesi adına subay sayısının da azaltılmasını teklif etmiştir.³¹ Bu önerilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu noktada Rusya'nın askerlik sistemi hakkında kısa bir bilgilendirme yapmak uygun olacaktır.

RUSYA'NIN ASKERLİK SİSTEMİ

Rus Ordusu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra ortaya çıkan yeni uluslararası ortama uygun profesyonel unsurları da bünyesinde barındıran bir ordu yapılanması kurmaya ve askerlik sistemi geliştirilmeye çalışılmaktadır. Rusya'yı bu değişime iten temel sebep Sovyet döneminin bakiyesi olarak miras alınan ve artık sürdürülemez hale gelen askerlik sistemi olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde, Rusya'nın selefi olan Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşında elde edilen tecrübelerden faydalanarak bir Soğuk Savaş dönemi stratejisi geliştirmiştir. Bu stratejinin ana fikrini gelecekte Batı Dünyası ve NATO'yla yaşanacak olası bir çatışmada, nükleer silahlara başvurulmazsa, İkinci Dünya Savaşında olduğu gibi tümenler, kolordular ve ordular gibi büyük askeri formasyonların yoğun bir şekilde kullanılacağı olmuştur. Bu büyük askeri birliklerin düşman hatlarını yarması ve başarıya ulaşması için çok hızlı hareket etmek zorunda olacaktır. Bu yüzden dönemin Sovyet siyasi ve askeri eliti gelecekteki savaşlarda kullanılacak ordunun İkinci Dünya Savaşı sırasında silahaltına alınan ordu ile benzerlikler göstermesi gerektiğinde hemfikir olmuştur. Ancak ülkenin ekonomik yapısını çökertmeden böyle büyük bir gücü beslemek ve göreve

31 Rod Thornton, *Military Modernization and Russian Ground Forces*, Strategic Studies Institute, US Army War College, Carlisle, PA 2011.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

hazır tutmak oldukça külfetli olmuştur. Fakat beraberinde getirdiği tüm zorluklara rağmen Sovyetler Birliği bu askerlik sistemini değiştirmemiştir. Zira yeni bir sisteme geçmenin çok daha maliyetli olacağı düşünülmüştür.

Bu sisteme göre, askerlik çağına gelen tüm erkekler iki yıl süreyle zorunlu askerlik hizmeti yapmıştır. Yükümlüler terhis edildikten sonra da harbe hazırlık seviyelerinin yüksek tutulması adına belirli zamanlarda seferberlik tatbikatı için geri çağırılmıştır.³² Askerlik hizmetinin yapılması ve büyük bir ordunun sürekli NATO ile savaşa hazır tutulması için planlanan bu sistemin Kızılordu'nun astsubay kadroları için olumsuz sonuçları olmuştur. Sovyet askeri sisteminde subay ve er olarak sınıflandırma olması sebebiyle Kızılordu'da İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan astsubay sınıfı terhis edilmiştir.³³

Kurulan bu sistem Sovyet Ordusu'nun modernleşmeye çalıştığı 1960 ve 1970'li yıllarda bir dizi sorunla karşılaşmıştır. İleri teknoloji ürünü olan ve çalıştırılması uzmanlık gerektiren silahların kullanımı ve bakımı uzmanlaşmış ve yetişmiş bir kadro gerektirmeye başlamıştır. Batı ordularında bu tür silahların kullanımını çoğunlukla astsubaylar yaparken Sovyet Ordusu'nda bu sınıfın bulunmaması sebebiyle bu tür silahları da subaylar kullanmış bu da iş yüklerinin artması sebep olmuştur. Sovyet askeri liderliği, söz konusu uygulamanın insan kaynağının verimsiz bir şekilde kullanımına sebep olduğunun farkındaydı. Bu yüzden çavuş kadroları ihdas edilmiştir. Bu kadrolara zorunlu askerlik hizmetini tamamlamış olanlar arasından seçim yapılmıştır. Ancak bu yeni grup subaylar tarafından kabul görmemiştir.

32 Lester W. Grau-Charles K. Bartles, *The Russian Way of War, Force Structure, Tactics, and Modernization of the Russian Ground Forces*, Foreign Military Studies Office, Fort Leavenworth 2016, s. 3.

33 Daha önce Sovyet Ordusu'nda olduğu gibi, Rusya Ordusu'ndaki en küçük birliğlere dahi subaylar komuta etmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Viktor Leonov, *Blood on the Shores: Soviet Naval Commandos in World War II*, Naval Institute Press, Annapolis 1993; Grau-Bartles, a.g.e., s. 3; Mehmet Erkan Killioğlu, "Rus Gönüllü Savaşçılar ve Rusya'da Özel Askeri Şirketlerin Ortaya Çıkışı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 2022, s. 636-637.

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

Çavuşlara bazı teknik işler ve zaman zaman küçük askeri birliklerin komutası gibi görevler verilmiştir ama bu kalıcı bir uygulama olmamıştır.³⁴ Rusya'da 2008 yılında gerçekleştirilen askeri reformlarla tüm çavuş kadroları kaldırılmış ve yerlerine astsubay kadroları ihdas edilmiştir.³⁵

SERDYUKOV REFORMLARI

Rusya'nın askerlik sistemi hakkında bu bilgilendirmeden sonra Serdyukov ve onun reform çabalarına geri dönmek gerekirse; Savunma Bakanı Serdyukov reform çabaları kapsamında personel harcamalarında kesintiye gitmesine ek olarak ordunun kuvvet yapısında da revizyona gitmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Rusya geneline dağılmış olan ve sayıları altı olan stratejik ordu komutanlıklarının sayısını da dörde düşürmüştür. Bunlar sırasıyla Batı, Güney, Doğu ve Merkez Bölge Komutanlıklarıdır.³⁶ Tümen komuta kademesi kaldırılmış ve komuta-kontrol kademesi sadeleştirilmiştir. Bu durumun bir tek istisnası Doğu Askeri Bölgesi bünyesinde bulunan 18. Makineli Tüfek Topçu Tümeni'nin lağvedilmemesi ve mevcut hali ile korunmasıdır.³⁷

Serdyukov, yapılan düzenlemelerle Rus ordu birliklerini tugay seviyesinden itibaren doğrudan ordu komutanlıklarına bağlı hale getirmiştir.³⁸ Bu düzenleme ile Serdyukov ordu yapılanması içinde ana taktik askeri birlik olarak bağımsız tugay yapılanmasını ön plana çıkarmaya çalışmıştır.³⁹ Bu bağımsız birliklerin kendi kendisine yetecek ateş desteği ve lojistik imkânlarla sahip olması öngörülmüştür.⁴⁰

34 Christoper N. Donnelly, *Red Banner: The Soviet Military System in Peace and War*, Jane's Information Group, Coulsdon, Surrey 1988.

35 Grau-Bartles, a.g.e., s. 3; Killoğlu, a.g.m., s. 637.

36 Harris-Kagan, a.g.e., s. 10.

37 Tümen mevcut durumda Ukrayna'da görev yapmaktadır.

38 Thornton, a.g.e.

39 Jim Nichol, *Russian Military Reforms and Defense Policy*, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, 2011.

40 Harris-Kagan, a.g.e., s. 11.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Askeri harekâtların sevk ve idaresinde komutanlıkların önemli ama yeteri kadar takdir edilmeyen bir rolleri olmaktadır. Komutanlıklar zafer veya yenilgide belirleyici olabilmektedirler. Yapılan araştırmalar bir askeri birlik komutanının kontrolünü kaybetmeden üç ila beş arasında askeri birliği idare edebildiğini göstermektedir.⁴¹ Ancak tarihteki büyük komutanlar (Yavuz, Kanuni, Yıldırım Bayezid, Napolyon vb.) daha büyük sayıdaki güçlere kumanda etmişlerdir. Ancak bu kontrol ve idare her zaman başarılı olduğu anlamına gelmemektedir. Bu nokta Serdyukov reformlarının yumuşak karnıdır. Onun önerdiği askeri reform kapsamında birçok askeri birlik doğrudan ordu komutanlıklarına bağlanmıştır. Bunun sonucunda vakit kaybetmemek için ortadan kaldırılan ara komuta kademesi yokluğu ordu komutanlıklarının iş yükünün çok artmasına sebep olmuştur.

Söz konusu girişim sonucunda mali kaynaklardan tasarruf edilmiştir ama ordu üst kademesinin iş süreçleri yönetilemez hale gelmiştir. Bu yüzden Rus askeri bürokrasisi Serdyukov'un reform çabalarına karşı direnç göstermiş ve muhalefet etmiştir. Gerasimov ve Soygu da Serdyukov'un reformlarının iptali için gereken desteği ordu kademesine sağlamıştır. Yine Şoygu-Gerasimov ikilisinin girişimleri ile tümen karargâhları yeniden kurulmuştur.

Bu noktada birlik karargâhlarının kuruldukları yerler Rus askeri düşünce ve stratejisi ve gelecekte olacaklar hakkında konunun uzmanlarına fikir vermiştir. O dönemde Donbas bölgesinde çatışmalar devam ettiği için birlik karargâhları Ukrayna sınırına yakın bölgelerde tesis edilmiştir. Ancak Baltık sınırına yakın bölgelerde askeri birlikler yeniden düzenlenmemiş ve Sovyet dönemindeki yapısını neredeyse hiç değişmeden muhafaza etmiştir.⁴²

41 William G. Pierce, *Span of Control and the Operational Commander: Is it More Than Just a Number?*, School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas 1991, s. 7.

42 Harris-Kagan, a.g.e., s. 11.

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

RUSYA ORDUSU'NUN UKRAYNA SINIRINDAKİ KUVVET YAPISI (2014-2022)

Rusya'nın mevcuttaki dört askeri idare bölgesinden birisi olan Batı Askeri Bölgesi NATO güçleriyle mücadeleden ve eski Sovyet idaresi ve nüfuz bölgesi sınırları içerisinde kalan ülkelerdeki Rus etkisinin sürdürülmesinden sorumludur. Bu genel amaca ek olarak özel olarak da Ukrayna ve Kaliningrad oblastının korunmasından da ayrıca sorumludur. Bu özelliğinden dolayıdır ki Batı Askeri Bölgesi tüm askeri bölgeler içerisinde en fazla askeri birliğe sahip olan bölgedir. Moskova'nın savunmasından sorumlu olan I. Muhafız Tank Ordusu ve St. Petersburg şehri ile Ukrayna ve Belarus sınırının savunmasından sorumlu olan 20. ve 6. Karma Birlik Ordusu da Batı Askeri Bölgesi komutanlığına bağlıdır.

Ayrıca Trandinyester ve Moldova'daki Rus birlikleri de Batı Askeri Bölgesinin idaresi altındadır.⁴³ Bu askeri birlikler Rusya'nın ismi geçen bölgelerdeki siyasi ve askeri varlığını devam ettirmesi için gerekli görülmektedir. Ukrayna konusuna gelirsek bu birlikler Rusya'nın Ukrayna'yı güneybatı istikametinden tehdit etmesine imkân vermektedir. Rusya, Avrupa'daki tek sınır ötesi toprağı olan Kaliningrad oblastında da önemli miktarda asker bulundurmaktadır. Bu mevcudiyetini son yıllarda bölgeye stratejik hava ve deniz silahları da konuşlandırarak daha da arttırmıştır.⁴⁴ Ek olarak bölgedeki Rus kara birlikleri de olası bir savaş halinde Kaliningrad'ı savunacak ve Polonya ve Litvanya'yı tehdit edecek şekilde yerleştirilmiştir.⁴⁵

43 Harris-Kagan, a.g.e., s. 12.

44 Dave Majumdar, "U.S. Air Force Fears Russia's Lethal S-400 in Europe", *The National Interest*, <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/us-air-force-fears-russias-s-400-europe-14883>, (Erişim Tarihi: 19.08.2022); "Russia Moves Nuclear-capable Missiles into Kaliningrad", Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-russia-usa-missiles-confirm/russia-moves-nuclear-capable-missiles-into-kaliningrad-idUSKCN1280IV>, (Erişim Tarihi: 19.08.2022).

45 Harris-Kagan, a.g.e., s. 12.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Rus 20. Karma Birlik Ordusu ve ona bağlı birlikler, Ukrayna'daki Rus güçlerinin desteklenmesinden sorumludur. Bu yüzden ordu karargâhı, 2015 yılında Ukrayna sınırından ortalama 780 km uzaktaki Nizhny Novgorod'tan 193 km mesafedeki Voronezh'e nakledilmiştir. Bu hamleyle o dönemde Doğu Ukrayna'da süren çatışmada kullanılacak askeri birliklerle ihtiyaç duyacakları lojistik desteğin daha kolay idaresi planlanmıştır. Ordunun iki tümeni bulunmaktadır. Bunlardan biri olan 3. Mekanize Piyade Tümeni'nin karargâhı da Ukrayna sınırına 75 km mesafededir.

Tümen idaresindeki iki alay ise Ukrayna sınırına 48 km mesafedeki Valuiki'dedir. Diğer birlik olan 144. Mekanize Piyade Tümeni ise genel olarak Belarus sınırının güvenliğini sağlamaktadır ancak Rusya ve Beyaz Rusya'nın bir birlik kurmasından sonra daha çok Ukrayna sınırına odaklanmıştır. Tümen karargâhı ise o dönemde Belarus sınırına 96 km mesafede yer alan Yelnya şehrinde yer almaktadır. Ancak savaş öncesindeki dönemde 144. Tümen, Ukrayna sınırına 46 km mesafedeki Kintsy'de iki alay bulundurmıştır. 20. Karma Birlik Ordusu da Ukrayna sınırına yakın bölgelerde 6 alay bulundurmıştır. Bu sayede Rus birlikleri özellikle 2022 senesindeki işgal sırasında hızlı bir şekilde Kiev, Harkiv ve Luhansk gönderilmiştir.⁴⁶

Rusya Ordusu'nun daha önce de ifade edildiği üzere, Transdinyester bölgesinde de askeri mevcudiyeti vardır. Bu bölgede bulunan iki mekanize piyade taburunun da Ukrayna'yı olası bir çatışmada kuzeybatıdan tehdit etmesi (özellikle Odessa'yı) ve kuvvetlerini bölmesi amaçlanmıştır.⁴⁷ Ancak bu birlikler 2022 yılındaki işgal hareketi sırasında beklemede kalmış, şartların olgunlaşmaması sebebiyle Odessa'ya doğru harekete geçememiştir.

⁴⁶ Harris-Kagan, a.g.e., s. 12.

⁴⁷ Harris-Kagan, a.g.e., s. 12.

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

Rusya Güney Askeri Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Rostov şehrinde konuşlu Rus 8. Karma Birlik Ordusu'nun 150. Mekanize Piyade Tümeni de dört alayını Ukrayna sınırına 30-50 km mesafede konuşlandırmıştır. Bu birlikler 2022 saldırısında Azak denizine ulaşmak ve Mauripol'u kuşatmak için yapılan saldırıda kullanılmışlardır.

Bu sayılanlara ek olarak Kırım'da bulunan Rus 22. Ordu'suna bağlı bağımsız keşif tugayı da kuzeyden Ukrayna'nın merkezi bölgesindeki Rus birliklerini desteklemekte kullanılmıştır. Bu güçler ve arazideki dağılımları ile özellikle de Donetsk ve Lugansk'tan oluşan Donbas bölgesindeki Ukrayna güçlerine karşı konvansiyonel tehdit oluşturmakta kullanılmıştır. Ancak hepsi yeniden Sovyet dönemindeki askeri yapılanmaya göre düzenlenmiştir. Buradaki askeri yerleşim tipik bir Sovyet askeri harekât planlaması örneğidir. Düşmanı aynı anda birkaç yönden tehdit etmeyi amaçlayan bu strateji Rus ordu birliklerinin özellikle de ülkenin batı kesimin ele geçirilmesi girişimi sırasında uğradığı insan ve malzeme kayıplarından sonra sorgulanır hale gelmiştir.⁴⁸

Ukrayna'nın işgal girişimi ile gerginleşen ABD, NATO, AB ve Rusya ilişkileri, Rusya'nın Polonya ve Baltık ilkelerini de tehdit etmesi üzerine gözlerin bu bölgeye de çevrilmesine sebep olmuştur. Rusya, Ukrayna'yı işgal girişiminin de daha önce Abhazya, Güney Osetya ve Kırım örneğinde olduğu gibi sorunsuz ve kısa sürede sonuçlanacağını düşündüğü için Baltık devletleriyle olan sınır bölgesindeki askeri birliklerinde reform yapmayı Ukrayna'nın ilhakının sonrasına bırakmıştır.

Burada dikkate değer olan nokta Estonya-Rusya sınırına 36 km mesafedeki Pskov'da konuşlu 76. Muhafız Hava İndirme Tümeni'nin lağvedilmemesi ve Sovyet dönemindeki yapılanmasını korumasıdır. Bu bölgeyi koruyan 6. Karma Birlik Ordusu bünyesinde bulunan iki bağımsız mekanize piyade tugayından birisi Estonya sınırından 110 km mesafedeki

48 Frederick W. Kagan, "The Rise and Fall of the Soviet Operational Art, 1917-1941", Robin Higham ve Frederick W. Kagan, der., *The Military History of Soviet Union*, Palgrave Macmillan, New York 2002, s. 79-92.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Luga'da diğeri ise yine Estonya sınırından 272 km mesafede ve St. Petersburg'un kuzeyinde kalan Kamenka'da bulunmaktadır. Kaliningrad oblastında ise bir mekanize piyade alayı, bir mekanize piyade tugayı, deniz piyade tugayı vardır ve bu birliklerin idare edildiği karargâh merkezi de Litvanya sınırından 80 km mesafededir.⁴⁹

Rusya, Ukrayna'nın işgali öncesinde Baltık bölgesine askeri yığınak yapmamıştır. Rusya'nın izlediği politikaya göre önce Ukrayna'nın işgali tamamlanacak ve Batı Dünyası'nın bu durumu hazmetmesi için bir süre geçmesi gereklidir. Daha sonra da sıra Baltık bölgesine gelecektir. Ancak olaylar planlandığı şekilde gelişmediğinden ve taraflar arasındaki artan gerilim sebebiyle bu bölgedeki birlikler de takviye edilmiştir. Ukrayna işgali öncesinde bölgede Baltık devletleri sınırına yakın üç mekanize piyade tugayı, bir mekanize piyade alayı, üç hava indirme alayı bulunduran Rusya bu birlikleri takviye etmiştir.⁵⁰

Baltık bölgesindeki Rus askeri birliklerinin olası bir askeri harekâtı üç ayrı ekseninde ve Rus askeri stratejisi gereği düşmanı azami derecede baskı altına almak için eş zamanlı olarak kuzeyden Estonya'ya Pskov'dan Letonya'ya ve kuzeye, Kaliningrad'tan ise Litvanya'ya doğru olacağı öngörülmüştür. Bu sayede Suwalki Koridoru⁵¹ işgal edilecek ve Polonya

49 Harris-Kagan, a.g.e., s. 12.

50 Harris-Kagan, a.g.e., s. 12.

51 "Suwalki Koridoru veya Gediği 96-100 km genişliğinde bir alandır. Polonya ve Orta Avrupa'dan Baltık ülkelerine karayolu ve demiryoluyla ulaşmanın sağlandığı tek nokta olması sebebiyle bölgenin güvenliği ve bağımsızlığı açısından büyük önem taşıyor. Rusya, olası bir çatışma durumunda Suwalki Koridoru'nu kontrol altına alması halinde, izole haldeki Kaliningrad oblastı ile doğrudan kara bağlantı kuracak Baltık ülkelerini Avrupa'nın geri kalanından ayıracaktır. Suwalki Koridoru, Rus tehdidine karşı NATO topraklarındaki en savunmasız bölge olarak kabul edilmektedir. Koridor, iki şeritli bir yol ve bir demiryolu hattı içeren, korunması zor, düz, eski tarım arazilerinden oluşan bir bölgedir." Zamira Rahim, "The Suwalki Gap: The Most Vulnerable Stretch of Land in Europe", *Time Magazine*, <https://time.com/4675758/suwalki-gap-europe-photos/>, (Erişim Tarihi: 22.08.2022); John Letzing, "The Suwalki Gap: Why This Small Part of Europe Could Have Global Implications" *World Economic Forum*, <https://www.weforum.org/agenda/2022/07/suwalki-gap-russia-belarus-lithuania-sanctions-ukraine/>, (Erişim Tarihi: 22.08.2022); John R. Deni, "NATO Must Prepare to Defend Its Weakest Point-The Suwalki Gap", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2022/03/03/nato-must-prepare-to-defend-its-weakest-point-the-suwalki-corridor/>, (Erişim Tarihi: 22.08.2022).

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

ile Baltık devletlerinin bağı kopartılacak aynı zamanda Kaliningrad'ın izolasyonu da sona erecektir. Bu plana hazırlık ve Batı Dünyası'na gözdağı vermek adına Belarus ve Rus Orduları, 2021 yılının Eylül ayında 12.000 asker ve 950 aracın katıldığı *Zapad* tatbikatını düzenlemiştir. Bu tatbikatta Rus ve Belarus birlikleri, Belarus topraklarından Kaliningrad oblastına ulaşmak ve Baltık ülkelerinin Polonya'yla bağlantısı koparmak için başlatılan bir saldırıyı simule etmiştir. Saldırının nihai amacı beklenildiği üzere Suwalki Koridoru'nu kapatmak olmuştur.⁵²

Her üç Baltık devletinin işgali ve NATO'nun tepki vermesinin önlenmesi için saldırının olabildiğince hızlı olması önemlidir. Diğer türlü Rusya Batı Askeri Bölgesi içindeki birlik kaydırmaları hem zaman alacak hem de NATO'nun neler olduğunu anlaması ve ona göre pozisyon almasına sebep olacaktır.⁵³

Ukrayna'nın işgali öncesinde Baltık bölgesindeki tüm Rus birliklerinin karargâhları sınırdan 80 km gerideki güvenli bölgelere taşınmış ve aralarındaki koordinasyon artırılmaya çalışılmıştır. Baltık sınır bölgesinde Rus hava indirme, özel kuvvet ve bağımsız mekanize piyade tümenleri yoğun olarak bulunurken, Rusya Ukrayna sonrasındaki dönem için bölgede uygulamayı planladığı hibrit savaşın altyapısını da hazırlamaya çalışmıştır.⁵⁴

Baltık bölgesi bu şekilde güvenceye alındıktan sonra Ukrayna'da yapılan önemli askeri operasyonlarda Spetsnaz ve Rus hava indirme birlikleri kullanılmış, bu birlikler yolu açmış onların ele geçirdiği yerlerde alan kontrolünün sağlanması için daha sonra piyade birlikleri ve zırhlı birlikler getirilmiştir.⁵⁵

52 Elif Tektaş, "Baltıkların Anahtarı: Suwalki Koridoru", ANKASAM, <https://www.ankasam.org/baltiklarin-anahtari-suwalki-koridoru/>, (Erişim Tarihi: 22.08.2022); Tolga Sakman, "Rusya-NATO Krizinde Hazır Cephe: Suwalki Koridoru", DİPAM, <https://dipam.org/rusya-nato-krizinde-hazir-cephe-suwalki-koridoru/>, (Erişim Tarihi: 22.08.2022).

53 David A. Shlapak ve Michael Johnson, *Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank: Wargaming the Defense of the Baltics*, Rand Corporation, Santa Monica, CA 2016.

54 Harris-Kagan, a.g.e., s. 14.

55 Holcomb, a.g.m.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bu noktada Ukrayna'daki savaştan sorumlu olan askeri birim Rusya Güney Askeri Bölgesi Komutanlığı olmuştur.⁵⁶ Söz konusu komutanlık 2022 yılından önceki süreçte Ukrayna'da düzenlenen askeri operasyonlarda önemli rol oynamıştır. Güney Askeri Bölge Komutanlığı, yine Rusya Batı Askeri Bölgesi Komutanlığı ile birlikte Ukrayna Ordusu'nun yok edilmesi ve ülkenin işgali için hazırlıklar yapmıştır. Bu kapsamda 2017 yılında karargâhı Ukrayna sınırından 115 km mesafede (Rostov oblastında) 8. Karma Birlik Ordusu kurulmuştur. Konvansiyonel bir savaşa göre hazırlanan bu yeni ordu grubu bir bağımsız mekanize piyade tugayı ve 150. Mekanize Piyade Tümeni'nden oluşmaktadır. Tümeni önemli yapan ise idaresi altındaki iki mekanize piyade ve iki zırhlı (tank) alayının savaş tecrübesine sahip olmasıdır. Bağımsız piyade tugayı Volgograd'ın gerisini tutacak şekilde yerleştirilmiştir. Ayrıca Güney Askeri Bölgesi Komutanlığı, Güney Osetya ve Abhazya'daki milis güçlerini de Rus Ordusu'na entegre etmeye ve bu sayede Gürcistan'ı baskı altında tutmakla görevlidir.⁵⁷

Kuzey Kafkasya'da ise Stavropol'da 49. ve Vladikavkaz'da 58. Karma Birlik Orduları bulunmaktadır. Bunlardan 49. Ordu'ya bağlı iki mekanize piyade tugayı, bir bağımsız Spetsnaz alayı olası bir saldırıda batıda Kırım, kuzeybatıda Rostov ve Doğu Ukrayna'ya ve güneye takviye olarak gönderilmek üzere yerleştirilmiştir. 58. Ordu idaresi altındaki 42. Deniz Piyade Tümeni'nin üç alayı Çeçenistan'da, bir bağımsız mekanize piyade tugayı Vladikavkaz ve Dağıstan'dadır. O dönemde olası bir Ukrayna saldırısına hazırlık için yakın bölgelere kaydırılmışlardır.⁵⁸ 2022 yılında cereyan eden işgal girişimine kadar Rusya'nın Ukrayna'yı çevreleme ve yalnızlaştırma adına yaptığı askeri hazırlıklar yukarıda anlatıldığı şekilde cereyan etmiştir. Bu hazırlıklardan 2022 senesinin Şubat ayında "Özel Askeri Operasyon" adı altında başlayan işgal sırasında faydalanılmış,

56 Rusya Güney Askeri Bölgesi Komutanlığı, Türkiye, Gürcistan ve Kafkaslardan da sorumludur. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Harris-Kagan, a.g.e., s. 14.

57 Harris-Kagan, a.g.e., s. 15.

58 Harris-Kagan, a.g.e., s. 15.

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

24 Şubat tarihinde Ukrayna-Rusya ve Ukrayna-Belarus sınırını geçen 130.000'den fazla Rus askeri 2014 yılından bu yana hazırlanılan işgali başlatmıştır.⁵⁹

Bilindiği üzere bu işgal hareketi, dört cephe şeklinde cereyan etmiştir. Bunlar; kuzey, kuzeydoğu, doğu ve güney cepheleridir. Kuzey Cephesi'nde Belarus sınırından başkent Kiev'e doğru Rus 29. 35 ve 36. Orduları ilerlemeye çalışmıştır. Kuzeydoğu istikametinde Rus topraklarından hareket eden askeri birlikler Kiev'e doğru 41. Karma Birlik Ordusu ve 2. Muhafız Karma Birlik Ordusu'nun öncülüğünde ilerlemeye çalışmıştır. Doğu cephesinde ise Batı Askeri Bölgesi Komutanlığı'na bağlı olan 1. Muhafız Tank Ordusu, 6. ve 20 ordular Harkiv'e ilerlemiş ve Donbas ötesine geçmeye çalışmıştır.

Güney istikametinde ise Rus güçleri batıda Odessa, kuzeyde Zaporizhzhia, doğuda Mauripol'a ilerlemiştir. Güney Askeri Bölgesine bağlı 58., 49. ve 8. Ordular ile VDV 7 Hava İndirme Tümeni ile VDV 11. Hava İndirme Tugayı bu bölgede saldırının yükünü çekmiştir.⁶⁰ Bilindiği üzere bu saldırılar kuzeyde ve başkent Kiev çevresinde başarısız olmuş ve Rusya güçleri Donbas ve Azak Denizi bölgesinde ele geçirdiği topraklara yoğunlaştırmayı seçmiştir. Zira Donbas bölgesi ve uzun bir mücadeleden sonra ele geçirilen Mauripol şehri Ukrayna'nın önemli sanayi bölgeleridir. Ayrıca önemli bir Rus veya Rusça konuşan nüfusu barındırmaktadır. Azak Denizi yoluyla Karadeniz'e ulaşma imkânı vermeleri de Rusya açısından önemlerini arttırmaktadır.⁶¹

59 James A.Green vd., "Russia's Attack on Ukraine and Jus Ad Bellum", *Journal on the Use of Force and International Law*, 9(1), 2022, s. 4-10.

60 Seth G. Jones, "Russia's Ill-fated Invasion in Ukraine", *CSIS*, <https://www.csis.org/analysis/russias-ill-fated-invasion-ukraine-lessons-modern-warfare>, (Erişim Tarihi: 02.08.2022).

61 Şirin, a.g.t., s. 62.

SONUÇ

Ukrayna coğrafi konum olarak Rusya ve Avrupa arasında stratejik bir noktada bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Yukarıda da değinildiği üzere, Rusya tarihi olarak da Ukrayna'yı kendisi ile Batı veya diğer olası düşmanları arasında bir tampon bölge veya ön cephe olarak görme eğilimindedir. Bu düşünce etimolojiye de yansımıştır. Öyle ki Ukrayna tabirinin Rusça'daki anlamı "sınır ülkesi, uç ülkesi"dir.

Etnik köken açısından da bakıldığında Ukraynalılar ve Rusların Slav kökenli olması, konuşulan dillerin birbirine yakınlığı ve Sovyet döneminde Rusların diğer devletler rehberlik etme-Büyük Kardeş olma iddiası da Rusya'nın bu bölgeye sahiplenmesi ve Ukrayna'yı ayrı bir devlet olarak görmeye tahammül edememesi ile sonuçlanmaktadır. Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse Almanya Şansölyesi Schröder Ukrayna işgali ile ilgili olarak basına yaptığı bir açıklamada Rusya Devlet Başkanı Putin'e, Rusya'nın en önemli sebep olarak öne sürdüğü Ukrayna'nın NATO üyeliği konusu ile ilgili olarak Batılı ülkeler ve NATO'nun yazılı teminat verdiğini ifade etmiştir.

Söz konusu teminata göre, Ukrayna 30 yıl kadar NATO'ya üye olamayacaktır. Ancak yine Alman Devlet Başkanı Putin'in bu teminatlara rağmen bildiğini okuduğunu ve Ukrayna'yı işgal emri verdiğini, kendi itirazına da esasen Ukrayna ve Belarus'un bir devlet bile olmadığı cevabını verdiğini açıklamıştır. Bu anekdot Rus devletinin Yakın Çevresine bakışını ve buradaki olayları ele alış şeklini göstermesi ve şu an yaşananların anlamlandırılması açısından önemlidir. Rusya bu hissiyatın etkisi ve yönlendirmesi ile bölgedeki askeri yapısını planladığı saldırıya göre değiştirmiş ve uygun zaman geldiğini düşündüğü anda da harekete geçmiştir.

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

2021 yılının sonlarına doğru özellikle Batı medyasında Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmeyi planladığı yönünde haberler çıkmaya başladığında ülke, 2014 yılındaki Donbas olayları ve 2015 senesinde Kırım'ın ilhakından sonra yeniden uluslararası kamuoyunun gündemine gelmiştir. İlk başlarda sansasyonel olarak görülen bu haberlerin 2022 yılının Şubat ayında başlayan işgal ile doğru olduğu ortaya çıkmıştır.

İşgalin görünürdeki sebepleri Ukrayna'nın Rus azınlığın yaşadığı Donbas bölgesini ele geçirmek ve bu bölgede yaşayan etnik Rusların haklarını ellerinden alma yönündeki girişimleri, yine Ukrayna'nın Batı, NATO ve AB ile artan ikili ilişkileridir. Bunlara ek olarak ülkedeki Rus azınlık ile Rus yanlılarını da baskı altına almak isteyen Neonazi gruplarının varlığı yönündeki iddialar ve bu grupların faaliyetlerin sonlandırılması gerektiği şeklinde Moskova'nın savunduğu argüman, Rusya'nın gerekçeleri arasında yer almıştır.

Yine 2014 yılında Euromaidan Olayları ve Rusya yanlısı Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesinden bir gün sonra Ukrayna Parlamentosu'ndan geçen ülkede tek resmi dilin Ukrain olması ve Rusça'nın resmi dil olmaktan çıkarılması kararı da durumu daha da ciddileştirmiştir. Yaşanan olaylar ülkenin enerji hatları, güvenlik açısından hâkim ve önemli stratejik konumuyla birleştiğinde Ukrayna'nın bağımsız ve hele birde NATO üyesi ve Batı yanlısı bir ülke olması halinde ortaya çıkacak stratejik derinlik eksikliği birleşince Rusya'nın görmezden gelemeyeceği ciddi bir güvenlik sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden Rusya, 1993 yılında ilan etmiş olduğu Yakın Çevre (Blizhniye Zarubezhiye) doktrininde de ifade ettiği üzere eski Sovyet toprakları ve nüfuz alanına geri dönmeyi kendisine öncelikli amaç olarak belirlemiştir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Söz konusu amaca ulaşmak için Rusya, fiili hareketleri ani; ancak kademeli olarak ve zamana yayarak yapma yolunu seçmiştir. Bu yaklaşımına da yakın zamandaki en iyi örneklerden birisi 2008 senesindeki Gürcistan işgali verilebilir. Bir haftadan biraz fazla süren bu işgal ile Rusya, Gürcistan'ın NATO üyeliği konusu gündemden düşürmüştü, Güney Osetya ve Abhazya bölgeleri de bu ülkeden koparmıştır. Bu stratejiye bir diğer örnek ise 2014 yılında Donbas olayları ile başlayan Ukrayna'yı çevreleme politikası ve işgal sürecidir. Rusya yine süreci zamana yayarak özellikle Batı Dünyası'nın tepkisini asgari ölçüde tutmaya çalışmıştır.

Bu kapsamda Ukrayna'yı çevreleyen güçlerini yeniden yapılandırmış ve işgale hazır hale getirmeye çalışmıştır. Yine Donbas bölgesindeki mevcudiyetini de takviye etmiştir. Rusya'nın temel amacı ilk kez 1990'lı yıllarda geliştirdiği Yakın Çevre Doktrini'nde ifade ettiği üzere kendi toprağı olarak gördüğü ve benimsediğı eski Sovyet sınırları ve nüfuz alanına dönmektir. Bunu da zamana yayarak yapmak amacındadır.

■ Mehmet Erkan KILLIOĞLU

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

KAYNAKÇA

"Russia Moves Nuclear-capable Missiles into Kaliningrad", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-russia-usa-missiles-confirm/russia-moves-nuclear-capable-missiles-into-kaliningrad-idUSKCN1280IV>, (Erişim Tarihi: 19.08.2022).

BARTLES, Charles K., "Getting Gerasimov Right", *Military Review*, 2016, s. 30-38.

BRZEZINSKI, Zbigniew, *The Grand Chessboard, American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, Basic Books, New York 1997.

BUBA, Tatiana, *Russo-Ukrainian Relations: Sevastopol and the Black Sea Fleet*, The Elliott School of International Affairs at George Washington University, Washington 2010.

COHEN, Ariel-Robert E. Hamilton, *The Russian Military and the Georgian War: Lessons and Implications*, Strategic Studies Institute, US Army War College, Carlisle, PA 2011.

CORTEN, Oliver, "The Russian Intervention in the Ukrainian Crisis: Was Jus Contra Bellum Confirmed Rather Than Weakened?", *Journal on the Use of Force and International Law*, 2(1), 2015, s. 17-41.

DENI, John R., "NATO Must Prepare to Defend Its Weakest Point-The Suwalki Gap", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2022/03/03/nato-must-prepare-to-defend-its-weakest-point-the-suwalki-corridor/>, (Erişim Tarihi: 22.08.2022).

DONNELLY, Christopher N., *Red Banner: The Soviet Military System in Peace and War*, Jane's Information Group, Coulsdon, Surrey 1988.

GERASIMOV, Valery, "The Value of Science is in the Foresight, New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying Combat Operations", *Military Review*, 2016, s. 23-29.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

GLANTZ, David M., *Operational Art and Tactics*, Defense Technical Information Center, Fort Leavenworth, Kansas 1988.

GRAU, Lester W.-Charles K. Bartles, *The Russian Way of War, Force Structure, Tactics, and Modernization of the Russian Ground Forces*, Foreign Military Studies Office, Fort Leavenworth 2016.

GREEN, James A., vd., "Russia's Attack on Ukraine and Jus Ad Bellum", *Journal on the Use of Force and International Law*, 9(1), 2022, s. 4-30.

HARRIS, Catherine ve Frederick W. Kagan, *Russia's Military Posture, Ground Forces Order of Battle*, Institute for the Study of War, Washington 2018.

HOLCOMB, Franklin, "The Kremlin's Irregular Army: Ukrainian Separatists Order of Battle", *The Institute for the Study of War*, <https://www.understandingwar.org/backgrounders/kremlin%E2%80%99s-irregular-army-ukrainian-separatist-order-battle>, (Erişim Tarihi: 18.08.2022).

JONES, Seth G., "Russia's Ill-fated Invasion in Ukraine", *CSIS*, <https://www.csis.org/analysis/russias-ill-fated-invasion-ukraine-lessons-modern-warfare>, (Erişim Tarihi: 02.08.2022).

KAGAN, Frederick W., "The Rise and Fall of the Soviet Operational Art, 1917-1941", Robin Higham-Frederick W. Kagan, der., *The Military History of Soviet Union*, Palgrave Macmillan, New York 2002, s. 79-92.

KILLIOĞLU, Mehmet Erkan, "Rus Gönüllü Savaşçılar ve Rusya'da Özel Askeri Şirketlerin Ortaya Çıkışı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 2022, s. 635-648.

KUZIO, Taras-Jennifer D. Moroney, "Ukraine and the West: Moving from Stability to Strategic Engagement", *European Security*, 10(2), 2001, s. 111-126.

LAKOMY, Miron, "The Game of Ukraine: Conflict in Donbass as an Outcome of the Multilayered Rivalry", *Politeja*, 45, 2016, s. 279-316.

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

LEONOV, Viktor, *Blood on the Shores: Soviet Naval Commandos in World War II*, Naval Institute Press, Annapolis 1993.

LETZING, John, "The Suwalki Gap: Why This Small Part of Europe Could Have Global Implications" *World Economic Forum*, <https://www.weforum.org/agenda/2022/07/suwalki-gap-russia-belarus-lithuania-sanctions-ukraine/>, (Erişim Tarihi: 22.08.2022).

LEWIS, David, "Russia's Strategic Deterrence in Ukraine", *Security Insights*, George C. Marshall European Center for Security Studies, <https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/russias-strategic-deterrence-ukraine-0>, (Erişim Tarihi: 18.08.2022).

MAGOCSI, Paul Robert, *A History of Ukraine: The Land and Its Peoples*, University of Toronto Press, Toronto 2010.

MAGOCSI, Paul Robert, *Historical Atlas of Central Europe*, Washington University Press, Seattle 2002.

MAGOCSI, Paul Robert, *The Roots of Ukrainian Nationalism: Galicia as a Ukraine's Piedmont*, University of Toronto Press, Toronto 2002.

MAGOCSI, Paul Robert, *Ukraine: An Illustrated History*, University of Toronto Press, Toronto 2014.

MAGOCSI, Paul Robert-Geoffrey J. Matthews, *Historical Atlas of East Central Europe*, Washington University Press, Seattle 1995.

MAJUMDAR, Dave, "U.S. Air Force Fears Russia's Lethal S-400 in Europe", *The National Interest*, <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/us-air-force-fears-russias-s-400-europe-14883>, (Erişim Tarihi: 19.08.2022).

MITROKHIN, Nikolay, "Infiltration, Instruction, Invasion: Russia's War in the Donbass", *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 1(1), 2015, s. 219-250.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

NICHOL, Jim, *Russian Military Reforms and Defense Policy*, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, 2011.

PIERCE, William G., *Span of Control and the Operational Commander: Is it More Than Just a Number?*, School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas 1991.

RAHİM, Zamira, "The Suwalki Gap: The Most Vulnerable Stretch of Land in Europe", *Time Magazine*, <https://time.com/4675758/suwalki-gap-europe-photos/>, (Erişim Tarihi: 22.08.2022).

ROMANIUK, Anatolii-Vitalii Lytvyn, "Historical and Current Geopolitical Positioning of Ukraine: Is It Central or Eastern Europe?", *Politeja*, 6(57), 2018, s. 149-167.

RUSSEL, Martin, *Russia's Armed Forces: Reforms and Challenges*, European Parliamentary Research Service, 2015.

SAKMAN, Tolga, "Rusya-NATO Krizinde Hazır Cephe: Suwalki Koridoru", *DİPAM*, <https://dipam.org/rusya-nato-krizinde-hazir-cephe-suwalki-koridoru/>, (Erişim Tarihi: 22.08.2022).

SHLAPAK, David A.-Michael Johnson, *Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank: Wargaming the Defense of the Baltics*, Rand Corporation, Santa Monica, CA 2016.

SUKHANKIN, Sergey, "Russian Electronic Warfare in Ukraine: Between Real and Imaginable", *Eurasia Daily Monitor*, <https://jamestown.org/program/russian-electronic-warfare-ukraine-real-imaginable/>, (Erişim Tarihi: 18.08.2022).

ŞİRİN, İbrahim Murat, "Öncesi ve Sonrası ile Ukrayna'da Maidan Süreci", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019.

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

TEKTAŞ, Elif, "Baltıkların Anahtarı: Suwalki Koridoru", ANKASAM, <https://www.ankasam.org/baltiklarin-anahtari-suwalki-koridoru/>, (Erişim Tarihi: 22.08.2022).

THORNTON, Rod, *Military Modernization and Russian Ground Forces*, Strategic Studies Institute, US Army War College, Carlisle, PA 2011.

STRUCTURED ABSTRACT

At the end of August 2014, various news and began to appear in the Russian opposition's printed and electronic media that there were concrete evidences founded that Russian soldiers actually participated and died in the conflict in Ukraine. At the beginning it was low-intensity and limited conflict, which started in the Donbas region of Ukraine in the spring of the same year and concentrated especially in Donetsk and Luhansk (or Luhansk) sectors, where the Russian speakers consists the majority of the population, has been become one of the important security problems that occupied the international political system.

For this reason, the Russian Federation, that was increasingly worried that she was surrounded by the West, and thinks that NATO permanent presence would pose an imminent threat. So that Russia has choose to intervene to Ukraine, just as she did in 2008 to Georgia. But as it was mentioned before, that intervention was limited to the Donbas region at the beginning in order to limit the reaction of the West at that time.

The Russian Federation entered into a de facto war with Ukraine with the start of conflicts in the Donbas region in 2014, and then the occupation and annexation of Crimea in 2015. Following those moves Russia choose to increase military involvement in the conflict and tried to end this process with a general invasion of Ukraine which started in February 2022. However, the planned military campaign and the situation emerged on the battlefield were quite different from each other, and there were an unexpected resistance against the invasion forces. That resistance caught Russian forces in surprise because Kremlin thought that the invasion will lasted in a very short time.

When looking at the geographical location of Ukraine, it will be seen that the country is in Eastern Europe. However, a country's geographical location or its location on the map is not sufficient by itself to confirm its

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

orientation. In order to determine this orientation, the historical, political and geopolitical orientations of the country should also be taken into account. At this point, the issue of Ukraine's orientation begins. The issue of the inclusion of the country in the European continent as an Eastern or Central European state is still problematic. Russia also does not accept the fact that Ukraine is a separate state due to their common religious and cultural heritage, and the geopolitical reasons mentioned in the above.

The historical and cultural differences inside the Ukraine are also effective in the Ukraine's orientation issue, and this situation prepares the ground for Russia to claim rights in the whole country or at least in the Donbas region. Because the eastern and southern regions of the country have historically been open to Russian influence. The western part of the country, the right side of the Dnipro River, Pravoberezhzhia in Ukrain, is close to Central Europe in terms of history, politics and thought. One of the most well-known advocates of this claim is Paul Robert Magocsi. The middle part and left bank of the Dnipro River, Livoberezhzhia, has historically been under Byzantine, Mongolian, Ottoman and lastly Russian rule. This is the starting point for Russia's claims.

Trying to legitimize all its de facto actions with the claim of protecting the existence and rights of ethnic Russians in the post-Soviet space, Russia has also successfully used the attempt for the abolition of Russian as an official language in Ukraine for its own propaganda and tried to use it as an opportunity to strengthen its unofficial presence in Donbas. As a result, official, paramilitary and volunteer Russian forces began to flow to Donbas and Crimea. Russia claimed that its forces came to Ukraine at the request of the former President Yanukovich. The Republic of Crimea and Sevastopol was proclaimed on March 11, and Russia immediately recognized this independence declaration.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

With the referendum held 5 days later, Crimea was annexed to Russia. In addition, at the end of March of the same year, some of the local leaders and opinion leaders in Odessa, Donetsk and Lugansk declared that they did not accept the new government in Kiev as the legitimate ruler of the country. Following this, on April 6 and 27, respectively, Donetsk and then Lugansk or Luhansk region declared their independence from Ukraine. These two regions were united on May 24 under the name of the Union of People's Republics or New Russia. Upon these developments, in January 2015, it was accepted by the international public opinion to impose economic sanctions against Russia, especially the by Western countries.

However, it should have been thought that these sanctions would be sufficient and effective. So Russia's invasion of Ukraine, just like the Crimea issue, seems to have caught the Western European countries completely unprepared, excluding the USA and England. Just like the occupation and annexation of Crimea, Russia, which thought that it would seize the country in a short time with a fait accompli, prepared for a short-term and rapidly developing military campaign. However, it can be said that Russia, which faced an unexpected reaction and resistance, now has a war of attrition that will continue in the medium and long term.

At this point, the Russian Federation, which does not want to lose the Kaliningrad oblast, which is the only Russian territory in the European continent, and aims to re-establish its influence and rule in the former Soviet sphere, does not hesitate to threaten Poland and the Baltic countries (Estonia, Latvia and Lithuania), which are now NATO members. However, entering a second conflict in the Baltic region after the situation in Ukraine will bring along a very risky situation for Russia, especially after Finland and Sweden's will to join NATO. Again, Russia has organized its

2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ ASKERİ HAZIRLIKLARI

---

military structure in Eastern Europe according to a quick and short-term attack against Ukraine since 2014. Russia changed its military structure in this region according to the attack it planned and took action when it thought the time was right.

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Evaluation of the First Phase of the Military Operation of the Russian Federation Against Ukraine in Terms of the Principles of War

Ahmet SAPMAZ**

Öz

Bu çalışma RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtının ilk safhasını harp prensipleri açısından analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel iddiası RF'nin kendi ve Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin imkân ve kabiliyetlerini yanlış değerlendirdiği, bu kapsamda harp prensiplerinin büyük bölümünü askeri harekâtın planlanmasında ve icrasında ihmal ettiği, bunun sonucunda ise askeri harekâtının birinci safhasında beklendiği ölçüde başarılı olamadığıdır.

Anahtar Kelimeler: Rusya Federasyonu, Ukrayna, Askeri Harekât, Harp Prensipleri, Amerika Birleşik Devletleri.

Abstract

This study aims to analyze the first phase of the RF's military operation against Ukraine in terms of principles of war. The main claim of the study is that the RF misjudged the possibilities and capabilities of its own and the Ukrainian Armed Forces, neglected most of the principles of war in the planning and execution of the military operation, and as a result, it was not as successful as expected in the first phase of its military operation.

Keywords: Russian Federation, Ukraine, Military Operation, Principles of War, United States of America.

---

* Makale Geliş Tarihi: 22.11.2022

Yayına Kabul Tarihi: 15.12.2022

** Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi,
ORCID: 0000-0003-0858-9000.

e-posta: asapmaz@gelisim.edu.tr;

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

GİRİŞ

Rusya Federasyonu'nun (RF) 24 Ocak 2022 tarihinde Ukrayna'ya başlattığı askeri harekât uluslararası güvenlik sisteminde önemli bir kırılma yaratmış, ABD ve NATO üyelerinin bir kısmı ile RF, Ukrayna topraklarında vekâlet savaşı yürütür hale gelmiştir.¹ Ancak gerçekte bahse konu savaşın bu noktaya gelmesi beklenmemektedir. RF, Ukrayna sınırına yığıldığı yaklaşık 150.000-190.000 askeri ile Ukrayna ve ABD'nin de facto liderliğindeki NATO üzerinde siyasi ve askeri baskı oluşturmaktaydı.

Moskova, 2021 yılının Aralık ayında son dönemde uluslararası politikada görülmediği şekilde dünya kamuoyuna açık olarak ABD ve NATO'ya güvenlik endişelerini giderecek garantiler verilmesini içeren antlaşma taslaklarını sunmuştur. Hem RF, hem de ABD ve NATO'nun kendisini avantajlı olarak gördüğü bir durumda Moskova'nın talep ettiği güvenlik garantileri, Washington ve Brüksel tarafından verilmedi. Bu durumda RF'nin, Ukrayna'ya yönelik muhtemel askeri harekâtı beklenmeye başlanmıştır.

Genel olarak beklenti, RF'nin muharebe gücünün fiziksel unsurlarındaki üstünlüğü ve yakın geçmişte icra ettiği görece etkili askeri harekâtlar nedeniyle Ukrayna'yı kolaylıkla işgal edeceği yönündeydi. Hatta ABD ve AB, RF'yi Ukrayna'yı işgal etmesi durumunda tarihte eşi görülmemiş büyüklükte ekonomik yaptırımlar uygulamakla tehdit etmekteydi. Ancak askeri harekâtın ilk safhası ve günümüze kadar olan seyri analiz edildiğinde RF'nin Ukrayna karşısında büyük zorluklarla karşı karşıya olduğu görülmüştür.

¹ Mehmet Seyfettin Erol-Doğacan Başaran, "Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Polonya'nın Artan Jeopolitik Önemi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 2022, s. 25.

Moskova harekâtın başlangıcında ilan ettiği bazı hedeflerini değiştirmek zorunda kalmış, sınırlı bazı başarılar kazanabilmiş ve ilerleyen dönemde bahse konu kısmi başarıların bir bölümünü de kaybetmiştir. RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtı halen devam etmektedir. Savaşın uzun süreli bir silahlı mücadele olduğu ve muharebeleri içerdiği göz önüne alındığında şimdiden sonucunu öngörmek mümkün değildir. Çünkü kimi muharebeleri RF, kimi çatışmaları ise Ukrayna kazanmaktadır. Ancak askeri harekâtı başlatan taraf olan RF, 25 Mart 2022 tarihinde harekâtın ilk safhasının sona erdiğini ve ikinci safhaya geçildiğini ifade etmiştir. Bu durum sonlanan harekâtın ilk safhasının analiz edilmesini mümkün kılmaktadır. RF'nin harekâtın ilk safhasında başarısız olduğu üzerinde genel bir fikir birliği bulunmaktadır. Ancak RF'nin başarısızlığına yol açan nedenleri belirli bir yöntem dahilinde inceleyen bir çalışma henüz bulunmamaktadır.

Bu tespitten hareketle çalışmanın araştırma sorusu, "RF, Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtında neden beklenen ölçüde başarılı olamamıştır" olarak belirlenmiştir. Çalışmanın amacı, RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtının ilk safhasını harp prensipleri açısından analiz etmektir. Çalışmanın temel iddiası ise RF'nin harp prensiplerinin büyük bir bölümünü askeri harekâtın planlanmasında ve icrasında ihmal ettiği, bu çerçevede RF'nin askeri harekâtının birinci safhasının beklediği ölçüde başarılı olamadığıdır. RF, kendisinin ve Ukrayna'nın askeri imkân ve kabiliyetlerini yanlış değerlendirmiş, bu yanlış varsayım üzerine harp prensiplerinin çoğunu dikkate almadan askeri harekâtı planlamış ve icra etmiştir. Harekâtın ilerleyen döneminde ABD ve NATO üyesi ülkelerin bir kısmı tarafından Ukrayna'ya verilen silah, mühimmat ve teçhizat ile askeri eğitim ve istihbarat desteği RF'yi harekâta daha güç duruma düşürmüştür.

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASI

RF, 2021 senesinin Ekim ayından itibaren Ukrayna sınırına, Belarus'a ve Ukrayna'dan 2014 yılında ilhak ettiği Kırım'a askeri yığınak yapmaya başlamıştır. Yığınak 2022 yılının Şubat ayına kadar sürmüş ve 150.000-190.000 askeri personeli kapsayan 120 taktik tabur görev kuvvetini içermiştir. RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, 21 Şubat 2022 tarihinde sözde Donetsk ve Lugansk Halk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını tanımış ve bahse konu bölgelerle "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" imzalanmıştır.

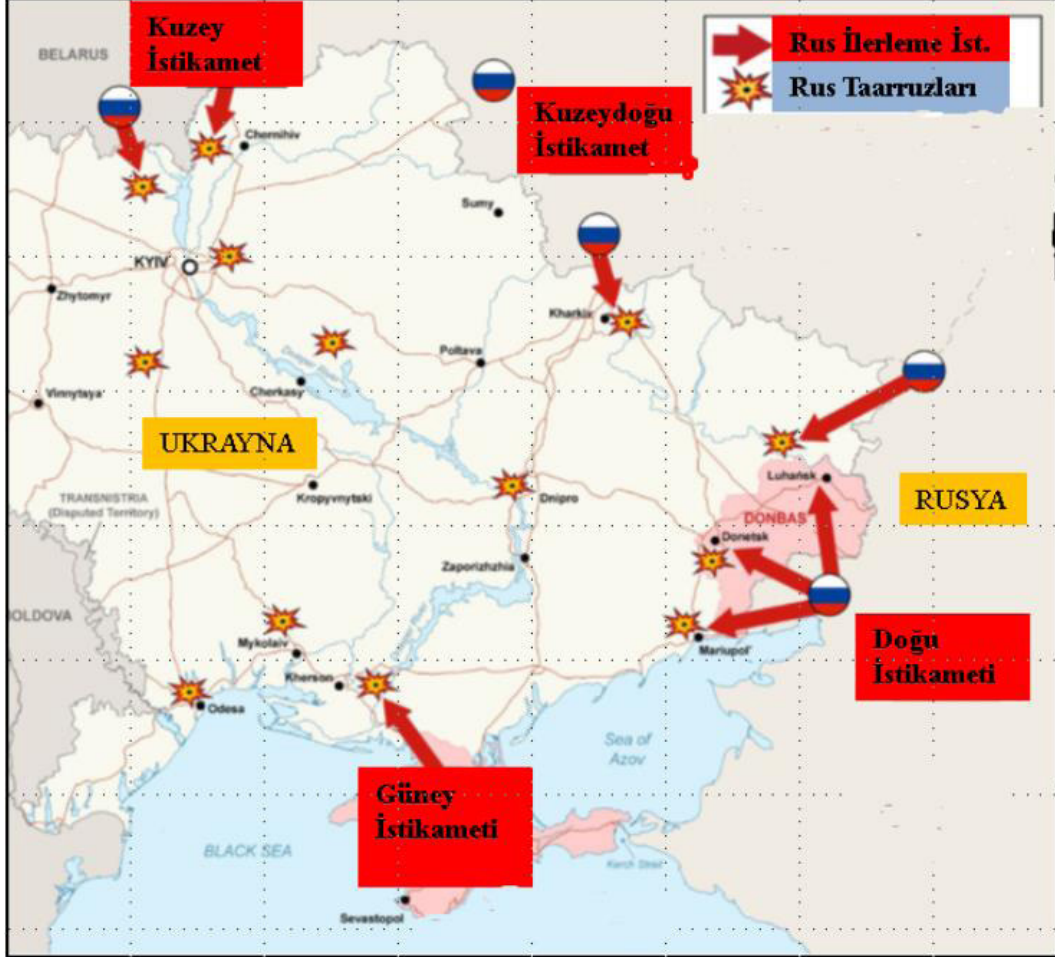
Müteakiben RF Silahlı Kuvvetleri "barış gücü" birlikleri olarak bahse konu bölgelere konuşlanmıştır. Putin, 24 Şubat 2022 tarihinde yaptığı açıklama ile Ukrayna'ya yönelik "özel askeri operasyonun" başlaması emrini verdiğini ilan etmiştir. Öncelikle Ukrayna genelindeki yüksek değerde askeri hedefler 100'ün üzerinde füze ve roket ile ateş altına alınmış ancak bu saldırı sınırlı bir ölçekte icra edilmiştir.² Müteakiben RF Silahlı Kuvvetleri dört farklı cepheden Ukrayna'ya yönelik taarruz harekâtını başlatmıştır. Rus ordusu kuzey cephede Belarus'tan Kiev'e Doğu Stratejik Müşterek Askeri Komutanlığına bağlı 29'uncu, 35'inci ve 36'ncı ordularıyla; kuzeydoğu cephede RF topraklarından Harkov'a Merkez Stratejik Müşterek Askeri Komutanlığına bağlı 41'inci ve 2'inci ordularıyla; doğu cephesinde Donbas'ın batısına Batı Stratejik Müşterek Askeri Komutanlığına bağlı 1'inci ve 6'ncı ordularıyla, güney cephede ise Kırım'dan, Batı'da Odessa'ya, kuzeyde Zaporijya'ya ve doğuda Mariupol'a Güney Stratejik Müşterek Askeri Komutanlığına bağlı 58'inci, 49'uncu ve 8'inci ordular ile 7'nci Hava İndirme Tümeni ve 11'inci Hava İndirme Tugayı ile taarruza başlamıştır (Şekil-1).³

2 Andrew S. Bowen, "Russia's War in Ukraine: Military and Intelligence Aspects", *Congressional Research Service*, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R47068>, (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

3 Seth G. Jones, "Russia's Ill-Fated Invasion of Ukraine: Lessons in Modern Warfare", *Center for Strategic & International Studies*, <https://www.csis.org/analysis/russias-ill-fated-invasion-ukraine-lessons-modern-warfare>, (Erişim Tarihi: 12.10.2022).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Şekil 1: RF'nin Ukrayna'ya Yönelik Askeri Harekâtının İlerleme İstikametleri
(24 Şubat 2022)⁴

Ahmet SAPMAZ

Harekâtın başlangıcında Rus kuvvetleri tüm cephelerde ilerleme sağlayabilmiştir. Ancak bahse konu cephelerden güney cephede ilerleme daha fazla olmuş ve Ukrayna kuvvetlerine önemli zaiyat verdirilmiştir. Putin, 27 Şubat 2022 tarihinde RF Nükleer Kuvvetlerinin yüksek hazırlık seviyesine getirilmesi emrini vermiş, buna gerekçe olarak ise bazı NATO üyesi ülkelerin düşmanca açıklamalarını göstermiştir.⁵

⁴ Defence Intelligence of Ministry of Defence of United Kingdom'dan (24 Şubat 2022) uyarlanmıştır.

⁵ Nigel Walker, "Ukraine Crisis: A Timeline (2014-Present)", *House of Commons Library*, <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9476/>, (Erişim Tarihi: 11.10.2022), s.43.

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Rus kuvvetleri Herson'a hızlı bir şekilde ilerlemiş ve şehir merkezini 2 Mart 2022 tarihinde ele geçirmiştir. Müteakiben Rus kuvvetlerinin bir bölümü istikamet değiştirerek kıyı şehri Mariupol'a yönelmiştir. Diğer istikametlerde ise Rus kuvvetleri yavaş ve istikrarlı bir ilerleme kaydetmiştir. Sumi, Harkov ve Chernihiv gibi büyük yerleşim yerleri kuşatılmıştır. Ancak kısa süre sonra Rus birliklerinin ilerlemesi lojistik ve çeşitli faktörler nedeniyle durmuştur.

2022 senesinin Mart ayının sonunda Kiev'e yönelik Rus taarruzu hızını kaybederek durmuştur. RF, Kiev'i ele geçirip kesin bir zafer kazanamayınca stratejik hedeflerini yeniden değerlendirmek zorunda kalmıştır. Rusya Savunma Bakanlığı, 25 Mart 2022 tarihinde harekâtın ilk safhasının başarıyla icra edilerek tamamlandığını, Ukrayna Silahlı Kuvvetleri'nin muharebe gücünün önemli oranda azaltıldığını, bu durumun RF'ye asıl amacı olan Donbas'ın özgürleştirilmesine yoğunlaşma imkânı tanıdığını açıklamıştır.⁶ Bu açıklamadan kısa süre sonra Rus kuvvetleri Kiev ve Chernihiv'den çekilmiş ve Donbas'a yığınak yapmıştır.

HARP PRENSİPLERİ

Bir savaşın planlanması ve icrası dikkatli, ihtiyatlı ve sistematik bir yaklaşım içerir. Çünkü savaş bir devletin ve milletin var olup olmama sonucunu ortaya çıkaran ve tüm milli güç unsurlarının herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmadan kullanıldığı silahlı bir mücadeledir. Harp prensipleri, savaşın stratejik, operatif ve taktik düzeyde yürütülmesi için kapsamlı planlama ve uygulama çerçevesi sunmakta ve harp doktrinine yön vermektedir. Harp prensipleri yüzyıllardır komutanlar tarafından savaşta başarıya ulaşmak maksadıyla önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Kautilya, Sun Tzu, Niccolo Machiavelli, Maurice de Saxe, İkinci Frederik, Napolyon, Jomini, Carl

⁶ "Speech of the Head of the Main Operational Directorate of the General Staff of the Armed Forces of the Russian Federation Colonel General Sergei Rudskoy", *Ministry of Defence of the Russian Federation*, https://eng.mil.ru/en/special_operation/news/more.htm?id=12414735@egNews, (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

von Clausewitz, Ferdinand Foch vb. askeri düşünür ve komutanlar, tarih boyunca savaşın doğasına ve savaşta başarıya ulaşmaya ilişkin uzun süre geçerliliğini koruyan harp prensipleri önermişlerdir.

Söz konusu prensipler, savaşta yol gösterici rehber olmaları maksadıyla ortaya konulmuştur. Harp prensipleri sadece yol göstericilerdir, çünkü uygun kullanılmaları halinde doğrudan zaferi garanti etmezler. Buna karşın uygun kullanılmamaları halinde büyük başarısızlıklara yol açabilirler. Harp prensipleri mutlak doğru ya da askeri harekâta başarı için yazılmış reçete değildir.⁷ Bu nedenle her dönem ve koşulda üzerinde fikir birliğine varılmış harp prensiplerinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Harp prensipleri, devletlerin askeri kültürlerine, tecrübelerine ve tarihsel miraslarına bağlı olarak şekillenmektedir. Harp prensipleri muharebe gücünün uygulanmasına yönelik rehberler olup, her askeri harekâta uyacak sorgulanmaz ve evrensel bir harp prensipleri listesi bulunmamaktadır.⁸

Harp prensiplerinin uygulanışı komutanın tecrübesine, operatif sanat anlayışına ve bahse konu prensipleri her bir askeri harekâta uyarlama yeteneğine bağlıdır. Bu çerçevede harp prensipleri savaşın hem bilim hem de sanat yönü ile ilgilidir. Harp prensiplerini bilmek bilim yönünü, harp prensiplerini her bir durumda uygulamak ise sanat yönünü oluşturmaktadır.⁹

Harp prensipleri ordudan orduya, durumdan duruma değişebileceği gibi her bir prensibin göreceli ağırlığı da değişebilir. Bu itibarla her durumda harp prensiplerinin varlığını sürdürdüğünü, ancak harp prensipleri listesini oluşturan prensiplerin zaman, mekân ve askeri harekâtın kapsamına göre değişiklik gösterdiğini ifade etmek mümkündür.

7 Land Warfare Development Centre, *Land Operations*, s.1-10-1A-1, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/605298/Army_Field_Manual__AFM__A5_Master_ADP_Interactive_Gov_Web.pdf, (Erişim Tarihi: 16.05.2022).

8 P. K. Mallick, *Principles of War: Time for Rethink*, Centre for Land Warfare Studies, New Delhi 2009, s. 1.

9 Mallick, a.g.e., s. 2.

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çeşitli askeri düşünür ve komutanlar tarafından ortaya konulmalarına rağmen harp prensipleri ilk kez 1920'li yılların başlarında İngiltere ve ABD ordusu askeri eğitim sistemine dahil olmuştur. Geçen zaman süresinde gözden geçirilen ve teste tabi tutulan harp prensipleri günümüze kadar gelmiştir ve askeri doktrinlerin esasını oluşturmaktadır.¹⁰ Dünya ordularında günümüzde farklı tanımlamaları da olsa genel kabul görmüş dokuz harp prensibi bulunmaktadır. Bunlar; hedef, taarruz, baskın, manevra, sıklet merkezi, kuvvet tasarrufu, emniyet, emir komuta birliği ve sadeliktir.

HEDEF

Harp prensipleri içerisinde bir önem derecesi belirlemek gerekirse, hiç şüphesiz hedef prensibi diğerlerinden ön plana çıkar. Bu anlamda hedef prensibi, harp prensipleri içerisinde eşitler arasında birincidir (primus inter pares). Harp prensiplerinin temelini oluşturan hedef prensibi her askeri harekâtın açık, kesin ve elde edilebilir hedeflere yöneltmesini gerekli kılar. Stratejik seviyede harbin hedefi savaşta ulusal hedefi belirlemekte olup, dost ülkenin düşman ülkeye kabul ettireceği iradeyi ifade eder.¹¹

Hedef prensibi, askeri harekâta faaliyetlerin birbirleri ile koordineli olması maksadıyla bir odak noktası oluşturduğu gibi, askeri harekâtın değerlendirilmesi için de bir referans noktası sağlar. Bu noktada operatif seviyede hedeflere rehberlik edecek stratejik hedefe ve taktik hedeflere rehberlik edecek operatif hedeflere ihtiyaç vardır. Savaşta her seviyenin hedefleri arasındaki ilişki önemlidir. Bu kapsamda stratejik, operatif ve taktik hedefler uyum içerisinde olmalı ve birbirlerini desteklemelidir.¹² Bir askeri harekâtın temel hedefi savaşın siyasi hedeflerine ulaşılmasını

10 Headquarters Department of the Army, *FM 100-5 Operations*, Washington Haziran 1993, <https://www.bits.de/NRANEU/others/amd-us-archive/fm100-5%2893%29.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022), s. 2-4.

11 G. K. Carmichael, "Principles of War and Their Application to Strategy and Tactics", *Naval War College Review*, 3(8), 1950, s. 30.

12 Land Warfare Development Centre, *a.g.e.*, s. 1A-1.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

sağlayacak askeri hedefleri ele geçirmektir. Bu durum genel olarak düşman silahlı kuvvetlerinin fiziksel imhasını ve savaşıma azim ve iradesinin kırılmasını gerektirir. Savaşın siyasi amacındaki değişim, askeri hedeflerde de değişime yol açar.¹³

TAARRUZ

Taarruz prensibi inisiyatifin ele geçirilmesini, elde bulundurulmasını ve sürdürülmesini amaçlamaktadır. İnisiyatifin ele geçirilmesinin amacı muharebede düşmanı kendine tabi kılmaktır. İnisiyatif ele geçirildikten sonra düşman, sadece dost tarafın etkilerine karşı tepki gösteren taraf haline gelir ve muharebelerin gidişatı üzerindeki etkisi ortadan kalkar. Ancak taarruz harekâtı ile düşmana karşı avantaj kazanılabilir ve momentum sürdürülebilir. Taarruz prensibi muharebede aktif olmayı gerekli kılar. Böylelikle komutan savaşın sonucuna etki edebilme imkânı kazanır.

Taarruz edilerek hareket serbestisi korunur ve askeri harekâtın hedefine yönelik katkı sağlanmış olur. Hiçbir savaş yalnızca savunma harekâtı uygulanarak kazanılamaz. Gerçekte taarruz harekâtını içermeyen bir savunma harekâtının başarılı olması da mümkün değildir. Savunma harekâtı dahi daima taarruzi bir ruhla icra edilir. Çünkü savunma harekâtı, taarruz harekâtı için elverişli koşullar oluşuncaya kadar başvuru olan geçici bir harekât çeşididir.

Taarruz, askeri bir hedefe ulaşmanın en etkili ve kesin yoludur.¹⁴ Bu nedenle yüksek bir harekât temposu ile düşman tepki gösteremeyecek duruma sokulmalı, ya teslim olmaya ya da imha olmaya zorlanmalıdır. Etkili bir taarruz, fiziksel ve moral gücü ile düşman üzerinde üstünlük kurulmasına yol açar.¹⁵ Bu noktada Carl Von Clausewitz'in "Savaş Üzerine" adlı kitabında belirttiği "doruk noktası" kavramı önem kazanmaktadır.

13 Chairman of the Joint Chiefs of Staff, *JP 3-0 Joint Operations*, s. A-1, <https://www.benning.army.mil/mssp/security%20topics/Potential%20Adversaries/content/pdf/JP%203-0.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.10.2022).

14 Headquarters Department of the Army, *a.g.e.*, s. 2-4

15 Land Warfare Development Centre, *a.g.e.*, s. 1A-1.

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doruk noktası, taarruz eden tarafın savunan taraf karşısında ilerlemesinin durduğu yani taarruzun savunmayı aşmadığı noktayı ifade etmektedir.¹⁶ Bu kapsamda taarruz doruk noktasına ulaşmadan harekâtın hedeflerine ulaşması sağlanmalıdır.

BASKIN

Düşmana hazırlıklı olmadığı yer, zaman ve şekilde taarruz etmek ve bu suretle düşmanı hazırlıksız yakalamak esastır. Baskın düşman üzerinde şok yaratmaya imkân tanıyan önemli bir psikolojik savaş aracıdır. Baskın bir yandan düşman üzerinde büyük fiziksel yıkım yaratırken, diğer yandan da düşmanın moralini bozar. Bir komutanın savaşta en önemli vazifesi karar vermektir. Emniyet ile desteklenen baskın, gizlilik, aldatma, çeviklik ve tempo, düşman komutanının karar verme yeteneğini felce uğratmayı ve düşmanın kararlılık ve moralini ortadan kaldırmayı amaçlar. Bu nedenle muharebe gücünün dengesi, baskın prensibini iyi uygulayan taraf lehine değişir.

Ayrıca baskın prensibi askeri harekâtın icrası için sarf edilen çabadan daha fazla etki yaratılmasını sağlar. En iyi savaş, en kısa sürede ve en az zayıyla düşmana iradenin kabul ettirildiği savaştır. Baskın, inisiyatif ele geçirmenin önemli bir parçasıdır. Askeri planlama öncelikle baskın sağlanmasına yöneltilmelidir. Baskın prensibi geçicidir, çünkü düşman belirli bir süre sonra üzerindeki şok ve karmaşayı atmaya başlar. Bu durumda baskın prensibinin etkisinden hızla faydalanmak gerekir.¹⁷ Günümüzde gelişen istihbarat, keşif ve gözetleme teknolojisi ile düşman üzerinde tam anlamıyla baskın yaratılması zorlaşsa da, düşmanı bir hareket tarzına tepki gösteremeyecek hale sokmakta baskın dahilinde değerlendirilebilir. Hız, etkin istihbarat, aldatma, harekât güvenliği, muharebe gücünün beklenmeyen şekil, yer ve zamanda kullanılması baskına imkân tanır.¹⁸

16 Carl Von Clausewitz, *On War*, Oxford University Press, New York 2007, s. 198.

17 Land Warfare Development Centre, a.g.e., s.1A-2.

18 Headquarters Department of the Army, a.g.e., s. 2-5.

MANEVRA

Manevra prensibi harp prensiplerinden en dinamik olanıdır. Bu yönüyle harekât planlarının muharebe sahasında uygulanmasını içerir. Manevra prensibinde muharebe gücünün uygun kullanımı ile düşman dezavantajlı hale getirilir. Manevra ile düşmana karşı konumsal üstünlük kazanılır ve devam ettirilir.¹⁹ Bu sayede manevra birliklerinin görerek (piyade tüfeği, otomatik tüfek, roketatar, antitank füzesi, tank ve zırhlı muharebe aracı vb. atışları) ve görmeyerek atışları (topçu, roket ve füze birlikleri vb. atışları) düşman üzerine tatbik edilerek zayıflık sağlanır.²⁰

Bahse konu olan prensip, taarruz prensibiyle yakından ilintilidir. Manevra prensibinin sağladığı hareket ile taarruz prensibinde önem taşıyan inisiyatifin ele geçirilmesi mümkün olabilir.

SIKLET MERKEZİ

Sıklet merkezi, muharebe gücünün etkilerinin komutanın niyet ve maksadını gerçekleştirmek maksadıyla kesin sonuç noktasında toplanması sonucu düşmana karşı üstünlük kazanılmasıdır. Kesin sonuç noktasını, düşmanın ağırlık merkezi teşkil etmektedir. Ağırlık merkezi düşmanın gücünün dayandığı yetenek, imkân kabiliyet veya coğrafyadır.

Clausewitz, tüm sıklet merkezinin düşmanın ağırlık merkezini teşkil eden kesin sonuç noktasına yöneltmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.²¹ Sıklet merkezi prensibi askeri kuvvetlerin, kaynakların ve etkilerin entegre ve senkronize bir şekilde kesin sonuç noktasında kullanılmasıdır. Bir benzetme yapmak gerekirse sıklet merkezi, parmak uçları ile düşmanı dürtmektense, sıkı bir yumruk ile düşmana vurmaktır.²²

19 Aynı yer.

20 Chairman of the Joint Chiefs of Staff, *a.g.e.*, s. A-2.

21 Carl Von Clausewitz, *On War*, Michael Howard-Peter Paret, der., Princeton University Press, New Jersey 1984, s. 485.

22 Headquarters Department of the Army, *a.g.e.*, s. 2-4.

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sıklet merkezini teşkil edecek kuvvet vazifeye göre değişebilmekle birlikte manevra, ateş desteği ve bilgi faaliyetleri gibi yetenekleri içerebilir. Sıklet merkezi prensibi her durumda askeri birlik, silah ve teçhizatın belirli bir bölgeye fiziki olarak yığınaklanmasını gerektirmez. Diğer bir deyişle sıklet merkezi her durumda kesin sonuç noktasında sayısal üstünlüğü gerekli kılmaz. Önemli olan etkilerin kesin sonuç noktasında ve zamanında yoğunlaştırılmasıdır. Görece az fiziki imkân ve kabiliyet ile kesin sonuç noktasında etki yoğunluğu oluşturulabilmesi dost birliklerin zayıflığını azaltır ve kaynakların zayi olmasını önler.²³

Bahse konu durum, sayıca dezavantajlı dost birliklerin kesin sonuç noktasında belirli bir zaman diliminde kesin sonuçlu etki yaratmasına olanak tanır.²⁴ Sıklet merkezi prensibinin uygulanması, kesin sonuç noktasında etki/kuvvet yoğunluğu oluşturulmasıyla diğer bölgelerde hesaplı risklerin alınmasını gerektirir.²⁵

KUVVET TASARRUFU

Bu prensip, sıklet merkezi prensibinin uygulanmasının sonucudur. Kuvvet tasarrufu ve sıklet merkezi prensipleri birbirleriyle yakından ilişkilidir. Bunlardan biri olmadan diğerinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Kuvvet tasarrufu prensibi; uygun zaman ve uygun yerde, uygun miktarda kuvvet bulundurulmasını içerir. Muharebe sahasında her zaman ve her yerde aynı derecede kuvvetli olmak mümkün değildir. Harbin siyasi maksadına ulaşmak için yeterli kuvvet/kaynak/ yetenek çok nadiren elde hazır bulunur. Bu nedenle harekât alanında birliklerin tertiplenmesinde çeşitli kriterlere dayalı olarak önceliklendirme yapılması gerekir.²⁶

23 Chairman of the Joint Chiefs of Staff, *a.g.e.*, s. A-1,

24 Rajinder Bhandari, "Principles of Modern Corporate Warfare: Integrating Sun Tzu's Art Of War, Military Principles of War and Concepts of Marketing Warfare", *Maritime Affairs*, 14(2), 2018, s. 79.

25 Land Warfare Development Centre, *a.g.e.*, s. 1A-1.

26 William T. Johnsen vd. "The Principles of War in the 21st Century: Strategic Considerations", *U.S. Army War College Strategic Studies Institute*, 1995, s.13.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bu kapsamda kesin sonuç yer ve zamanında sıklet merkezi prensibi çerçevesinde yoğun kuvvet bulundurulurken, kesin sonuca etki etmeyecek ikinci derecede önemli diğer bölgelerde yeteri kadar kuvvet bulundurulur.²⁷ Kuvvet tasarrufu prensibinin uygun şekilde tatbik edilmesi, kuvvetlerin yoğunlaştırılması ve dağıtılmasında uzlaşmayı gerektirir. Bu bir nevi optimizasyondur. Bu bağlamda kesin sonuç noktasında mümkün olan en maksimum kuvvet kullanılırken, ikincil derecede önemli olan diğer bölgelerde ise mümkün olan en minimum kuvvetin kullanılması amaçlanır. Kuvvet tasarrufu yapılan bölgelerde sınırlı taarruz, savunma, geciktirme, aldatma ve geri harekât çeşitleri uygulanabilir.²⁸

EMNİYET

Emniyet prensibi, düşmanın hiçbir zaman dost birlikler üzerinde beklenmeyen bir üstünlük kazanamamasına odaklanır. Savaşın kazanılabilmesi için düşmanın dost birlikler hakkında bildiğinden fazla, düşman hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. M.Ö. 6. yüzyılda yaşamış ünlü askeri stratejist Sun Tzu, “Savaş Sanatı” adlı eserinde konuyla ilgili “karşısındakini ve kendini bilen hiçbir savaşta tehlikeye düşmez; karşısındakini bilmeyen, sadece kendini bilen bir kazanır, bir kaybeder; karşısındakini de kendisini de bilmeyen her savaşta mutlaka tehlikeye düşer” demektedir.²⁹

Emniyet prensibi, düşmanın dost birliklerin kuvvetli ve zayıf tarafları ile harekât planına nüfuz etmesini engeller. Her askeri harekâta fiziksel ve bilgi güvenliğinin sağlanması esastır. Emniyet, komutanın kuvvetlerini korumak maksadıyla düşmanın strateji, taktik ve doktrinlerini göz önüne alarak yaptığı ayrıntılı planlama ile sağlanır.³⁰ Emniyet, baskın ve aldatma

27 Land Warfare Development Centre, a.g.e., s. 1A-2.

28 Chairman of the Joint Chiefs of Staff, a.g.e., s.A-2, <https://www.benning.army.mil/mssp/security%20topics/Potential%20Adversaries/content/pdf/JP%203-0.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.10.2022).

29 Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 8-9.

30 Bhandari, a.g.m., s. 80.

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

ile elde edilir ve askeri kuvvetlerin imkân ve kabiliyetlerinin sürdürülmesi için çok elzemdir. Emniyet prensibi, dost birlikleri düşmanın saldırı ve baskınına karşı koruyarak hareket serbestisinin sürdürülmesine yardımcı olur. Bununla birlikte emniyet prensibi bir ölçüde risk yönetimini içerir. Çünkü muharebe sahasında her durumda her birliğin emniyetini aynı ölçüde sağlamak mümkün olmaz.³¹ Komutanlar birliklerinin emniyetini almak ve düşmanı yenilgiye uğratmak maksadıyla hesaplı riskleri üstlenmek durumundadırlar.³²

EMİR KOMUTA BİRLİĞİ

Savaşta çok sayıda cephe ve muharebe olmasına karşın icra edilen tüm faaliyetlerin harbin siyasi maksadına ve bu maksadı yerine getirebilmek için belirlenmiş askeri hedeflere yöneltilmiş olması gerekir. Bu durum emir komuta birliğinin varlığına olan ihtiyacı ortaya koyar. Emir komuta birliği muharebe sahasında görevli bulunan tüm birliklerin tek bir komutanın emri altında bulunmasıdır. Bu durum ise muharebe meydanında tek bir komutanda toplanmış emir komuta yetkisini gerektirir. Bahse konu komutan verdiği emir ve direktiflerle tüm harekâtı tek bir amaca yöneltir. Emir komuta birliği birlikler arasında amaç birliğini ve sonuç olarak hedef prensibini destekleyen bir durum ortaya çıkarır.

SADELİK

Sadelik prensibi açık, kesin, basit ve ilgili herkes tarafından anlaşılabilen harekât planı ve emirlerin hazırlanmasını içermektedir. Sadelik, askeri harekâtın başarısına katkı sağlar. Çünkü sadelik askeri harekâtın açık ve kesin emirlerle planlandığı şekilde icra edilme olasılığını artırır. Sadelik prensibi; emir-karşı emir-kargaşa (order-counterorder-disorder) döngüsünün oluşumunu önler.³³ Tüm diğer faktörlerin eşit olması

31 Land Warfare Development Centre, a.g.e., s. 1A-2.

32 Headquarters Department of the Army, a.g.e., s. 2-5.

33 Carmichael, a.g.m., s. 41.

durumunda askeri harekâtın başarısı için daha sade olan plan tercih edilmelidir. Sade planlar, açık ve kesin emirler savaş gibi stres, yorgunluk, belirsizlik ve karmaşa ortamında yanlış anlaşılmayı ve kargaşayı önler.³⁴ Savaşın; farklı seviyeleri, geniş coğrafyayı, çok sayıda askeri personeli ve uzun süreyi kapsadığı göz önüne alındığında sadeliğin askeri harekâtın başarısı için taşıdığı önemi idrak etmek mümkündür.

RUSYA FEDERSYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

HEDEF

RF Devlet Başkanı Putin, 24 Şubat 2022 tarihinde yaptığı açıklamada; Ukrayna'ya yönelik "özel askeri operasyonun" başladığını, operasyonun amacının sekiz yıldır aşağılama ve soykırıma uğrayan Donbas halkını korumak olduğunu, bu maksatla Ukrayna'nın silahsızlandırılacağını ve Nazisizleştirileceğini, ayrıca sivillere yönelik kanlı suçları icra edenlerin yargı önüne çıkarılacağını ifade etmiştir.³⁵ RF Savunma Bakanlığı da aynı gün yaptığı açıklamada özel askeri operasyonun amacının sözde Donetsk ve Lugansk Halk Cumhuriyetlerini korumak olduğunu açıklamıştır.³⁶

Putin tarafından ortaya konulan ve yukarıda ifade edilen stratejik hedefler açık, kesin, objektif ve elde edilebilir hedefler değildir. Özellikle "Nazisizleştirmek" subjektif değerlendirme içermektedir. Bu stratejik hedef şu soruları akla getirmektedir: Ukrayna'daki Naziler kimlerdir? Ukrayna'nın

34 Headquarters Department of the Army, a.g.e., s. 2-6.

35 "Address by the President of the Russian Federation", *President of Russia*, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>, (Erişim Tarihi: 24.10.2022).

36 "Briefing by Russian Defence Ministry Spokesperson", *Ministry of Defence of the Russian Federation*, https://eng.mil.ru/en/special_operation/briefings/briefings/more.htm?id=12410575@egNews, (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

mevcut hükümeti mi, Ukrayna Silahlı Kuvvetleri mi, Ukrayna toplumunun belirli bir kesimi mi yoksa Donbas'ta yaşayan Rus asıllılar dışında tüm Ukrayna halkı mı? Diğer yandan ülkenin silahsızlandırılması mutlak anlamda Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin tüm unsurlarıyla teslim olmasını ya da etkisiz hale getirilmesini içermektedir. Putin'in bahsettiği yargı önüne çıkarılacak kişilerin ise Ukrayna'nın mevcut siyasi ve askeri liderleri olduğuna şüphe yoktur.

Yukarıda açıklandığı üzere Donbas halkını korumak maksadıyla seçilen Ukrayna'yı silahsızlandırma ve Nazisizleştirme stratejik hedefleri muğlak ve yoruma açık sübjektif hedeflerdir. Bahse konu stratejik hedeflerin operatif ve taktik seviyede askeri planlamacılar tarafından askeri hedeflere dönüştürülmeleri zordur. Bu özellikleri ile operatif ve taktik hedeflere rehberlik edebilecek düzeyde değillerdir. Ancak bahse konu stratejik hedeflerdeki muğlaklık RF siyasi liderliği tarafından bilinçli olarak yaratılmıştır. Çünkü RF Silahlı Kuvvetlerinin kısa sürede tüm Ukrayna'da hâkimiyet sağlayacağı, Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin hiçbir direniş göstermeden teslim olacağı ve Ukrayna Hükümetinin çok kısa sürede düşeceği varsayılmıştır.³⁷ Hatta Moskova tarafından RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtının "özel askeri operasyon" olarak adlandırılmasının en önemli nedenlerinden biri de budur.

Putin yönetimi; tarihi, kültürel, siyasi ve toplumsal yakınlığı bulunan Ukrayna'ya karşı Rus, Ukrayna ve dünya kamuoyunda saldırgan durumuna düşmemek için çok fazla kan dökülmeden kısa süre içerisinde hedefine ulaşacağını varsaydığı askeri harekâtı "özel askeri operasyon" olarak nitelendirmiştir. Zira geçmişteki askeri kuvvet kullanım kararlarından çeşitli aksaklıklara rağmen sürekli kazanç sağlayan Putin bu kez de aynı

37 Ahmet Sapmaz, "Rusya Neden Ukrayna'ya Karşı Savaş Başlattı ve Harekât Ne Durumda?", ANKASAM, <https://www.ankasam.org/rusya-neden-ukraynaya-karsi-savas-baslatti-ve-harekat-ne-durumda/>, (Erişim Tarihi: 17.11.2022).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

durumun yaşanacağını düşünmüştür.³⁸ Geçmişte RF'nin tüm askeri kuvvet kullanımları kendisinden daha güçsüz ülkelere yönelik olmuştur.³⁹ Ancak Ukrayna bu ülkeler içerisinde en büyük yüzölçümüne sahip ve ordusu en kuvvetli olan ülke olmuştur.

Bununla birlikte Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin, Rus birliklerine karşı gösterdiği direnç, ABD liderliğindeki Batı'nın Ukrayna'ya silah, mühimmat, teçhizat, istihbarat ve eğitim desteği sağlamasına yol açmıştır. Niccolo Machiavelli, "Hükümdar" adlı eserinde "Bir hükümdarın savaştan, savaşla ilgili yöntem ve düzenlemeden başka bir ereği, bir düşüncesi ve bir uğraşısı olmamalı; çünkü savaş, komuta eden kişiye özgü tek sanattır..." demektedir.⁴⁰ Putin'in Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtın stratejik hedefleri belirlenirken isabetli karar verdiğini ifade etmek mümkün değildir. Stratejik hedeflerdeki bulanıklık, muharebe sahasına yansımış ve harekâtın ilk safhasının sonunda RF, Kiev ve Chernihiv'in etrafından çekilmiş ve Donbas bölgesine yığınaklanmıştır.⁴¹

Söz konusu durum RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtının başlangıçta belirlenen stratejik askeri hedeflerinin yanlış olduğunu açıkça göstermektedir. Böylelikle RF, Ukrayna'nın ağırlık merkezini oluşturan ve önemli bir askeri ve psikolojik hedef teşkil eden Kiev'i ele geçirmekte başarılı olamamıştır. Diğer yandan RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtında başarı sağlayabilmesi için Ukrayna'nın diğer bir ağırlık merkezi olan ABD ve Batı'dan aldığı silah, mühimmat, araç, gereç ile istihbarat ve askeri eğitim desteğini kesmesi gerekmektedir. RF bu hususta harekâtın ilk safhasında başarılı olmamıştır.

38 Lawrence Freedman, "Why War Fails: Russian Invasion of Ukraine and the Limits of Military Power", *Foreign Affairs*, 2022, s.13

39 Ahmet Sapmaz, *Rusya Federasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm*, Nobel Yayınları, Ankara 2018, s. 253.

40 Niccolo Machiavelli, *Hükümdar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019 s. 56.

41 Sapmaz, a.g.m.

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

BASKIN

RF, stratejik baskın açısından önemli bir kazanım sağlayamamıştır. Çünkü ABD ve İngiltere harekâtın başlamasından önce harekâtın başlayacağına yönelik çeşitli uyarılarda bulunmuşlardır. Ancak RF taktik açıdan baskını yaratabilmiş ve bu nedenle savaşın ilk döneminde kısmi başarılar elde edebilmiştir. Taktik açıdan baskının sağlanması neticesinde Rus birlikleri askeri harekâtın başlangıcında tüm cephelerde ilerleme kaydetmiştir. Ancak harekâtın planlanmasında hedef, taarruz, manevra, sıklet merkezi, kuvvet tasarrufu, emniyet ve emir komuta birliği gibi harp prensiplerinin göz ardı edilmesi nedeniyle baskın unsurundan yeterince istifade edilememiş ve Ukrayna Silahlı Kuvvetlerine karşı kullanılan askeri gücün üzerinde etki yaratılamamıştır.

Bahse konu olan durum, Rus birliklerinin taarruzlarının bazı bölgelerde önce yavaşlaması müteakiben tümüyle durması sonucu inisiyatifin kaybedilmesine yol açmıştır. Bu süre zarfında ilk şoku atlatan Ukrayna birlikleri daha koordineli savunma icra etmeye başlamış ve zaman zaman Rus birliklerine karşı taarruzlar düzenlemişlerdir.

TAARRUZ

Rus Ordusu başlangıçta taktik seviyede baskın ile inisiyatifi ele geçirmiş, ancak inisiyatifi elde bulundurup sürdürememiştir. Bu durumu ortaya koyan en önemli örneklerden biri de 60 km uzunluğundaki Rus ordusu konvoyunun Kiev'e 15 km mesafede uzun süre ilerleyişinin durmasıdır.

Askeri literatürde etkili bir taarruzun icrası için muharebe gücünün fiziksel unsurlarında (manevra, ateş desteği ve lojistik destek) düşmana oranla en az üç kat fazla kuvvete sahip olmak gerekmektedir. RF Silahlı

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Kuvvetlerinin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtında kullandığı esas unsur olan kara kuvvetlerinin, Ukrayna Kara Kuvvetlerine karşı hiçbir zaman üç kat üstünlüğü bulunmamıştır.

Tablo 1: Rusya Federasyonu ve Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin Bazı Askeri İmkân ve Kabiliyetlerinin Karşılaştırılması⁴²

Karşılaştırılacak Husus	Rusya Federasyonu	Ukrayna
Savunma Bütçesi (Milyar Dolar)	45,8	4,27
Toplam Aktif Personel Sayısı	900.000	196.600
Kara Kuvvetleri Personel Sayısı	280.000	125.000
Yedek Personel Sayısı	2.000.000	900.000
Savaş Uçağı	1.172	124
Taarruz Helikopteri	399	35
Tank	2.927	858
Zırhlı Muharebe Aracı	5.180	1.212
Zırhlı Personel Taşıyıcı	6.050	622
Kundağı Motorlu Topçu	1.968	607
Çekili Topçu	150	515+

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde, RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtında kullanabileceği kara kuvvetleri personelinin toplamı 280.000'dir. Çeşitli kaynaklara göre RF, Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtın ilk safhasında 150.000 ile 190.000 arasında değişen kara kuvvetleri personeli kullanmıştır. Bu rakam RF'ye taarruz için gerekli üstünlüğü sağlamamaktadır. Bu nedenle RF, taarruz harekâtında yeterince başarı sağlayamamış, başarı sağladığı bazı bölgelerin bir kısmını ise elinde tutamamıştır.

⁴² *The Military Balance 2022*, The International Institute for Strategic Studies, Routledge, London 2022, s.192-212.

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ukrayna gibi yüzölçümü büyük bir ülkede ele geçirilen bölgelerde kontrolün sürdürülmesi maksadıyla büyük miktarda askeri birliğe ihtiyaç vardır. Ancak RF'nin kara kuvvetleri personeli kısıtlıdır. Bu nedenle RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtında kuzey ve kuzey doğu cephelerde icra edilen taarruzlar, Mart 2022'nin sonuna doğru doruk noktasına ulaşmıştır. Bu durumda RF, taarruz harekâtı ile Kiev'in ele geçirilemeyeceğini anlamış ve askeri birliklerini bu bölgeden çekerek Donbas bölgesine yığınklamıştır.

Tüm bunlara rağmen yukarıda belirtilen muharebe gücünün fiziksel unsurlarında dezavantajlı durumda olmalarına rağmen yüksek moral gücüne sahip olan orduların düşmanlarına karşı zafer kazandığına tarihte şahit olunmuştur. Muharebe gücü, fiziksel unsurlar ile moral gücünün toplamından oluşmaktadır. Ancak RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtının moral boyutu da sorunludur. Ukrayna'ya yönelik RF askeri harekâtının asıl hedefi ABD ve NATO'dur. Bu tespiti teyit eden unsur, RF'nin Ukrayna harekâtına başlamadan önce ABD ve NATO'dan yazılı güvenlik garantileri talep etmesi ve bahse konu garantileri alamaması üzerine Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtını başlatmasıdır. Bu durumda RF kendisi gibi Slav ırkına mensup, aynı dine ve kültüre sahip olan ve Putin tarafından Rusya'dan farklı bir unsur olarak görülmediği sık sık ifade edilen Ukrayna'ya, ABD ve NATO'nun izlediği politikalar nedeniyle askeri harekât düzenlemektedir.

RF ve Ukrayna arasındaki tarihsel, kültürel, politik ve siyasi yakınlık, RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtı üzerinde iki sonuç ortaya çıkarmaktadır. Bir taraftan Rus askerlerinin ırk, din ve dil gibi kültürel öğelerde kendilerine yakın buldukları Ukrayna'ya karşı savaşta moralleri düşmektedir. Diğer yandan ise Ukrayna halkının RF'nin askeri harekâtına olan direnci artmaktadır. Savaşın RF ordusu açısından moral boyutunu olumsuz etkileyen diğer bir husus ise RF askerlerinin harekâtın başlamasından önce çok uzun süre arazide kalmalarıdır. Bu durum Rus askerlerinin çoğunda bıkkınlık hissi yaratmıştır.

MANEVRA

RF'nin Ukrayna yönelik askeri harekâtının ilk safhasında uyguladığı kuzey, kuzey doğu, doğu ve güney cephelerinden eş zamanlı taarruzu içeren manevra planı ilk bakışta başarılı bir askeri harekât öngörüsü içermektedir. Ancak bahse konu manevra planı, RF'ye öngördüğü askeri başarıyı sağlamamıştır. Çünkü manevra, ateş desteği ve manevra birliklerinin koordineli olarak ilerleyişini gerektirmektedir. Rus askeri doktrini ateş desteğini önceleyen bir yaklaşım sergilemektedir. ABD ve NATO doktrininde ateş desteği, manevra birliklerine destek sağlarken; Rus doktrininde manevra birlikleri, ateş desteğini desteklemektedir. Bu çerçevede Rus doktrininde manevra birlikleri düşmanı bir bölgede tespit etmekte ya da bir bölgeye kanalize etmekte, ateş desteği ise düşmanı yok etmektedir.

Bu durumda Rus manevra birliklerinin güçlü bir ateş desteğine ihtiyaç duydukları ve ateş desteğinin zayıflığı durumunda ilerlemelerinin mümkün olmadığını belirtmek mümkündür. Zira RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtının başlangıcındaki ateş desteği kullanımı sınırlı seviyede kalmış ve Ukrayna Silahlı Kuvvetleri birlikleri ve bahse konu birliklerin komuta kontrol merkezleri, hava savunma ve ateş destek sistemleri gibi kritik hedefleri yeterince imha edilmemiştir. Bu durumun neticesi olarak yeterince yıpratılmayan Ukrayna Silahlı Kuvvetleri, RF Silahlı Kuvvetlerine beklenenden büyük oranda direnç gösterebilmiştir.

Öte yandan Rus birliklerinin ilerlemekte zorlandıkları durumlarda, ateş desteğinin tüm boyutlarının (Hava kuvvetleri, topçu, roket ve füze) yoğun olarak Ukrayna meskûn mahalleri üzerine uygulandığını ve bu durumun çok sayıda sivil kaybı ile alt ve üst yapının tamamıyla zarar görmesine yol açtığı görülmüştür. Buna karşılık RF'ye hem Rus hem Ukrayna hem de uluslararası kamuoyunda savaş suçu işlendiğine dair suçlamalar yöneltilmiştir.

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

SIKLET MERKEZİ

RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtının planlanması ve icrasında en problemlili görülen harp prensibi sıklet merkezidir.

RF Silahlı Kuvvetleri'nin harekâtın başlangıcında taktik baskın ile elde ettiği inisiyatifi kaybetmesinin en önemli nedeni de harekâtın sıklet merkezi prensibi dikkate alınarak planlanıp icra edilmemesidir. Rus Ordusu, kuvvetlerini kesin sonuç yerinde ve zamanında sıklet merkezi prensibine uygun olarak tertiplememiştir. Rus kuvvetleri herhangi bir cephede düşmanın ağırlık merkezine taarruz ederek kesin sonuç almak yerine tüm cephelerde ilerlemeyi tercih etmiştir.

Söz konusu durum, cephelerin hiçbirinde Ukrayna Silahlı Kuvvetleri'nin savunmasını çökertecek boyutta RF Silahlı Kuvvetleri birliklerinin ya da etkilerinin yoğunlaştırılmamasına neden olmuştur. Putin'in harekâtın başlangıcında ortaya koyduğu belirsiz stratejik hedefler dahi mevcut Ukrayna yönetimini iktidardan uzaklaştırmak maksadıyla Kiev'in ele geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Tüm bunların ötesinde bir ülkenin başkenti savaşta askeri ve aynı zamanda psikolojik bir hedeftir. Bu nedenle ülkenin her alanda merkezi komuta yeri olan başkentin ele geçirilmesi büyük önem taşımakta ve Ukrayna'nın ağırlık merkezlerinden birini oluşturmaktadır. Ancak RF Silahlı Kuvvetleri'nin Ukrayna'nın başkenti Kiev'i ele geçirmek için yeterli kuvvete sahip olmadığı kısa sürede ortaya çıkmış ve harekâtın ilk safhasının sonunda Rus birlikleri Kiev'in etrafından çekilmiştir.

RF Savunma Bakanlığı'nın harekâtının ilk safhasının sona erdiğini ilan ettiği 25 Mart 2022 tarihli açıklaması, RF'nin harekât planlamasında sıklet merkezi prensibine sadık kalmadığını açıkça ortaya koymaktadır. RF Savunma Bakanlığı harekâtın ikinci safhasında Donbas bölgesine yoğunlaşacağını açıklamış ve bu doğrultuda Kiev çevresindeki Rus birlikleri Donbas bölgesine sevk edilerek bu bölgede sıklet merkezi yaratılmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin RF karşısında direnç göstermeye başlaması ile ABD ve Batı'nın, Ukrayna'ya sağlamaya başladığı silah, mühimmat, araç, gereç ile istihbarat ve askeri eğitim desteği Moskova için sıklet merkezinin tesis edileceği ağırlık merkezini değiştirmiştir. Moskova için Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtın ağırlık merkezi günümüzde Batı'nın Ukrayna'ya sağladığı silah, mühimmat, araç, gereç ile istihbarat ve askeri eğitim desteğinin kesilmesidir.

KUVVET TASARRUFU

RF Silahlı Kuvvetleri'nin sıklet merkezi prensibini harekâtın planlanması ve icrası esnasında yeterince uygulamadığı yukarıda açıklanmıştır. Bu durum doğal olarak kuvvet tasarrufu prensibinin de harekâtın planlanması ve icrasında uygun şekilde kullanılmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtının ilk safhasında asıl taarruzun ve tali taarruzların hangi istikametlerde olduğunun ayırt edilmesi mümkün olmamıştır. RF Silahlı Kuvvetleri, Ukrayna'yı kuzey, kuzey doğu, güney ve doğu istikametlerinden çevrelemiş ve her yönden ilerlemeye çalışmıştır. Ancak Ukrayna Silahlı Kuvvetleri'nin ağırlık merkezine etki edecek şekilde kesin sonuç noktasında kuvvetlerin ve etkilerin yoğunlaştırılmaması, Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin direncini artırmıştır. Her istikamette güçlü olmaya çalışan RF Silahlı Kuvvetleri, hiçbir istikamette güçlü olamamıştır.

EMNİYET

RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtında göz ardı edilen harp prensiplerinden biri de emniyet prensibidir. RF, harekâtın başından itibaren muharebe sahasında hava üstünlüğünü ele geçirememiştir. Bunun neticesi olarak Rus birlikleri yakın hava desteğinden mahrum şekilde küçük veya büyük konvoylar halinde ilerlemeye çalışmıştır. Fakat Ukrayna Silahlı Kuvvetleri, hafif silahlar, roketatarlar ve tanksavar silahları ile Rus askeri

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

birliklerine ve kritik silah sistemlerine saldırı düzenleyerek etkisiz hale getirmiştir. Rus birlikleri kriptosuz muhabere cihazları ve cep telefonları ile haberleşmeye çalışmıştır.

Bahsi geçen durum, Rus kuvvetlerinin buldukları mevkiileri ortaya çıkararak harekât emniyetini olumsuz etkilemiştir. Bu sebepten dolayı RF, personel, silah, araç ve gereç olarak önemli kayıplara uğramıştır. RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtının ilk safhasının sona erdiğinin duyurulduğu 25 Mart 2022 tarihinde RF Savunma Bakanlığı, harekâtın başından bu yana 1.351 Rus askerinin hayatını kaybettiğini ve 3.825 Rus askerinin ise yaralandığını açıklamıştır. RF Devlet Başkanlığı Sözcüsü Dmitri Peskov, 7 Nisan 2022 tarihinde RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtında önemli asker kayıpları yaşadığını ve bunun bir trajedi olduğunu açıklamıştır.

RF'nin Kara Deniz Filosu'nun amiral gemisi olan Moskva güdümlü füze kruvazörü, Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin R-360 Neptün gemisavar füzesi ile vurulmuş ve batırılmıştır. Ukrayna Ordusu tarafından RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtının başlangıcından 25 Mart 2022 tarihine kadar 6 Rus generalinin etkisiz hale getirildiği açıklanmıştır.

Bu durum harekât emniyetinin RF Silahlı Kuvvetleri tarafından yeterince sağlanamadığının diğer göstergeleridir.

RF Silahlı Kuvvetleri'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtında emniyet prensibini göz ardı etmesinin önemli bir nedeni Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin imkân ve kabiliyetlerinin gerçekçi olarak değerlendirilememesidir. Bu noktada RF'nin kendi silahlı kuvvetlerinin imkân ve kabiliyetlerini abarttığı ve Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin imkân ve kabiliyetlerini küçümsediğini belirtmek mümkündür. Rusya-1 (Россия-1) adlı devlet televizyon kanalında, RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtı başlamadan önce

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

yayınlanan bir günlük Ukrayna'yı işgal planı (Şekil-1) bu varsayımı destekler niteliktedir. RF'nin Ukrayna'yı bir günlük işgal planına göre saat 09.00'da Ukrayna'ya saldırılacak ve saat 13.00'da Kiev ele geçirilecekti.

Şekil 1: Rusya-1 Adlı Devlet Televizyon Kanalında Yayınlanan Ukrayna'yı bir Günlük İşgal Planının Rusça Aslı ve Türkçe Çevirisi⁴³

 <p>УТВЕРЖДАЮ В.Путин</p> <p>РАСПОРЯДОК ДНЯ ПСКОВСКИХ ДЕСАНТНИКОВ</p> <p>06:00 Подъем 07:00 Утренний туалет 08:00 Завтрак 09:00 Нападение на Украину 12:00 Обед 13:00 Взятие Киева 18:00 Концерт Газманова 21:00 Салют</p> <p>МИНИСТР ОБОРОНЫ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ С.Шойгу</p>	<p>Pskov Paraşütçülerinin Bir Günlük Rotası</p> <p>06.00: Kalkış</p> <p>07.00: Tuvalet</p> <p>08.00: Kahvaltı</p> <p>09.00: Ukrayna'ya Saldırı</p> <p>12.00: Öğle Yemeği</p> <p>13.00: Kiev'in ele geçirilmesi</p> <p>18.00: Gazmanov konseri</p> <p>21.00: Selamlama</p>
--	--

Her ne kadar söz konusu belge resmi nitelik taşımasa da Rus devletinin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâta başlangıçtaki yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda RF tarafından tıpkı 2014 yılında Kırım'da olduğu gibi kritik bölgelerin özel birlikler tarafından süratle ele geçirileceği ve Ukrayna'nın çok kısa sürede tümüyle kontrol altına alınacağı varsayılmıştır. RF'nin harekât ve lojistik planlamaları bahse konu hatalı varsayım temel alınarak hazırlandığından harekâtın başlamasından 2-3 gün sonra lojistik yetersizlik nedeniyle intikali duran Rus birliklerine rastlamak mümkün olmuş ve bu birlikler Ukrayna Silahlı Kuvvetleri açısından kolay hedef teşkil etmişlerdir.

⁴³ Andrey Zakharov "у скабеебой, да", *Twitter*, https://mobile.twitter.com/skagal_on/status/1498577344398872576?s=25, (Erişim Tarihi: 15.11.2022).

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EMİR KOMUTA BİRLİĞİ

Emir komuta birliği prensibi RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtının ilk safhasında sorunlu olan harp prensiplerinden diğer biridir. RF harekâtın ilk safhasında tüm harekâttan sorumlu bir komutan ataması yapmamıştır. Rus birliklerinin Ukrayna'daki harekâtından sorumlu müşterek bir komutanlık teşkili yerine; tüm cephele, Moskova'dan sevk ve idare edilmeye çalışılmıştır.⁴⁴ Dolayısıyla her taarruz cephesi ayrı bir komutanın sevk ve idaresinde faaliyetlerini yürütmüştür. Bu durum tüm faaliyetlerin koordine içerisinde harekâtın stratejik hedefini destekler şekilde senkronize ve koordine edilmesine engel olmuştur. Putin, harekâtın ilk safhasının bitmesinin ardından Nisan 2022'de Aleksandr Dvornikov'u Ukrayna'daki harekâttan sorumlu komutan olarak atamıştır. Putin bu kararı ile Ukrayna'da harekât yürüten tüm birliklerin komutasını tek bir komutanın sevk ve idaresine bırakarak emir komuta birliğini tesis etmeye çalışmıştır.

Diğer yandan Ukrayna'da harekât yürüten Rus birlikleri, RF'nin farklı Stratejik Müşterek Askeri Komutanlıklarından teşkil edilmiştir. Rus birliklerinin bir bölümü ise Tacikistan, Gürcistan ve Suriye gibi RF'nin yurt dışı askeri üslerinden sevk edilmiştir. Ayrıca Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtta Rus birlikleriyle birlikte muharebe sahasında faaliyet yürüten özel askeri şirketler ve yabancı savaşçılar bulunmuştur. Bu durum emir komuta sisteminde çeşitli sorunlara yol açmıştır.

SADELİK

RF Silahlı Kuvvetleri'nin harekât planları ve emirlerinin ne kadar açık, kesin ve sade olduğunu belirlemek çok mümkün değildir. Çünkü mevcut dokümanlar gizli belgeler olup kamuoyuna açıklanmaları suç teşkil etmektedir. Sadelik prensibinin uygulanışı hakkında yalnızca muharebe

44 Rafet Aslantaş, "Rusya'nın Harp Prensiplerini ve Temel Askeri Kuralları İhlal Eden Beklenmeyen Hataları", ANKA Enstitüsü, <http://ankaenstitusu.com/rusyanin-harp-prensiplerini-ve-temel-askeri-kurallari-ihlal-eden-beklenmeyen-hatalari/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

sahasında meydana gelen gelişmelere dayalı olarak yorum yapmak mümkündür. Ancak operatif ve taktik hedeflere yön verebilecek açık, kesin, objektif ve elde edilebilir stratejik hedeflerin ortaya konulmadığı bir askeri harekât planlamasında plan ve emirlerin sade bir şekilde kaleme alınması mümkün görünmemektedir.

SONUÇ

RF, Ukrayna'ya oranla muharebe gücünün fiziksel unsurlarında sahip olduğu üstünlüğe rağmen Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtının ilk safhasında kendisinden beklenen performansı gösterememiş ve sınırlı başarılar elde etmiştir. Bu durum gerçekte çoğu kesim tarafından harekâtın başlangıcında beklenmeyen bir durumdur. Diğer birçok nedenle birlikte RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtında sergilediği kötü performansın önemli bir nedeni harp prensiplerinin harekâtın planlanması ve icrasında yeterince dikkate alınmamasıdır.

RF'nin Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtının ilk safhasında taktik açıdan baskın prensibini başarılı bir şekilde uygulayabildiği görülmektedir. Ancak RF'nin diğer harp prensipleri olan hedef, taarruz, manevra, sıklet merkezi, kuvvet tasarrufu, emniyet, emir komuta birliği ve bir ölçüde sadelik prensibinde başarılı olduğunu belirtmek mümkün değildir.

RF'nin üstü örtülü stratejik hedefi olan tüm Ukrayna'nın askeri olarak ele geçirilmesi ve Kiev'de Rus yanlısı yeni bir Ukrayna hükümetinin oluşturulması stratejik hedefi ile sahip olduğu imkân ve kabiliyetler arasında büyük fark bulunmaktadır. RF bahse konu stratejik hedefi gerçekleştirecek imkân ve kabiliyete sahip değildir. Ukrayna Kara Kuvvetleri karşısında taarruz için yeterli üstünlüğe sahip olmayan RF, Ukrayna gibi büyük bir ülkede ele geçirdiği alanlarda kontrolünü sürdürmekte dahi sorun yaşamıştır.

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Diğer yandan RF'nin, Ukrayna gibi tarihsel, kültürel, siyasal ve sosyal açıdan yakın ilişki içerisinde bulunduğu bir ülkeye karşı askeri kuvvet kullanımı, harekâtın moral boyutunu sakatlamış, Rus askerlerinin moralini düşürmüş ve Ukrayna askerlerinin direncini artırmıştır. RF manevra birlikleri, güçlü bir ateş desteği eşliğinde muharebeye alışkın olduğundan, bahse konu ateş desteğinin yeterince sağlanamaması Rus birliklerinin manevralarını kısıtlamıştır.

Sonuç olarak RF, Ukrayna gibi geniş bir ülkede harekâtın başlangıcında ağırlık merkezi olan Kiev'i ele geçirebilecek şekilde kesin sonuç yer ve zamanında sıklet merkezi oluşturamamıştır. Ukrayna karşısında kolay ve kısa sürede zafer kazanacağını değerlendiren RF, harekâtın planlanması ve icrasında sıklet merkezi ve kuvvet tasarrufu prensiplerini uygulamamıştır. RF tarafından emniyet prensibi yeterince dikkate alınmamış, çok sayıda personel, silah, araç ve gereç zayıtı verilmiştir. Geniş bir coğrafyada harekât icra eden birlikleri komuta edecek bir komutanın atanmaması, emir komuta birliği yanında hedef prensibini de olumsuz etkilenmiştir. RF'nin siyasi hedefleri askeri yeteneklerinden büyüktür. RF, sahip olduğu imkân ve kabiliyetlerin muharebe sahasında sergilediği performans nispetinde yeniden siyasi hedeflerini gözden geçirmek zorunda kalmaktadır.

KAYNAKÇA

“Address by the President of the Russian Federation”, *President of Russia*, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>, (Erişim Tarihi: 24.10.2022).

“Briefing by Russian Defence Ministry Spokesperson”, *Ministry of Defence of the Russian Federation*, https://eng.mil.ru/en/special_operation/briefings/briefings/more.htm?id=12410575@egNews, (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

“Chairman of the Joint Chiefs of Staff”, *JP 3-0 Joint Operations*, <https://www.benning.army.mil/mssp/security%20topics/Potential%20Adversaries/content/pdf/JP%203-0.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.10.2022).

“Headquarters Department of the Army”, *FM 100-5 Operations*, <https://www.bits.de/NRANEU/others/amd-us-archive/fm100-5%2893%29.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

“Land Warfare Development Centre”, *Land Operations*, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/605298/Army_Field_Manual_AFM_A5_Master_ADP_Interactive_Gov_Web.pdf, (Erişim Tarihi: 16.05.2022).

“Russia Suffered Significant Losses in Ukraine, This is ‘Huge Tragedy’- Kremlin Spokesman”, *TASS*, <https://tass.com/defense/1434331>, (Erişim Tarihi: 20.10.2022).

“Speech of the Head of the Main Operational Directorate of the General Staff of the Armed Forces of the Russian Federation Colonel General Sergei Rudskoy”, *Ministry of Defence of the Russian Federation*, https://eng.mil.ru/en/special_operation/news/more.htm?id=12414735@egNews, (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

"Ukrainian Army Says Russian General Has Been Killed in Kherson Fighting", *CNN*, https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-putin-news-03-25-22/h_474504b422b84d41eef29e572c5e9420, (Erişim Tarihi: 15.11.2022).

ASLANTAŞ, Rafet, "Rusya'nın Harp Prensiplerini ve Temel Askeri Kuralları İhlal Eden Beklenmeyen Hataları", *ANKA Enstitüsü*, <http://ankaenstitusu.com/rusyanin-harp-prensiplerini-ve-temel-askeri-kurallari-ihlal-eden-beklenmeyen-hatalari/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

BHANDARİ, Rajinder, "Principles of Modern Corporate Warfare: Integrating Sun Tzu's Art of War, Military Principles of War and Concepts of Marketing Warfare", *Maritime Affairs*, 14(2), 2018, s.75-91.

BOWEN, Andrew S., "Russia's War in Ukraine: Military and Intelligence Aspects", *Congressional Research Service*, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R47068>, (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

CARMICHAEL, G. K., "Principles of War and Their Application to Strategy and Tactics", *Naval War College Review*, 3(8), 1950, s. 23-42.

CLAUSEWITZ, Carl von, *On War*, Michael Howard-Peter Paret, der., Princeton University Press, New Jersey 1984.

CLAUSEWITZ, Carl von, *On War*, Oxford University Press, New York 2007.

EROL, Mehmet Seyfettin-Doğacan Başaran, "Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Polonya'nın Artan Jeopolitik Önemi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 2022, s. 13-39.

FREEDMAN, Lawrence, "Why War Fails: Russian Invasion of Ukraine and the limits of Military Power", *Foreign Affairs*, 2022, s. 10-23.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

GRAU Lester W.-Charles K. Bartless, "The Russian Reconnaissance Fire Complex Comes of Age", *Changing Character of War Centre Pembroke College, University of Oxford, Oxford 2018.*

IŞIK, Mithat. "Rusya Ukrayna Savaşı", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, <https://www.sde.org.tr/mithat-isik/genel/rusya-ukrayna-savasi-kose-yazisi-26457>, (Erişim Tarihi: 20.10.2022).

JONES, Seth G. "Russia's Ill-Fated Invasion of Ukraine: Lessons in Modern Warfare", *Center for Strategic & International Studies*, <https://www.csis.org/analysis/russias-ill-fated-invasion-ukraine-lessons-modern-warfare>, (Erişim Tarihi:12.10.2022).

MACHİAVELLİ, Niccolo, *Hükümdar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

MALLICK, P. K., *Principles of War: Time for Relook*, Centre for Land Warfare Studies, New Delhi 2009.

MEISTER, Stefan, "Russia's War in Ukraine-The Domestic, Neighborhood and Foreign Policy Nexus", *Russian Analytical Digest*, <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD283.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.10.2022).

ÖZDEMİR, Eşref, "Clausewitz'in Doruk Noktası Kavramının Rusya-Ukrayna Savaşına Uyarlanması", *STRASAM*, <https://strasam.org/savunma/askeri-harekat/clausewitzin-doruk-noktasi-kavraminin-rusya-ukrayna-savasina-uyarlanmasi-695i> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).

SAPMAZ, Ahmet, "Rusya Neden Ukrayna'ya Karşı Savaş Başlattı ve Harekât Ne Durumda?", *ANKASAM*, <https://www.ankasam.org/rusya-neden-ukraynaya-karsi-savas-baslatti-ve-harekat-ne-durumda/>, (Erişim Tarihi: 09.11.2022).

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

SAPMAZ, Ahmet, *Rusya Federasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2018.

The Military Balance 2022, The International Institute for Strategic Studies, Routledge, London 2022, s.192-212.

TOKMAKOĞLU, Gürsel. "Harp Prensipleri Yönüyle Ukrayna-Rusya Harekât Değerlendirmesi", *Politik Merkez*, <https://politikmerkez.com/konular/guvenlik/harp-prensipleri-yonuyle-ukrayna-rusya-harekat-degerlendirmesi/>, (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

TZU, Sun, *Savaş Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

WALKER, Nigel. "Ukraine Crisis: A Timeline (2014-Present)", *House of Commons Library*, <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9476/>, (Erişim Tarihi: 11.10.2022).

ZAKHAROV, Andrey, "у скабеебой, да", *Twitter*, https://mobile.twitter.com/skaza_on/status/1498577344398872576?s=25, (Erişim Tarihi: 15.11.2022).

STRUCTURED ABSTRACT

Russian Federation (RF) launched a military operation against Ukraine on February 24, 2022. At the beginning of the operation, it was generally assumed that the RF would win an easy victory over Ukraine due to its superior military capabilities and relatively successful military operations in the past. However, the developments in the battlefield showed that the RF was not as successful as expected. This study aims to analyze the first phase of the RF's military operation against Ukraine in terms of principles of war. The main claim of the study is that the RF neglected most of the principles of war in the planning and execution of the military operation.

The RF Armed Forces started a military operation against Ukraine from four different fronts on February 24, 2022. At the beginning of the operation, Russian forces were able to make progress on all fronts. Russian forces captured Kherson and began to advance to Mariupol in the south. Large urban settlements such as Kyiv, Sumi, Kharkov and Chernihiv were besieged. However, the advance of the Russian troops soon stalled due to logistics and various factors.

The RF had to re-arrange its strategic goals when it failed to capture Kiev and win a decisive victory. The RF Ministry of Defense announced on March 25, 2022 that the first phase of the operation was carried out successfully, and the next phase would focus on the liberation of Donbas. Shortly after this statement, Russian forces withdrew from Kyiv and Chernihiv and concentrated on Donbas.

For centuries, military thinkers and commanders have proposed principles of war that include assessments of the nature of warfare and success in war. Although the principles of war vary from state to state depending on the military cultures, experiences and historical heritage of

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

the states, it is possible to talk about nine principles of war that are widely accepted today. These are objective, surprise, offensive, maneuver, mass, economy of force, security, unity of command and simplicity.

In terms of war principles, when the first phase of the RF's military operation against Ukraine is examined;

Objective: The strategic objectives set by Putin for the RF's military operation against Ukraine were not clear, precise, objective and achievable. However, the ambiguity in the strategic targets was deliberately created by the RF. Because it was assumed that the RF Armed Forces would dominate all of Ukraine in a short time. The ambiguity in the strategic objectives was reflected on the battlefield, and at the end of the first phase of the operation, the RF withdrew from around Kyiv and Chernihiv and concentrated in the Donbas region.

Surprise: Although the RF was not able to provide a strategic surprise, it was able to provide a tactical surprise and the Russian troops made progress on all fronts at the beginning of the military operation. However, due to the mistakes made in other principles of war in the planning and execution of the operation, the attack of the Russian troops first slowed down in some areas, then stopped completely and the initiative was lost.

Offensive: While the RF army must have at least 3 times more force than the Ukrainian Armed Forces for an effective offensive, it has never had this advantage. The morale dimension of the RF's military operation against Ukraine is also problematic. Due to the policies followed by the USA and NATO, the RF conducts a military operation against Ukraine, which belongs to the Slavic race and has the same religion and culture as itself.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Maneuver: Russian military doctrine takes an approach that prioritizes fire support. In the first phase of the RF's military operation against Ukraine, the use of fire support remained at a very limited level and the critical targets of the Ukrainian Armed Forces could not be adequately destroyed. For this reason, the Ukrainian Armed Forces were able to show greater resistance to the RF Armed Forces than expected.

Mass: The principle of war, which is seen as the most problematic in the planning and execution of the RF's military operation against Ukraine, is the mass. The Russian forces preferred to advance on all fronts instead of creating a mass that would affect the center of gravity of the Ukrainian Armed Forces on any front. This situation has led to the inability of the RF Armed Forces units or their influence to concentrate on any of the fronts to such an extent that they would collapse the defense of the Ukrainian Armed Forces.

Economy of Force: As the RF Armed Forces did not sufficiently apply the mass principle during the planning and execution of the operation, as an extension of this, the economy of principle was not used appropriately in the planning and implementation of the operation. The RF Armed Forces, trying to be strong in every direction, could not be strong in any direction.

Security: RF has not been able to gain air superiority in the battlefield since the beginning of the operation. The Ukrainian Armed Forces attacked the Russian military units and critical weapon systems with small arms and neutralized them. The RF had difficulties in providing operational safety and suffered significant losses in terms of personnel, weapons, vehicles and equipment.

Unity of Command: RF did not appoint a commander responsible for the entire operation at the beginning of the operation. Therefore, each direction of attack carried out its activities under the direction of

RUSYA FEDERASYONU'NUN UKRAYNA'YA YÖNELİK ASKERİ HAREKÂTININ İLK SAFHASININ HARP PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

---

a separate commander. This situation prevented all activities from being synchronized and coordinated in a way that supports the strategic objectives of the operation.

Simplicity: It is not possible to determine how clear, precise and simple the operational plans and orders of the RF Armed Forces were. Because the documents in question are confidential. However, in a military operation planning where clear, precise, objective and achievable strategic objectives are not set, it does not seem very possible to write down plans and orders simply.

As a result, the RF misjudged its and Ukraine's military capabilities and planned and conducted the military operation, without considering most of the principles of war, based on this wrong assumption. In the later period of the operation, the weapons, ammunition, equipment and military training and intelligence support given to Ukraine by the USA and some of the NATO member countries made the RF more difficult in the operation.

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ*

Migration Movements in Afghanistan and Investigation of the Status of Afghans in Türkiye**

Özlem İŞİĞİÇOK***
Selami KARİMAN****

Öz

Afganistan'da 1979 yılındaki Sovyetler Birliği ve 2001 yılındaki ABD işgalleri ülkede kapanması zor izler bırakmıştır. Ülkenin dışarıdan müdahalelere maruz kalması yıllarca sürececek iç çatışmaları beraberinde getirmiş ve siyasi istikrarsızlığı artırmıştır. Bir yandan Taliban'ın diğer yandan işgal güçlerinin çatışmaları arasında kalan milyonlarca Afgan göç etmek zorunda bırakılmıştır. Bu durumdan en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Türk kamuoyunda son yıllarda göçmenler konusunda tartışmalar alevlenmiş ve bu sorun ülkenin en önemli meselelerinden biri haline gelmiştir. Bu çalışmada göç kavramları, Afgan göçünün nedenleri, Türkiye'deki Afganların durumu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Düzensiz Göç, Afganistan, Göçmen, Türkiye.

Abstract

Soviet invasions in 1979 and the US occupations in 2001 left scars that are hard to close in the Afghanistan. The country's exposure to external interventions brought along years of internal conflicts and increased political instability. Millions of Afghans, caught between the clashes of the Taliban on the one hand and the occupation forces on the other, were forced to migrate. Türkiye is one of the countries most affected by this situation. Discussions about immigrants have flared up in the Turkish public in recent years and this problem has become one of the most important problems of the country. In this study, the concepts of migration, the reasons for Afghan migration, the situation of Afghans in Türkiye will be examined.

Keywords: Migration, Irregular Migration, Afghanistan, Migrant, Türkiye.

---

* Makale Geliş Tarihi: 21.11.2022 Yayına Kabul Tarihi: 22.12.2022

** Bu makale, Selami Kariman'ın hazırlamakta olduğu "Göç ve Yoksulluk Arasındaki İlişki: Bilecik Örneği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

*** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Öğretim Üyesi, e-posta: ozlemi@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5092-9999.

**** Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, e-posta: selami.kariman@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5092-9999.

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

GİRİŞ

Afganistan, coğrafi konumunun yanı sıra etnik yapısı, işgaller ve iç karışıklıklar gibi nedenlerle yıllardır göç veren bir ülke konumundadır. Araştırmalara göre, Afganların ağırlıklı olarak ülkenin sınır komşuları olan Pakistan ve İran'a göç ettikleri görülmektedir. Tarihsel olarak göçle özdeşleşen bir kimliğe sahip olan Afganistan'ın en büyük kitlesel göçü Sovyetler Birliği'nin işgaline maruz kaldığı zamanlarda gerçekleşmiştir. 1979 yılındaki Sovyet işgali sonucunda başlayan kitlesel göçler, 1990 senesine kadar sürmüş ve Afganistan'ı terk eden çok sayıda göçmen komşu ülkeler olan Pakistan ve İran'a gitmiştir. 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ülke dışındaki Afgan sığınmacıların sayısının altı milyondan fazla olduğu görülmüştür. Kaynaklarda kesin olmamakla birlikte işgalin son bulmasıyla birlikte 1990 ile 1995 yılları arasında binlerce göçmenin Afganistan'a döndüğü tahmin edilmektedir.¹

2001 yılında ABD'nin 11 Eylül Saldırıları'nı gerekçe göstererek Afganistan'ı işgal etmesi, ülkede yıllarca sürececek bir iç çatışmaya neden olmuştur. Bir yandan Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD); diğer taraftan da Taliban'ın neden olduğu çatışmalar, 2021 yılının ikinci yarısına kadar devam etmiş ve bu zaman diliminde ülke içinde veya dışında olmak üzere milyonlarca Afgan yerinden olmak zorunda kalmıştır. ABD-Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) ülkeden askeri güçlerini çekmesiyle ilerleyişini hızlandıran Taliban, 2021 senesinin Ağustos ayında ülkenin tamamında kontrolü sağlamıştır. Baskı ve şiddete maruz kalma korkusuyla ülkeden kaçmak isteyenlerin sayısı artmıştır. Dünyanın birçok ülkesine dağılan Afganların tercih ettiği ülkelerden biri de Türkiye olmuştur.

Basında yer alan görüntülere göre, Afgan göçmenler günlerce yürüyerek İran üzerinden Türkiye sınırına ulaşmakta ve özellikle Van ilinin sınırlarından yasadışı yollarla ülkeye giriş yapmaktadır. Başta İstanbul

¹ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Mark J. Miller-Stephen Castles, *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

olmak üzere ülkenin birçok bölgesine dağılan Afgan göçmenlerin bir kısmı Avro Bölgesine geçme hedefiyle Türkiye'yi geçiş ülkesi olarak kullanırken, Avrupa'ya geçme imkânı olmayanlar ise burada kalıp kayıt dışı olarak çalışma hayatına girmiştir

Afgan göçmenlerin yasadışı yollarla Türkiye'ye girmesi, ülke kamuoyunda gündeme oturmuş, Türk vatandaşlarının bir kısmı tarafından ülkenin güvenliğinin bozulacağı ve ucuz işgücünün kendi gelirlerini azaltacağı gibi nedenlerle tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye'deki Afganların durumları incelendiğinde, büyük çoğunluğunun yasadışı yollarla Türkiye'ye geldiği ve kayıt altına alınan kişilerin sayısının son derece düşük olduğu görülmektedir. Çalışma hayatına giren Afgan göçmenlerin büyük kısmı Türk vatandaşlarının tercih etmediği merdiven altı diye ifade edilen işlerde kayıt dışı olarak çalışmaktadır. Bu kişilerin barınma, sağlık, eğitim vb. sosyal imkânlardan mahrum bir şekilde hayatlarını sürdürdükleri söylenebilir.

Son yıllarda Türkiye'de yabancılar konusunda yoğun tartışmalar yaşanmaktadır. Suriyeli sığınmacılar kadar olmasa da Afgan sığınmacılar da gündemi bir hayli meşgul etmektedir. Türk halkında Afgan sığınmacılarla ilgili kulaktan duyma denilebilecek çok sayıda bilgi kirliliği söz konusudur. Bu makalede Afgan vatandaşlarının neden göç ettikleri, Türkiye'yi tercih etme sebepleri, Türkiye'deki yasal durumları, ekonomik ve sosyal imkânları ele alınarak, kamuoyundaki bilgi kirliliğinin azaltılması hedeflenmiştir.

KAVRAMSAL OLARAK GÖÇ

Göç, insanların var olmasından günümüze kadar ki geçen süreçte gündemde olan bir konudur. Çok boyutlu olması nedeniyle göç kavramı çeşitli şekillerde açıklanabilir. Göç, coğrafi olarak mekân değiştirme sürecinde; siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik yönden toplumun yapısını etkileyen nüfus hareketidir.² Diğer bir ifade ile, öncelikle mekân değiştirme

² İnan Özer, *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, Bursa 2004, s. 11.

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

olarak tanımlanan göç, kişilerin farklı sebeplerle buldukları bölgelerden ayrılıp bir başka bölgeye sürekli veya geçici olarak yerleşmesi olarak ifade edilmektedir. Eğitim ve çalışma amacı gibi geçici olarak yer değiştirme söz konusu olabildiği gibi, sürenin sonunda göç edilen yerlere dönme hareketleri de göçün bir parçası olarak gösterilmektedir.³ Tanımlardan da anlaşılacağı üzere göç olgusunun çok boyutlu bir kavram olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Uluslararası Göç Örgütü'ne göre (IOM) göç; kültürel, siyasi ve ekonomik nedenlere dayanan nüfus değiştirme hareketleri olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bir kişinin veya bir grup insanın belirli ülkenin sınırını geçerek veya bir devletin sınırları içinde yer değiştirmesi; nedeni, yapısı ve süresi fark etmeksizin insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri olarak ifade edilebilir.⁴ IOM' un yapmış olduğu tanımda, göç hareketlerinin ulusal çapta olabileceği gibi evrensel düzeyde de olabileceği görülmektedir.

Koçak ve Terziye göre göçler, dünyada dengesiz şekilde dağıtılmış ekonomik imkânlardan faydalanma isteği sonucunda ortaya çıkabileceği gibi, çevresel dayatmalar veya devlet gibi bir otoritenin neden olduğu sürgünler, doğa olayları, isyanlar ve savaşlar gibi nedenlerle de ortaya çıkabilmektedir. Göçlerin yaşanmasına yol açan olaylar, dünyanın her bölgesinde benzer olmasından dolayı insanın yaşadığı her bölgede göç olayların gerçekleşebilme ihtimali olan, sadece bir bölgeye özgü olmayan bir hadisedir.⁵ Dünyanın birçok bölgesinde, hemen her gün göç hareketleri yaşanmaktadır. Bu göçleri farklı kılan şey ise göçün nedeni veya amacıdır.

Göç, bireylerin gelecekteki yaşantılarının bir bölümünü veya tamamını yaşamak üzere, bir yerden diğer bir yerleşim yerine yaptıkları coğrafi hareketlilik olarak tanımlanabilir. Göç, coğrafi olarak bir iskân bölgesinden

3 Serdar Sağlam, "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 5, 2006, s. 34.

4 "Glossary on Migration", *International Migration Law*, 34, Switzerland 2014, s. 36.

5 Yüksel Koçak-Elvan Terzi, 'Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri', *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 2012, s. 163-184.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ayrılan kişilerin, farklı bir yerleşim yerinde hayatlarını sürdürmeye karar vermeleri ve bu kararı uygulamaya koymalarıyla ortaya çıkan bir olaydır.⁶ Diğer bir tanıma göre göç, siyasi, ekonomik, toplumsal veya bireysel nedenlerle, herhangi bir yerleşim yerinden diğer bir iskân bölgesine doğru gerçekleştirilen, kısa, orta veya uzun zamanlı olarak tekrar geri dönüşü olan veya sürekli olarak yerleşim amacı olan kültürel, toplumsal ve coğrafik bir yer değiştirme eylemidir.⁷

Göç olgusuyla ilgili literatürde kullanılan çeşitli kavramlar söz konusu. Aşağıda makalenin konusuyla ilgili göç kavramlarına değinilecektir.

GÖÇMEN

Kendileri veya ailelerinin ekonomik ya da sosyal şartlarını iyileştirmek ve gelecek beklentilerini arttırmak gibi nedenlerle kendi ülkelerinden farklı bir ülkeye veya yerleşim yerine göç edenler göçmen olarak tanımlanmaktadır. Göçmenler, mültecilerden farklı olarak ülkelerinde zulme uğramaları korkusundan dolayı değil, çalışma ve eğitim gibi sosyo-kültürel nedenlerle ve kendi iradeleriyle göç eden kişilerdir. Göçmenler, kendi ülkelerinin korumasından faydalanmaya devam etmekte ve diledikleri zaman ülkelerine geri dönebilmektedirler.⁸ Almanya'ya giden Türkler göçmen statüsünde değerlendirilmektedir.

MÜLTECİ

Savaş, doğal afet ve iç çatışma gibi nedenlerle ülkesinden kaçmak zorunda kalan ve göç etikleri ülkelerden "uluslararası koruma" talep eden kişilerdir.⁹ Mülteciler gittikleri ülkelerde kalıcı haklara sahip olurlar ve geldikleri ülkelere zorla gönderilemezler.

6 Yasemin Doğan, "Trabzon'da Yaşayan Afganistan Uyruklu Sığınmacıların Göç Deneyimleri ve Sorunları", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 2019, s. 11-29.

7 Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Cemal Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2004.

8 "Kızılay Göç İstatistikleri Raporu", *Türk Kızılay Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü*, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, (Erişim Tarihi: 05.06.2022).

9 "Mülteci ve Göçmen Raporu 2020", *Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği*, <https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2022/01/AIDA>, (Erişim Tarihi: 06.07.2022).

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

SIĞINMACI

Ülkesinden ayrılarak, mülteci statüsüne geçebilme düşüncesiyle bir başka ülkeye giden fakat henüz mülteci olup olmadığına dair yetkili kişiler tarafından bir karar verilmemiş olan kişiler olarak tanımlanmaktadır. İltica ise Bir sığınmacı ya da mültecinin ülkesinden ayrılarak farklı bir ülkeye resmi ya da gayri resmi yolları kullanarak gitmesi iltica olarak ifade edilir. Yasa dışı yollarla göç eden kimselerin ulaştıkları ülkede kendisi için bir koruma tedbiri alınmamasına karşın, sığınmacılar ve mülteciler için göç ettikleri ülkede koruma tedbirleri alınır. Bunun yanında yasa dışı yollarla göç eden kişiler hakkında idari açıdan yalnızca geri gönderilme prosedürleri uygulanırken; mülteciler/sığınmacılar için geri gönderilme işleminin yanı sıra üçüncü bir ülkeye yerleştirme ya da toplumsal uyumun sağlanması gibi idari işlemlerden uygun olanı uygulanır.¹⁰

İNSAN TİCARETİ

İnsanların tehdit yoluyla rızası olmadan alıkonulması, şiddet, zorlama ve baskıya maruz bırakılarak yaşadıkları yerden başka bir yerleşim yerin götürülmesi, çalıştırılması olarak tanımlanırken, bunları yapan kişiler ya da organizasyonlar ise insan taciri olarak ifade edilmektedir.¹¹

ŞARTLI MÜLTECI

Coğrafi olarak, Avrupa kıtası dışında yaşanan hadiseler nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba aidiyeti ya da siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından geçerli sebeplerle korkması nedeniyle mensubu olduğu ülkede yaşamayan ve bu ülkenin korumasından faydalanmayan ya da mevcut korku sebebiyle yararlanma isteği olmayan kişilere veya buna benzer olaylar sonucu daha önce yaşadığı ülkesinin dışında farklı

10 Oğuzhan Ömer Demir-Hakan Erdal, "Yasa Dışı Göç ile İlgili Kavramların Doğru Anlaşılması Sorunu ve Yazılı Basında Çıkan Haberler üzerine Bir İnceleme", *Polis Bilimleri Dergisi*, 12(1), 2012, s. 40.

11 Demir-Erdal, a.g.m. s. 40.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

bir ülkede bulunan, oraya dönme imkânı olmayan veya söz konusu korku sebebiyle dönmek istemeyen kişilere statü belirleme işlemleri yapıldıktan sonra “şartlı mülteci” statüsü verilir. Şartlı Mülteci üçüncü bir ülkeye gönderilene kadarki süreçte, Türkiye’de kalmasına müsaade edilir.¹²

ULUSLARARASI GÖÇ

Dış göç olarak da ifade edilen uluslararası göç, bir ülkedeki insanların kendi ülkelerinden ayrılarak başka ülkelere yerleşmeleri olarak ifade edilir.¹³

TRANSİT ÜLKE

Farklı sebeplerle ülkesinden ayrılan kişilerin, başka bir ülkeye gitmek amacıyla geldiği ve bu amacını gerçekleştirinceye kadar bir süre kaldıkları ülkedir.¹⁴

DÜZENLİ VE DÜZENSİZ GÖÇ

Eğitim, çalışma veya benzer nedenlerle ülkesinden ayrılıp farklı bir ülkeye yasal yollarla giden kimselerin gerçekleştirdikleri göç türü olarak ifade edilmektedir. Düzensiz Göç ise Yasal olmayan yollarla ve belirli bir amacı olmadan vatandaşı oldukları ülkeden ayrılıp, hedef ülkeye giden kimseler için kullanılan bir kavramdır.¹⁵

GÖÇMEN KAÇAKÇILIĞI

Para karşılığında yasa dışı göçmenlerin ülkelere giriş veya çıkışlarının sağlanması olarak tanımlanmaktadır.¹⁶

12 Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/>, (Erişim Tarihi:08.01.2022).

13 Sağlam, a.g.m., s. 36.

14 Mohammad Tahir Roaf, *11 Eylül 2001 Sonrası Afganistan’dan Türkiye’ye Göçler ve Bunların Tür- kıyyeye Etkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2017, s. 23.

15 Yusuf Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, Nobel Yayınları, Ankara 2019, s. 4.

16 Demir-Erdal, a.g.m., s.40.

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

MENŞE ÜLKE

Yabancı kişilerin mensubu olduğu veya vatansız kişilerin eskiden ikamet ettikleri ülke menşe ülke olarak ifade edilmektedir.¹⁷

AFGANİSTAN'LA İLGİLİ GENEL DURUM

UNHCR'nin 2021 yılına ait verilerine bakıldığında, dünyada en çok göç veren üçüncü ülke konumunda olan Afganistan'ın nüfusu yaklaşık olarak 39 milyondur. Dünyada yaklaşık olarak 2,8 milyon Afgan ülkesinden çeşitli sebeplerle ayrılmış, 3,4 milyon Afgan da ülke içinde yer değiştirmiştir. 2,2 milyon kayıtlı Afgan göçmen, İran ve Pakistan'da yaşamını sürdürmektedir.¹⁸

Afganistan kaynaklı kitlesel göç hareketlerinin ana güzergâhlarından biri olan İran, çok sayıda Afgan göçmenin yaşadığı bir ülke konumundadır. BMMYK'nın resmi verilerine göre İran, en son aldığı göçmenlerle birlikte 2,3 milyonu kayıtsız, 780 bin kayıtlı olmak üzere 3 milyonun üzerinde Afgan uyrukluyu barındırmaktadır. İran'da halihazırda yaşayan Afganların birçoğunun Türkiye üzerinden Avrupa'ya geçme isteğinde oldukları tahmin edilmektedir.¹⁹

1950 yılından sonra İngiliz sömürgesinden kurtulmak için çaba sarf eden Afgan toplumunu İslamiyet dışında birleştirecek farklı etkenler olmamıştır. Geçmişten beri kendi aralarında çatışmalar yaşayan aşağı yukarı 55 değişik etnik grubun beraber yaşayabilmesi için onları bir arada tutan tek neden din olmuştur. Fakat Afganistan'da zamanla şiddet ve baskı artmış, aradan uzun yıllar geçse de ulus birliği oluşturulamamıştır.²⁰

17 Roaf, a.g.t., s. 40.

18 "Mülteci ve Göçmen...", a.g.m.

19 Mücahit Kılıç, "Afganistan'da İnsani Durum", İNSAMER, <https://www.insamer.com/tr/afganistanda-insani-durum.html>, (Erişim Tarihi: 07.08.2022).

20 İsmail Meriç-Deniz Anbarlı Bozaltay, "Afganistan'da Şiddet ve Terörün Toplumsal Arka Planı", *Akademik Orta Doğu*, 2013, s. 153-154.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Dünyanın en çok mülteci-göçmen üreten ülkelerinden biri olan Afganistan'ın nüfus yapısına bakıldığında, nüfusunun yaklaşık olarak %99,7'si Müslümanlardan oluşmaktadır. Müslümanlar kendi içinde farklı mezheplere ayrılmıştır. Oranlara bakıldığında nüfusun %84,7- 89,7'i Sünni, %10-15'i Şii, %0,3'nün ise diğer dinlere mensup kişilerden oluştuğu görülmektedir. Büyük çoğunluğu Müslüman olan ülkenin ayrılıklara son vererek formel olarak birlik oluşturmaları kolay gibi görünse de dışardan yapılan müdahaleler ve ülke içindeki farklı çıkar gruplarının olmasından dolayı bu pek mümkün olmamıştır. Afgan göçmenlerin İran ve Pakistan gibi ülkeleri tercih etmesinde aynı dine mensup olmalarının yanı sıra, dil ve kültürel yönlerinin benzemesi ön plana çıkmaktadır. Yasadışı yollarla Türkiye'ye gelen Afganların Türkçeye hâkim olmaları Türkiye'ye gelme sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir.²¹

AFGAN GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

Afganistan tarihinde, göçlerin sürekli olması ve göçlerle anılan bir ülke olmasının altında yatan nedenlere bakıldığında, siyasi istikrarsızlıklar, iktidar kavgaları ve etnik farklılıklar gibi nedenler gösterilmektedir. Türkistan bölgesinin jeopolitik, etnik ve demografik yapısıyla önemli ülkelerinden biri olan Afganistan'da çatışmalar ve dışarıdan müdahaleler hiç eksik olmamış, kurulduğu günden bugüne kadar sürekli olarak göç hareketlerinin yaşandığı bir ülke olmuştur.²²

Dinsel, kültürel ve etnik farklılıkların yoğun olması ve farklı etnik kimliğe sahip grupların birbirleriyle devamlı iktidar mücadelesi vermesi nedeniyle siyasi istikrarsızlığın hiç bitmediği bir ülke olan Afganistan'ın geçmişi, siyasal ve ekonomik çalkantıların yanı sıra göçlerle dolu bir ülkedir. Bağımsızlığını kazandığı dönemin ardındaki süreç incelendiğinde, İngilizlere karşı 1919 yılında elde ettiği bağımsızlıktan sonra ülkede ekonomik ve siyasal istikrarın gerçekleşmemiş olduğu, Hindistan'ın

21 Yavuz Cankara-Okan Çerez, "Tarihsel Süreç İçerisinde Afganistan'ın Göç Sorunu ve Türkiye'ye Yansımaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 124(245), 2020, s. 447-460.

22 Cankara-Çerez, a.g.m., s. 447-460.

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

1940 yılında bölünmesiyle Pakistan devletinin kurulması sonucunda bu coğrafyadaki gerginliklerin zirveye çıktığı görülmektedir.²³ Sovyetler Birliğinin 1979 yılındaki Afganistan işgali ülkenin tarihinde derin izler bırakan olaylardan bir diğeri olmuştur. Bu işgal neticesinde ülke genelinde yaklaşık olarak 3,8 milyon Afgan ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştır.²⁴

1990 yılından sonra ise ülkede ortaya çıkan otorite boşluğunu fırsata çeviren Taliban, 1996 yılında ülke yönetimini ele geçirmiş ve göç hareketlerinin tekrar yaşanmasına sebep olmuştur. 2001 yılına gelindiğinde 11 Eylül Saldırıları, ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesine sebep olmuştur. İşgalin ardından Taliban yönetimi devrilmiş ve yeni bir ulusal hükümet kurulmuştur. Ülke yönetimini kaybeden Taliban ülkenin bazı bölgelerinde faaliyetlerini sürdürmüş ve hem ABD güçleri hem de dönemin Afganistan yönetimiyle çatışmalarını sürdürmüştür. Bu çatışmalardan binlerce insan etkilenmiş, birçoğu ülke içinde olmak üzere insanlar yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. 2021 yılında ABD'nin ülkeden askerlerini çekme kararından sonra Taliban, hükümet yönetimi tekrar ele geçirmiştir. Bunun sonucunda yeni bir göç dalgası başlamıştır.²⁵

Afganistan'da iç savaş ve dışarıdan müdahalelerin dışında insanların göç etmesini tetikleyen başka faktörler de söz konusudur. Afganistan, 'küresel terör' kavramının gündeme gelmesine sebep olan DEAŞ ve El-Kaide gibi örgütlerin kuruluş noktası ve üsleri olan bir ülke olma özelliğini taşımaktadır. Dini, etnik ve ideolojik esaslı yönetim anlayışı, adam kayırmacılık, yolsuzluk, rüşvet gibi sosyo-kültürel olarak yaşanan sorunlar ve uyuşturucu kaçakçılığı, uluslararası ilişkilerden terörle mücadeleye kadar birçok şeyi olumsuz etkilemiştir. Ülkede savaş aktörleri ve uyuşturucu baronları yüksek mevkilere sahip duruma gelmişlerdir.

23 Bülent Aras-Şule Toktaş, *Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan*, SETA Yayınları, Ankara 2008, s. 47.

24 Daniel Kronenfeld, "Afghan Refugees in Pakistan: Not All Refugees, Not Always in Pakistan, Not Necessarily Afghan?", *Journal of Refugee Studies*, 21(1), 2008, s. 46.

25 Mim Sertaç Tümtaş, "Türkiye'ye Düzensiz Afgan Göçü: Zorunlu Göç mü "İstila" mı?", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(1), 2022, s.338-353.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Afganistan'da bu kadar çözülmesi zor problemlerin vuku bulmasındaki sebep, yer altı kaynaklarının zenginlikleri konusunda dünyanın ilk beş ülkesinden biri olma özelliğidir. Petrol, doğalgaz, bakır, altın, elmas vb. yeraltı kaynaklarının dışında dünyada uranyum ve lityum rezervlerinin yüzde 30'u bu ülkede bulunmaktadır.²⁶ Yeraltı kaynaklarının zengin olması ülkeye pek çok avantaj sağlamasına rağmen ülkenin sürekli dışardan müdahaleye maruz kalmasına da sebep olmuştur. Bunun yanı sıra İpek Yolu güzergâhında yer alan stratejik konumuyla da yakından ilişkili olarak Afganistan, var olduğu günden beri işgallere uğramış bir ülke konumundadır. Zorlu coğrafi koşulları ve iklim şartlarının neden olduğu yoksulluk, siyasi istikrarsızlık, bitmeyen çatışmalar ve rekabet, ülkenin geçmişini ve bugününü belirleyen başka sorunlardır.

Söz konusu çetrefili koşullar, ülkenin bütününde etkili bir otoritenin kurulmasına imkân vermemektedir. Siyasi ve yönetsel istikrarsızlığın neden olduğu otorite boşluğunun meydana getirdiği güvenlik problemleri; ülkenin farklı coğrafyalardaki suç örgütleri ve radikal terör gruplarının eylemlerini gerçekleştirmeleri için uygun bir alan haline gelmesine sebep olmuştur.

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı ülke tarihi savaşlarla, istikrarsızlıklarla, çatışmalarla ve göçlerle doludur. Kronenfeld'in söylemiyle dünyada hemen hemen hiçbir ülke, Afganistan kadar yıkım, savaş ve çatışmayla karşılaşmamıştır. Dolayısıyla çatışmaların fazla olduğu coğrafyada ekonomik ve sosyal hayatın çökmesi, Afganistan vatandaşlarının bir yandan can korkusu taşımaları; diğer taraftan da işsizlik, yoksulluk sebebiyle göç etmeleri gayet normal bir durumdur. Nitekim Afgan toplumunun üçte birinden fazlası hayatlarında en az bir kez göç deneyimi yaşamıştır.²⁷

26 David Turton- Peter Marsden, "Taking Refugees for a Ride? The Politics of Refugee Return to Afghanistan", *AREU Issues Paper Series*, Afghanistan Research and Evaluation Unit, Kabul 2002.

27 Kronenfeld, a.g.m., s.47.

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

AFGAN GÖÇMENLERİN TÜRKİYE'YE GELME NEDENLERİ

Göç alan gelişmiş ülkeler ve göç veren geri kalmış ülkeler arasında bir köprü görevi gören, çevresindeki ülkelerde yaşanan iç karışıklıklar, savaşlar, doğal afetler vb. olayların bu ülke halklarının yerinden olmalarına sebebiyle Türkiye bu sorundan en fazla etkilenen ülkelerden biridir. Günümüzde Ortadoğu, Asya ve Afrika'da yaşanan sorunlara bakıldığında, önemli bir jeopolitik konuma sahip olan Türkiye'ye yönelik göç hareketlerinin devam edeceği düşünülmektedir.

Türkiye, pek çok göçmenin ulaşmak istediği Avrupa'yla sınırı olması nedeniyle hem kalıcı hem de transit olarak geçmek isteyenler için önemli bir yere sahiptir. Ekonomik nedenlerle Türkiye'ye göç edenlerin birçoğunun, iç çatışmaların sonucu olarak dağılmış veya ekonomileri bozulmuş ülkelere gelenlerin olduğu görülmektedir. Buna en iyi verilebilecek örnek Afganistan'dır. Yakın tarihinde göçlerin fazla olduğu Afganistan da iradi veya gayri iradi olarak yaşanan göç hareketlerinden Türkiye'de payını almıştır.²⁸ Afgan asıllı göçmenlerin Türkiye'ye gelme nedenleri/amaçları farklılık göstermekle birlikte özetle üç şekilde ele alınabilir.²⁹

- Eğitim, çalışma ya da farklı bir nedenlerle yasal yollarla Türkiye'ye gelen Afganistan uyruklular
- Türkiye'ye gelen ve uluslararası korumaya başvurmuş ve bu statüden faydalanan Afganistan uyruklular
- İlk iki grubun dışında olan diğer bir grup ise yasadışı yollarla Türkiye'ye gelen ve geri gönderme merkezlerinde olan Afgan uyruklular

28 Ahmet İçduygu-Duygu B. Aksel, "Türkiye'de Düzensiz Göç, Uluslararası Göç Örgütü", Ankara 2012, s. 39.

29 Mehmed Ali Eryurt-İsmet Koç, *Türkiye'de Afganistan Uyruklularının Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye'ye Geliş Sebepleri Türkiye'de Kalışları Gelecek Planları ve Amaçları*, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2017.

AFGAN GÖÇMENLERİN TÜRKİYE'YE GELİRKEN KULLANDIKLARI YOLLAR

Afganlar, 2014 yılından beri Türkiye'ye yönelik düzensiz göçte birinci sırada yer almaktadırlar. Avrupa'yı son durak olarak gören Afgan göçmenlerin göç serüvenleri, birkaç aşamadan oluşmaktadır. Afganistan'dan ayrılıp Pakistan veya İran topraklarından yürüyerek ya da araçlarla geçerek, insan kaçakçılarından da yardım alarak Türkiye'ye doğru hareket eden Afganlar, Türkiye'nin doğu sınırından yasadışı yollarla geçtikten sonra batı bölgelerine yönelmektedirler.

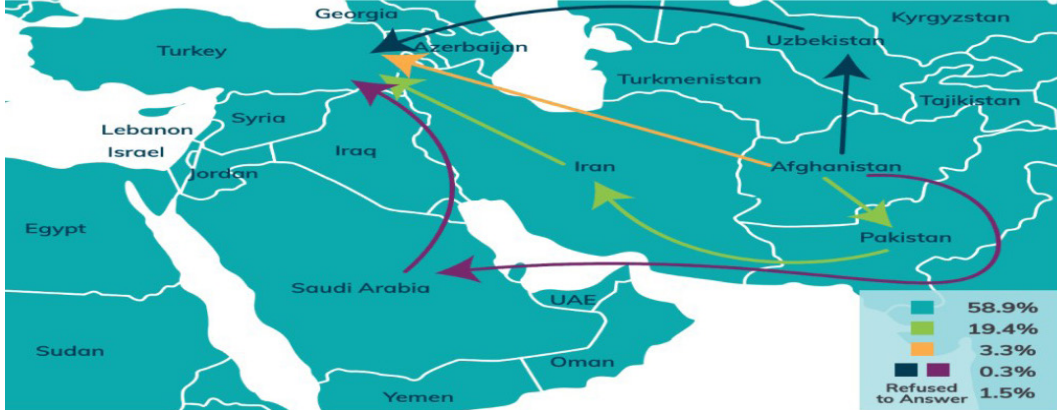
Yunanistan veya Bulgaristan'a geçme derdinde olan bazı Afgan göçmenler buradan da belirlemiş oldukları hedef ülkeye ilerlemektedirler. Afganların yolculuklarının ucuz olmaması ve finansmana ihtiyaçları olması nedeniyle hedef ülkeye varmak için geçiş güzergâhlarında beklemeleri veya çalışmaları gerekebilir. Bir sonraki aşamaya hiç geçilemeyen, transit ülkelerin kalınan ülke haline geldiği durumlar da olmaktadır. Yani Türkiye Afgan göçmenler ve sığınmacılar için bir yandan hedef ülke diğer yandan transit/geçiş ülke konumundadır.

Türkiye ve İran, 534 kilometrelik bir sınıra sahiptir. Sınırın Türkiye tarafındaki dört il; Ağrı, Hakkâri, Van ve Iğdır'dır. Afganların geçiş güzergâhı olarak genelde Van ilini kullandıkları görülmektedir. Bölgedeki gazetecilerin yayınladığı fotoğraf ve videolarda konum bilgilerini gösterebilecek bazı detaylar mevcuttur. Göçmen gruplar genellikle kalabalıklar halinde hareket etmekte ve İran tarafından Türkiye sınırına 24 saat süren yayan yolculuklar yapmaktadırlar. Afgan göçmenlerin büyük çoğunluğunun genç erkeklerden oluştuğu görülmekte ve bu da göçün ekonomik sebepli olduğunu göstermektedir.³⁰

30 "Taliban'ın İlerlediği Afganistan'dan Türkiye'ye Göç Yolculuğu", *Teyit*, <https://teyit.org/dosya-talibanin-golgesindeki-afganistandan-turkiyeye-goc-yolculugu>, (Erişim Tarihi: 25.07.2022)

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

Şekil 1: Afgan Göçmenlerin Türkiye'ye Gelirken Kullandıkları Yollar³¹

Şekil 1'de Afgan göçmenlerin Türkiye'ye gelirken kullandıkları yollar gösterilmektedir. Türkiye'nin Afganistan'la sınırı olmamasından dolayı göçmenler farklı ülkelerin topraklarından geçerek Türkiye'ye ulaşmaktadırlar. Şekil 1 incelendiğinde en fazla Afgan'ın Özbekistan ve Azerbaycan topraklarını kullanarak Türkiye'ye ulaştığı görülmektedir.

İkinci önemli güzergâh ise İran topraklarından geçerek kullandıkları yoldur. Az da olsa bazı Afganların Suudi Arabistan topraklarını kullanarak Türkiye'ye geldikleri görülmektedir. Suudi Arabistan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin, bu ülkede beklediği imkânlarla ulaşamayan kişiler olduğu düşünülmektedir. Afgan göçmenlerin ifadelerine göre, bu göç serüvenlerinin bireysel olmadığı, kitlesel olarak insan kaçakçıları tarafından organize edildiği anlaşılmaktadır.

TÜRKİYE'DEKİ AFGAN GÖÇMENLERİN YASAL STATÜLERİ

Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin 1951 tarihinde imzalanmış olan Cenevre Sözleşmesinde geçen mülteci tanımına coğrafi kısıtlama şartı koyarak imzalayan Türkiye, iltica ve göçle ilgili kendi düzenlemelerini 1994 tarihinde yürürlüğe girmiş olan İltica Yönetmeliği'ne göre yürütmeyi tercih etmiştir. Yönetmelikteki düzenlemeye göre Türkiye sadece Avrupa

31 "Taliban'ın İlerlediği Afganistan'dan...", a.g.m.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ülkelerinden göç eden kimseleri “mülteci” olarak tanımlamış, Avrupa dışından Ortadoğu Afrika ve Asya gibi bölgelerden gelenleri sığınmacı olarak kabul etmiştir.³² Sığınmacılar mültecilerin aksine kalıcı haklar yerine geçici haklara sahiptirler.³³

Türkiye, farklı gerekçelerle Afganistan’ı terk ederek sığınma talebinde bulunan kişileri “şartlı mülteci” kapsamında ele alarak, bu kişilere sadece kısa dönemli olarak Türkiye’de kalmalarına müsaade etmekte, bunlara Suriye’den gelen sığınmacılar ve Avrupa’dan gelen göçmenlere göre daha fazla kısıtlamalar uygulamaktadır. Şartlı mülteci kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır:³⁴

“Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir. Türkiye, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesini, 1. maddesindeki mekân bakımından öngörülen seçme hakkını kullanarak “Coğrafi Kısıtlama” ile kabul etmiştir. Buna göre şartlı mülteci; Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle, mülteci tanımındaki şartlara haiz olduğunu iddia ederek, üçüncü ülkelere iltica etmek üzere Türkiye’den uluslararası koruma talebinde bulunan kişidir”

Türkiye’ye çeşitli gerekçelerle göç eden Afganistan kökenli göçmenlerin durumu göçmen ve sığınmacı olmak üzere iki farklı statüde ele alınabilir.³⁵

- Afganistan kökenli sığınmacılar: Uluslararası koruma statüsü almış ya da başvuru yapmış ve başvuru sonucunu bekleyenler,
- Afganistan kökenli göçmenler: Daha iyi sosyal ve ekonomik imkânlarla sahip olmak amacıyla Türkiye’ye gelenler. Yasadışı yollarla Türkiye’ye gelmiş ve uluslararası koruma talebinde bulunmamış veya talepleri kabul edilmemiş olan kişiler bu grupta değerlendirilmektedir.

32 Sema Buz, “Türkiye’deki Sığınmacıların Sosyal Profili”, *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 2008, s. 1-14.

33 Serhat Özdil vd., *Afgan Göçmenlere İlişkin Bitlis İli Tatvan İlçesi Gözlem Raporu*, Hak İnişiyatifi Derneği, Ankara 2020.

34 Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 08.01.2022).

35 Richard Perruchoud-Jillyanne Redpath, *Burada Var Olamazsın*, Refugees International, Cenevre 2018.

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

Birinci grupta yer alan Afgan sığınmacılar, Afganistan'dan tabiiyeti, etnik kökeni, mensubu olduğu sosyal grup veya ideolojik düşünceleri gibi nedenlerden dolayı zulme uğrayacağından geçerli sebeplerle korkmasından dolayı Türkiye'ye göç eden ya da bu korku sebebiyle Afganistan'a dönemeyen veya dönmek arzusunda olmayan uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerdir.³⁶ Uluslararası koruma statüsünün sağlamış olduğu haklardan faydalanmak için göçmenlerin öncelikle Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne (GİGM) sığınma başvurusu yapmaları gerekir.

Türkiye'de sığınmacılarla ilgili işlemler 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda yer alan düzenlemelere göre yapılmaktadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, uluslararası koruma başvurularını değerlendirmeye almakta; koruma başvurusunda bulunan kimselerin gerçekten savaş, zulüm vb. nedenlerle Afganistan'a dönemeyeceğini kanaat getirirse sığınmacıların başvurusunu kabul etmekte ve bu kişilere "uluslararası koruma statüsü" verilmektedir.³⁷ Statüyü alma yeterliliğini taşıyan sığınmacılara uluslararası koruma statüsüne sahip olduklarına dair bir belge verilir. Verilen bu belgeyi göstermeleri durumunda kendilerine sağlanan sağlık, eğitim ve sosyal yardım vb. imkânlardan faydalanırlar. Uluslararası koruma statüsü alan Afgan sığınmacıların başka bir ülkeye yerleştirilinceye kadar ki geçen süreçte Türkiye'de ikamet etme imkânı verilir ve kendilerine sağlanan haklardan faydalanmaya devam ederler.³⁸

Diğer grupta belirtilen Afgan göçmenlerin ise savaş ve iç çatışmalardan kaçırmaktan çok daha iyi bir hayat sürme, kendi ülkesinde erişemediği ekonomik imkânlara erişmek gibi nedenlerle Türkiye'ye göç eden kimselerdir. Bu kişiler uluslararası korumaya hiç başvurmayan, başvurma şartlarını taşımayan veya başvuruları reddedilen kişilerdir. Bu

36 Göç İdaresi Genel..., a.g.m.

37 "Türkiye'de Uluslararası Koruma Prosedürü Haklar ve Yükümlülükler", *Mülteci Haklar Merkezi*, <https://www.mhd.org.tr/images/yayinlar/MHM-13.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.06.2022).

38 Göç İdaresi Genel..., a.g.m..

gurupta yer alanlar Türkiye'deki yaşamlarını kaçak olarak sürdüren Afgan göçmenlerdir. Kaçak olarak yaşamlarını sürdüren bu kişiler, uluslararası koruma başvurusu için gerekli olan şartları taşımayanlar veya başvuruları reddedilen kişilerden oluştuğu tahmin edilmektedir.³⁹

TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN EKONOMİK VE SOSYAL DURUMLARI

Afgan sığınmacıların ilk uğradıkları yerler Pakistan ve İran'dan Türkiye'ye gelmeyi tercih etmeleri Türkiye'nin bu ülkelere göre daha iyi bir ekonomik yapıya ve sosyal imkânlarla sahip olmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁰ Sığınmacıların çalışma hayatına girmesi için belirli aşamalardan geçmeleri gerekmektedir. Türkiye'de uluslararası koruma başvurusunda bulunanlar, başvuru yaptıkları tarihten başlamak üzere altı ay sonra yasal olarak çalışma iznini elde edebilmektedirler.

Bunula beraber çalışma izni başvurusunu gerekli belgeleri ibraz etmesi şartıyla işveren tarafından Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına yapması gerekmektedir. İşverenlerin yabancıları çalıştırabilmesi için her yabancı için en az beş Türk vatandaşını çalıştırılması gerekmektedir.⁴¹ Bu şartın konulmasındaki temel amaç ucuz işgücünün önüne geçerek Türk vatandaşlarını yabancı işgücüne karşı korumaktır.

Uygulamada işverenlerin hem maliyetleri azaltmak hem de prosedürlerin çokluğundan dolayı Afgan sığınmacıları yasal statüde çalıştırma konusunda isteksiz oldukları bazı çalışmalarda ortaya konulmuştur. Afgan sığınmacıların büyük bir kısmı inşaat, çobanlık,

39 İzza Leghtas-Daniel Sullivan, "Tanrı'dan Başka Kimsemiz Yok: Türkiye'deki Suriyeli Olmayan Mülteciler İçin Kalıcı Çözümlerin Bulunmaması", *Refugees International Alan İnceleme Raporu*, 2016, s. 17.

40 Sema Buz vd., *Trabzon' Yaşayan Afgan Sığınmacıların Profili ve Gereksinimleri*, Hacettepe Üniversitesi, Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara 2021, s. 26.

41 Leghtas-Sullivan, *a.g.m.*, s. 17.

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

tarım, tekstil atölyeleri, fabrikalar vb. günlük işlerde veya kayıt dışı sektörlerde çalıştıkları bilinmektedir.⁴² Göç İdaresi Müdürlüklerine başvuru yapmamış veya başvuru yapma imkânı olmayanlar enformel sektörde sosyal haklardan mahrum bir durumda çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Yeterli seviyede Türkçe konuşma, toplum içinde iletişim kurmaları ve iş bulmalarını kolaylaştıracak bir sosyal çevreye erişim gibi imkânları olmamalarından dolayı ücret konularında da sorunlar yaşamaktadırlar.

Ayrıca çalışma hayatına girme imkânı olan Afganlar, işyerinde taciz ve ayrımcılığın yanı sıra kötü çalışma şartları gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.⁴³

Afgan göçmenler ve sığınmacıların için önemli sorunlardan biri de sağlık hizmetlerine erişime konusunda yaşadıkları problemler olduğu görülmektedir.⁴⁴ Türkiye'de hiçbir sağlık güvencesi ve ödeme imkânı olmayan uluslararası koruma başvuru ve statü sahiplerinin sağlık harcamaları, uluslararası koruma başvuru kaydından yapıldığı tarihten başlamak üzere bir yıl süreyle Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından karşılanmaktadır. Bir yıllık süre dolduğunda sağlık imkânlarından faydalanmaları için ücret ödemeleri gerekmektedir. Engeliler, yoksullar ve yaşlılar gibi dezavantajlı göçmen ve sığınmacılar için bu bir yıllık süre kısıtlaması bulunmaktadır. Yasal olarak kayıtları olmayan göçmenler, yüksek ücretler ödeyerek tedavilerini gerçekleştirmek ya da tedaviden vazgeçmek mecburiyetinde kalmaktadırlar.⁴⁵

Mixed Migration Center'ın Afgan göçmen ve sığınmacılar üzerinde yaptığı bir çalışmaya göre hazırlanmış olduğu bir raporda, Afganların çoğunun, inşaat sektörü, çobanlık mesleği, fabrikalar ve tekstil atölyelerinde günlük iş bulabildikleri görülmüştür. Raporda, uluslararası korumaya sahip

42 Buz ve diğerleri, *a.g.m.*, s. 26.

43 Leghtas-Sullivan, *a.g.m.*, s. 17.

44 Buz vd., *a.g.m.*, s. 26.

45 Leghtas-Sullivan, *a.g.m.*, s. 20.

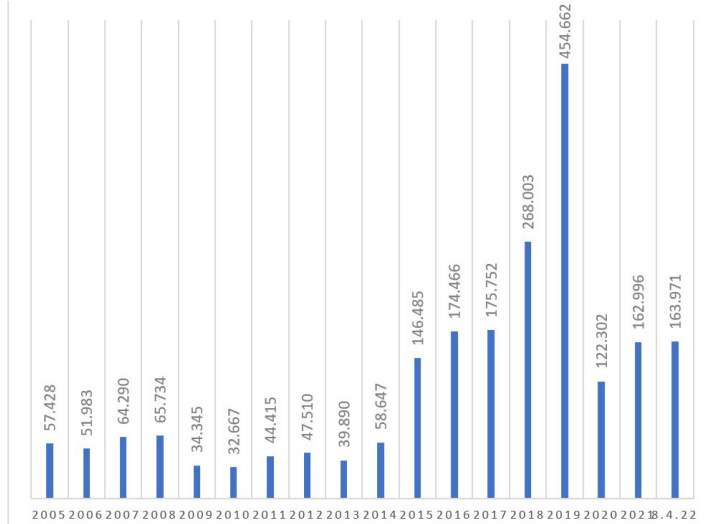
ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

kişilerin esas olarak tarım ve hayvancılık gibi çalışma izni gerektirmeyen sektörlerde çalıştıkları tespit edilmiştir. Göç Araştırmaları Derneği'nin hazırladığı raporda ise 1990'lı yıllar gibi daha erken dönemlerde Türkiye'ye gelen Afganların kendilerine ait fırın, lokanta ve küçük dükkân işletmeleri kurdukları fakat bu oranın kentteki Afganların sadece %10-20 arasında olduğu aktarılmaktadır. Raporda sonradan gelenlerin ise çoğunluğunun Türk vatandaşlarının tercih etmekten kaçındığı beden gücü gerektiren ağır ve yıpratıcı işlerde çalıştıkları ifade edilmiştir.⁴⁶

TÜRKİYE'DE İKAMET EDEN AFGANLARLA İLGİLİ VERİLER

Türkiye'de yaşayan yabancılarla ilgili aşağıdaki veriler, Türkiye Cumhuriyet Göç İdaresi Başkanlığı'nın sayfasından alınmıştır. 2022 yılının devam etmesinden dolayı yılın tamamına ilişkin verilere ulaşılamamış ve bu nedenle en son paylaşılan 04.08.2022 tarihli veriler dikkate alınmıştır.

Şekil 2: Yıllara Göre Türkiye'de Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayılar⁴⁷

Şekil 2 incelendiğinde, Türkiye'de 2005 yılından 2022 senesinin sekizinci ayına kadar olan dönemde yakalanan düzensiz göçmen sayıları gösterilmektedir. 2005-2014 yılları arasında göçmen sayılarının artış ve

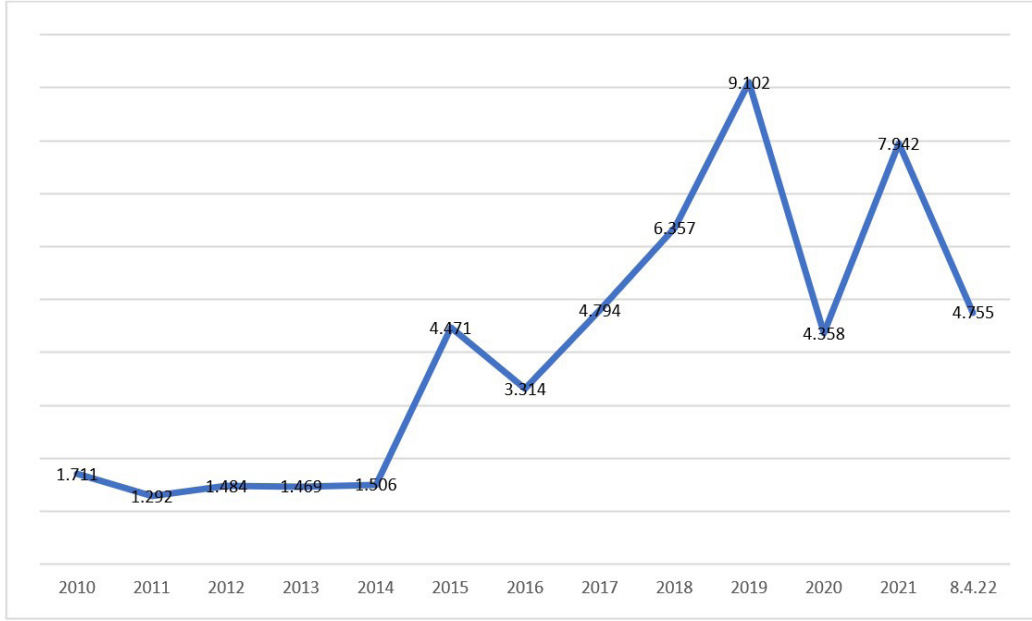
⁴⁶ BBC Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58.342.885>, (Erişim Tarihi: 23.04.2022).

⁴⁷ Göç İdaresi Genel..., a.g.m.

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

azalışlar olmakla birlikte en çok artışın 2015-2021 yılları arasında Covid 19 salgınından önceki dönemde olduğu görülmektedir. En fazla artışın 454.662 kişiyle 2019 yılında olduğu ve bu tarihten sonra düşüş yaşandığı görülmektedir. 2020 yılı ve sonrasında düzensiz göçmen sayılarında azalma olması, Dünya'da yaşanan covid-19 hastalığıyla ilişkili olarak ülkelerin sınırlarını kapatmaları neden olarak gösterilmektedir. 2022 yılının henüz bitmemiş olmasına rağmen yakalanan düzensiz göçmen sayılarının 2021 yılındaki göçmen sayılarından fazla olduğu görülmektedir. Bunda kamuoyunda göçmenlere yönelik oluşan tepki nedeniyle Türkiye'nin sınırlarında daha fazla tedbir almasının sonucu olduğu düşünülmektedir.

Şekil 3: Yıllara göre Türkiye'de Göçmen Kaçakçılığı⁴⁸

Göç idaresi kaynaklarına göre, Türkiye'deki göçmen kaçakçılığına ilişkin 2010-2021 yılları arasındaki veriler Şekil 3'de görülmektedir. Grafik incelendiğinde göçmen kaçakçılığının 2019 yılında 8996 kişiyle en yüksek seviye çıktığı görülmektedir. Devam eden 2022 yılındaki göçmen

48 Aynı yer.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

kaçakçılığı sonucu yakalanan kişi sayısı 4755 olarak kayda geçmiştir. 2014 yılına kadar çok değişiklik göstermeyen göçmen kaçakçılığı, 2015 yılında artışa geçtiği görülmektedir. Buna sebep olarak Afganistan ve Suriye gibi ülkelerde yaşanan sorunlar gösterilmektedir.

Tablo 1: Yıllara Göre Türkiye’de Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Uyuğu⁴⁹

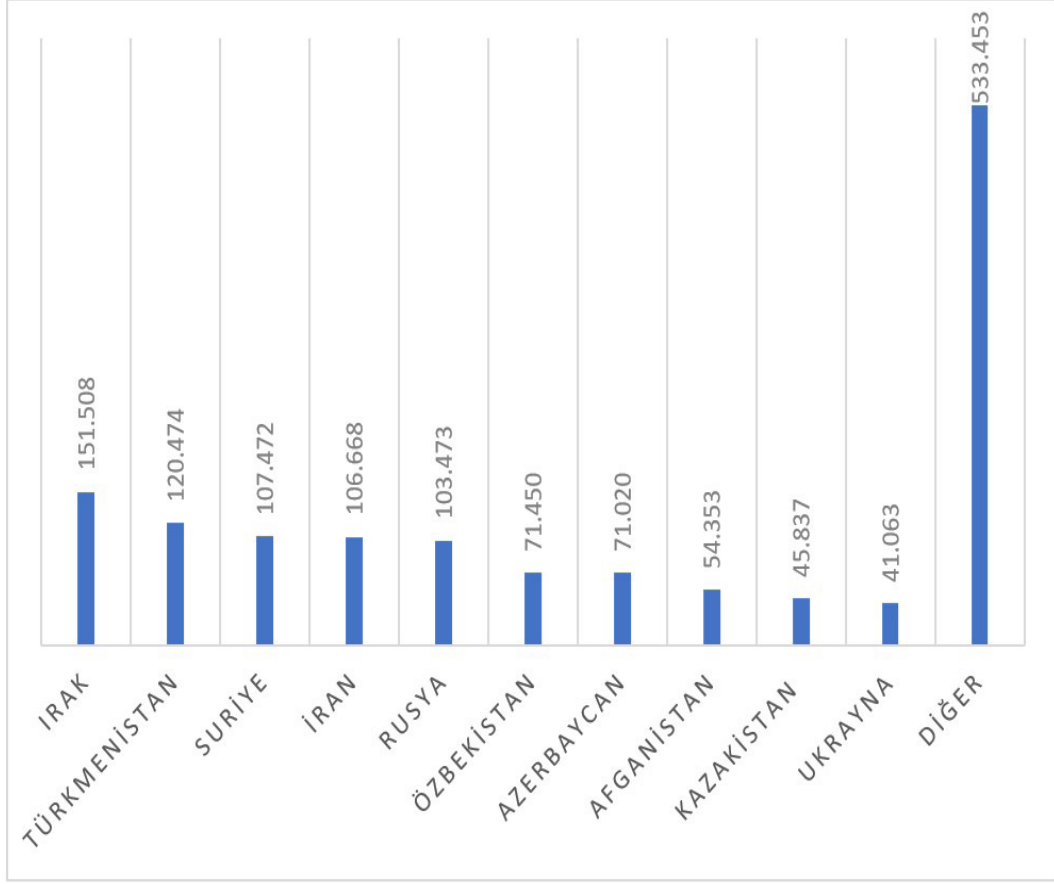
Ülkeler	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	04.08.2022
Afganistan	12.248	35.921	31.360	45.259	100.841	201.437	50.161	70.252	73.666
Irak	1.728	7.247	30.947	18.488	17.629	12.097	3.836	4.408	3000
Pakistan	2.350	3.792	19.317	30.337	50.438	71.645	13.487	16.133	10.705
Suriye	24.984	73.422	60.755	50.217	34.053	55.236	17.562	23.469	22.822
Moldova	101	261	256	308	269	204	126	95	81
Filistin	508	615	365	832	10.545	12.210	2.059	3.491	6.599
Myanmar	6.425	3.464	1.169	374	378	296	104	77	42
Gürcistan	1.519	2.857	2.679	2.954	3.153	2.171	1.070	1.074	645
İran	626	1.978	1.817	2.707	4.066	8.753	3.562	3.503	2.931
Diğer	8.158	14.928	16.801	24.276	46.631	90.613	30.335	40.494	43.486

Tablo 1’de Türkiye’de 2014 yılından 04.08.2022 tarihine uzanan dönem arasında yakalanan düzensiz göçmenlerin uyrukları gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde, Afgan uyruklu göçmenlerin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Afganistan’dan Türkiye’ye yönelik düzensiz göçmen sayılarına bakıldığında, 2014 senesi en az göçmenin yakalandığı dönem olduğu ve sayının 12.248 kişi olduğu görülmektedir. En fazla Afgan göçmenin yakalandığı yıl ise 100.841 kişiyle 2018 yılı olduğu görülmektedir. Afganistan’dan gelen sığınmacı/göçmenlerin, Türkiye’nin sınır komşusu olan ülkelere gelen kişilerin sayılarıyla karşılaştırıldığında daha fazla olması dikkat çekmektedir.

⁴⁹ Aynı yer.

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

Şekil 4: Türkiye'de En fazla İkamet Etme İzni Alan On Uyruk⁵⁰

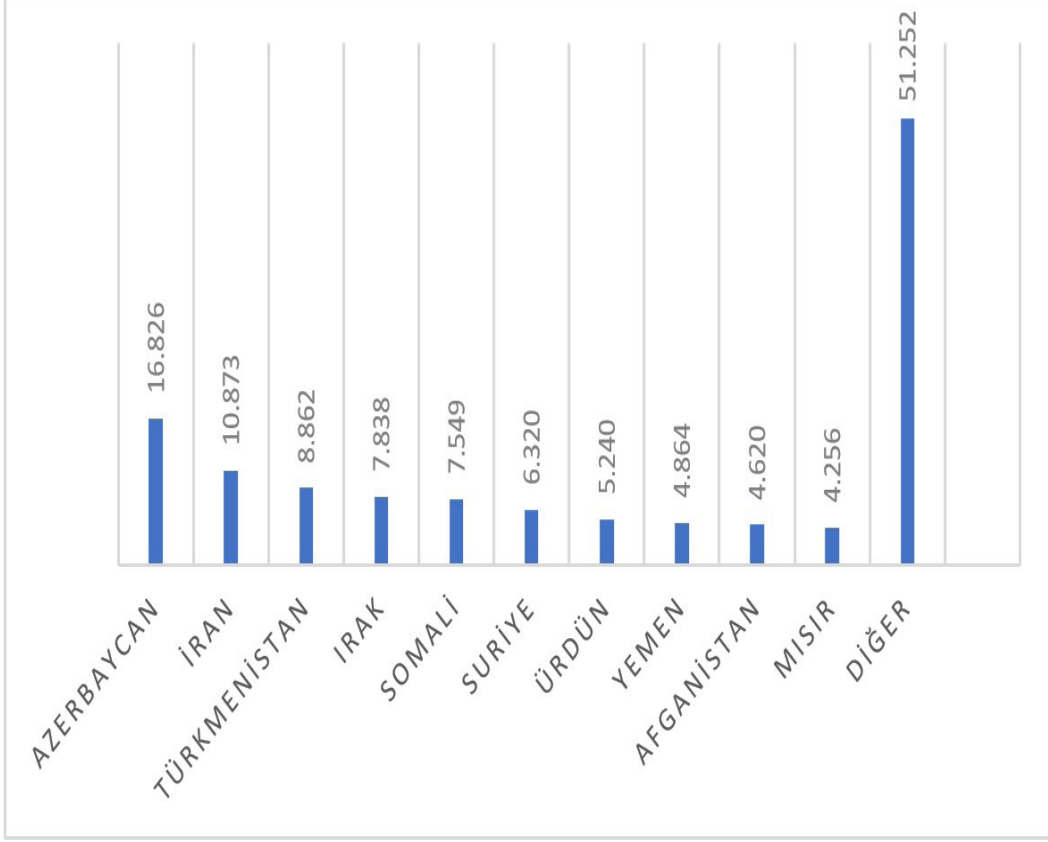

Şekil 4 incelendiğinde, Türkiye'de toplamda 1.404.801 yabancı'nın ikamet izninin olduğu ve en fazla ikamet izni bulunan yabancıların 151.508 kişiyle Irak vatandaşlarının olduğu görülmektedir. Oturma izni olan Afgan göçmenlerin sayılarına bakıldığında 56.134 kişinin Türkiye'de oturma iznine sahip olduğu görülmektedir. Oturma izni olan Afganların büyük çoğunluğunun yasal yollarla ülkeye giriş yapan, eğitim ve ekonomik gibi faaliyetler sebebiyle gelen kişiler olduğu düşünülmektedir.

⁵⁰ Aynı yer.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Şekil 5: Türkiye’de Öğrenci Olarak İkamet İznine Sahip İlk On Uyruk⁵¹

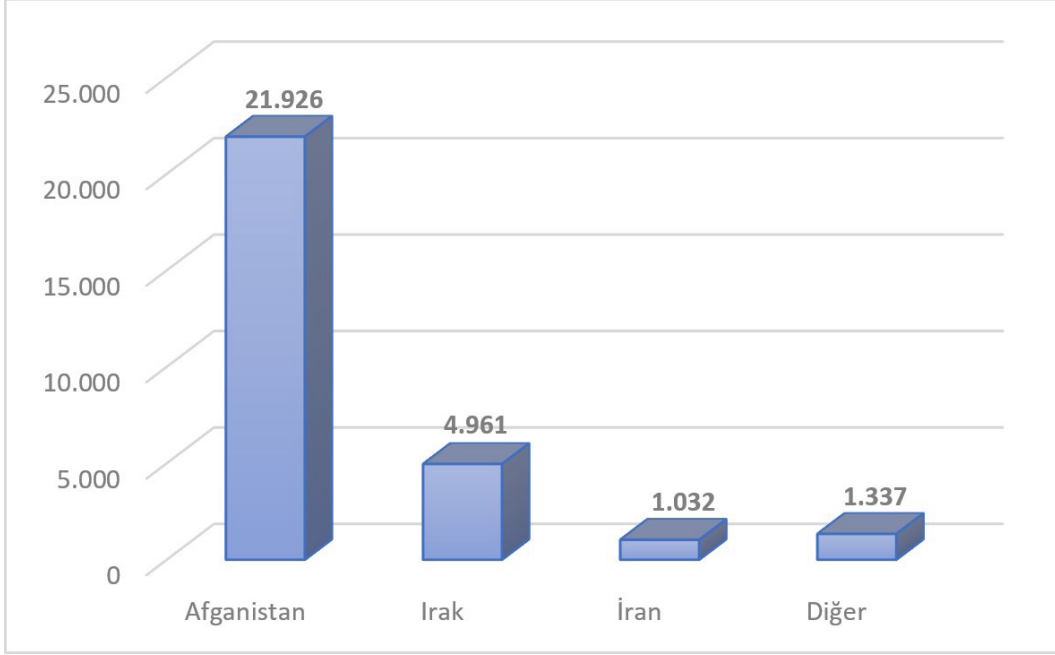

Şekil 5'te Türkiye’de öğrenci olarak ikamet eden uyruklu kişilerin sayılarına bakıldığında, ilk sırada 16.826 kişiyle Azerbaycan vatandaşlarının olduğu görülmektedir. Afganistan uyruklu öğrencilerin sayısı 4.620 kişidir. Genel olarak yabancı öğrencilerin sayılarına bakıldığında Afgan asıllı öğrencilerin sayılarının kayda değer bir orana sahip olduğu görülmektedir. Öğrenci olarak gelen Afganların bir kısmının temel amacının eğitim almak olmadığı, Türkiye’ye kolay giriş yapmak amacıyla bu yola başvurdukları düşünülmektedir. Nitekim üniversitelere kayıt yapan yabancı öğrencilerin kayıt yaptıktan sonra eğitimlerine devam etmemeleri buna örnek olarak gösterilebilir.

⁵¹ Aynı yer.

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

Şekil 6: Uluslararası Koruma Talebinde Bulunan İlk Üç Uyruk⁵²

Şekil 6'de Türkiye'ye en çok uluslararası koruma başvurusunda bulunan yabancıların vatandaşı oldukları ilk üç ülke yer almaktadır. 21.926 kişiyle ilk sırada Afganistan, ikinci sırada 4.961 kişiyle Irak, 1032 kişi İran ve 1337 kişi ise diğer uyruklardan olan kişilerin en fazla başvuru yapanlar olduğu görülmektedir. Türkiye' de yaşayan yabancıların sayılarına bakıldığında ilk sırada Suriye kökenlilerin olduğu bilinmektedir fakat Suriyeliler geçici koruma kanuna tabi olduklarından bu kapsamda değerlendirilmemişlerdir.

SONUÇ

İnsanlığın var olduğu günden, günümüze kadar ki geçen süreçte insanlar çeşitli sebeplerle buldukları bölgelerden ayrılıp başka bölgelere göç etmişlerdir. Günümüzde Dünya ülkelerinin yaşamış oldukları siyasi ve ekonomik zorluklar dikkate alındığında ülkeler arasındaki dengesizlik ve güç mücadeleleri göçmen hareketliliğinin ilerleyen zamanlarda artarak devam edeceğini göstermektedir. Nitekim Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi ve ortaya çıkan yeni göç dalgaları bunu kanıtlamaktadır.

⁵² Aynı yer.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

1980'li yıllardan sonra küreselleşmenin yaygınlaşması bağlı olarak teknolojinin gelişmesi, iletişim ve ulaşım imkânlarının artması, itici faktörlere sahip ülkelerde yaşayan insanların çekici faktörlere sahip ülkelerdeki ekonomik ve sosyal imkânlar ilgisini artırmış, sosyal medyanın yaygınlaşması insanların dünyadaki birçok bölgesindeki ekonomik, siyasi, kültürel vb. şartlardan haberdar olmasını kolaylaştırmış ve bunların neticesinde insanlar arasındaki etkileşimi artmıştır. Bu nedenlerden dolayı bireysel veya kitlesel göç hareketleri 21. yüzyılda da artarak devam etmiştir.

Dünyadaki nüfus artışının bir sonucu olarak kaynakların giderek azalması, gelişmiş ülkelerin zengin kaynaklara sahip ülkelere yönelik işgal girişimlerinde bulunmasına neden olmuş ve işgale uğrayan ülkelerde insanların birçoğu ülke dışına veya ülke içinde göç etmek mecburiyetinde kalmıştır. Afganistan'ın coğrafik konumu, sahip olduğu yeraltı kaynakları nedeniyle sürekli dışarıdan müdahalelere maruz kalmış ve bunun sonucunda milyonlarca Afran göç etmek zorunda kalmıştır.

Göç idaresi verileri incelendiğinde, Türkiye'de yasal oturma iznine sahip olan Afgan göçmenlerin sayısının 4.620'si öğrenci olmak üzere toplamda 54.353 kişi olduğu görülmektedir. 2021 yılı verilerine göre uluslararası koruma talebinde bulunan kişi sayısı 21.926'dır. Türkiye Göç İdaresi Genel Başkanlığı'nın verileri incelendiğinde, Türkiye'ye yönelik düzensiz göçmen sayılarında Afgan vatandaşlarının ilk sırada olduğu görülmektedir. Türkiye'ye gelen göçmen/sığınmacıların tamamı kayıt altına alınamadığı için net bir rakam söylemek zordur. Nitekim Göç idaresinin verilerinden çok daha fazla Afgan'ın Türkiye'de yaşadığı düşünülmektedir.

Türkiye'de ikamet eden Afganların durumu incelendiğinde, Afgan göçmenlerin bir kısmının Suriyeli sığınmacıların aksine Türkiye'ye kalıcı olarak değil ekonomik sebeplerden dolayı geçici olarak geldikleri anlaşılmaktadır. Nitekim gelen Afgan göçmenlerin demografik yapıları incelendiğinde büyük çoğunluğunun genç erkeklerden oluşması bunu

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

kanıtlar niteliktedir. Yapılan araştırmalarda Türkiye'ye gelen genç Afganların bir kısmının belirli bir süre çalışıp ihtiyacı olan parayı biriktirdikten sonra Afganistan'a döndükleri görülmüştür. Türkiye'de çalışma hayatında yer alan Afgan göçmen/sığınmacıların burada kazandıkları parayı dövize çevirip kendi ülkelerine resmi olmayan yollarla gönderdikleri bilinmektedir. Bu durumun Türkiye'de döviz açığının artmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Afganistan kökenli göçü engellemek veya azaltmak için Afganistan'ın ivedilikle siyasi ve ekonomik olarak istikrara kavuşturulması ve ülkenin yeniden inşası için gelişmiş ülkelerin gerekli yardımları yapması kaçınılmazdır. Türkiye ve İran'ın Afgan göçmenler konusunda iş birliği yapmaları ve yasadışı geçişlerin engellenmesi için sınır güvenliklerinin daha fazla artırılması gerekmektedir.

Türkiye'de bulunan Afgan asıllı göçmenlerle ilgili olarak yeni düzenlemelerin kaçınılmaz olduğu görülmektedir. İlk olarak mevcut göçmenlerin arasından bir seçim yapılarak tarım ve hayvancılık gibi sektörlerde çalıştırılmak üzere Türkiye'nin ihtiyacı olan işgücü ihtiyacı karşılanmalıdır. Gerekli şartları ve nitelikleri taşımayanların ülkelerine gönderilmeleri için gerekli şartların oluşturulması gerekmektedir. Bunun dışında, Türkiye'de ikamet etmeye devam edecek olan Afganlarla ilgili olarak ekonomik ve sosyal şartların düzenlenmesi ve bu kişilerin topluma entegrasyonlarının kolaylaştırılması için başta dil olmak üzere gerekli eğitimlerin verilmesi ülkemizdeki sosyal barışa ve göçmenlerin güvenliğine katkı sağlayacaktır.

Çalışma hayatında olan Afgan göçmenlerin kayıt altına alınabilmesi için gerekli hukuksal düzenlemelerin yapılması da yararlı olacaktır. Kayıt altına alınan Afgan göçmenlerin özellikle sosyal güvenlik kurumu açısından gelir artışı yaşanmasına katkı sağlayarak kurumun açıklarının kapatılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

"Kızılay Göç İstatistikleri Raporu", *Türk Kızılay Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü*, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, (Erişim Tarihi: 05.06.2022).

"Mülteci ve Göçmen Raporu", *UNHCR*, <https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2022/01/AIDA>, (Erişim Tarihi: 06.07.2022).

"Taliban'ın İlerlediği Afganistan'dan Türkiye'ye Göç Yolculuğu", *Teyit*, <https://teyit.org/dosya-talibanin-golgesindeki-afganistandan-turkiyeye-goc-yolculugu>, (Erişim Tarihi: 25.07.2022).

"Türkiye'de Uluslararası Koruma Prosedürü Haklar ve Yükümlülükler", *Mülteci Haklar Merkezi*, 2017, <https://www.mhd.org.tr/images/yayinlar/MHM-13.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.06.2022).

ADIGÜZEL, Yusuf, *Göç Sosyolojisi*, Nobel Yayınları, Ankara 2019.

ARAS, Bülent-Şule Toktaş, *Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan*, SETA Yayınları, Ankara 2008.

BBC Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58342885>, (Erişim Tarihi:23.04.2022).

BUZ, Sema vd., *Trabzon'da Yaşayan Afgan Sığınmacıların Profili ve Gereksinimleri*, Hacettepe Üniversitesi, Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara 2021.

BUZ, Sema, "Türkiye'deki Sığınmacıların Sosyal Profili", *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 2008, s. 1-14.

CANKARA, Yavuz-Okan Çerez, "Tarihsel Süreç İçerisinde Afganistan'ın Göç Sorunu ve Türkiye'ye Yansımaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 124(245), 2020, s. 447-460.

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

DEMİR, Oğuzhan Ömer-Hakan Erdal, "Yasa Dışı Göç ile İlgili Kavramların Doğru Anlaşılmaması Sorunu ve Yazılı Basında Çıkan Haberler üzerine Bir İnceleme", *Polis Bilimleri Dergisi*, 12(1), 2012, s. 29-54.

DOĞAN, Yasemin, "Trabzon'da Yaşayan Afganistan Uyruklu Sığınmacıların Göç Deneyimleri ve Sorunları", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 2019, s. 11-29.

ERYURT, Mehmed Ali-İsmet Koç, *Türkiye'de Afganistan Uyruklu Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri üzerine Analiz: Türkiye'ye Geliş Sebepleri Türkiye'de Kalışları Gelecek Planları ve Amaçları*, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2017.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 08.01.2022).

İÇDUYGU, Ahmet-Duygu B. Aksel, *Türkiye'de Düzensiz Göç, Uluslararası Göç Örgütü*, Ankara 2012.

KILIÇ, Mücahit, "Afganistan'da İnsani Durum", *İNSAMER*, <https://www.insamer.com/tr/afganistanda-insani-durum.html>, (Erişim Tarihi: 07.08.2022)

KOÇAK, Yüksel-Elvan Terzi, "Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 2012, s. 163-184.

KRONENFELD, Daniel, "Afghan Refugees in Pakistan: Not All Refugees, Not Always in Pakistan, Not Necessarily Afghan?", *Journal of Refugee Studies*, 21(1), 2008, s. 43-63.

LEGHTAS, Izza-Daniel Sullivan, "Tanrı'dan Başka Kimsemiz Yok: Türkiye'deki Suriyeli Olmayan Mülteciler İçin Kalıcı Çözümlerin Bulunmaması", *Refugees International Alan İnceleme Raporu*, 2016.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

MERİÇ, İsmail-Deniz Anbarlı Bozaltay, "Afganistan'da Şiddet ve Terörün Toplumsal Arka Planı", *Akademik Orta Doğu*, 2013, s. 153-154.

MİLLER, Mark J.-Stephen Castles, *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

OBAYD, Ahmad Jawid-Abdullah Karataş, "Afganistan'da Göç Hareketliliğinin Neden Ve Sonuçları", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 50, 2021, s. 75-91.

ÖZDİL, Serhat vd., *Afgan Göçmenlere İlişkin Bitlis İli Tatvan İlçesi Gözlem Raporu*, Hak İnisiyatifi Derneği, Ankara 2020.

ÖZER, İnan, *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, Bursa 2004.

PERRUCHOUD, Richard-Jillyanne Redpath, *Burada Var Olamazsın*, Refugees International, Cenevre, 2018.

ROAF, Mohammad, Tahir, *11 Eylül 2001 Sonrası Afganistan'dan Türkiye'ye Göçler ve Bunların Tür- kıyyeye Etkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2017.

SAĞLAM, Serdar, "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 5, 2006, s. 33-44.

TURTON, Turton-Peter Marsden, "Taking Refugees for a Ride? The Politics of Refugee Return to Afghanistan", *AREU Issues Paper Series*, Afghanistan Research and Evaluation Unit, Kabul 2002.

TÜMTAŞ, Mim Sertaç, "Türkiye'ye Düzensiz Afgan Göçü: Zorunlu Göç Mü "İstila" Mı?", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(1), 2022, s. 338-353.

YALÇIN, Cemal, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2004.

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

STRUCTURED ABSTRACT

Due to its geographical location, rich underground resources, ethnic-religious structure, Afghanistan has been invaded since its existence. Especially the Soviet invasions in 1979 and the US occupations in 2001 left scars that are hard to close in the country. The country's exposure to external interventions brought along years of internal conflicts and increased political instability. Millions of Afghans, caught between the clashes of the Taliban on the one hand and the occupation forces on the other, were forced to migrate. While many of the immigrants went to neighboring countries such as Pakistan and Iran, some of them preferred to come to Türkiye illegally.

Especially after the USA withdrew from the country in 2021, there was an increase in the number of immigrants with the thought that they would be exposed to oppression and violence, and Türkiye is one of the countries that suffered the most. Discussions about immigrants have flared up in the Turkish public in recent years and this problem has become one of the most important problems of the country. The images of irregular immigrants in the media caused the reaction of the people, who were reactive about the Syrian refugees, to increase even more. In Turkish society, while a part of the public supports the immigrants, it is seen that there are also many people who have the opposite opinion. In this study, the concepts of migration, the reasons for Afghan migration, the situation of Afghans in Türkiye will be examined.

In addition to its geographical location, Afghanistan has been a country of immigrants for years due to its ethnic structure, occupations and internal turmoil. According to research, it is seen that Afghans have migrated to their border neighbors Pakistan and Iran for years. The largest mass migration of Afghanistan, which has historically been identified with immigration, took place when it was occupied by the Soviet Union. The mass migrations that started as a result of the Soviet occupation in 1979

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

lasted until 1990 and many immigrants who left Afghanistan went to neighboring countries Pakistan and Iran. 20th century. By the end of the year, the number of Afghan refugees abroad was more than six million. Although the sources are uncertain, it is estimated that thousands of immigrants returned to Afghanistan between 1990 and 1995 with the end of the occupation.

The US invasion of Afghanistan in 2001, taking advantage of the September 11 twin tower attacks, caused an internal conflict in the country that would last for years. On the one hand, the conflicts caused by the USA and on the other hand, the Taliban organization continued until the second half of 2021, and during this time period, millions of Afghans had to be displaced inside or outside the country. With the US-NATO withdrawing its military forces from the country, the Taliban, which accelerated its advance, gained control over the entire country. The number of people who want to flee the country for fear of being subjected to oppression and violence has increased.

Türkiye has been one of the countries preferred by Afghans who have dispersed to many countries of the world. According to the images in the press, Afghan immigrants reach the Turkish border via Iran by walking for days and enter the country illegally, especially from the borders of Van province. While some of the Afghan immigrants dispersed to many parts of the country, especially Istanbul, use Türkiye as a transit country with the aim of entering the Euro Zone, those who cannot cross into Europe stay here and enter the working life informally.

The illegal entry of Afghan immigrants to Türkiye has been on the agenda of the country's public opinion, and some of the Turkish citizens have been reacted to by some of the Turkish citizens for reasons such as the deterioration of the country's security and the cheap labor force that will reduce their income. When the situation of Afghans in Türkiye is

AFGANİSTAN'DA YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ AFGANLARIN DURUMUNUN İNCELENMESİ

examined, it is seen that the vast majority of them came to Türkiye illegally and the number of people registered is extremely low. It is seen that most of the Afghan immigrants who entered the working life are working informally in the jobs that Turkish citizens do not prefer. Housing, health, education, etc. They continue their lives without social opportunities.

When the immigration administration data is examined, it is seen that the number of Afghan immigrants who have legal residence permit in Türkiye is 54,353 people, 4,620 of which are students. According to the data of 2021, the number of people applying for international protection was 21,926. When the data of the Directorate General of Migration Management of Türkiye is examined, it is seen that Afghan citizens are in the first place in the number of irregular immigrants to Türkiye. It is difficult to give an exact figure as not all immigrants/asylum seekers coming to Türkiye can be registered. As a matter of fact, it is thought that more Afghans live in Türkiye than the data of the Immigration Administration.

When the situation of Afghans residing in Türkiye is examined, it is understood that some of the Afghan immigrants came to Türkiye temporarily due to economic reasons, unlike the Syrian refugees. As a matter of fact, when the demographic structures of the incoming Afghan immigrants are examined, the fact that the majority of them are young men proves this. Studies have shown that some of the young Afghans who came to Türkiye returned to Afghanistan after working for a certain period of time and saving the money they needed. It is known that Afghan immigrants/asylum seekers who take part in the working life in Türkiye convert the money they earn here into foreign currency and send them to their countries unofficially. This situation is thought to cause an increase in the foreign exchange deficit in Türkiye.

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RİSKİ*

Food Crisis and the Risk of Hunger Cycle in Afghanistan

Erdal BAYAR**

Öz

Afganistan'da Covid-19 salgınının derinleştirdiği ve Taliban yönetiminin iktidarı devralmasından sonra şiddetlenen gıda krizi Afgan halkı için oldukça ciddi bir sorun haline gelmiştir. Yoksulluk ve açlığın ortaya çıkardığı açlık döngüsüyle boğuşan Afganistan'ın dış yardımlara muhtaç ekonomik yapısıyla söz konusu döngüyü kırmayı zordur. Zira son yirmi yılda kendi çarklarını oluşturamayan ve işletemeyen ekonomik bir yapının yalnızca dış yardımlarla belirtilen sorunları ortadan kaldıramadığı görülmüştür. Bu çalışmada Afganistan'da ekonomik ve toplumsal açıdan yıllardır sorun oluşturan ve son dönemde kriz aşamasına gelmiş bulunan gıda sorunu analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Açlık Döngüsü, Akut Gıda Güvensizliği, Entegre Gıda Güvenliği Faz Sınıflandırması, Gıda Güvenliği, Küresel Açlık İndeksi.

Abstract

The food crisis in Afghanistan, deepened by the Covid-19 Pandemic and intensified after the Taliban administration took power, has become a serious problem for the Afghan people. Struggling with the cycle of hunger caused by poverty and hunger, it is difficult for Afghanistan to break this cycle with its economic structure in need of foreign aid. Because in the last twenty years, it has been seen that an economic structure that cannot form and operate its own wheels cannot eliminate the problems indicated only by foreign aid. In this study, the food problem, which has been an economic and social problem in Afghanistan for years and has recently reached the crisis stage, will be analyzed.

Keywords: The Hunger Cycle, Acute Food Insecurity, Integrated Food Safety Phase Classification, Food Security, Global Hunger Index.

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 12.10.2022 **Yayına Kabul Tarihi:** 16.11.2022

** Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş İşletme Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: erdalbayar@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1726-7989.

GİRİŞ

2015 yılı Eylül ayında, Birleşmiş Milletler nezdinde yapılan toplantılar/görüşmeler neticesinde dünya ölçeğinde, tüm insanlığın karşı karşıya olduğu temel sorunların çözülmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda birbirleriyle ilişkili 17 amaç (Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları) belirlenmiş ve oldukça iddialı görünen söz konusu amaçların gerçekleştirilebilmesi için BM nezdinde destekler verilmiştir. BM tarafından hazırlanan Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi içerisinde belirlenen 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacından 2 numaralı amaçta “Sıfır Açlık”, hedefi ortaya konulmuştur. 2030 yılı için mümkün olduğunca geniş kapsamlı ve iddialı hedefler ortaya koyan BM, bütüncül bir yaklaşım sergilemiş ve “kimseyi geride bırakmama” ilkesini temel almıştır.¹

“Gıda Güvenliği ve Beslenme ve Sürdürülebilir Tarım” başlığı altında belirlenen temel hedef “Açlığın sonlandırılması, gıda güvenliğinin sağlanması, daha iyi beslenme ve sürdürülebilir tarımı teşvik etmek” olmuştur.² Bahse konu amaçlardan biri olan “Açlığın Sonlandırılması” amacı bu çalışmanın genel konusunu oluşturmaktadır, özelde ise Afganistan’da halkın yaşam koşullarını oldukça zorlayan ve bir kriz haline gelen açlık durumu üzerine odaklanılacaktır.

Dünyada açlıkla mücadele konusunda 2000’li yılların başından itibaren yaşanan iyileşme trendinin Covid-19 salgınının da etkisiyle kısmen kırıldığı ve 2019 yılından itibaren açlıkla mücadelede bazı gerilemeler yaşandığı görülmektedir. BM uzman kuruluşları tarafından hazırlanan ortak raporda, 2030 gündeminin ortaya konulduğu dönemdeki (2015 yılındaki) seviyeye geri dönüldüğü ifade edilmektedir. Aynı raporda yer alan verilere göre; 2021 yılında 702 ila 828 milyon insan açlıktan etkilenmiştir, ki bu sayı

1 “Envision 2030: 17 Goals to Transform the World for Persons with Disabilities”, *United Nations Department of Economic and Social Affairs Disability*, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/envision2030.html#menu-header-menu>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

2 “Zero Hunger”, *The Global Goals For Sustainable Development*, <https://www.kureselamaclar.org/en/global-goals/zero-hunger/>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

salgının başlangıcından bu yana yaklaşık 150 milyon insanın daha bu sorunla karşılaştığı anlamına gelmektedir. 2019 ve 2020 yıllarında 103 milyon insan, 2021 yılı ortalarına kadar ise 46 milyon insan daha açlıkla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Açlıkla karşılaşan nüfus oranı 2019 yılında %8 iken, bu oran 2020 yılına gelindiğinde %9,3'e 2021 yılında ise %9.8'e yükselmiştir.³ Oranlardaki yükseliş hızı azalmışsa da, tüm dünya açısından açlık sorununun ciddiyetini koruduğu görülmektedir.

2020 yılı itibariyle Dünya nüfusunun yaklaşık %10'u yetersiz beslenme⁴ ve açlıkla mücadele ediyor. Başta Afrika ve Asya kıtalarında olmak üzere açlıkla mücadele eden yaklaşık 800 milyon insanın dörtte birini 5 yaş altı çocuklar oluşturmaktadır. Çocuk ölümlerinin % 45'inin yetersiz beslenme veya açlık nedeniyle gerçekleştiği düşünüldüğünde, özellikle düşük gelirli ve az gelişmiş ülkelerin yüzleşmek zorunda kaldıkları sorunun vahameti daha iyi anlaşılacaktır.⁵ BM raporlarında bu oranın iklim değişikliği ve Covid-19 nedeniyle artmasından endişe edilmektedir. Dünya'da açlığın sonlandırılması için başlatılan Sıfır Açlık Mücadelesi (The Zero Hunger Challenge) kapsamında;

- İki yaş altı çocuklarda sıfır bodurluk,
- Tüm yıl boyunca yeterli gıdaya %100 erişim,

3 "FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO", *The State of Food Security and Nutrition in the World: Repurposing Food and Agricultural Policies to Make Healthy Diets More Affordable*, Rome 2022, s.10.

4 Yetersiz Beslenme (Undernourishment) temelde sağlıklı bir yaşam sürmek için gerekli kalori miktarıyla tüketilen kalori miktarı arasındaki uyumsuzluğa atıfta bulunmaktadır. Kişinin ihtiyaç duyduğu günlük enerji miktarı kişinin yaşına, ağırlığına, boyuna, cinsiyetine ve aktivitelerine göre değişiklik gösterdiği için yetersiz beslenmenin kişisel olarak hesaplanması kolay olsa da, toplumsal düzeyde yetersiz beslenmenin ölçülmesi oldukça güçtür. Bu nedenle FAO yetersiz beslenme ile ilgili tahminlerini yaparken elde ettiği verileri matematiksel yöntemlerle işleyerek bir kişinin günlük enerji alımının minimum gereksinimlerinden daha düşük olma ihtimalinin bir topluluktaki kümülatif olasılığını hesaplamaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "What is Undernourishment and How Is It Measured?", *Our World in Data*, <https://ourworldindata.org/undernourishment-definition>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022)

5 Maureen Gallagher, "New Study Offers Stark Update: Malnutrition Responsible For 45 Percent Of All Child Deaths", *Action Against Hunger*, <https://www.actionagainsthunger.org/blog/new-lancet-series-offers-stark-update-malnutrition-responsible-45-percent-all-child-deaths#:~:text=Global%20malnutrition%20now%20accounts%20for,greatest%20threat%20to%20child%20survival>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RISKİ

- Tüm gıda sistemlerinin sürdürülebilirliği,
- Küçük çiftlik sahiplerinin üretkenliğinde ve gelirinde %100 artış, yetersiz beslenmenin tüm formlarının tamamen ortadan kaldırılması
- Sıfır Kayıp veya Gıda İsrafı, hedeflenmiştir.⁶

Afganistan'ın 2030 yılı "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" açısından özellikle yoksulluk ve açlık konularında hedeflerin çok gerisinde kaldığını söylemek mümkündür, zira sürdürülebilir kalkınma hedefleri bu sorunların tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlamakta iken, Afganistan'ın söz konusu hedeflere kısa veya orta vadede ulaşması pek mümkün görünmemektedir. Yaygın yoksulluk ve açlık Afganistan için yeni ortaya çıkmış bir sorun değildir, özellikle ülkede iç karışıklıkların ve çatışma halinin nesiller boyu devam ettiği düşünüldüğünde bu durumun olağan olduğunu söylemek mümkündür.

2001 yılı sonrasında Taliban rejiminin iktidardan uzaklaştırılması sonrasında yeniden inşa sürecine giren Afganistan'da uluslararası kamuoyundan geniş çapta destek alınmasıyla birlikte ülkedeki önemli sorunlardan biri olan açlıkla ve yetersiz beslenme ile mücadelede görece iyileşme sağlanmıştır.⁷ 2000'li yılların başında Afganistan nüfusunun yaklaşık %51'i yetersiz beslenme ve açlıkla mücadele ederken 2020 yılına doğru bu oran yaklaşık %28'e kadar inmiştir ancak yine de Afganistan, Dünya Açlık İndeksi sıralamalarında son sıralarda yer almaktan kurtulamamıştır. 2021 yılı Dünya Açlık İndeksinde yer alan 116 ülke içerisinde 103. sırada yer alan Afganistan'da mevcut durumda iyileşmeden ziyade kötüleşme görülmektedir.⁸ Son yıllarda salgın nedeniyle yaşanan üretim sorunları ve tedarik zincirlerindeki kırılmalar nedeniyle, tüm dünyada

6 "Zero Hunger Challenge", *The United Nations*, <https://www.un.org/zerohunger>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

7 Serpil Gündül-Farida Labib Raof, "Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun'un Anahtarı: Afganistan", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 2020, s. 30.

8 "Afghanistan", *Global Hunger Index*, <https://www.globalhungerindex.org/afghanistan.html>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

enflasyonist bir baskı oluşmuş ve bu durum gıda fiyatlarında artışı da beraberinde getirmiştir.⁹ Her ne kadar 2022 yılı Haziran ayından itibaren gıda fiyatları indeksindeki yükseliş durmuş ve düşüş eğilimi görülmüş olsa da, Afganistan'ın giderek daha da yoksullaşması nedeniyle halkın önemli bir kesimi gıdaya erişmekte ciddi sorunlar yaşamaktadır. BM Kalkınma Programının Afganistan'da nüfusun neredeyse tamamının (%97'sinin) yoksulluk sınırı altında yaşayacağı öngörüsünün gerçekleşmesi halinde¹⁰, olası küresel gıda krizinin etkilerinin Afganistan için son derece yıkıcı olabileceğini iddia etmek mümkündür.

Taliban'ın yönetimi ikinci kez ele geçirdiği Ağustos 2021 tarihinden itibaren¹¹ yaşanan ekonomik sorunların şiddetini arttırarak devam ettiği görülmektedir. Devletlerin resmen tanımaya yanaşmadığı ve yardım ederken tereddütte bulunduğu Taliban rejiminin iktidara gelmesiyle birlikte çok sayıda uluslararası yardım programı ve projesi akamete uğramıştır.¹² Taliban hükümetinin Afganistan'da daha demokratik ve modern değerlerle barışık bir yönetim sergilemesi için uygulanan yaptırımlar, ekonomik sorunları daha kötü hale getirmiştir. Afganistan ekonomisinin dış yardımlara bağımlı yapısı, iş imkânı üretme konusundaki başarısızlığı, kaynakların yetersizliği gibi birçok sorununun bulunmasından dolayı oldukça zayıf ve kırılgan bir yapıda olması, yaşanan sorunlarla mücadele etmeyi güçleştirmektedir. Yalnızca dışarıdan yapılan yardımlarla ülke ekonomisindeki kronikleşen sorunlara kalıcı çözümler üretilmesi pek mümkün gözükmemektedir.

Gıda fiyatlarındaki artış, tedarik zincirlerindeki sorunlar ve iklim değişikliği problemleri dünya çapında bir gıda krizi beklentisini arttırmıştır.

9 "World Food Situation", *Food and Agriculture Organization of the United States*, <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

10 "97 Percent of Afghans Could Plunge into Poverty by Mid 2022, Says UNDP", *United Nations Development Programme*, <https://www.undp.org/press-releases/97-percent-afghans-could-plunge-poverty-mid-2022-says-undp>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

11 Mehmet Seyfettin Erol-Emrah Kaya, "Afganistan Barış Süreci: Küresel ve Bölgesel Aktörler", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 2021, s. 423.

12 "7.000 CCNPP Projects Remain Unfinished: MoF", *TOLO News*, <https://tolonews.com/afghanistan-176069>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RISKİ

Salgın öncesi döneme göre yetersiz beslenme ve açlıkla mücadele etmek zorunda kalan nüfus sayısındaki artış da bu beklentileri destekler niteliktedir. Bu çalışmada, halihazırda ciddi bir gıda krizi ile boğuşan Afganistan'daki akut gıda güvensizliğinin başta 0-5 yaş çocuklar olmak üzere genç Afgan nüfusu üzerindeki olası etkilerine de dikkat çekilecektir. Zira nüfusunun büyük kısmını gençlerin ve çocukların oluşturduğu Afganistan'da akut gıda güvensizliği durumunun şiddetini arttırması halinde bir neslin tehdit altında kalacağı hem fiziksel hem de zihinsel gelişim sorunlarının yaygınlık kazanmasının ise Afganistan'ın geleceği için tehlike arz edeceği düşünülmektedir.

Öncelikle gıda güvenliği, akut gıda güvensizliği gibi kavramların ve Entegre Gıda Güvenliği Faz Sınıflandırması, Cadre Harmonise gibi ölçeklerin bu çalışmada kullanılacağı çerçeve çizilecektir. Ancak Cadre Harmonise ölçeği daha çok Afrika ülkelerinde uygulanan bir açlık ölçeği olduğu için bu çalışmada tercih edilmeyecektir.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan açlık meselesi ile ilgili genel bir giriş yapılabilmesi için bu konudaki bazı teorik yaklaşımlara kısaca değinilecektir. Afganistan özelinde açlık ve gıda yetersizliği sürecinin özellikle son 20 yıldaki değişimi üzerinde durulacaktır. Gıda yetersizliğinden ve açlıktan en fazla etkilenen grubu oluşturan 0-5 arası çocukların durumuna odaklanılacaktır. Gıda güvensizliğinin hayatın hemen her dönemindeki kişiler üzerindeki etkisi ve yol açtığı sorunlar "Açlık Döngüsü"¹³ kavramına başvurularak izah edilecektir. Nitekim bu kavramın Afganistan'daki durumun anlaşılması için faydalı olacağı düşünülmektedir. Çünkü gıda güvensizliğinin yarattığı çok yönlü sorunlar, ekonomik sıkıntılarla örtüştüğünde kırılması oldukça güç bir kısır döngü ortaya çıkacaktır. Bu da Afganistan'da yalnızca dış yardımlarla sürdürülen geçici çözümlerin sorunları ortadan kaldırmakta yetersiz kalmasının sebeplerinden biridir.

13 "Hunger Sociological Connections", *Immigration and Hunger*, <https://immigrationandhunger.weebly.com/hunger-sociological-connections.html>, (Erişim Tarihi: 24.06.2022).

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Açlık veya kıtlık ile ilgili yaklaşım ve teorilere geçilmeden önce bu ve bunlarla ilişkili kavramların tanımlanması, konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Zira bahse konu teorik yaklaşımlar gıda yetersizliğinin yaşandığı tüm durumları kapsamamaktadır. Öncelikle, kıtlığın nedenleri hususunda bilim adamlarının çok farklı görüşlere (az gelişmişlik, eşitsizlik, kolonyalizm, çevre sorunları, demokrasi yoksunluğu, yoksulluk...vb.) sahip olduğu görülmektedir.¹⁴ Benzer bir durum, kıtlığın tanımı konusunda da geçerlidir. Stephen Devereux, kıtlık tanımlarını beş gruba ayırmaktadır:

1. Sözlük tanımı,
2. Gıda arzındaki düşüşe dayanan tanımlar,
3. Gıda tüketimindeki eksikliklere dayanan tanımlar,
4. Davranışsal tanımlar,
5. Kıtlık mağduru insanların bakış açısını yansıtan tanımlar.¹⁵

Birinci gruptaki tanımlamalara, yani kıtlığın sözlük tanımına bakıldığında, tanımlamalarda “şiddetli eksiklik” ve “açlıkla ilişkili olmak” kıtlığın temel iki unsuru olarak göze çarpmaktadır.¹⁶ Bu temel unsurların yanı sıra kıtlığın kapsamı ve sonuçları da tanımlarda yer alabilmektedir. Örneğin Encyclopedia Britannica’daki tanımlama bu tür bir tanımdır. Buna göre kıtlık, bir bölge veya ülkede nüfusun önemli bir kısmının değişen süreyle açlık, akut gıda yetersizliği ve ölümlerle karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır.¹⁷ Bu yöndeki tanımlamalarda kıtlığın ortaya çıkış nedenleriyle ilgili yeni soru işaretleri oluşabilmektedir. Bundan dolayı kıtlığın, bir bölgede gıda üretiminde (arzında) yaşanan sorunlar nedeniyle ortaya çıktığını iddia

14 Stephen Devereux, *Theories of Famine: From Malthus to Sen*, Harvester Wheatsheaf, New York 1993, s. 6-7.

15 Devereux, a.g.e., s. 10.

16 Aynı yer.

17 “Famine”, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/famine>, (Erişim Tarihi: 24.06.2022).

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RISKİ

eden akademisyenlerin ortaya koyduğu tanımlar, özellikle bölgesel kıtlığın neden gıda ithalatı yoluyla giderilmediği sorusuna tatmin edici bir cevap verememesi nedeniyle eleştirilmiştir.

Söz konusu eleştirilere cevap verilmesi amacıyla kıtlığın yalnızca gıda üretiminde yaşanan sorunlardan değil, aynı zamanda gıda dağıtım sisteminde de sorun yaşanması halinde gerçekleşeceği iddiası tanıma eklenmiştir. Böylece kıtlık için gıda yetersizliğinin tek ve yeter şart olmadığı savunulmuştur.¹⁸

Gıda tüketimindeki eksikliklerden hareketle kıtlığı tanımlama çabaları, kitlesel açlık durumlarını ve açlığı kıtlıkla eşitlemektedir. Zira bu tanımlamada gıdanın yetersizliğinden ziyade kurbanların fizyolojik durumu yani yetersiz gıda alımı ön plana çıkarılmaktadır. Kıtlık ile açlık, yetersiz beslenme veya beslenme bozukluğu arasındaki farkı ortadan kaldıran bu tür tanımlamalar, açlığın genel ve yaygın durumu ile özel durumunu sıklıkla birbirine karıştırmaktadır. Kıtlık için açlık bir önkoşul olarak kabul edilebilir ancak her açlık kıtlık değildir. Nispeten geniş bir alanda büyük insan topluluklarını etkisi altına alarak ölümcül sonuçlar doğurabilen kıtlık ile bireylerin veya küçük grupların yeterli gıdaya erişememeleri arasında fark bulunmaktadır.

Ayrıca dünyanın birçok bölgesinde neredeyse normalleşen, “düzenli” açlık olgusu ile şiddetli kıtlıklar da birbirinden ayırt edilmelidir.¹⁹ Açlık, kişinin günlük fiziksel eylemlerini sürdürebilmesi amacıyla, gereken enerjiyi toplayabilmesi için tüketmesi gereken gıdadan daha azını tüketmesidir.²⁰ Yetersiz gıda tüketiminden kaynaklanan acı verici bu

18 Devereux, a.g.e., s. 11.

19 Devereux, a.g.e., s. 12.

20 Günlük 1800 kcal'den daha az tüketilmesi durumunda yetersiz beslenildiği düşünülmektedir. Ancak bu kalori miktarının kişiden kişiye, bölgeden bölgeye ve hatta kültürden kültüre değişiklik gösterebildiği unutulmamalıdır. Detaylı bilgi için bkz. “Food Security and Agricultural Projects Analysis Service (ESAF)”, *Understanding the Dynamics of Food Insecurity and Vulnerability in Orissa*, <https://www.fao.org/3/ai207e/ai207e.pdf>, (Erişim Tarihi: 24.06.2022), s. 8.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

fiziksel durumun düzenli bir şekilde devam etmesi halinde kronik açlık söz konusu olmaktadır. Açlık yeterince gıda miktarının alınamaması durumunu ifade ederken Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) dünyadaki açlığın boyutunu tahmin edebilmek için Yetersiz Beslenme Yaygınlığı göstergelerini kullanmaktadır.²¹

Kıtlık olgusuna ilişkin davranışsal tanımlamalarda ise kıtlıkla birlikte ortaya çıkan sosyal ve ekonomik bozulmalara dikkat çekilmektedir. Bu nedenle kıtlığın doğal bir felaket olmasından ziyade, halihazırda baskı altında bulunan ekonomik, sosyal ve idari yapıların tetiklediği ve hızlandırdığı yaygın yetersiz beslenmenin ortaya çıkardığı bir “topluluk sendromu” olduğu iddia edilmektedir.²² Stephen Devereux’un Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Araştırmaları Enstitüsü’nün (United Nations Research Institute for Social Development- UNRISD) 1976 yılında yayımlanan “Modern Dünyada Kıtlık Riski ve Kıtlığın Önlenmesi” başlıklı çalışmasından aktardığına göre; kıtlık önemli sayıda insanın hayatını tehdit edecek düzeyde temel gıda varlığının ve bunlara erişimin bozulması sonucunda ortaya çıkan sosyal krizi ifade etmektedir. Bu şekilde tanımlanan kıtlık, zamanla sınırlı olarak üç farklı gelişim evresi geçirmektedir:

- 1.Gıda arzının çeşitli nedenlerle azaldığı ilk dönem,
- 2.Gıdaya erişim sorunlarının insanların hayatta kalabilmeleri açısından ciddiyet arz ettiği ve alışılmış rutinlerden oldukça farklı davranış biçimlerinin ortaya çıktığı dönem,
- 3.Krizi ortaya çıkaran faktörlerin bir veya birkaçında düzelmelerin yaşandığı, gıdaya erişimin ve rutin davranış kalıplarına geri dönülen iyileşme dönemi.

21 “Hunger and Food Insecurity”, *Food and Agriculture Organization of the United Nations-FAO*, <https://www.fao.org/hunger/en/>, (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

22 Devereux, a.g.e., s. 12.

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RISKİ

İyileşme dönemine geçilememesi halinde ise, kıtlığa maruz kalan yerleşim yerlerinin dağılması veya toplulukların göçü gerçekleşmektedir.²³

Dışarıdan gözlemcilerin kıtlığı genellikle açlık ve ölümlle ilişkilendirmelerine karşın, mağdur insanların bakış açısını yansıtan tanımlamalar kıtlığı farklı şekillerde ve farklı kavramlarla ifade edebilmektedir. Batılı literatürün bakış açısından farklı olarak Afrika ve Asya'da yerel halkın kıtlığı her zaman ölümlle ilişkilendirmedikleri görülmektedir. Hatta Bangladeş ve Doğu Afrika'da halkın kıtlık ile ilgili düşüncesinde açlık nedeniyle ölmek gibi bir kriter bulunmamaktadır. Afrika'daki birçok dilde açlık ve kıtlık kelimeleri temelde benzer anlamda kullanılsa da, "yemek" eylemine atfedilen anlam ise yalnızca fiziksel ihtiyacın karşılanması ile sınırlı olmayıp sosyal ve ekonomik ilişkileri de kapsayabilmektedir.

Birçok üçüncü dünya ülkesinde toplumsal ilişkilerin olağan işleyişini ifade etmek için kullanılan "açlık" ve "yemek yeme" ifadeleri, toplumsal hayattaki konumlara atıfta bulunmaktadır. Buna göre; müreffeh, güçlü veya yırtıcı bireyler ve topluluklar "yerken", fakir, zayıf ve güçsüzler yeterli yiyeceğe sahip olsalar dahi "aç"tırlar.²⁴ Kısacası Batılı yaklaşımlardan farklı olarak mağdurların bakış açısını yansıtan tanımlamalar, kıtlık kavramına açlık nedeniyle ölümden ziyade, yoksulluk, eşitsizlik, zayıflık ve açlık anlamlarına daha fazla vurgu yapmaktadır. Kıtlıkla ilgili teori ve yaklaşımlar farklı gerekçelerle dahi olsa kıtlığı genellikle açlığın yol açtığı kitlesel ölümler olarak değerlendirdiği için çok boyutlu bir olgu olan kıtlık, daha dar bir çerçevede analiz edilmiştir. Bu çalışmada da söz konusu teori ve yaklaşımlara değinildiğinde bakış açısındaki sınırlılık hususu dikkate alınacaktır.

23 Devereux, a.g.e., s. 15.

24 Alex De Waal, *Famine That Kills: Darfur, Sudan*, Oxford University Press, New York 2005, s. 12.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Açlık ve kıtlık ile ilgili teorik yaklaşımlara geçilmeden önce gıda güvenliği ve akut gıda güvensizliği gibi açlık olgusunun değerlendirilmesi açısından önemli kavramlara değinilmesi faydalı olacaktır.

Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Güvenliği Komitesi gıda güvenliğini, tüm insanların her zaman sağlıklı bir yaşam için gerekli beslenme ihtiyaçlarına yeterli ve güvenli bir şekilde fiziksel, sosyal ve ekonomik erişiminin bulunması şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanım yeterli miktarda yiyecek elde edebilmek şeklinde ifade edilen geleneksel yaklaşımı içermekle beraber, bireylerin güçlendirilerek onların yiyecek alabilme gücünü sağlayacak toplumsal ve ekonomik koşullara ulaşmasına ilişkin süreçleri de kapsamaktadır.²⁵

Bir kişinin aktif ve sağlıklı bir hayat sürdürebilmesi için gerekli miktarda ve türde gıda tüketememesi gıda güvensizliği olarak tanımlanmaktadır.²⁶Gıda güvensizliğini genellikle gıda güvenliğinin varlığı/ yokluğu üzerinden kategorize eden ABD Tarım Bakanlığı, gıdaya erişim veya sınırlamalar konusunda herhangi bir göstergenin/belirtinin olmadığı durumu yüksek gıda güvenliği (high food security) olarak tanımlarken, gıda alımında çok az değişikliğin yaşandığı ve gıda yeterliliği konusunda duyulan endişenin sınırlı olduğu durumu ise marjinal gıda güvenliği (marginal food security) şeklinde kategorize etmektedir. Alınan gıdaların çeşitliliğinin, kalitesinin ve arzu edilirliliğinin azaldığına ilişkin belirtilerin ortaya çıktığı ancak gıda alım miktarında azalmanın henüz yaşanmadığı yani açlığın ortaya çıkmadığı durum adı geçen kurum tarafından düşük gıda güvenliği (low food security) veya açlık olmadan gıda güvensizliği (Food insecurity without hunger) olarak adlandırılmıştır. Yeme düzeninde bozulmaların ve gıda alımında azalmaların (açlığın) kendisini çokça gösterdiği durum ise çok düşük gıda güvenliği (very low food security)

25 "Food Security," *International Food Policy Research Institute (IFPRI)*, <https://www.ifpri.org/topic/food-security>, (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

26 "Hunger and Food...", a.g.m.

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RISKİ

şeklinde tanımlanmıştır. ABD Tarım Bakanlığı'nın tercih ettiği bu dörtlü tasnifin ilk iki basamağı gıda güvenliği başlığı altında yer alırken, son iki basamak ise gıda güvensizliği şeklinde değerlendirilmiştir.²⁷

FAO ise gıda güvensizliğini değerlendirirken Gıda Güvensizliği Deneyim Ölçeği'ni (Food Insecurity Experience Scale-FIES) kullanmaktadır. Bu ölçeğin birimleri ise iyiden kötüye doğru, Gıda Güvenliği (Food Security), Hafif Gıda Güvensizliği (Mild Food Insecurity), Orta Düzeyde Gıda Güvensizliği (Moderate Food Insecurity) ve Şiddetli Gıda Güvensizliği (Severe Food Insecurity) şeklinde bölümlenmiştir.²⁸

Gıda Güvenliği aşamasında sağlıklı ve aktif bir yaşam sürdürmek için gıda alımında ve alınan gıdanın kalitesinde herhangi bir sorun yaşanmamaktadır.

Hafif gıda güvensizliği durumunda ise gıdaya erişebilme kabiliyeti konusunda belirsizlikler ortaya çıkmaya başlarken aynı zamanda alınan gıdanın kalitesinden ve çeşitliliğinden de ödün verilmeye başlanmaktadır.

Orta düzeyde gıda güvensizliği yaşamaya başlayan kişiler sağlıklı yaşam için gerekli kaynaklara veya paraya sahip olmadıkları için gıdaya erişim konusunda ciddi sorunlar yaşamaya başlamaktadır. Bu evrede yeterli yiyecek bulamayan kişiler öğün atlamaya ve alınan gıda miktarını düşürmeye başlarlar. Bu aşamanın ilerleyen dönemlerinde zaman zaman gıdanın bulunamadığı durumlar yaşanmaktadır.

Şiddetli gıda güvensizliği aşamasında ise gıdaya erişim oldukça sorunlu bir hal alarak, kişinin yaşamı için tehlike oluşturmaktadır. Bu aşamada, yemek yemeden bir gün veya daha uzun süre geçirmek durumunda kalan kişilerin yıl içerisinde aç geçirdikleri gün sayısı artmaya

²⁷ "Definitions of Food Security", U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service, <https://www.ers.usda.gov/topics/food-nutrition-assistance/food-security-in-the-u-s/definitions-of-food-security/>, (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

²⁸ "Hunger and food...", a.g.m.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

devam etmektedir.²⁹ Ayrıca, FAO tarafından kullanılan FIES ölçeği, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri içerisinde yer alan 2 no'lu hedefin yani Açlıkla Mücadele hedeflerinin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır.³⁰

FAO tarafından sıklıkla kullanılan Akut Gıda Güvensizliği (Acute Food Insecurity) kavramı kişinin yaşamını veya geçimini doğrudan tehlikeye atması durumunu ifade etmektedir. İnsan veya doğa kaynaklı açlık şoklarının kısa sürede kişiyi gıdaya acil ihtiyaç duyar hale getirmesini anlatmaktadır. Birçok ülkede karşılaşılan kronik açlık sorunundan daha şiddetli bir durumu ifade eden akut gıda güvensizliği kavramı, FAO tarafından hazırlanan 2022 yılı Gıda Krizleri Küresel Raporunda öne çıkan kavramların başında gelmektedir, zira 2022 yılında gıda güvensizliğinin ulaştığı endişe verici düzey ifade edilirken Entegre Gıda Güvenliği Faz Sınıflandırması (Integrated Food Security Phase Classification- IPC) ve Cadre Harmonise (CH) gibi uluslararası kabul gören açlık ölçümleri ile birlikte akut gıda güvensizliği kavramına atıfta bulunmaktadır.³¹

Entegre Gıda Güvenliği Faz Sınıflandırması (IPC) Gıda Güvensizliğini 5 Faza ayırmaktadır:

Faz 1: Minimal, Faz 2: Stres, Faz 3: Kriz, Faz 4: Acil Durum, Faz 5: Kıtık.³²

IPC sınıflandırmasına göre 3. Faz ve yukarısında olduğu değerlendirilen bölge veya toplulukların "Gıda Krizi" yaşadığı kabul edilmektedir. 2021 yılı verilerine göre dünyada 53 ülke veya bölgede Gıda Krizi (faz 3) veya daha ileri aşamalar yaşanmıştır. 36 ülkede acil durum (faz 4) seviyesindeki tehdidin boyutu, 4 ülke için (daha doğrusu söz konusu 4 ülkedeki 570.000 insan için) kıtık seviyesine (faz 5) ulaşmıştır.

29 "Hunger and food...", a.g.m.

30 "Hunger and food...", a.g.m.

31 "Global Report on Food Crises: Joint Analysis for Better Decisions", *Fight Food Crisis*, http://www.fightfoodcrises.net/fileadmin/user_upload/fightfoodcrises/doc/resources/GRFC_2022_FINAL_REPORT.pdf, (Erişim Tarihi: 27.06.2022), s. 11.

32 "IPC Acute Food Insecurity Classification", *Integrated Food Security Phase Classification*, [https://www.ipcinfo.org/ipcinfo-website/ipc-overview-and-classification-system/ipc-acute-food-insecurity-classification/en/#:~:text=In%20particular%2C%20the%20IPC%20Acute,\(5\)%20Catastrophe%2FFamine](https://www.ipcinfo.org/ipcinfo-website/ipc-overview-and-classification-system/ipc-acute-food-insecurity-classification/en/#:~:text=In%20particular%2C%20the%20IPC%20Acute,(5)%20Catastrophe%2FFamine), (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RISKİ

Ayrıca faz 3 ve üzerinde akut gıda güvensizliği yaşayan nüfus miktarı 2016 yılından 2021 yılına gelindiğinde neredeyse iki katına çıkmıştır.³³ Bir ülke veya bölgedeki insanların tamamının tek bir faz içerisinde değerlendirilmediği dikkate alınmalıdır, zira toplumlar ve toplumları oluşturan bireyler açlıkla farklı düzeylerde mücadele ediyorlar. Bu nedenle herhangi bir ülkedeki durumun değerlendirilmesi yapılırken nüfusun fazlar arasındaki dağılımı dikkate alınmalıdır. Örneğin 2021 yılı verilerine göre Demokratik Kongo Cumhuriyeti en fazla gıda stresi (faz 2) altındaki nüfusa (40.8 milyon) sahip iken, Afganistan'da bu sayı 12.5 milyon civarındadır. Demokratik Kongo Cumhuriyetinde Acil Durumdaki (Faz 4) nüfus yaklaşık 6.7 milyon iken, bu sayı Afganistan'da 8.7 milyona ulaşmaktadır. Bu durum, Afganistan'ı 2021 yılı verilerine göre Faz 4 aşamasında en fazla nüfusa sahip ülke konumuna getirmektedir.³⁴ Kısacası bir bölge veya ülkedeki nüfusun ne kadarının hangi aşamada olduğu durumun ciddiyetinin anlaşılmasında yardımcı olmaktadır.

Açlık ve kıtlıkla ilgili bu çalışmada kullanılacak kavramlara yukarıda kısaca değinilmiştir. Bu konudaki teorik yaklaşımlara da çok detaylı olmamak kaydıyla yer verilmesi faydalı olacaktır. Açlık kavramıyla dolaylı, tarım politikalarıyla doğrudan ilişkili olduğu değerlendirilen "Gıda Bağımsızlığı" ve "Gıda Egemenliği" kavramları çalışmanın odak noktası dışında kabul edildiğinden, bu çalışmada söz konusu kavramlara yer verilmemiştir.

AÇLIK VE KITLIKLA İLGİLİ POPÜLER KURAMLAR

İnsanlığın açlıkla imtihanının tarihi çok eski dönemlere kadar tarihlendirilebilir. Hayatlarını idame ettirebilmek için beslenmek zorunda olan insanların, bu ihtiyaçlarını her zaman ve her yerde kolaylıkla

³³ Global Network Against Food Crises, a.g.e., s.15-16.

³⁴ Global Network Against Food Crises, a.g.e., s.16.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

karşılayabildiklerini söylemek mümkün değildir. Bireysel açıktan şiddetli kıtlıklara kadar geniş bir yelpazede gıdanın yetersiz kaldığı durumlar her zaman var olagelmıştır.

Dini kaynaklarda anlatılan ve M.Ö. 1700 civarında Mısır'da gerçekleştiği düşünülen ünlü yedi yıllık kıtlık ve kuraklık veya M.Ö. 300 yıllarında Mezopotamya'da yaşanan kıtlık ile ilgili anlatıların benzerlerine rastlanmaktadır. Çin'de Shang Hanedanlığının hükümlerinde M.Ö. 1600 yılı dolaylarında yaşanan kıtlık ile ilgili bilgilerin birer mit veya hakikat olduğu konusunda şüpheler bulunsa da bu anlatıların antik çağlarda insanların gıda kıtlığı korkusu taşıdıklarının göstergesi olduğu değerlendirilebilir.³⁵ Kıtlık ile ilgili endişelerin dini kaynaklara ve mitlere girmesinin, söz konusu olgunun toplumsal hayat açısından ciddi ve sık karşılaşılan bir sorun olarak değerlendirilmesiyle de ilişkisi bulunmaktadır.

Dünyanın farklı coğrafyalarında farklı dönemlerde ve farklı nedenlerle kıtlıklar yaşanmıştır. Bazı kıtlık vakalarında (Babil ve Roma gibi) insan nedenli faktörler (Sivil ayaklanmalar, iç karışıklıklar, dış güçler gibi) daha ön plana çıkarken, kimi vakalarda (Güneydoğu Çin ve Maya gibi) doğal nedenler (Sel, kuraklık, deprem, fırtına, çekirge istilası gibi) çok daha etkili olmuştur.³⁶ Toplumların kıtlık sorunuyla nadiren karşılaşmadığı, başta savaşların ve kuraklıkların bir yansıması olarak sıklıkla beslenme sorunu yaşadıkları görülmektedir.

Tarihi kıtlık vakalarının ne kadar sıklıkla yaşandığını tam olarak hesaplamak mümkün değilse de yapılan çalışmalarda ve hesaplamalarda 10 ila 15 yılda bir kıtlık yaşandığı düşünülmektedir.³⁷ Şüphesiz tüm bölgelerde ve bütün dönemlerde bu sıklıkta kıtlık vakası yaşanmamaktadır. Bazı bölgelerde daha sık karşılaşılan kıtlık olgusu, insanların kıtlıkla mücadele konusunda aldığı dersler nedeniyle bazı dönemlerde daha

35 Bas van Leeuwen-Jieli Li. "Responses to Famines in Core Regions of Antiquity Compared", Jessica Dijkman-Bas van, der., *An Economic History of Famine Resilience*, Routledge, New York 2020. s.17.

36 Leeuwen-Li, a.g.e., s. 18-20.

37 Aynı yer.

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RISKİ

seyrekleşmektedir. Ancak yine de kıtlığın Antik çağlara veya modern öncesi toplumlara özgü olmadığı, gerek 20. yüzyılda gerekse 21. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan iklim krizinin etkileri göz önüne alındığında ciddi bir sorun olarak mevcudiyetini koruduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Modern dönem sonrasında özellikle gelişmiş ülkelerde rastlanır bir olgu olmaktan çıkan kıtlık, özellikle üçüncü dünya ülkeleri için çok ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Her ne kadar açlık ve yoksulluk tüm dünya ülkelerinde farklı düzeylerde varlığını sürdürse de kıtlık daha çok Sahra Altı Afrika'da, Güney Asya'da ve Afganistan gibi ülkelerde diğer bölgelere nazaran çok daha ciddi bir tehdittir. Modern dönemde beşerî bilimler içerisinde araştırılan bir nesne haline getirilen kıtlık olgusu bir tür kaynak yetersizliği ve gıda fiyatlarındaki hareketler üzerinden okunmaya başlanmıştır.³⁸ Bu bağlamda kıtlığın nedenlerine temelde iktisadi açıdan yaklaşan ve literatürde oldukça önemli yer tutan iki akademisyenin çalışmalarına değinilecektir: Thomas Robert Malthus ve Amartya Kumar Sen.

Kontrol edilmemesi halinde nüfusun geometrik şekilde (bir bakıma katlanarak) artarken gıda üretimindeki artışın aritmetik (belli bir oranda) olduğunu savunan Malthus, bu durumun doğal bir sonucu olarak zamanla toplumsal refahın düşeceğini iddia etmektedir.³⁹ Malthus'un çizdiği karamsar öngörülere göre kıtlık doğal bir olgu olup; hem nüfusun artışının kontrol altına alınamaması hem de gıda üretiminde artışın aynı anda sağlanamaması durumunda kaçınılmazdır. Bu nedenle nüfus üzerinde sürekli ve işleyen bir kontrol olmalıdır.⁴⁰ Malthus'un nüfus konusundaki bu görüşlerinin, yaşadığı dönemde nüfusun hızla artışını beraberinde getirdiğini düşündüğü Yoksul Yasalarına (Poor Laws) karşıt pozisyonda bulunmasının da etkisi olduğu söylenebilir.⁴¹

38 Jenny Edkins, *Whose Hunger?: Concepts of Famine, Practices of Aid*, University of Minnesota Press, Minneapolis 2000, s.18-21.

39 Edkins, a.g.e., s. 29., Devereux, a.g.e., s. 46.

40 Devereux, a.g.e., s. 47.

41 Edkins, a.g.e., s. 28-29

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Malthus nüfus artışının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisi olacağı iddiasını ortaya koyarken şu temel varsayımları ortaya atmıştır; Nüfus artışı ve gıda talebi paralel bir şekilde artmaktadır, artan gıda talebinin karşılanması için ya daha fazla alan ekilmelidir veya daha yoğun ekim yapılmalı ve verim arttırılmalıdır. Toprak sınırsız bir kaynak değildir ve toprak kalitesi de değişkenlik göstermektedir. Üretimin arttırılması için öncelikle verimli tarım arazileri kullanılır ancak artan nüfusun ortaya çıkardığı baskı daha düşük verimli arazilerin de tarıma açılmasını gerektirecektir. Yoğun ekim faaliyetlerinin bir sonucu olarak hem toprağın hem de emeğin marjinal üretkenliği düşecektir. Ekimde kullanılacak emeğin arttırılması da başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Bu nedenle gıda üretimindeki artış her zaman nüfustaki artışın gerisinde kalacaktır. Sonuç olarak potansiyel gıda üretimi konusundaki bu sınırlılıklar, nüfus artışı üzerinde de kısıtlama işlevi görecektir ve kıtlıklar burada bir tür kontrol mekanizması işlevi görecektir.⁴²

Malthus'un iktisadi temelli teorik yaklaşımının ve öngörülerinin pratikteki yansımalarına bakıldığında, bu görüşün oldukça taraftar bulduğu görülmektedir. Ancak Malthus'un nüfus ve üretim artışı ile ilgili öngörülerinin isabetli olmadığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki; 1900 yılında dünya nüfusu yaklaşık 1.6 milyar iken toplam tahıl üretimi 600 milyon ton kadardır. 1990 yılında dünya nüfusu 5,2 milyara çıkarken; toplam tahıl üretimi de 1.8 milyar tona ulaşmış ve hem gıda miktarı hem de nüfus oldukça yakın oranlarda artış göstermiştir.⁴³

2022 yılında ise Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu verilerine göre dünya nüfusu yaklaşık 8 milyara (7.954 milyon)⁴⁴ ulaşmışken, FAO verilerine göre dünyada 2022-2023 yılında öngörülen toplam tahıl üretimi yaklaşık 2,768 milyar ton olarak gerçekleşecektir.⁴⁵

42 Devereux, a.g.e., s. 47-48.

43 Sophie Bessis, *Dünya'da Açlık*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 23.

44 "Population Data Portal, Population Trends", *United Nations Population Fund*, <https://pdp.unfpa.org/apps/0aeda6af00dd4544ba50452da2dda474/explore>, (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

45 "FAO Cereal Supply and Demand Brief", *FAO*, <https://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en/>, (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RİSKİ

Kabaca hesaplandığında yine nüfus artış oranı ile tahıl üretimindeki artış oranının (yaklaşık 1,5 kat) birbirine oldukça yakın olduğu hatta neredeyse aynı olduğu görülmektedir. Üstelik 850 milyon tonluk tahıl stoğu ve diğer tarım ürünlerinde yaşanan üretim artışı hesaba katıldığında nüfus artışına karşın gıda üretiminde Malthus'un öngördüğü şekilde bir verim düşüklüğü yaşanmadığı aksine tarımsal üretimde verim artışı yaşandığına tanık olunmuştur. Daha gelişmiş çiftçilik uygulamaları, sulanabilir arazi miktarında artış, böcek ilaçlarının ve gübre kullanımının katkısı ve yüksek verimli tohum kullanılması gibi faktörlerin alınan verimi önemli ölçüde arttırdığı düşünülmektedir.⁴⁶

Her ne kadar Malthus'un öngörülerini desteklemeyen gelişmeler yaşanmışsa da 20. yüzyılda ciddi kıtlık hadiselerinin (1927-Çin, 1921-1922-Sovyetler Birliği, 1943-Hindistan, 1974-Bangladeş, 1979-Kamboçya, 1983-1985-Etiyopya, 1984-1985-Sudan gibi)⁴⁷ yaşanması, kıtlığın ortaya çıkış nedeni olarak üretim yetersizliğinden veya nüfusun çok hızlı artışından farklı açıklamaları gerekli kılmıştır. Amartya Sen yaşanan kıtlık hadiselerinin gıda arzı konusunda yaşanan sorunlardan ziyade, gıda talebinde ve gıdaya erişimde yaşanan aksaklıklardan kaynaklandığını iddia etmiştir.

Sen, incelediği 1943-Bengal (Hindistan) kıtlığı hadisesinde bölgedeki gıda stoklarında ciddi bir düşüşün olmadığını, hatta kıtlık belirtilerinin yaşanmadığı 1941 yılına nazaran %9 daha fazla gıda bulunduğunun tespit edilmesi üzerine kıtlığın nedeninin arzdan kaynaklanmayıp talepten kaynaklandığını ortaya koymuştur. Yükselen gıda fiyatlarının yoksul halk

⁴⁶ FAO, *World Food and Agriculture -Statistical Yearbook 2021*, Rome 2021, s. 2-9.

⁴⁷ Stephen Devereux, yirminci yüzyılda 30'dan fazla sayıda büyük kıtlık hadisesinin yaşandığını ve bu olaylarda 70 ila 80 milyon insanın hayatını kaybettiğini ifade etmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Stephen Devereux, *Famine in the Twentieth Century*, IDS Working Paper 105, <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/3435/wp105.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Erişim Tarihi: 27.06.2022), s. 6-7.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

kesimlerinin gıdaya erişimi önünde engel oluşturması nedeniyle, yeterince gıda bulunmasına karşın kıtlık hadisesi yaşanmıştır. Sen, buradan yola çıkarak gıda hakkı (food entitlement) yaklaşımını geliştirmiştir.⁴⁸

Gıda hakkı yaklaşımına göre, kıtlık olaylarının yaşanmasında temel etmen gıdanın bulunmaması değil, yoksulluk nedeniyle gıdaya erişimin sağlanamamasıdır. Örneğin 1974 yılında Bangladeş'te yaşanan sel felaketinin ardından patlak veren kıtlıkta, sel felaketinin kıtlığın temel nedeni olduğu ve tarlalardaki mahsulün mahvolmasının kıtlığı beraberinde getirdiği düşünülmüştür. Ancak yapılan araştırmalar her ne kadar tarlalardaki ürünlerin ziyan olmasının gıdadaki arzı kısmen etkilediğini gösterse de depolarda tonlarca yiyecek bulunduğunu ve ciddi bir gıda eksikliğinin bulunmadığını göstermiştir. Kıtlığın çıkacağı beklentisiyle bazı kesimlerin gıda stoklamaya başlaması ve gıda fiyatlarının çok ciddi şekilde artması nedeniyle yoksul kesimler gıdaya erişememiştir. Hiçbir zengin köylünün kıtlık hadisesinde yaşamanın yitirmemiş olması, kıtlığın yoksul kesimleri vurduğunu göstermektedir.⁴⁹ Bangladeş'te akut gıda yetersizliği sorunundan mustarip insanların %60'ının topraksız köylülerden oluşması söz konusu durumun çok da değişmediğine işaret etmektedir.⁵⁰

Covid-19 salgınının tüm dünyada gıda fiyatlarının ciddi şekilde yükselmesine yol açması özellikle yoksul halkın gıdaya erişimini daha zor hale getirmiştir. Bu durum yoksulluğun oldukça yaygın olduğu ve açlık sorununun uzun yıllardır sürdüğü Afganistan'da kıtlık riskinin ciddi bir şekilde ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

48 Zülküf Aydın, *Çağdaş Tarım Sorunu: Ekonomik, Politik ve Sosyolojik Kuramlar, Yaklaşımlar ve Politikalar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2017, s. 158.

49 Aydın, a.g.e., s. 157-158.

50 Bessis, a.g.e., s.16

AFGANİSTAN'DA AÇLIK SORUNU

Afganistan'da açlık sorunu ortaya yeni çıkmış bir mesele değildir. İnsanların gıdaya erişimi üzerinde ciddi olumsuz sonuçları bulunan çatışmaların ülkenin tarihinin son 40 yılında neredeyse aralıksız sürdüğü düşünüldüğünde özellikle yoksul kesimlerin beslenme sorunu yaşaması anormal bir durum gibi gözükmemektedir. BM Kalkınma Programı'nın Afganistan'da yönetim değişikliğinin yaşanmasının hemen ardından yaptığı değerlendirmeye göre ülkedeki siyasi ve ekonomik krizlere acil müdahale edilmemesi halinde kısa bir süre sonra Afgan halkının neredeyse tamamının (%97'sinin) yoksulluk sınırının altında yaşamak zorunda kalabileceği ifade edilmiştir.⁵¹

2001 yılında Taliban'ın yönetimden devrildiği ve uluslararası toplumun desteğiyle Afganistan'da yeni bir rejimin tesis edilmeye çalışıldığı yaklaşık 20 yıllık süreçte (2001-2021)⁵² açlıkla mücadele konusunda kısmen iyileşme sağlanmıştır. Dünya Açlık İndeksi⁵³ (World Hunger Index-WHI) verilerine göre, yetersiz beslenme ve açlık temelli özellikle 0-5 yaş arası çocuklarda ortaya çıkan sorunlar (ölüm, bodurluk, zayıflık) 2000 yılında en ciddi seviyede (son derece endişe verici) iken, 2021 yılına gelindiğinde, ciddi seviyesine inmiştir.⁵⁴

Görüldüğü üzere, dünyadaki eğilime paralel olarak Afganistan'da da özellikle çocuklarda açlık görece azalmıştır. 2000'li yılların başından itibaren açlık, yetersiz ve sağlıksız beslenmenin çocuklar üzerindeki

51 "97 Percent of Afghans...", a.g.m.

52 Mehmet Seyfettin Erol-Doğacan Başaran, "Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri", *Demokrasi Platformu*, 10(35), 2021, s. 8.

53 Bu indekste değerlendirmeler 0-5 yaş arası çocuklar odakta tutularak, 4 temel gösterge (yetersiz beslenme, bodurluk, zayıflık, ölüm oranları) üzerinden yapılmaktadır. Yapılan hesaplanmalarda elde edilen puanlar 5 bölümlü (low-düşük, moderate-orta, serious-ciddi, alarming-endişe verici, extremely alarming-son derece endişe verici) bir ölçek kullanılarak kategorize edilmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz "About The Concept of the Global Hunger Index", *Global Hunger Index*, <https://www.globalhungerindex.org/about.html>, (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

54 Von Grebmer, K vd., "Global Hunger Index", *2021 Global Hunger Index: Hunger and Food Systems in Conflict Settings*, Bonn/Dublin 2021, s.13.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

etkilerinde (ölüm, bodurluk, zayıflık ve obezite)⁵⁵ azalma eğilimi yaşanmıştır. Dünyada, 2000 yılında 0-5 yaş arası çocukların %33,1'i (203,6 milyon) bodurluk sorunu yaşarken, 2020 yılında bu oran %22'ye (149.2) gerilemiştir. Aynı dönemde çocuklardaki obezite oranında sınırlı bir artış yaşanmış ve 2000 yılındaki %5,4'lük (33,3 milyon) oran, 2020 yılına gelindiğinde %5,7 (38,9 milyon) olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılı verilerine göre 0-5 yaş arası çocukların %6,7'si (45,4 milyon) yaşına göre zayıftır.⁵⁶ Afganistan'da 2004 yılında 5 yaş altındaki çocukların %59,3'ü bodurken, 2018 yılına gelindiğinde bu oran %38,2'ye düşmüştür.

Aynı dönemde % 8,6 olan zayıf çocuk oranı, 2018'de % 5,1'e gerilemiştir. 2004 yılında obez çocuk oranı ise %4,6'dan %4,1'e inmiştir. 2000 yılında 5 yaş altındaki çocukların ölüm oranı, her 1000 canlı doğumda erkek çocuklarda 132,9 kız çocuklarında 124,2 iken, 2019 yılına gelindiğinde bu ortalama ölüm oranları erkek çocuklarında 63,8'e kız çocuklarında ise 56,6'ya düşmüştür.⁵⁷

2000'li yılların başındaki durum ile karşılaştırılınca açlıkla mücadele konusunda görece iyileşmenin sağlandığı Afganistan'da 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin oldukça gerisinde kalınmıştır. Yukarıda 0-5 yaş arası çocuklar üzerinde durulmasının nedeni bir sonraki bölümde değinilecek olan "Açlık Döngüsü" kavramı için bu yaş grubundaki çocukların önemli olduğunun düşünülmesidir. Afganistan'daki gıda krizinin ve yetersiz beslenme sorununun yalnızca küçük çocuklar için bir tehdit olduğu düşünülmemelidir. Ülke nüfusunun önemli bir kesimini (Haziran-Kasım 2022 tahminlerine göre %45'ini)⁵⁸ etkisi altına alan yetersiz beslenme ve açlık sorunu tüm nesli tehdit etmektedir.

55 Obezitenin düşük ve orta-düşük gelirli ülkelerde genellikle aşırı gıda alımından ziyade sağlıksız beslenme koşullarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

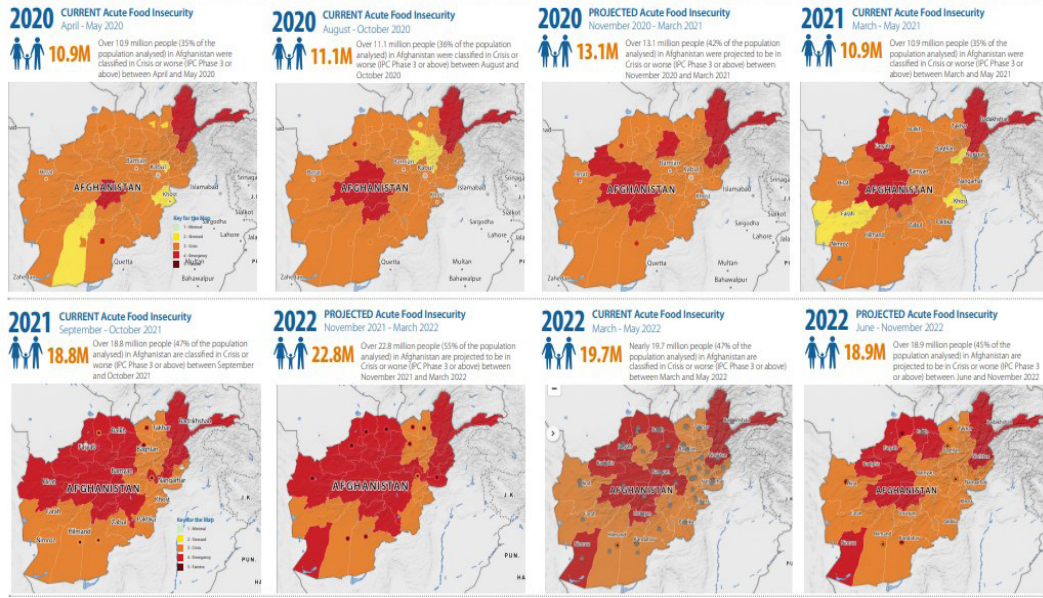
56 "UNICEF/WHO/World Bank Group Joint Child Malnutrition Estimates, *Levels and Trends in Child Malnutrition: Key Findings of the 2021 Edition of the Joint Child Malnutrition Estimates*, New York 2021, s. 4.

57 "Country Nutrition Profiles-Afghanistan", *Global Nutrition Report*, <https://globalnutritionreport.org/resources/nutrition-profiles/asia/southern-asia/afghanistan/>, (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

58 "IPC Acute Food Insecurity Analysis March-November 2022", *Integrated Food Security Phase Classification*, 2022.

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RİSKİ

Harita 1: Afganistan'da Akut Gıda Güvensizliği (IPC Sınıflandırmasına Göre)⁵⁹

Erdal BAYAR

Haritada sarı renkte gösterilen bölgelerde Faz 2 aşaması (Gıda Stresi), turuncu renkli bölgelerde Faz 3 (Gıda Krizi) aşaması ve kırmızı renkteki bölgelerde ise Faz 4 (Acil Durum) aşaması ile karşı karşıya olduğu ifade edilmektedir. Yüksek seviyede (Faz 3 ve Faz 4) gıda güvensizliği ile karşı karşıya kalan Afgan nüfusun iki yıl içerisinde ikiye katlanmış olması, haritada Faz 2 aşamasında bulunan hiçbir bölgenin kalmayıp tüm haritanın daha üst düzey gıda güvensizliği seviyelerine yükselmesi Afganistan'da durumun endişe verici boyutta olduğunu göstermektedir.

Ayrıca ülkede yaşanan kuraklığın, sel baskınlarının ve yüksek düzeydeki ekolojik tehdidin Afgan halkının açlıkla mücadelesinde daha kırılgan olmasına sebep olduğunu söylemek mümkündür. Bir bakıma

⁵⁹ Aynı yer.

buldukları coğrafya Afgan halkına açlıkla mücadelesinde hiç yardımcı olmamaktadır.⁶⁰

Açlığın ekonomik ve sosyal sonuçları ise Afganistan ekonomisinin içinden çıkamayacağı bir döngüye girmesine sebep olabilir. Zira Açlık Döngüsü yetersiz beslenme, işsizlik, yoksulluk arasında gittikçe kötüleşen bir döngüye yol açma ihtimali taşımaktadır.

AFGANİSTAN'DA AÇLIK DÖNGÜSÜ RİSKİ

Açlık yalnızca düşük veya düşük-orta gelirli ülkelerde rastlanan bir olgu olmayıp, gelişmiş ülkelerde de yaşanabilen bir olgudur. Bu ülkelerde sınırlı bir bölgede veya sınırlı sayıda insan üzerinde tesir edecek kadar açlığın bulunması ekonomik ve sosyal yapının ciddi şekilde zarar görmesini engellemektedir.

Ekonomik açıdan zayıf ülkelerde ise açlığın etkileri oldukça yıkıcı olabilmektedir. Kendi çarklarını döndürebilme kapasitesine erişememiş Afganistan gibi ülkelerde, dışarıdan yapılan yardımların katkısı Açlık Döngüsünden kurtulabilmek için yeterli olamamaktadır. Örneğin, Afganistan'a yapılan dış yardımların etkisiyle yakalanan yüksek büyüme oranlarına rağmen 2008 yılında %26 olan yoksulluk oranı, 2014 yılına gelindiğinde %39 seviyesine yükselmiştir.⁶¹

Yetersiz beslenmenin etkileri göz önünde bulundurulduğunda ciddi bir halk sağlığı sorunu olarak değerlendirilmesi mümkündür. Başta 0-5 yaş arası çocuklar gibi hassas gruplar olmak üzere, farklı yaş gruplarından insanlar üzerinde farklı şekillerde çoğu zaman yıkıcı etkiler bırakabilmektedir.

60 Institute for Economics&Peace tarafından 178 ülkenin analiz edildiği çalışmada, ekolojik tehdit unsurları olarak belirlenen göstergeler (Su Riski, Gıda Riski, Kaynakların Kıtılığı, Doğal Felaket Riski, Sıcaklık Değişimi, Hızlı Nüfus Artışı gibi) üzerinden yapılan sıralamada Afganistan sonuncu sırayı almıştır. Söz konusu rapora göre Afganistan ekolojik risklere karşı en savunmasız ülke konumundadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "Institute for Economics&Peace. Ecological Threat Report 2021: Understanding Ecological Threats", *Resilience and Peace*, Sydney 2021. s. 95.

61 World Food Programme, *Afghanistan: Zero Hunger Strategic Review*, 2017, s. 12.

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RISKİ

Yetersiz beslenmenin yol açabileceği sorunlar, henüz gebelik aşamasındayken başlayabilmektedir. Hem fiziksel hem de zihinsel gelişimin en hızlı olduğu ilk yıllarda, kısa ve uzun vadeli zararlara yol açabilmektedir. Beyin gelişiminin ve bebeğin fiziksel gelişiminin yeterli ve sağlıklı beslenmeyle desteklenmesi (özellikle 2 yaşına kadar) kritik öneme sahiptir. Bu dönemde bebeklerin iyi beslenmesi sağlıklı büyümeleri ve gelişmeleri için oldukça önem taşımaktadır.⁶² 0-3 yaş arası dönem bebeğin beyninin çevresel faktörlere karşı en duyarlı olduğu ve bebeğin sosyal, duygusal, bilişsel, fiziksel ve dil gelişimi açısından hassas olduğu bir dönemdir.⁶³

Söz konusu hassas dönemde bebeklerin iyi şekilde beslenmesi ve iyi bir bakım almaları çocukların potansiyellerine tam olarak ulaşabilmeleri ve sağlıklı gelişebilmeleri açısından hayati önem taşımaktadır. Bu süreçte yetersiz beslenen çocuklarda fiziksel ve zihinsel gelişim tam olarak sağlanamamakta, çocuğun ölüm ve hayat boyu hastalık riski artmaktadır.⁶⁴

Afganistan, dünyada anne ve çocuk ölüm oranlarının en yüksek olduğu ülkelerden biridir. Yüksek çocuk ölüm oranlarının sebepleri arasında güvenli içme suyuna, yiyeceğe ve sağlık hizmetlerine erişimde karşılaşılan sorunlar, yetersiz atık su ve kanalizasyon arıtma hizmetleri ve düşük okur-yazarlık oranları gösterilebilir. Ayrıca hizmet yetersizliğinin yanı sıra, farkındalığın yüksek olmaması nedeniyle mevcut hizmetlerden de yeterince faydalanılmaması da şartların kötüleşmesinde etkilidir.⁶⁵ Bu koşullar altında çocukların sağlıklı gelişimi ve potansiyellerine erişimi pek mümkün gözükmemektedir.

62 "Infant and Toddler Nutrition", *Centers for Disease Control and Prevention*, <https://www.cdc.gov/nutrition/InfantandToddlerNutrition/index.html>, (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

63 Sara Gable-Melissa Hunting. "Nature, Nurture and Early Brain Development", *MU Extension*, University of Missouri-Columbia, <https://extension.missouri.edu/media/wysiwyg/Extensiondata/Pub/pdf/hesguide/humanrel/gh6115.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.07.2022), s. 2.

64 "The Facts: What You Need to Know About Global Hunger", *Mercy Corps*, <https://www.mercycorps.org/blog/quick-facts-global-hunger>, (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

65 Mir Bais Mustafa vd. "End Line Assessment of the Integrated Behavioral Change Communication Project by UNICEF", *Gazanfar Medical Journal*, 1(1), 2016, s. 9.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Açlık döngüsünün önemli bir basamağını oluşturan gelişim çağında bebeklerde yetersiz beslenme sorunu, bebeklerin fiziksel ve zihinsel gelişimlerini kısıtlamakla kalmayıp onları hastalıklara yatkın hale getirmektedir. Bu durumun sonucu olarak hem yaşanan öğrenme güçlüğü sorunları hem de hastalıklar nedeniyle çocukların eğitim hayatı aksamaktadır.⁶⁶ Afganistan gibi eğitim faaliyetlerinin ülke çapında düşük kaldığı hem yetişkinlerin hem de çocukların yeterince eğitim alamadığı bir ülkede bahse konu sorunun etkileri daha derin olmaktadır. Her ne kadar 2001 yılı sonrasında okullaşma oranlarında ve özellikle kız çocuklarının eğitime katılmalarında önemli bir ilerleme sağlanmış olsa da, Afganistan'da henüz dünya standartları yakalanabilmiş değildir ve eğitim sorunu önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Eğitimin yetersiz olması nedeniyle oluşan niteliksiz işgücü, işsizliğin yaygın olmasında etkili olmaktadır. Afganistan'da işsizlik yalnızca yeterli eğitime sahip olmayan kesimlerin değil, eğitilmiş Afganlar için de sorun teşkil etmektedir. Ayrıca kadınların işgücüne katılım oranları erkeklere nazaran daha düşük olmakla birlikte kadınların aldıkları maaşların da erkeklerin aldığı maaştan daha az olduğu görülmektedir. Bu durum, kadınlar tarafından geçimi sağlanan hanelerde yoksulluğun daha yaygın olmasını beraberinde getirmektedir.⁶⁷

Onlarca yıldır devam eden silahlı çatışmaların ortadan kaldırdığı iş olanakları, niteliksiz işgücünün de katkısıyla yaygın bir işsizlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Kronik hastalıkların ve eğitim imkanlarından uzak kalmanın getirdiği işsizlik, yoksulluğun devam etmesine sebep olmaktadır. Yoksulluk ise kronik beslenme sorunlarının devam etmesine yol açmaktadır. BM verilerine göre Afganların %95'i yeterli gıdaya erişememektedir, ki bu oran kadınlar tarafından geçimi sağlanan hanelerde %100'dür. Yoksulluk nedeniyle sağlıklı bir gebelik için gerekli

⁶⁶ Corps, a.g.m.

⁶⁷ World Food Programme, a.g.e., s. 12.

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RİSKİ

besini ve ilaçları alamayan kadınların dünyaya getirdiği çocuklarda da sağlık sorunları yaşanmaktadır. Sağlıklı bir şekilde beslenemeyen anneler, çocuklarını da emzirme dönemlerinde yeterince besleyememekte ve bebeklerde sağlık sorunları baş göstermektedir. Böylece açlık döngüsü tamamlanmakta ve bir nesil hayat boyunca açlığın doğurduğu sorunlarla boğuşmak durumunda kalmaktadır. Yetersiz beslenme-işsizlik-yoksulluk-yetersiz beslenme şeklindeki döngünün kırılması özellikle yoksul ülkeler için oldukça güç görünmektedir. Yukarıda aşamalarına kısaca değinilen Açlık Döngüsü aşağıdaki grafikteki gibi kabaca özetlenebilir.

Şekil 1: Açlık Döngüsü

Afganistan'da hızla yükselen gıda krizi, yetersiz beslenme sorunlarında en hassas grup olan 0-5 yaş arası çocuklarda ciddi akut gıda güvensizliği riski doğurmuştur. BM tarafından yapılan tahminlere göre 2022 yılında 1,1 milyon Afgan çocuk çok şiddetli bir akut gıda güvensizliği tehdidiyle karşılaşacaktır. Ayrıca her geçen gün artan sayıda aç ve zayıf çocuk hastanelere getiriliyor. Açlık ve yetersiz beslenme sorunları nedeniyle hastanelere getirilen bebek sayısı 2018 yılı verileriyle karşılaştırıldığında iki katına çıkmıştır.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

2021 yılında ise yaklaşık 1 milyon çocuk şiddetli beslenme yetersizliği sorunları nedeniyle sağlık kurumlarına başvurmuştur. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) yetkililerinden yapılan açıklamaya göre, 2020 yılının Mart ayında şiddetli akut gıda güvensizliği nedeniyle sağlık kurumlarına başvuran 0-5 yaş çocukların sayısı 16.000 iken; bir sonraki yılın aynı ayında bu sayı 18.000'e yükselmiştir.

2022 yılının Mart ayında ise bir sıçrama yaşanmış ve sağlık kurumlarına başvuran çocukların sayısı 28.000'e ulaşmıştır.⁶⁸ Halkın yaklaşık dörtte üçünün yaşamını sürdürdüğü kırsal alanlarda sağlık altyapısının ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu Afganistan'da şiddetli beslenme yetersizliğinin bu hızla devam etmesi halinde büyük bir trajedinin yaşanması olası gözükmemektedir.

Genç bir nüfus yapısına sahip Afganistan'da nüfusun yaklaşık üçte biri 10 yaş altında iken, toplam nüfusun yarısına yakını henüz 15 yaşından küçüktür. Ortalama yaşam beklentisindeki yukarı yönlü ivmeye rağmen nüfusun yalnızca yaklaşık %7'si 50 yaş ve üzerindedir.⁶⁹ Doğumdan itibaren sağlık durumlarının takip edilmesi gereken bebeklerin, doğum sonrasında kilolarının kontrolünde ve aşı kartlarının takibinde sorunlar yaşanmaktadır. 2016 yılında yapılan bir araştırmada, bebeklerin %59'unun aşı kartına sahip olduğu ve yalnızca %47'sinin ilk iki yaş içerisinde olması gereken aşıları tamamladığı tespit edilmiştir. Kısacası bebeklerin yarısından fazlasının bağışıklık sistemlerinde sorun yaşanması ihtimali bulunmaktadır.⁷⁰

Bebeklik döneminde maruz kalınan yetersiz beslenme bağışıklık sisteminin iyice zayıflamasına ve çocukların ciddi sağlık sorunları yaşamasına sebep olmaktadır. Bebek ölüm oranlarında dünyadaki genel trende paralel olarak, Afganistan'da da düşüş eğilimi görülmektedir. Ancak

68 Rahim Faiez-Lee Keath, "1.1 Million Afghan Children Could Face Severe Malnutrition", *Associated Press News*, <https://apnews.com/article/afghanistan-health-prices-united-nations-d74bb5f7326d57e53e17258a42452d92>, (Erişim Tarihi: 05.07.2022).

69 Mustafa vd. *a.g.m.*, s. 11.

70 Mustafa vd. *a.g.m.*, s. 12.

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RISKİ

2020 yılı verilerine göre dünyada bebek ölüm ortalaması (her 1000 canlı doğumda) 27 iken, Afganistan'da bu ortalamanın çok üzerinde 45 olarak gerçekleşmiştir.⁷¹

Çocukların karşılaştığı beslenme ve gelişim sorunları, eğitim hayatlarının sekteye uğramasına sebep olabilmektedir. Eğitim konusunda yaşanan kısmi ilerlemeye karşın Afganistan'da okur-yazarlık oranı (15 yaş ve üzerindeki nüfusta) 2021 yılı verilerine göre %37'ye ancak ulaşabilmiştir. Bu oran Dünya ortalamasının %87 olduğu hesaba katıldığında oldukça düşüktür, hatta bu parametrede dünyadaki en düşük oranlardan biridir.⁷²

Genç ve düşük eğitimli bir toplumsal yapıda yeterince nitelikli işgücüne sahip olunamaması işsizlik sorunun nedenlerinden biridir ancak tek sebebi değildir. Onlarca yıldır devam eden çatışma ortamının Afganistan'da iş yapma imkanlarını oldukça zor hale getirmesi, ekonomik şeffaflığın sağlanamaması, merkezi yönetimin gücünü ülke sathına yayarak yatırımcılar için güvenli bir zemin hazırlayamaması, yaygın rüşvet ve yolsuzluk düzeni Afganistan ekonomisinin önemli sorunlarından yalnızca birkaçıdır.

Dünya Bankası'nın verilerine göre 2016 yılında ülke nüfusunun yarısından fazlasının (%54,6)⁷³ yoksulluk sınırlarının altında kalması ve yukarıda da değinildiği üzere günümüzde bu durumun daha da kötüleşmesi yoksul halkın sağlıklı yaşam için ihtiyaç duyulan miktarda, kalitede ve çeşitlilikte gıdaya erişimini oldukça güçleştirmektedir. Gıda fiyatlarındaki genel artış ise akıllara, Sen'in dikkat çektiği gibi, yoksul halkın (bu durumda neredeyse tüm Afganların) gıdaya erişememesini ve kıtlık riskini getirmektedir.

71 "Mortality Rate, Infant (Per 1,000 Live Births)-Afghanistan", *The World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?contextual=max&locations=AF>, (Erişim Tarihi: 05.07.2022).

72 "Literacy Rate, Adult Total (% of People Ages 15 and Above)-Afghanistan", *The World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS?contextual=min&locations=AF>, (Erişim Tarihi: 05.07.2022).

73 "Poverty Headcount Ratio at National Poverty Lines (% of Population)- Afghanistan", *The World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=AF>, (Erişim Tarihi: 05.07.2022).

Şiddetli açlıkla mücadele eden ebeveynlerin ise yeni doğan bebeklerine ve çocuklarına yeterince gıda temin etmesi pek mümkün gözükmemektedir. Bu durum ise, açlık döngüsünün nesilden nesile aktarıldığı, bir kırsaldöngüye yol açmaktadır. Ekonomik koşullardaki bozulmanın bu hızda devam etmesi halinde Afganistan'da söz konusu kırsal döngünün oluşma ihtimali oldukça yüksek gözükmemektedir.

SONUÇ

Kronik açlık sorunuyla uzun süredir mücadele eden Afgan hükümetleri, son yirmi yılda birçok konuda kısmi ilerleme sağlanmasını başarmışsa da açlıkla mücadele ve yoksulluk meselelerinde yeterince ilerleme kaydedememiştir. Ülkenin politik kültürünün henüz rüşvet ve yolsuzluklardan arındırılmamış olması, uluslararası kamuoyu tarafından sağlanan desteklerin verimli şekilde kullanılamamasına ve hedeflerin birçoğuna uzak kalınmasına katkıda bulunmuştur.

"2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" çerçevesinde açlığın tamamen ortadan kaldırıldığı bir dünya hedefi her ne kadar imkânsız olmasa da halihazırdaki durum değerlendirildiğinde, özellikle üçüncü dünya ülkeleri açısından ütopyik bir hedef gibi durmaktadır. Afganistan gibi geri kalmış ülkelerin, diğer ülkelerle arasındaki mesafeyi kapatabilmesi için daima dünya ortalamasından daha hızlı bir şekilde ilerleme kaydetmesi gerekmektedir. Ancak Afganistan özelinde bir değerlendirme yapıldığında, ülkedeki durumun dünyadaki genel trendlere paralel şekilde geliştiğini söylemek mümkündür. Afganistan'da hiçbir ilerlemenin/gelişmenin olmadığını söylemek mümkün değildir ancak hedeflenen noktaların çok gerisinde kaldığı görülmektedir.

"Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" de yine Afganistan'ın oldukça düşük performans gösterdiği alanlardan biri olmuştur. Ülkenin yaklaşık son 40 yılının savaşlar ve iç çatışmalarla geçtiği düşünüldüğünde Afgan hükümetleri kısmen mazur görülebilir. Ancak yolsuzluk ve rüşvetle

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RISKİ

mücadele konusunda yeterince başarı sağlanamaması, şeffaf bir yönetim sergilenememesi ve bireysel çıkarların kamu yararının önüne konulması gibi hususlar Afgan yöneticilerin başarısızlık hanesindeki ciddi unsurlar olarak kalacaktır.

Afganistan'da yaygın yoksulluğun ve yoksunluğun, son zamanlardaki en şiddetli kuraklıkla birleşerek etkisini arttırması akut gıda güvensizliğinin şiddetlenmesini beraberinde getirmiştir. Yaşanan sel felaketlerinin yol açtığı yıkım ise, büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayalı Afganistan ekonomisinin kırılganlığını arttırmıştır. Yoksullaşan halkın dünyada artış eğiliminde bulunan gıdaya erişim imkanının azalması bir tür kıtlık ihtimalini gündeme getirmiştir. Afganistan örneğinde, hem insan kaynaklı faktörlerin (İç Çatışmalar) hem de doğa kaynaklı faktörlerin (Kuraklık, Sel ve Sıcaklık Değişimleri) bir araya gelerek, zaten zor bir coğrafyada yaşayan Afgan halkının açlıkla mücadelesinin daha çetin bir hal almasına yol açtığını söylemek mümkündür.

Ekonomik sorunların ülkedeki yoksul kesimler üzerindeki yıkıcı etkisini arttırdığı, yeterli miktarda, kalitede ve çeşitlilikte gıda bulmanın oldukça zorlaştığı Afganistan'da ülkede bir Açlık Döngüsü'nün yaşanma ihtimali ortaya çıkmıştır. Nesilleri etkisi altına alabilecek bu fasit daireden kurtulmak, Afganistan gibi dış yardımlara oldukça bağımlı bir ülke için hiç de kolay olmayacaktır. Bunun için Afganistan'ın kendi çarklarını oluşturan ve bu çarkların hareketiyle ilerlemeyi sürdürebilen ekonomik yapıyı inşa edebilmesi gerekmektedir. Son yirmi yılda harcanan yüz milyarlarca dolara rağmen istikrarlı bir yapının kurulamayışı ve kaynak aktarımının tek başına yeterli olmayışı sağlam ekonomik temellerin kolaylıkla inşa edilemediğini tecrübe ile göstermiştir.

Açlık Döngüsü riskinden kurtulabilmek için öncelikle neredeyse tüm bu sorunların temelinde yatan yoksulluğa çözüm bulunması gerekecektir. Yalnızca sosyal yardımlarla veya kaynak aktarımı yoluyla

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

---

yoksulluğun ortadan kaldırılamadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle iş imkanlarının sağlanması ve bunun için de öncelikle istikrarlı bir siyasi ortamın temin edilmesi gerekmektedir. Fakat Afganistan'da güç ve siyasi çıkar çatışmalarının nihayete ermesi kısa ve orta vadede oldukça zor gerçekleşecek gibidir.

KAYNAKÇA

"7.000 CCNPP Projects Remain Unfinished: MoF", *TOLO News*, <https://tolonews.com/afghanistan-176069>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

"97 percent of Afghans Could Plunge into Poverty Mid 2022, Says UNDP", *United Nations Development Programme*, <https://www.undp.org/press-releases/97-percent-afghans-could-plunge-poverty-mid-2022-says-undp>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

"About the Concept of the Global Hunger Index", *Global Hunger Index*, <https://www.globalhungerindex.org/about.html>, (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

"Afghanistan", *Global Hunger Index*, <https://www.globalhungerindex.org/afghanistan.html>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

"Country Nutrition Profiles-Afghanistan", *Global Nutrition Report*, <https://globalnutritionreport.org/resources/nutrition-profiles/asia/southern-asia/afghanistan/>, (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

"Definitions of Food Security", *U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service*, <https://www.ers.usda.gov/topics/food-nutrition-assistance/food-security-in-the-u-s/definitions-of-food-security/>, (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

"Envision 2030: 17 Goals to Transform the World for Persons with Disabilities", *United Nations Department of Economic and Social Affairs Disability*, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/envision2030.html#menu-header-menu>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

"Famine", *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/famine>, (Erişim Tarihi: 24.06.2022).

"FAO Cereal Supply and Demand Brief", *FAO*, <https://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en/>, (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

"FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO", *The State of Food Security and Nutrition in the World: Repurposing Food and Agricultural Policies to Make Healthy Diets More Affordable*, Rome 2022.

"FAO", *World Food and Agriculture -Statistical Yearbook 2021*, Rome 2021.

"Food Security," *International Food Policy Research Institute*, <https://www.ifpri.org/topic/food-security>, (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

"Hunger and Food Insecurity", *Food and Agriculture Organization of the United Nations*, <https://www.fao.org/hunger/en/>, (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

"Hunger Sociological Connections", *Immigration and Hunger*, <https://immigrationandhunger.weebly.com/hunger-sociological-connections.html>, (Erişim Tarihi: 24.06.2022).

"Hunger Sociological Connections", *Immigration and Hunger*, <https://immigrationandhunger.weebly.com/hunger-sociological-connections.html>, (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

"Infant and Toddler Nutrition", *Centers for Disease Control and Prevention*, <https://www.cdc.gov/nutrition/InfantandToddlerNutrition/index.html>, (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

"IPC Acute Food Insecurity Classification", *Integrated Food Security Phase Classification*, [https://www.ipcinfo.org/ipcinfo-website/ipc-overview-and-classification-system/ipc-acute-food-insecurity-classification/en/#:~:text=In%20particular%2C%20the%20IPC%20Acute,\(5\)%20Catastrophe%2FFamine](https://www.ipcinfo.org/ipcinfo-website/ipc-overview-and-classification-system/ipc-acute-food-insecurity-classification/en/#:~:text=In%20particular%2C%20the%20IPC%20Acute,(5)%20Catastrophe%2FFamine), (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

"Literacy Rate, Adult Total (% of People Ages 15 and Above)-Afghanistan", *The World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS?contextual=min&locations=AF>, (Erişim Tarihi: 05.07.2022).

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RISKİ

"Mortality Rate, Infant (Per 1,000 Live Births)-Afghanistan", *The World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?contextual=max&locations=AF>, (Erişim Tarihi: 05.07.2022).

"Percent of All Child Deaths", *Action Against Hunger*, <https://www.actionagainsthunger.org/blog/new-lancet-series-offers-stark-update-malnutrition-responsible-45-percent-all-child-deaths#:~:text=Global%20malnutrition%20now%20accounts%20for,greatest%20threat%20to%20child%20survival>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

"Population Data Portal, Population Trends", *United Nations Population Fund*, <https://pdp.unfpa.org/apps/0aeda6af00dd4544ba50452da2dda474/explore>, (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

"Poverty Headcount Ratio at National Poverty Lines (% of Population)-Afghanistan", *The World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=AF>, (Erişim Tarihi: 05.07.2022).

"The Facts: What You Need to Know About Global Hunger", *Mercy Corps*, <https://www.mercycorps.org/blog/quick-facts-global-hunger>, (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

"What is Undernourishment and How is It Measured?", *Our World in Data*, <https://ourworldindata.org/undernourishment-definition>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

"World Food Situation", *Food and Agriculture Organization of the United States*, <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

"Zero Hunger Challenge", *The United Nations*, <https://www.un.org/zerohunger/>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

"Zero Hunger", *The Global Goals For Sustainable Development*, <https://www.kureselamaclar.org/en/global-goals/zero-hunger/>, (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

AYDIN, Zülküf, *Çağdaş Tarım Sorunu: Ekonomik, Politik ve Sosyolojik Kuramlar, Yaklaşımlar ve Politikalar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2017.

BESSIS, Sophie, *Dünya'da Açlık*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

DE WAAL, Alex *Famine That Kills: Darfur, Sudan*, Oxford University Press, New York 2005.

DEVEREUX, Stephen, *Famine in the Twentieth Century*, IDS Working Paper 105, 2000. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/3435/wp105.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

DEVEREUX, Stephen, *Theories of Famine: From Malthus to Sen*, Harvester Wheatsheaf. New York 1993.

EDKINS, Jenny, *Whose Hunger?: Concepts of Famine, Practices of Aid*. University of Minnesota Press, Minneapolis 2000.

EROL, Mehmet Seyfettin-Doğacan Başaran, "Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri", *Demokrasi Platformu*, 10(35), 2021, s. 1-35.

EROL, Mehmet Seyfettin-Emrah Kaya, "Afganistan Barış Süreci: Küresel ve Bölgesel Aktörler", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 2021, s. 407-457.

FAIEZ, Rahim-Lee Keath, "1.1 Million Afghan Children Could Face Severe Malnutrition", *Associated Press News*, <https://apnews.com/article/afghanistan-health-prices-united-nations-d74bb5f7326d57e53e17258a42452d92>, (Erişim Tarihi: 05.07.2022).

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RISKİ

GABLE, Sara-Melissa Hunting, "Nature, Nurture and Early Brain Development", *MU Extension*, <https://extension.missouri.edu/media/wysiwyg/Extensiondata/Pub/pdf/hesguide/humanrel/gh6115.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

Global Network Against Food Crises, *2022 Global Report on Food Crises: Joint Analysis for Better Decisions*, http://www.fightfoodcrises.net/fileadmin/user_upload/fightfoodcrises/doc/resources/GRFC_2022_FINAL_REPORT.pdf, (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

Güdül, Serpil-Farida Labib Raof, "Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun'un Anahtarı: Afganistan", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 2020, s. 13-46.

Institute for Economics&Peace, *Ecological Threat Report 2021: Understanding Ecological Threats, Resilience and Peace*, Sydney 2021.

MUSTAFA, Mir Bais vd., "End Line Assessment of the Integrated Behavioral Change Communication Project by UNICEF", *Gazanfar Medical Journal*, 1(1), 2016.

UNICEF/WHO/World Bank Group Joint Child Malnutrition Estimates, *Levels and Trends in Child Malnutrition: Key Findings of the 2021 Edition of the Joint Child Malnutrition Estimates*, New York 2021.

VAN LEEUWEN Bas-Jieli Li, "Responses to Famines in Core Regions of Antiquity Compared", *An Economic History of Famine Resilience*, Jessica Dijkman-Bas van, der., Routledge, New York 2020.

VON GREBMER, K, vd., "Global Hunger Index", *2021 Global Hunger Index: Hunger and Food Systems in Conflict Settings*, Bonn/Dublin 2021.

World Food Programme, *Afghanistan: Zero Hunger Strategic Review*, 2017.

STRUCTURED ABSTRACT

The challenge of nourishment, one of humanity's oldest problems, persists to this day. Famine, which was deemed important enough to be the topic of religious writings and tales in ancient and pre-modern times, has lost some of its significance in post-modern society. To put it another way, it has started to be forgotten since it is no longer as lethal as it once was for developed societies. Famines, on the other hand, are one of the deadliest elements that vulnerable population groups must cope with, particularly in underdeveloped and impoverished nations. To entirely eliminate this menace from the globe, the United Nations has designated the battle against hunger as one of the 2030 Sustainable Development Goals.

Malthus, who treated the subject of famine in the modern age on an economic basis and asserted that the major cause of famine was population expansion, which always expanded faster than food production, proposed that population growth should be limited. Because he contended that diminishing marginal productivity will result in inadequate food supplies to sustain the growing population. Malthusian ideas spread, and techniques of contraception and population planning were used in many nations. The intended outcomes, however, could not be obtained since the nations implementing these policies are industrialized or developing countries rather than poor countries with high birth rates.

The rise in food production in tandem with the rise in global population demonstrates that Malthus' dismal forecasts were not realized. Regardless, the fact that more than 30 famines happened in the twentieth century requires explanation. In contrast to Malthus, Amartya Sen saw hunger as a demand-driven problem in an environment where there is no scarcity of food. He asserted that famines disproportionately harm the poor, as rising food costs limit poor people's access to food. Examining some of the famine examples reveals that Amartya Sen was correct.

AFGANİSTAN'DA GIDA KRİZİ VE AÇLIK DÖNGÜSÜ RİSKİ

Acute food insecurity has expanded considerably in Afghanistan, one of the world's poorest countries, in recent years. Due to severe drought, floods, and worsening economic conditions, Afghanistan, where poverty and chronic hunger are endemic, faced the possibility of entering a Hunger Cycle. The hunger cycle refers to the fact that the issues created by hunger create a vicious loop in practically every stage of life. It works roughly as follows: According to this, it is impossible for children to realize their full potential if they do not receive enough and nutritious nutrition between the ages of 0 and 5, when their physical and mental growth accelerates.

The educational lives of children who are more prone to infections as a result of malnutrition and who have issues with their mental development are often challenging. Adults with inadequate education have a tough time finding work owing to their unskilled qualifications. Parents who are having difficulty obtaining work and paying for their family are unable to offer an adequate amount, quality, and diversity of meals for their children. The incapacity of pregnant women to eat properly and obtain appropriate medical treatments might lead to issues in their newborn offspring. As a result, a link is developed between malnutrition, inadequate education, unemployment, poverty, and malnutrition. This cycle threatens an entire generation, not simply an age or a group.

In the case of Afghanistan, it is quite common for infants to not get enough food. In addition, the health status of babies cannot be followed meticulously due to the inadequacy of health services in the critical periods after birth, the lack of awareness of parents and the problems in the functioning of the health system.

In Afghanistan, where more than half of the infants are not fully vaccinated, which are very important for the 0-2 age period, epidemic diseases can lead to fatal results because the immune systems of infants remain weak. It is very difficult for children struggling with chronic hunger and chronic diseases to get a good education. Considering that

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Afghanistan is one of the countries with the lowest literacy rate, it can be thought that education is not a priority. In Afghanistan, where lack of qualifications makes it difficult to find a job, limited job opportunities can cause even educated and qualified Afghans to be unable to find a job. Poverty caused by unemployment makes it difficult for parents to access adequate food for both themselves and their children. The mother, who cannot get enough nutrition and medicine during pregnancy, cannot raise her children in a healthy way. In summary, the risk of Hunger Cycle remains a serious possibility for Afghanistan. This risk will become more pronounced if severe acute malnutrition persists.

■ Erdal BAYAR

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI*

The Problems of Violence, Sovereignty and Social Justice in the Middle East**

Betül KARAGÖZ YERDELEN***

Öz

Bu makalede, Ortadoğu havzasında devam eden gerilimli süreç ile ağır kargaşı ve Şiddet koşullarını tetikleyen iç-dış dinamikler üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda hemen başlangıçta ifade etmek gerekirse; Ortadoğu havzasında yaşanan krizi besleyen iki temel dinamikten biri, tarihî meşruiyet krizi üstüne inşa edilen egemenlik sorununun aşılramamasıdır; diğeri ise, Ortadoğu'nun özgün koşullarının yapılaşştırdığı toplumsal adalet yoksunluğunun hafifletilememesidir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Şiddet, Egemenlik, Toplumsal Ayaklanma, Distopya.

Abstract

In this article emphasize is laid upon the ongoing tense process in the Middle East with the internal and external dynamics which trigger the severe unrest and violence. Within this context, should the need arise to point out in the beginning, one of the two fundamental dynamics which nourishes the crisis in the Middle Eastern area is the inability to overcome the question of sovereignty that had been constructed over the historical legitimacy crisis; the other one is the incapability to extenuate the deprivation of social justice which was structured by the authentic circumstances of the Middle East.

Keywords: The Middle East, Violence, Sovereignty, Social Uprisings, Distopia.

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 16.12.2022 **Yayına Kabul Tarihi:** 23.12.2022

** Bu makale, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü, 11-13 Ekim 2016-III. Ortadoğu Kongresi'nde kısmen bildiri olarak sözlü sunulmuş olup; hiçbir yerde basılı yayınlanmamıştır. Bu makale Etik Kurul onayı gerektirmeyen bir veri setine sahiptir.

*** Prof. Dr., Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: drbetulkaragoz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9997-8898.

GİRİŞ

Kavramsal olarak ele aldığımızda, hangi temel dayanaklara -din, etnik, mezhep vd.- dayanırsa dayansın, siyasi şiddetin son aşamada bir ütopya yaratma eylemi olduğu ve hayal edilen yeni düzen için, iktidarı ele geçirme amacı taşıdığı açıktır. Ancak hem bir ütopya kurma arzusu hem de bu arzuyu gerçeğe dönüştürme biçimi olarak kalkışılan ve bir siyasi hareket görünümüne bürünen siyasi şiddet, dahası terör, dünyanın her yerinde böyle bir hayali gerçeğe dönüştürmekten çok uzak olmuştur.

Sistematik terörü, bir siyasi devrim aracı olarak düşünmekse, herhangi biçimde mümkün olmadığı gibi, bir direnme şekli ve dolayısıyla stratejik eylem tarzı olarak da kabul etmek mümkün değildir. Oysa Ortadoğu'da terör ve ağır şiddet biçimleri, görece ütopya oluşturmanın bir formülü olarak siyasi ve toplumsal tercih halini almış, Suriye örneğinde olduğu gibi, radikal bir seçenek olarak altyapı ve üstyapı kurumlarına kadar yayılmıştır. Ortadoğu'nun geniş coğrafyasında siyasi, iktisadi, kültürel, toplumsal ve ideolojik şiddet biçimleri hafiflemiş olsa da halen hüküm sürmektedir. Üstelik yer yer ağır terör, askeri müdahalelerle kendini hissettiren iktidar değişimleri ve devletlerarası savaş koşulları söz konusudur. Ortadoğu ve Kuzey Afrika, son çeyrek yüzyıldır hem anlaşılması hem de çözümü zor olan devasa bir sorunlar yumağı içinde kaybolmuştur.

Ortadoğu'nun kadim tarihinde en huzurlu dönemin, Selçukluların ve Osmanlıların hüküm sürdüğü 11. ve 17. yüzyıllara denk geldiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin gücünü yitirmeye ve özellikle Osmanlı devlet sisteminin çökmeye başladığı dönemden itibaren, Ortadoğu sömürgeleştirilmek için ele geçirilecek coğrafya olarak görülmeye başlanmıştır. 18. yüzyılla birlikte, bir yanda Osmanlı'nın çözülüşü, diğer tarafta Sanayileşme Devrimi'nin gerçekleşmesi, Ortadoğu üzerinde

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

büyük tehdit oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Ortadoğu emperyalist güçler için ele geçirilmesi gereken bir sömürü alanı olarak araçsallaşmış; hatta bir sömürü merkezi olarak öne çıkarılmıştır.

Bu doğrultuda bölgede görev yapan ajanların raporlarına göre, masa üstünde ülke haritaları çizilip işbirlikçi yöneticiler atanmıştır. Ortadoğu Sorunu hem liberallerin hem de Marksistlerin ilgilendiği bir konudur. Her kamp kendi beklentisine göre, bu bölgeye ilgi duymuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'ya ideolojik ayrımcılık da girmiş; bölge ülkelerinde ABD ve Batı'ya bağlı yönetimler ile Sovyetler Birliği'ne bağlı yönetimler iktidara gelmiş veya getirilmiştir.

Ortadoğu, 1948 senesinde İsrail devletinin kurulmasıyla bir çatışma alanına dönüşmüş, savaşlar bölgede hiç eksik olmamıştır. 1979 yılının Şubat ayında gerçekleşen İran İslam Devrimi de bölge ülkelerinin kalkınmasına ve demokratikleşmesine olumlu bir katkı yapmamış; bilakis şiddeti, mezhepçiliği, savaşları ve radikalizmi körüklemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılışından sonra bölge bütünüyle Batı kontrolündeki güçlerin av sahasına dönüşmüştür. Ülke işgalleri, katliamlar, siyasi müdahaleler, siyasi kısımlar, radikal hareketler, ağır şiddet ve terör koşulları altında, yoğun mülteci akını yaşanmış, Ortadoğu büyük bir drama sahne olmuştur.

Ortadoğu'nun dramatik yakın tarihi boyunca zaman zaman millî kurtuluş hareketleri ortaya çıksa da hatırı sayılır kalıcı bir başarı yakalayamamışlardır. 2010 yılının sonunda başlayıp 2011 senesi içinde yayılarak ağırlaşan, bölgenin hiç alışıldık olmadığı kararlı büyük halk isyanları görülmüştür. Arap halkı, daha iyi yaşam koşulları adına, büyük bir ayaklanmaya kalkışmıştır. Bir toplumsal devrime dönüşmesi beklenen isyanlar, ağır bir kargaşaya ve şiddete evrilmiş, insani talepler bakımından bile, hüsrarla sonuçlanmıştır.¹

1 Murat Özkul, "Ortadoğu'daki Halk Hareketlerinin Kaldıraçları: Küreselleşmenin Çelişkileri, İslami Düşünce ve Katılım," *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 2013, s. 93-121.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki şiddetin kökenlerini kavramak, çok boyutlu yapısıyla aşırı yoğunlaşan ve bir dünya şiddeti görünümünü alan "Büyük Ortadoğu Krizi"ni anlamayı görece kolaylaştırabilir. Ancak bu muazzam krizin nedenleri ve koşulları, bölge ülkeleri tarafından bile, tam olarak anlaşılammıştır. Aynı takımda olması düşünülen bölge ülkelerinin, her birinin ayrı ayrı kulvarlarda koşmaya çalıştığı görülmektedir. Tam olarak anlaşılammayan ve kendi içinde uzlaşa sağlanammayan bir sorunu, çözüme ulaştırmada yaşanan zihinsel zorluğun yansıması sahada yaşanmaktadır. Sorunun çok aktörlü olması, böylesine büyük bir krizi daha karmaşıklaştırmakta ve zorlaştırmaktadır.

Bu aşamada siyaset biliminin bir temel kavramı olan "egemenlik" kavramından yola çıkarak, Ortadoğu'daki egemenliğin doğasını ve evrimini analiz etmek, ufuk açıcı olabilir. Ortadoğu'nun devlet iktidarını temsil eden, bu nedenle devlet gücünün bir ifadesi olan egemenlik alanında karşılaştığı, kendi tarihinden kalan sorunlarıyla baş edememesi, bu çağda yaşadığı büyük krizin başlıca kaynağını oluşturmuştur. Buradan hareketle egemenlik kavramını bir ölçüt olarak kullanıp, Ortadoğu'nun ve Kuzey Afrika'nın Müslüman ülkelerinin, bu bağlamda özellikle Arap Dünyası'nın "egemen devlet" niteliğini incelediğimizde, devletten devlete değişen kamu kudretinin varlığına rağmen, genel anlamda bölgeye özgü bir egemenlik biçimi öne çıkmaktadır.

Ortadoğu'daki devlet egemenliğinin sorunlu yapısı, 20 Mart 2003 tarihinde ABD ve İngiltere öncülüğündeki Çok Uluslu Koalisyon Güçleri tarafından Irak'ın işgal edilmesi ile iyice su yüzüne çıkmıştır. Kitlesele imha silahları varsayımı ve bunun tüm dünya için oluşturduğu tehdit algısı üzerine inşa edilerek gerçekleştirilen Irak'ın işgali sırasında; dış egemenliğin en temel ilkesi olan, devletlerin eşit egemenlik hakkı ve içişlerine karışmama

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

kuralı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 678 sayılı kararı ile aşılmış ve Irak'ın devletler hukukundaki egemen devlet niteliği ölümcül darbe almıştır.

Üstelik Irak'ın işgali, Irak'ın devletler arenasındaki bağımsızlığını, bu anlamda dış egemenliğini ağır hasara uğratmakla kalmamış, namlunun ucunu Irak'ın ulusal üniter yapısına çevirerek iç egemenlik üzerinde de büyük tehdit oluşturmuştur. Irak'tan başlayarak bütün Ortadoğu coğrafyasına yayılan dış ve iç egemenlik kaybı, İsrail'in Lübnan ve özellikle Filistin'de yoğun biçimde devam eden ve devlet terörüne varan saldırıları altında, neredeyse sıradan bir güncel olaya dönüşmüştür.

Aslında dönemin ABD Başkanı Baba Bush'un, daha 13 Nisan 1991 tarihinde Maxwell Hava Üssü Savaş Okulu'nda yaptığı bir konuşmada "Yeni Dünya düzeninin kuruluşu" olarak müjdelediği Körfez Savaşı,² Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletlerinin egemenliklerini çiğneyerek, hatta çoğu kez yok sayarak, dahası bölge uluslarının toprak bütünlüğünü tehdit ederek ülke ülke bütün bölgeye yayılacak ve nihayetinde Suriye'de bir varlık sorunu halini alacak olan Büyük Ortadoğu Projesi'ni işaret etmiştir.

Emperyalist Batılı güçler, 2003 senesine Irak'ı işgal ederek bu işgalin, dünyanın yeni düzeninin başlangıcı olacağını öne sürmekle kalmamış; aralarında Türkiye'yi de tasavvur ettikleri bütün Ortadoğu ülkelerini, Arap Dünyası'nı ve Afrika'yı, projelendirdikleri yeni düzenin uygulama sahaları olarak görmüşlerdir. Bu anlayışla geliştirdikleri siyasi-iktisadi ve askeri planlarını, bölgede tatbik etmeye girişmekten geri durmamışlardır.

Ortadoğu'da dış egemenliğin, yani devletlerarası eşitliğin emperyalist amaçlarla inkâr ve ihlal edilmesi kadar, iç egemenlik bağlamında "Yasama-Yürütme-Yargı" erklerinin kurumsallaşmamış niteliğinin, dolayısıyla Hukuk

2 Doğan Başaran, "ABD'nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak "Büyük Ortadoğu" Projesi", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(6), 2017, s. 73.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Devleti ve Demokrasi süreçlerindeki yetersizliğin yol açtığı kırılmanın, buna bağlı zayıflığın Büyük Ortadoğu Projesi ekseninde, Büyük Ortadoğu Krizi'ni beslediği açıktır.

Bunlardan birincisi, dışta devletlerarası ilişkilerin ve işleyişin emperyalizmin ağır pençesi altında bulunmasından; ikincisi ise, içte iktidar ilişkilerinin ve işleyişinin otoriterizmden koparılamamasından kaynaklanmaktadır. Irak'ın işgalinin, tüm dünyada değerlendirilmesi ve hatta siyaseten kutsanması, bu ülkenin dış ve iç egemenliğinin ihlal edilmesine rağmen gerçekleşmiştir. Irak'ın işgalinin, Batıcı çevreler tarafından siyasi ve toplumsal bir seçenek olarak sunulması, bunun da dünyada medya ve kitleler tarafından kabul görmesi, işgalin meşruiyet kazanmasına yol açmıştır. Böyle bir meşruiyetin varlığından emin hale gelen Batılı güçler, giderek bölgedeki askeri müdahaleleri ve işgalleri arttırmışlar, bunu sıradan bir olaya dönüştürmüşlerdir. Askeri müdahaleyi bir seçenek olarak kullanmak isteyen BMGK'nın daimi beşliler grubu ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD), "İnsani Müdahale"yi bir güvenlik ve koruma sorumluluğu olarak uluslararası hukuktan sahaya taşımaya başarmıştır. Böylece neredeyse CIA tarafından belirlenip gerekli görülen ülkelerde, darbe koşullarını hazırlama ve darbe yaptırma faaliyetlerine bir de doğrudan 'insani', aslında askerî müdahale seçeneği eklenmiştir.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın küresel distopya, yani dünyanın kötülük mekânı haline getirilmeye çalışılmasında; emperyalist odaklarca bölge ülkelerinin iç-dış egemenlik haklarının inkâr ve ihlal edilmesi yanında; petrol zengini ülkelerde bile görülen toplumsal yoksunluğun artmış olması, bölgeyi emperyalizmin av sahasına dönüştürecek bir risk oluşturmuştur. Ayrıca şunu da hatırlamak gerekir; 11 Eylül 2001 İkiz Kuleler saldırısına, İslâm dünyası içinden radikal İslâmci suçlu aranmıştır. Bunun için ABD öncülüğündeki Batılı ittifak, âdeta post-modern Haçlı seferine çıkmıştır. Oysa ABD'nin, Usame Bin Ladin ile karmaşık ilişkiler kurduğu ve İslâm'ın radikalizasyonuna yatırım yaptığı bilinmektedir. Bu kılıfı kullanmakta

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

hiç tereddüt etmeyen emperyalist güçler, besledikleri radikalcileri ve teröristleri yok etme iddiası ile yola çıkarak, "Ortadoğu'yu İslâmcı terörden kurtaracağız" algısı üzerinden, bölgede büyük askeri ve siyasi harekete kalkışmışlardır.

Kuşkusuz İslâm'a ve İslâm topraklarına karşı girişilen bu ağır hakaret ve suç girişiminde, Ortadoğu'daki toplumsal yoksunluk ve yoksulluk ile siyasi başarısızlık, emperyalist hareketin tutunumu ve bölgeye yerleşmesi için ortam sağlamıştır.

ORTADOĞU'DA İÇ EGEMENLİK KOŞULLARI

Ortadoğu'da "iç egemenlik koşulları" denilince akla ilk gelen, bölgedeki ülkelerin demokrasiye geçememesidir. Ortadoğu'da yıllarca iktidarı ellerinde tutan iktidar sahiplerinin çoğunun, Batı'da yetişmiş, Batı hayranı, kendi kültürüne ve halkına yabancılaşmış, üstelik Batılı emperyalistlerin güdümünde hareket eden kişiler olması, daha başlangıçta sorunu çözümden ve bölge halkı yararına yol alınmaktan uzaklaştırmıştır. Bu bağlamda kavramsal içeriğine bakacak olursak; iç egemenlik, sınırları belli bir vatana ve bir ulusa sahip, siyasî karar alıp emir verme süreçlerini belirleyen, yasama-yürütme ve yargı işlevlerini yerine getiren en üstün, bölünemez, devredilemez, sınırsız ve aslî bir iktidarın başta bulunması demektir. Bu büyük iktidar, güç tekeli elinde bulundurarak, kanun yaparak, savaş-barış ilan ederek, yargılama yaparak, para basıp vergi toplayarak kendi egemenliğini perçinler.³

Egemen iktidar, en üstün güç olmasına karşın, mutlak gücünü Yasama, Yürütme ve Yargı erkleri arasında paylaşır. İç egemenlik, ulusa hâkim olan iktidarın son aşamada en üstün güç olduğunu ve devletin toplum üzerinde mutlak otorite sayıldığını ifade eder.⁴ Gerek Körfez Krizi'ne bağlı olarak

3 Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Basımevi, Bursa 2009, s. 49.

4 Zübeyir Barutçu, "Siyasal İktidar ve Siyasal Değişme", *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul 2014, s. 83-106.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Irak'a yapılan ilk askeri müdahale (1991-1992), gerekse sonraki sözde Irak'ın Özgürleştirilmesi Operasyonu (2003) ile 2010 yılının Aralık ayında "Arap Baharı" adıyla cilalanıp servis edilen Arap Dünyası Halk İsyanlarının, içte devlet egemenliğini pekiştirecek bir etki yapması beklenmiştir.

Söz konusu etkinin gerçekleşmesi için de "demokratikleşme" ve "hukuk devleti" kavramları öne çıkarılmış, İslâmcı radikalizme ve hüküm süren otoriterizme karşı, "özgürlük" kavramı üzerinden büyük bir algı operasyonu düzenlenmiştir. Batı müdahaleleri ile demokratikleşmenin, iç egemenliği tepeden tabana, otoriter yöneticiden halka yayarak kurumsallaştıracağı ve bu ülkelerin çağdaş gelişim düzeylerini arttıracak bir rol oynayacağı, aynı zamanda hukuk devleti ilkelerinin kurumsallaşması ile demokratik kazanımların, bir daha geri gitmemek üzere yerleşeceği umudu dalga dalga yayılmıştır. Bu beklenti, ABD'nin Irak'ı işgalinde, bölge insanına verilmiş olan bir vaatken; Arap halk isyanlarında is, bu kez halkın uğruna ölümü göze aldığı kendi kutsal talebi haline gelmiştir.

ABD, Körfez Krizi ile bölgede artan ağırlığına karşılık, dünyadaki meşruiyetini "Yeni Dünya Düzeni" ve "Yeni Ortadoğu" kavramları üzerinden geliştirilen imaj-değerlerle sağlamıştır. ABD, bir yandan tüm dünyaya yeni bir düzen vermeye çalışırken, diğer taraftan da bölgede Ortadoğu dünyasının gelişip kalkınacağı, demokratikleşip adil yönetileceği sözünü vermiştir. ABD, başta Araplar olmak üzere, Ortadoğu halklarının tümüne verdiği bu sözün sağladığı meşruiyete dayanarak, Büyük Ortadoğu Projesi'ni (BOP) hayata geçirmeye kalkmıştır.⁵ Ancak ABD, Saddam Hüseyin yönetimini kısa sürede devirmekte başarılı olsa da Irak'ta işler beklenildiği gibi gitmemiştir; hem direniş hareketleri hem de Irak'lı siyasi

5 Mehmet Seyfettin Erol, "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve "Dört Tarz-ı Siyaset", *Gazi Akademik Bakış*,1(1), 2007, s. 52.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

liderler arasındaki ihtilaflar, istikrarlı ve güçlü bir yönetimin kurulmasına engel olmuştur. Bu durumda vaat edilen ve beklenen bir “demokrasi dalgası” Irak'ta ortaya çıkmamıştır.⁶

Bunun tam tersine, Irak'ın işgalinden sonra yaşanan kaosla beraber ülkede birçok Iraklı, yaşadığı savaş travması nedeniyle zor günler geçirmiş, bunların önemli bir kısmı intihar etmiş, bir milyondan fazla kişi katledilmiş, tecavüz ve işkencelerin olağanlaşmasına zemin hazırlanmıştır. ABD, hem başarısız bir devlet durumunda kalmış hem de işlediği katliam ve tecavüzler nedeniyle tarihin sayfalarında kara bir leke oluşturarak adını yazdırmıştır. DEAŞ bu dönemin kanlı terör yapılanması olarak bölgeye musallat olmuş, yüzlerce insanı katletmiştir.⁷ ABD ise Ebu Gureyb Cezaevi'nde de tarihin sayfalarına utançla geçen birçok savaş suçunu işlemiştir. Bölgede, İran ve Suudi Arabistan'ın kışkırttıkları, çok ağır bir mezhep savaşları süreci ortaya çıkmıştır.

Ortadoğu'nun geleneksel toplumsal ve siyasi yapısında, her zaman sert bir otoriter düzen hâkim olmuştur. Otoriter iktidar sahipleri –kral, emir, başkan- veya tek parti -Baas Partisi- Ortaçağ feodal dönemlerine ait bir anlayışla ülkelerini yönetmişlerdir. Arap dünyasında halkın katılımı, yani karar verme süreçlerini yönlendirmesi, yapılan seçimlere rağmen sınırlıdır. Arap yurttaşlardan beklenen, hükümetin kararlarına uyması ve muhalif olmamasıdır.

Her şeyden önce çoğulcu ve muhalefetin var olduğu bir siyasi ortam bulunmamaktadır. Saddam Irak'ında ve Suriye'de ise muhaliflerin katledildikleri, türlü işkencelere uğradıkları da bilinmektedir. Tıpkı Batı'nın

6 Aksine bölgede mevcut otoriter rejimler, kendi “teröristlerini” etkisiz hale getirmek için, “Amerikan yöntemlerine” başvururken, Irak'ın işgali direniş örgütlerinin ve radikal grupların daha fazla militan toplamasına yardımcı oldu. Diğer taraftan bölgedeki muhafazakâr yönetimlerin “demokratikleşme çabalarına” uyum sağlamaya çalışmalarına karşın; BOP, ABD'nin geleneksel müttefiklerini rahatsız etmiştir, (o dönemde) özellikle Suudi Arabistan ile ilişkileri iyice gerilmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Bayram Sinkaya, *Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler*, Orsam Yayını, Ankara 2016, s. 6.

7 Fatma Anıl Öztöp, “Yabancı Terörist Savaşçıların Motivasyon Faktörleri: DEAŞ ve YPG Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(1), 2021, s. 102.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

totaliter rejimlerinde olduğu gibi, Ortadoğu'nun otoriter rejimleri halkın desteğini, kendi meşruiyetlerinin dayanağı olarak kullanmışlar ama halkın karar verme süreçlerine katılımını olabildiğince önlemişlerdir. Eleştirel düşünce ve eleştirel yayın organları yasaklanmıştır. Devlet, sivil toplumun bütün varlığını kontrol altına alarak, sivil topluma yaşama imkânı vermemiştir.

Ortadoğu'nun iktidar sahipleri, yıllarca ağır şiddet biçimlerini uygulamaktan, muhalifleri infaz etmekten, kimyasal silah, misket bombası ve her türlü savaş silahını kendi halkları üzerinde kullanmaktan kaçınmamıştır. Hükümet, kamuoyunu memnun etme sorumluluğu yokmuş gibi pervasızca davranmıştır ve kamuoyunu etkileyecek bir serbest tartışma ortamı da çoğu zaman söz konusu olmamıştır. Bu noktada ülkeden ülkeye değişse de, genel olarak polis, istihbarat ve ordu, yurttaşlar üzerinde kontrol ve şiddet mekanizmalarına sahip olabilmıştır. Devlet, bir tüzel kişilik iken, bu bölgede yöneticinin şahsında kişileştirilmiş ve yönetici bir Ortaçağ hükümdarıymış gibi, pek çok şeyin sahibi kabul edilmiştir. Bu anlayışla hükümeti destekleyenler öne çıkmışlar, kadroları ele geçirmişler, muhaliflerse ya kaçıp gitmişler ya da can korkusundan yeraltına çekilmişlerdir. Bu tür bir otoriter düzen, on yıllar boyunca sürmüş, demokratik koşulların güçlendiği bir toplumsal-siyasal sistemin gelişmemesi, emperyalist odaklarca arzu edilen sömürü koşullarını her zaman canlı tutmuştur.

2010 yılının Aralık ayında ilk defa Ortadoğu halkı, yönetimden hesap sormaya başlamış ve bu amaçla sokağa çıkmıştır. Ancak başlatılan halk isyanlarında, bölgede ağır bir *toplumsal yoksunluk* olarak bilinen demokrasi, hukuk devleti, adalet ve hakkaniyet yetersizliği adına ortaya atılan talepler, Batılıların askeri müdahale desteğini/aslında isteğini meşrulaştıracak olan kaos ortamının doğmasına yol açmıştır. Genel anlamda bakıldığında, bu isyanlara bağlı olarak halkı memnun edecek demokratik iyileşmeler yine gerçekleşmediği gibi; hukuk devleti, adalet, hakkaniyet ve refah artışı açısından da tatmin edici bir sonuca ulaşamamıştır.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'ne karşı, yabancı güçlerle iş birliği yapmaya zorlanan bölge halkı, bu defa da kendi ulusal iktidarlarına karşı, aynı şekilde Batılı yabancı güçlerle işbirliğine girişmeye zorlanmışlardır. Oysa halk isyanlarıyla kurulu düzene karşı başkaldıranlar, iç egemenliğin güçleneceğine ve otoriter keyfiyetten kurtularak, egemenliğin gerçek sahibi olan halka ineceğine inanıyorlardı. Bu bağlamda daha demokratik, daha adil bir düzen kurulacağını, halkın refah seviyesinin yükseleceğini hesap ediyorlardı. Fakat bu iyi niyetli taleplerin, siyasî arenadaki karşılığı yine ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, genel olarak sonuç bir hayal kırıklığı olmuştur; hatta kimi ülkelerde büyük travmaların yaşandığı bir sosyo-politik kargaşa süreci doğmuştur. Bunun ötesinde Ortadoğu bölgesi, uluslararası güç ilişkilerinin ve emperyalist dönüşümlerin kışkacına daha fazla girmiştir.

Üstelik bölgedeki otoriter iktidar modeli, yöneticiler değişse bile, yeniden başat konuma gelmiş, siyasi iklim kimi ülkelerde daha anti-demokratik bir sürece evrilmiştir. Bir başka ifade ile Ortadoğu'da iç egemenliğin denetimi, yine Batı güdümlü otoriter yöneticilerin elinde kalmıştır. ABD bölgeye demokrasi getirme projesinden vazgeçerek, bölgenin hâkim yönetim tarzı olan otoriterizme fırsat vermiş, daha ötesi buradaki emperyalist çıkarlar uğruna, terör odaklarıyla ilişkiler geliştirmekten ve terör odaklarına yatırım yapmaktan hiç kaçınmamıştır.

Bölgede arka arkaya gelişen kanlı siyasi olaylar, sözde Batı'dan gelecek bir demokrasi beklentisinin rafa kaldırılmasına yol açmıştır. Halk isyanlarındaki beklentilerin karşılanmasına, ilk kıvılcımın ateşlendiği Tunus'un, bir dereceye kadar daha yakın olduğu söylenebilir. Buna karşın bir devrim gerçekleşen Mısır'da, adım adım demokrasiden uzaklaşmıştır. Mısır'da büyüyen halk isyanı karşısında Hüsnü Mübarek yönetimden uzaklaşmış, onun yerine Muhammed Mursi geçmiştir. Fakat Mursi'yi radikal İslamcılıkla suçlayan ordu bürokratları, 3 Temmuz 2013 tarihinde

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

askeri bir darbe yaparak onu indirip, yerine General Abdulfettah Sisi'yi getirmişlerdir. Sisi'nin idaresi altında yeniden otoriter ve yine güdümlü bir yönetim başa gelmiştir.⁸

Halk isyanlarının yaşandığı hemen her ülkede otoriter düzen kurulmuş ve demokratikleşmeye açılacak kapıların önüne engeller yerleştirilmiştir. Bu engellerin kaldırılıp kaldırılamayacağı bugün bile belirsizdir. Otoriterleşen iktidar seçkinleri, iç egemenliği bozuma uğratmışlar ve siyasi meşruiyeti şüpheli hale getirmişlerdir. Meşruiyeti şüpheli olan bir iktidarın da karar verme ve hükmetme yetkisinin itibarı şüpheli hale gelmiştir. Kaldı ki; devlet iktidarının başka hiçbir güce bağlı olmadığı, bundan dolayı başka hiçbir otorite tarafından sınırlandırılmayacağı, kendi sınırları içinde son sözü söyleme yetkisinin devlete ait olduğu düşüncesi, iç egemenliği açıklayan en temel prensiptir.⁹

Burada karşımıza çıkan birinci sorun, Ortadoğu'daki halk ayaklanmalarının güdümlü ayaklanmalar olup olmadığıdır. Her ne kadar devlet, kendi iradesine karşı gelebilecek olanlar üzerinde mutlak hâkimiyet kurarak siyasi egemenliği sağlamış olsa da modern anlamdaki egemenliğin gerçek sahibi halktır. Bu bağlamda halkın, güdümlü değil, özgürleşime uğramış olması esastır. Diğer yandan siyasi iktidarın da *proxy* (temsil/ vekil) ilişkisinden uzak olması ve böyle bir ilişkiye girmemesi gerekir. Bir devlet içinde bulunduğu tarihî, siyasî, iktisadî ve toplumsal koşullardan etkilenirken, bu etkileşim ortamında kendi iradesini hem geliştirir hem de ortaya çıkarır.

1990'lı yıllardan beri, Ortadoğu ülkelerinde bir yandan siyasî İslamcı otorite iktidara oynamakta; diğer yandan ise, başta ABD olmak üzere Batının ilgisi bölge üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kuşkusuz bu yoğunlaşmaya küreselleşme sürecinin etkilerini de katmak gerekir. Küreselleşme, birçok

⁸ Sinkaya, a.g.e., s. 7.

⁹ Mehmet Turhan, *Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara 2003, s. 217.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

çelişkiler üretmiş, Ortadoğu'nun gidişatında hem olumlu katkıları hem de olumsuz tarafları olmuştur. Küreselleşme sürecinin olumsuz yanı, sömürünün hegemonik rıza altında yapıldığı bir dönemi Ortadoğu'da başlatmıştır. Olumlu tarafı ise küreselleşmenin karmaşık süreç ve ilişkiler başlatması neticesinde, dünya gücünün tek elde toplanmasına izin vermeyecek bir karmaşıklığın önünü açması ve böylece bölgenin ABD'nin kontrolünden çıkma umudunu barındırmasıdır.¹⁰

Kuşkusuz Ortadoğu bölgesinde güdümlü yönetimler halen egemendir ve yer yer bir iç egemenlik krizi sürmektedir. Örneğin Irak'ta üniter yapıyı tehdit eden devlet-altı gruplar devletleşme çabası içine girmişler ve devlet içinde devlet inşa etmeye kalkışmışlardır, bala gelen hükümetler bu güçlerle çok ciddi bir mücadele yaşamıştır. Ancak Türkiye'nin başarılı askeri müdahaleleri ile bir terör devletinin önü kesilebilmiştir.

Bölgeye ABD gibi, Fransa'nın ve Rusya'nın da ilgisi yoğun olmuştur. ABD dışında Fransa, Rusya, İsrail ve İran oyun kurucu rol oynamaya çalışmıştır. Bu durum kadim toprakların dengesini iyice bozmuştur. Örneğin bugün Suriye'de parçalanmış bir egemenlik, hatta egemenlik kaybı söz konusudur. Arap Baharı isyanlarının yaşandığı bölgede, bütün Ortadoğu havzasını etkileyecek bir iç egemenlik krizi ve egemenlik kaybı olduğu görülmektedir. Ülkelerin bazılarında keyfiyet, otorite, şiddet ve terör "egemen devlet" iddiası ile varlık bulmuştur. Muazzam bir insanlık dramı, göç, mülteci akını dışında, Türkiye'yi de tehdit ve meşgul eden, kirli bir siyaset ve vekâlet (*proxy*) ilişkileri sahnelenmiş olup, Türkiye terör ile sözde rıza göstermeye zorlanmıştır.

Ortadoğu'da bedenlenen toplumsal-siyasi gerilim, iç egemenlik üzerinde büyük baskı üretmiş, bu baskı siyasi iktidarları alaşağı etmiş, toplumsal yapıyı bozarak ayrılıkçı veya köktenci devlet-altı grupları ve etnikçi terör yapılanmalarını palazlandırmış, dahası en geçerli, en üstün, sınırlandırılmaz güç konumundaki devletin iktidar niteliğini itibarsızlaştırıp,

¹⁰ Özkul, a.g.m., s. 17.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

meşruiyetini hasara uğratmış ve nihai karar organı olarak devleti zaman zaman ikincilleştirmiştir. Ortadoğu devletlerinin bazıları, Osmanlı Devleti parçalanarak, 20. yüzyılın başında sözde antlaşmalarla görece ısmarlama, bölgedeki Batılı casusların raporlarına göre kurulmuştur.

21.yüzyılın başında ise bu devletlerin bazıları, yine görece ısmarlama olarak çökertilmeye çalışılmıştır. Emperyalist güçler tarafından uygulanan tutumlar, Ortadoğu'daki devletlerin sahip olduğu topraklar üzerinde yaşayan halklar sanki hiç yokmuşçasına, sanki ülkeler insansızmışçasına, sanki o topraklar vatan değilmişçesine, yalnızca "petrol kaynağı olan toprak" anlayışına odaklanan bir muamele biçiminde dayatılmıştır. Ortadoğu halklarının epeyce bir kısmının yaşadıkları koşullar, güvenlik krizini aşmış ve bir iç egemenlik yoksunluğu halini almıştır, bölgede yıllarca yaşanacak bir kimlik ve varlık krizi türetilmiştir.

ORTADOĞU'DA DIŞ EGEMENLİK KOŞULLARI

Batılı jeopolitikçiler tarafından Ortadoğu olarak adlandırılan bölge, büyük ölçüde *Arap Dünyası*, coğrafi olarak Arabistan ve Hind yarımadası arasındaki ülkeler ile Kuzey Afrika'daki ülkeleri kapsar. Bölge enerji kaynakları yanında, kara ve deniz stratejileri bakımından önem arz etmektedir. Bu nedenle sadece jeo-politik değil, aynı zamanda jeo-ekonomik bir değere sahiptir. Bu bağlamda kavramsal içerik açısından ele aldığımızda; dış egemenlik, devletlerin devletler sistemi içinde hukuken eşit konumda olmaları, bu anlamda bir devletin hiçbir devlete bağımlı olmaması, devletlerarası bir hiyerarşik itaat ilişkisinin bulunmaması demektir.

Devletlerin uluslararası sistemde, eşit özneler olarak belirmeleri, birbirlerinin iç işlerine karışmamaları, böylece fiili bir özerkliğe sahip olmaları olarak anlaşılabilir.¹¹ Devletlerin hukuken eşit konumda olduklarının kabul

¹¹ Stuart H. Graham Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University, Princeton 2001, s. 230.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

edildiği sistemde, bir devletin bir başka devletin iç işlerine karışmasının mümkün olmadığı ve bir devletin bir başka devlet/devletler karşısında itaat etmesi gerekmediği bir uluslararası düzenin işlevsel kılınmasıdır. Devletler sistemi içinde her bir devlet, ayrı ayrı bu egemenlik niteliklerine sahip olmak durumundadır. Uluslararası sistem, egemen bağımsız birimler olarak belirledikleri ve normatif açıdan birbirlerine karışma haklarının bulunmadığı bir “anarşi” ortamını resmeder.¹²

Burada şu gerçeği ifade etmek gerekir ki; bir ülkenin dış egemenlik bakımından tam bağımsız olması, güçlü bir iç egemenliğin bulunması ile doğru orantılıdır. İç egemenliği tehdit altında olan bir devletin dış egemenliğinin de tehdit altına girmesi mümkündür. Devletler sisteminde, iç egemenlik ile dış egemenlik karşılıklı olarak birbirlerini beslemektedir. Bu anlayış bir bakıma içte düzeni kurma ve koruma arayışlarını doğurmuş, dış dünya açısından genel hatları hukukla belirlenmemiş bir iç yapının bulunmasını zorunlu kılmış ve aslında böylece “iç düzen”, “dünya düzeni”ne tercih edilmiştir.¹³ 20. yüzyılın başında öne çıkan “ulusların kendi kaderini tayin etme”, yani geleceğini belirleme hakkı, ulusların egemenlikleri olgusu üzerinden iç egemenliği temsil etmektedir. Bu da ulusların kendi devletlerinin geleceklerini, kendi iradeleri aracılığı ile kurmalarını ve korumalarını açıklamaktadır. Devletlerarası sistemde, dayatılan her hangi bir dış baskı sonucunda, hukuken birbirinin eşiti olan devletlerin iç işlerini yönlendirmek veya o devletin iç işlerine zarar vermek mümkün değildir. Bu bakımdan herhangi bir başka devletin, bir devletin kendi vatandaşları ile olan bağlayıcı gücü üzerinde bir zorlama, yönlendirme veya müdahale etme hakkı yoktur, belirlenmiş böyle bir hukuk kuralı bulunmamaktadır.

Ortadoğu bölgesine baktığımızda, devletler sistemindeki hukuki eşitlik ilkesinin ihlâl edildiği ortadadır. Gerek pozitif egemenlik olarak iç egemenlik durumu, gerekse negatif egemenlik olarak dış egemenlik bakımından bir

¹² Emrah Beriş, *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, Lotus Yayınları, Ankara 2006, s. 41.

¹³ Beriş, a.g.e., s. 41.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

kriz sarmalı ile karşılaşmıştır. Ortadoğu'nun yakın zamanda halk isyanı yaşamış devletleri, sanki bir devletler hukuku geçerli değilmişçesine hem dış hem de iç egemenliklerini koruyup yaşatmada ağır bir müdahale ile karşı karşıya kalmışlardır. Aslında ülkesi üzerindeki hâkimiyeti zayıf olan devletler, ülkedeki genel siyaseti belirleme gücünü kaybetmektedir. Lübnan, Amerikan müdahalesi sonrasındaki Irak ve iç savaş içindeki Suriye, bunun en açık örnekleridir. Bu gibi durumlarda devletlerin, bu ülkelere müdahaleleri artarken, ülkenin iç siyasi arenasında da devlet-dışı aktörler ön plana çıkmaya başlamaktadır.¹⁴

Eskiden yalnızca bir iç sorun olan veya bir iç sorun olarak görülen, hatta bir iç sorun olarak göz ardı edilip önemsenmeyen ve birçoğu yapısallaşmış sıradanlaşmış ülke içi sorunların bazıları, bugün artık bir uluslararası sorun olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte uluslararası savaş suçlarına uygulanan yaptırımların, örneğin Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ndeki yargılamalarda olduğu üzere; kimi ülkelerin yöneticilerine bir uluslararası suçlu olarak bakılması ve daha öteye giderek bu sözde siyasi suçluları hedef alan askeri bir müdahalenin yapılmasının gündeme gelmesi, Libya'da olduğu gibi veya tam tersi, uluslararası hukukun gerçekten de yargılayıp cezalandırması gereken katliamcıları bile görmezden gelip onlara bir siyasetçi itibarı göstermesi, bu bağlamda tam da Hocalı soykırımını yapan Ermenistan siyasetçilerinde olduğu gibi, aslında tartışmaya çok hem de çok açıktır.¹⁵

Günümüzde devletler, iç egemenlik alanlarında yalnız başına bırakılmamaktadır. Bundan dolayı günümüz devletlerinin iç egemenliklerini ve bu egemenlik alanı içinde kalan birincil sorumluluklarını, kendi

¹⁴ Sinkaya, a.g.e., s. 12.

¹⁵ Betül Karagöz Yerdelen, "Birleşmiş Milletler'in 70. Yılında Devletlerin İnsani Sorumluluğu ve İnsani Müdahale Sorunsalı", *Küresel Yönetişim Güvenlik ve Aktörler: 70. Yılında BM*, TASAM Yayını, İstanbul 2016, s. 56.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

yurttaşlarını insanlığa karşı işlenen suçlardan, etnik temizlikten, soykırımdan, kitlesel açlıktan, zulümden, felaketlerden ve savaş suçlarından koruması oluşturmaktadır.

Kendi yurttaşına karşı görevini yerine getirmeyen, onları koruyamayan bir devlete, BM kararı ile “Koruma Sorumluluğu” ilkesinden hareketle “İnsani Müdahale” (askeri müdahale) yapılabilir. Ancak şimdiye kadar yapılan müdahaleler, her seferinde ağır eleştiriyi karşılamıştır. Örneğin etnik iç savaşta tam iki yüz bin insanın öldüğü, iki milyon kişinin evinden olduğu ve tam dört milyon insanın ağır bir kıtlıkta kaldığı Darfur’a yapılan müdahale “gecikmiş” olmakla eleştirilirken; Libya’ya yapılan müdahalenin ise “gereksiz” olduğuna dair görüş birliği belirmiştir. Burada başlıca sorunsal haline gelen, bu müdahalelerin gerekliliğinden çok, hukuku siyasileştiren bir devletlerarası çıkar örtüşmesinin veya çatışmasının yaşanıp yaşanmadığına dair duyulan samimiyetsizlik, hatta kuşku; çünkü Batının ve Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesinin insan hakları konusundaki samimiyeti giderek kuşkuya açık hale gelmiştir.¹⁶

Günümüzde insanlığın karşılaştığı çatışma şekilleri olan, büyük güçler tarafından, küçük aktörler ve onların vekâlet görevi verdikleri, yani kiraladıkları devletler, terör örgütleri, savaş şirketleri, özel ajanlar gibi aslında kuklalar yoluyla yürütülen ve amacı bölgesel hâkimiyet olan vekalet savaşları, nihai hedefi belli, ancak belirli bir düzeni olmayan taktik ve stratejiler, terörist saldırılar, siber teknoloji tabanlı saldırılar gibi, çeşitli enstrümanları ihtiva eden hibrit tehditlerdir. Bu koşullarda, dünyada yarattığı ani ve hazırlıksız durumlarla ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik sistemlerinde istikrarsızlıklara neden olan, düşük seviyede kuvvet ve teknoloji kullanarak etkin olabilen asimetrik tehditler ile uluslararası ortam

¹⁶ İç sorumluluklarını yerine getirmeyen veya getiremeyen devletler, “başarısız devletler” olarak sayılmakta ve başarısız devletlere karşı “koruma sorumluluğu hakkı” doğmaktadır. Bu durumda Bileşmiş Milletler Şartı’nın belirlediği sınırlar içinde kalmak koşuluyla, uluslararası toplum o devlete karşı silahlı veya silahsız müdahalede bulunabilmektedir. Dünya toplumları, “askeri müdahale” kavramı yerine, “insani güvenlik” ve “koruma sorumluluğu” kavramlarının kullanılmasını benimsemiş, ama sözü edilen müdahalenin ne ölçüde “insani” olduğunu ise kavrayamamıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Karagöz, a.g.m., s. 54.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

bir dehlize dönüşmüştür.¹⁷ Bu dehşet hâli, büyük bir belirsizliğin yerleştiği uluslararası dünyanın en kötü koşullarının olduğu Ortadoğu'da, tam da Bahar'ı beklerken ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın tarihe karışmasından sonra, hiç tahmin edilmeyen bir gerilim ve şiddet sarmalı dünyaya yayılmış, Ortadoğu bir ateş hattının ortasında kalmıştır.

Birleşmiş Milletler, değişen dünyayı algılamaya meyil etmekte ve dünyanın gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalmış, daha ötesi BM Güvenlik Konseyi (BMGK), ülkelerin iç ve dış egemenlikleri üzerinde zaman zaman tehditkâr bir güce dönüşmüştür. Uluslararası güven ortamını tehdit eden bir "egemenlik" ihlâli, dünyada yaşanan güvenlik krizinin en karanlık yönünü oluşturmaktadır. BMGK'nın ise uluslararası hukuku ve hakkaniyeti hiçe sayarak, emperyalist hedeflerin bu karanlık alanda yoğunlaşmasına aracı olduğuna ve hatta yardım ettiğine dair bir şüphe oluşmuş durumdadır.

Bu noktada yüz yıllık tarihe göz atarsak; 1916 yılında imzalanan *Küçük Asya Antlaşması*, yani *Sykes-Picot Antlaşması* ile İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından Anadolu'da Doğu Anadolu bölgesi, Güney Doğu Anadolu bölgesi, Akdeniz bölgesinin doğusu ve Karadeniz bölgesinin doğusu ile Arap Dünyası olarak adlandırılan Ortadoğu'daki Osmanlı topraklarını kendilerince paylaşmışlardır. Aynı yıl karadan, denizden ve havadan Doğu Karadeniz'i işgal eden Ruslar, Giresun'daki *Harşit Vadisi Savunması*'nın büyük başarısı karşısında daha fazla ilerleyememişlerdir. Osmanlı Ordusu, Giresun Milis Kuvvetleri ve Teşkilat-ı Mahsusa neferlerinin gösterdiği büyük savunma sonucu aylarca Harşit Çayı'nı geçemeyen işgalci Rus ordusu, tam 16 ay sonra çok büyük bir iktisadî kayıp vererek Doğu Karadeniz ve ardından Doğu Anadolu'dan geri çekilip, artık Ruslar için tek umut haline gelen Moskova'daki Kızıl Devrim'e destek vermeye gitmişlerdir.

17 V. Gönül, "Sunuşlar", *Küresel Yönetişim Güvenlik ve Aktörler: 70. Yılında BM*, TASAM Yayını, İstanbul 2016, s. 19-24.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

Öte yandan İngilizlerle toprak paylaşımında yenilemeyen Fransızlar arasında *Suriye Antlaşması*, 15 Eylül 1919 tarihinde imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, İngilizler, *Sykes-Picot Antlaşması* ile Fransa'ya verilmiş olan Kilis, Urfa, Antep, Maraş, Adana, Mersin, Kozan (Sis) ve Cebel-i Bereket (Osmaniye) sancaklarından ve Suriye'den çekilmişler, bunların yerine ise Musul'u almışlardır. Nitekim Kurtuluş Savaşı ile Anadolu topraklarından ve Türkiye'den bütün düşmanlar sökülüp atılmıştır. Fakat Ortadoğu'daki Osmanlı toprakları elden çıkmıştır. *Sykes-Picot* ve *Suriye Antlaşmaları* sonrasında, Ortadoğu'da oluşan yeni jeopolitik düzen farklı sorunların üretilmesini tetikleyecek koşulları buralara inşa etmiştir.

Bu koşullar da 20. ve 21. yüzyıllarda, bölgesel istikrarın tahrip olmasına ve yapısal kaos oluşmasına sebep olmuştur. Bunları şöyle toplamak mümkündür: 1. Ortadoğu'da bir asır kanlı bir şekilde sürecektek olan etnik, siyasi, coğrafi bölünme ve parçalanmaların kapısını aralamıştır; 2. Bölgedeki mezhepsel fay hatlarını tetikleyerek derinleşmesine sebep olmuştur; 3. Filistin Sorunu'nun derinleşmesine sebep olarak Arap-İsrail ihtilaflarını körüklemiştir; 4. Arap sosyalizmi, Arap milliyetçiliği, Baasçılık, Nasırizm, radikal selefilik gibi, ideoloji ve fikir ayrılıklarını körükleyerek, bölgede kimlik krizlerine sebep olmuş; dolayısıyla bölgenin sosyo-kültürel yapısını tahrik etmiştir; 5. Bölgede diktatöryel rejimlerin kökleşmesine zemin teşkil etmiştir.¹⁸

Bu koşullar altında iç egemenlik gibi, dış egemenlik de yüzyıl boyunca ağır bir tahribata uğramış ve bölge ülkeleri, önce Rusya ile İngiltere arasında gelip gidip destek arayarak ayakta durmaya çalışmış, sonra değişen dünya konjonktürüne göre, Avrupa ve ABD ile sömürü ilişkileri ekseninde yakınlaşmalar gerçekleştirmiştir. Önemli bir gelişme olarak 1937 yılında, Atatürk'ün de arzusu ile *Sadabat Paktı* Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanmıştır. Bu paktın iki temel amacı bulunuyordu;

18 Mustafa Sitki Bilgin, "BOP, Ölü Doğmuş Bir Plandır ve Başarı Şansı Çok Azdır," *Büyük Ortadoğu Kuşatması*, Atilla Akar, der., Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 661.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

sınır sorunlarını *-Irak ve İran arasındaki Şat ül Arap sorunu-* çözümlenmek ve elbette buradaki ülkelerin bağımsız olduklarını vurgulamaktı. Paktı, 1979 senesinde İran İslâm Devleti feshetmiştir. Oysa modern Ortadoğu tarihi açısından bu pakt son derece önemliydi.

Bölge ülkeleri kendi inisiyatifleri ile bir araya gelerek stratejik, güvenlik ve dış politika konularında ilgili sorunlarına çözüm üretebilmişler ve bölgesel işbirliği imkânı yakalamışlardı. Bu uyumlu işbirliği Türkiye'nin de uluslararası itibarını arttırmış ve bölgenin lideri olarak görülmesini sağlamıştı.¹⁹ İsrail'in 1948 yılında bir devlet olarak kurulması ile Ortadoğu giderek daha sorunlu bir coğrafya olmuştur.

Başta ABD ve İngiltere olmak üzere, Batı dünyasının İsrail devletini tanıması ve yakın ilişki kurması; Ortadoğu, özellikle Arap halkında şaşkınlık, kırgınlık ve kızgınlık oluşturmuştur. Oysa Batı dünyasının beklentisi Ortadoğu'yu kalkındırmak ve sosyal-ekonomik reformlar yaparak geliştirmek, sanayi desteği yanında altyapı desteği de vererek sistemsel bir iyileşme sağlamaktan çok uzaktı; Batılılar, Ortadoğu'nun sömürü alanlarını keşfetmekten ve en maliyetsiz biçimde buraları sömürmekten ibaretti. Bu amaçla sözde Ortadoğu'yu kalkındırma, destekleme ve geliştirme projeleri üreterek işbirliği denemeleri yapmış olsalar da; gerçekler BOP'a kadar giden bir hegemonya ve sömürü oyununu ifade etmektedir. BOP da diğer projeler gibi, bir demokratikleştirme ve özgürleştirme atılımı olarak sunulmuştur. Ancak *Arap Baharı* isyanları sonucunda ortadan kalkmış görünmektedir. Zaten yeni bir sömürü oyunundan başka bir şey olmadığı iyice anlaşılmıştır. Bir anlamda, BOP, ölü doğmuş bir plandır.²⁰

¹⁹ Bilgin, a.g.m., s. 663-667.

²⁰ Bilgin, a.g.m.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

Sonuç olarak *Sadabat Pakti*'ni tüm bölgeye yayamayan ve yaşatamayan Ortadoğu ülkeleri, içte ve dışta egemenlik haklarına yapılan saldırı ve tecavüzleri sineye çekmek zorunda kalmışlardır. Bölge, büyük güçlerin hegemonya mücadelelerine ev sahipliği yapmış ve bu koşullar altında, hiç yaşamadığı kadar sömürülmüş, halkı kıyıma maruz kalmış, egemen devlet niteliği, iç huzursuzluklar ve dış tehditler yanında, süper güçlerin müdahaleleriyle büyük yıkıma uğratılmıştır. Aynı zamanda dehşet bir terör çok boyutlu olarak ortaya çıkmış, Türkiye dahil bölge ülkelerine bela olmuştur.

ORTADOĞU'DA "TOPLUMSAL ADALET" YOKSUNLUĞU

Bütün Arap ülkelerini, çoğunluk Arap olsa bile, tek bir etnik köken, tek bir kültürel-toplumsal birikim ve tek bir iktisadi-siyasi yapı olarak düşünmek mümkün değildir. Bununla birlikte tarihi geçmişe ve bugüne yansıyan gerçekliğe baktığımızda, ulus-kimlik ve egemenlik inşasının, muazzam genişlikteki coğrafyaya yayılmış insanların sorunları arasında başlıca yeri aldığını görüyoruz. Bunun da temel nedeni, bu bölgede kabile düzeninden, modern ulus-devlet düzenine geçmekte geç kalınmış olmasıdır.

Bu zayıf noktadan hareketle, iç savaflara sürüklenen bölge ülkelerinde, devlet yapısı ve kurumları büyük zarar görmüştür. İç savaşlar kısa sürse bile, özellikle iktisaden yoksul ülkeler, çok daha zor duruma düşmüşlerdir. Örneğin son dönemde Yemen tam da böyle bir ülke örneğini oluşturmaktadır. Toplumsal yoksunluk ve yoksulluk durumuna eşlik eden iç savaşlarla birlikte, "sivil toplumun aşırı cılız yapısı, iktisadi güçsüzlüğü ve dış müdahaleleri getirmiş, bu da Yemen'i her alanda tahrip etmiştir."²¹

²¹ Shelia Carapico, *Civil Society in Yemen: The Political Economy of Activism in Modern Arabia*, Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge 1998, s. 37-41.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

“Toplumsal yoksunluk”, bir toplumda aynı eksikliğin sürekli hissedilmesi ile on yıllar içinde ortaya çıkan ve kamusal bilince yansıyan tutum ve davranıştır. Ortadoğu dünyası genel olarak on yıllarca adil olmayan ve kendilerine iyi davranmayan iktidarlar/iktidar seçkinleri tarafından yönetilmiştir. Zaman zaman bunun tersi örnek liderler çıkmış olsa da genel olarak otoriter ve hatta keyfi despot yönetimlere boyun eğilmiştir. Bu da bölge halklarında, halk isyanlarını ve devrimi tetikleyen başlıca duygu kabarması ve öfke patlamasının sebebi olmuştur.

Nitekim Arap Baharı olarak adlandırılan ve bütün Orta Doğu’ya hızla yayılan hareketi, Avrupa’da yaşanan 1848 devrimlerine veya 1989 yılındaki Büyük Hareket’e (SSCB’nin dağılması) benzetenler olmuş, Arap Dünyası’ndaki demokratikleşmenin şafağında bulunduğu öne sürülmüştür.²² Oysa toplumsal yoksunluğun bir dışa vurumu olan “Arap Baharı” isyanları, duygu kabarması ve öfke patlaması altında gerçekleşmişti, bu bağlamda bir devrim stratejisi belirlenmemiş veya buna imkân tanınmamıştı. Burada, dünyada tam yedi kez darbe yaptıran Amerika Birleşik Devletleri Haber Alma Örgütü CIA’in ve benzeri örgütlerin kontra-espiyonaj faaliyetlerini hesaba katmak da gerekir. Kontra-espiyonajcılarının, üzerinde çalışacakları ve Arap toplumunu harekete geçirecekleri, yoksulluk ve yoksunluk halinin zaten var olduğu, bu durumun emperyalist güçlere koz verdiği, altta verilen tablo incelendiğinde hemen dikkati çekecektir.

Yapılan Ortadoğu çalışmaları, petrol-dolar zengini birçok Ortadoğu ülkesinde de çok ciddi bir uluslaşma, sivilleşme, demokratikleşme ve laikleşme eksikliği yanında, güçler ayrımı ve hukuk devleti yetersizliğinin bulunduğunu göstermektedir. Bölgedeki kirli savaşlar da zaten, ülkelerin bu alanlardaki yetersizliklerini kullanarak yürütülmektedir. Bir de buna mutlaka “bilinçli azınlık” (*the conscious minority*) ve “bilinçsiz çoğunluk”

²² Derya Göçer Akder “Theories of Revolutions and Arab Uprising: The Lessons from the Middle East”, *Ortadoğu Etütleri*, 4(2), 2013, s. 85-110.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

(*the unconscious majority*) eşitsizliğini eklemek gerekir. Emperyalist güçler, ülkelerin yetersizlik alanlarından sızarak, söz konusu ülkelerdeki hegemonyalarını arttırmakta, buraları çok boyutlu alanlarda tahrip etmekte ve nihayetinde o ülkeleri topyekûn sömürmektedir.

Söz konusu bölgede, 1990'lı yılların başlarında bir askeri müdahale ve sözde "haklı savaş" gerçekleştirilmiştir. 2000'lerin ortasında insani müdahale ve sözde koruma sorumluluğu savaşı yapılmıştır. 2010'ların ortasında ise, arkadan yönetim, *proxy*/vekâlet ve kirli savaş taktiği uygulanmaya başlanmıştır. 2020'de ise PKK uzantıları aracılığı ile terör devleti inşa edilmeye çalışılmaktadır. ABD yetkilileri, Suriye ve Irak'taki PYD teröristlerini "çıkar ortağı" olarak gördüğünü açıkça ifade etmiştir.²³ Oysa parçalara ayrılmaya çalışılan halkların yapacakları, bunun tam tersine birbirine kenetlenmek ve uluslaşmak olabilir. Her bir Ortadoğu insanının, "bilinçli çoğunluk" olarak "uluslaşma, sivilleşme, laikleşme ve demokratikleşme" temelli aktör-olguların, gerçekte milletleri ve devletleri "egemen yapan" güç olduğunu kavraması gerekirken, bu gerçeğin tam tersi işlemektedir. Bir ülkede eğer "bilinçli çoğunluk" belli bir oranda yoksa iç egemenlik zaten yok demektir, eğer iç egemenliğin meşruiyeti tartışmaya açıksa, o zaman da dış egemenlik sağlanamaz ve ülke kaçınılmaz olarak bir av haline gelir.

Ortadoğu'da bu olguların iyi gelişmemiş olması, her alana nüfuz eden bir "toplumsal adalet yoksunluğu" olarak siyasi ve toplumsal hayata yansımıştır. Petrol kaynakları bakımından çok zengin ülkeler bile, "toplumsal adalet yoksunluğu" kriziyle boğuşmaktadır. Ortadoğu'nun petrol zengini, ama toplumsal adalet yoksunu ülkeleri, iç ve dış egemenlik kayıplarını petrol paralarıyla telafi edememektedir. Egemenliğin inşası

23 Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, s. 34.

ve korunması, günümüzde yalnızca uluslararası hukuk aracılığıyla gerçekleşmemekte; hukukun üstünlüğü misyonu, bazen sembolik bir değer olarak kalabilmektedir.

Bu koşullarda ülke içi “bireysel bilinçlenme, bilinçli çoğunluk oluşturma, uluslaşma, sivilleşme, laikleşme ve demokratikleşme” temelli aktör-olguların yaşama geçirilebilmesi, toplumsal adalet yoksunluğunu yenecek bir güç olarak çok büyük değer taşımaktadır. Ancak bu şekilde ülkelerde iç egemenliklerin kurulması sağlanabilir ve emperyalist odaklarla mücadele edecek güçlü bir sistem kurulabilir. Toplumsal adalet, hukuki adaletten çok daha büyük bir kavramdır, bir dünya görüşü, hayatı algılayış ve yaşayış biçimidir. Tam da Osmanlı bakiyesi olan ifade ile “Mülk’ün temelidir.” Mülk ise, Türk dillerinde ve tabi Osmanlıca’da, hem devlet hem kamusal alan hem de sivilite anlamındadır.²⁴ Gramscigil tanımla Devlet=Siyasal Toplum (Hükümet ve Devlet Aygıtı /Kurumlar)+Sivil/Mülki Toplum.²⁵

SONUÇ

Ortadoğu havzası, 18 Aralık 2010’da Tunus’taki halk isyanları ile yeni bir sürece girmiştir. Tunus, domino etkisi olarak adlandırılan süreç içerisinde, ilk taşları devirmiş ve tüm dünyanın dikkatinin bir anda Kuzey Afrika’ya yönelmesine sebep olmuştur. Tunus’ta olup bitenler medyada bir anlık öfkenin sonucu gibi gösterilse de, diğer havza devletlerinde olduğu gibi, altta devlet başkanlarının uzun süren otoriter hâkimiyeti, kronikleşmiş işsizlik, demokrasi ve insan haklarından yoksun olma vb. gibi, oldukça uzun vadeli sorunların nihai sonucu olduğu açıktır.²⁶ Ortadoğu’da yaşanan kötücül koşullar, küreselleşen dünyadaki güç ilişkilerinin dönüşümüne ve hegemonik dengelerin yeniden kurulmasına işaret etmektedir.

24 Merkez Asya ve Azerbaycan’da “sivil yurttaş” yerine halen “mülkî yurttaş” sözü kullanılmaktadır.

25 Sivil toplumun Gramsci’deki bu tanımı, henüz siyasal toplum ile sivil toplumun ayrışmamış haldeki uğrağına işaret eder. Elbette Gramsci siyasal toplum ile sivil toplumun ayrışmış uğrağını da açıklamıştır.

26 Cenap Çakmak vd., “Orta Doğu’da Devrimler ve Türkiye”, *Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye*, Atilla sandıklı-Erdem Kaya, der., BİLGESAM Yayını, İstanbul 2014 166-119.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

Hâliyle bu derin yapıların aktör rolü iyi anlaşılmalı ve iyi değerlendirilmelidir. Başka bir ifadeyle küresel güç ilişkilerinde ve neo-liberal iktisadi süreçlerde yaşanan dönüşüm, Ortadoğu'nun devletli düzenine meydan okunmasını tetiklemiş ve meydan okunmuştur. Bu büyük meydan okumadan sonra ne olacaktır? Küresel İrade, Ortadoğu'yu bir bakıma Ortaçağ Avrupa'sının kent devletler düzeyine indirgeme ve dönüştürme planını devreye sokmuş, egemenlikleri kuşatılmış, küçük devlet-altı topluluklardan oluşan yeni devlet biçimleri oluşturulmaya çalışılmıştır ve hatta hâlâ çalışılmaktadır, PYD militanlarına yardım bunun tipik örneğidir.

Ortadoğu'nun son çeyrek yüzyılı, Irak'a atılan ilk bomba ile yani ABD'nin "yenidünya düzeni" vaadiyle kararmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, şu anda bölgede irtifa kaybeden bir görüntü çizmektedir. Ancak burada son derece çarpıcı olan gerçek, bölgede artık Pentagon'un yerini CIA'in aldığı ve CIA'in de üstü örtük "kirli savaş" taktiği uygulamaya devam ettiğidir. Bu çerçevede PKK/PYD gibi terör örgütlerini bile, sözde 'devletlendirmeye' çalışmaları, Ortadoğu'daki durumun giderek daha karmaşık bir hâl alacağını göstermektedir. Bu bize yeni bir küresel yaklaşımın, yaklaştığını haber vermektedir.

Ayrıca burada şu hatırlatmayı yapmak gerekir; Arap Baharı denilerek, demokratik taleplerle dönüşüme uğratılmaya çalışılan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Arap devletleri, özellikle Soğuk Savaş döneminden sonra Batılılar tarafından adeta kuşatılmışlardır, ama onlar da Batı ile sıcak ilişkilere tekrar girmişlerdir. Bu doğrultuda dış politikalarını Batı ve bilhassa ABD ile uyumlu olarak yönlendirmişlerdir. Bazıları ABD'nin yanında yer almış olmaktan büyük memnuniyet duymuş, yöneticilerinin ve devletlerinin itibar kazandığına inanmıştır. Arap devletlerinin bir kısmının teröristlere, vekâlet savaşçılara ve benzer kirli savaş uzantılarına yakınlıklarının başlıca nedeni, ABD ve Batı'nın emperyalist tutumunu benimsemiş olmalarıdır.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ortadoğu'nun bazı taşeron devletleri, bu tutumlarını Türk düşmanı olacak kadar ileri götürmüşler, PKK / PYD işbirliğinin ötesinde, bir dönem sıradan ticari hayatta bile Türk mallarını boykot etmişler, hatta vatan topraklarını işgalden kurtarmaya çalışan Azerbaycan karşısında, işgalci Ermenistan'ı desteklemekten bile çekinmemişlerdir. Bir dönem gelinen noktada Filistin yerine İsrail yanında yer alan Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ve hatta Mısır bir yana bırakılsa bile; Fas, Cezayir ve Tunus'un yöneticileri dahi, Türk mallarına boykottan yana tavır sergilemiştir. Bu ülkelerin halkları, elbette güdümlü yöneticilerinden çok daha bilinçli ve sağlıklı davranmaktadır. Bu durum bize, bazı Ortadoğu ülkelerinin yöneticilerinin ne denli arkadan yönetilebilen liderler olduklarını göstermektedir. Ancak bölgede hüküm süren ve binlerce insanın ölümüne, milyonlarcasının göç etmesine yol açan, iç ve dış müdahalelerin iç içe geçtiği koşullar; Türkiye'nin, kitleler halinde kıyıma uğrayan masum Arap halkının tarafında yer almasını gerektirmiştir.

Ortadoğu'ya ilişkin sorular ve sorunlar, uzunca bir süredir bölgenin yaşadığı ABD-İngiltere-Fransa-AB ve İsrail bağlantılı ilişkiler ile buna çıkarları gereği muhalif olan Rusya-İran-Çin bağlantılı ilişkiler örüntüsü içinde, bizi ve dünyayı daha epeyce meşgul edecek görünmektedir. Ortadoğu'nun kaderini, yani geleceğini ABD mi belirleyecektir, yoksa irtifa kaybeden ABD'nin yerini, Ukrayna Savaşı sonunda yeniden toparlanıp Rusya mı alacaktır? İngiltere yeniden öne çıkmaya çalışırken hangi mesajı veriyor olabilir? Peki, yaşlı Avrupa gerçekten güçten düştü mü? Libya'da başlayan muazzam Türk etkisi, bölgeye nasıl yansımaya sahip olacaktır? Emperyalizmle mücadelesinde, Türkiye yalnız mı kalacaktır, yoksa bu mücadeleden sömürülen dünya halklarını kurtaracak bir tutunum zemini ve birbirini tamamlayan uluslar ortaklığı çıkacak mıdır? Bu tartışmaları daha çok duyacağız ve ömrümüz oldukça yaşayacağız. Fakat son

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

dönemde gerçekçi analistlerin Batı'da da sesini duyurmaya başladıkları ve Türkiye'nin büyüyen gücünün ABD'de bile görmezden gelinmediği bir gerçektir.

Son olarak ifade edersek; Ortadoğu konusunda, bütün dünyanın Şunu iyi anlaması gerekir; eninde sonunda Ortadoğu'nun kaderini belirleyecek olan, Ortadoğu halkının bizatihi kendisidir. Dünyanın bütün namuslu ulusları, kendi devletleri hangi stratejik planın peşinde olursa olsun, Ortadoğu halkının kaderlerini, kendilerinin belirlemesi için, onlara omuz verebilmelidir. Bu kuşkusuz bir Sivil Erdem tutumudur. Devletler bazen emperyalist çıkarlar peşindeki ihtiraslı yöneticilerinin yanlış yönetimine maruz kalabilirler, nihayetinde devlet bir mekanizmadır, bir aygıttır; oysa dünyanın bütün ulusları önce insandır ve bu insanların da epey bir bölümü Sivil Erdem sahibidir.

Sonuç olarak Arap halkının bütün farklarının ve ötekilerinin üstüne çıkacak olan bir uluslaşmayı ve sivilleşmeyi başaracağını, yaşamakta olduğu bu büyük "toplumsal adalet" ve "egemenlik yoksunluğu"ndan çıkacağını, geleceğin "sömürmeyen / sömürülmeyen" egemen devletleri ve ulus-halkları arasında yer alacağını beklemek gerekir. Böyle bir Ortadoğu, dünya barışı ve huzuru için gereklidir. Bu mücadele, yalnızca Ortadoğu toplumlarının değil, aynı zamanda bölgemizin ve tüm insanlığının mücadelesidir, çünkü Ortadoğu toplumlarının acısı, namuslu ve duyarlı insanlığın büyük acısı halini almıştır.

KAYNAKÇA

BARUTÇU, Zübeyir, "Siyasal İktidar ve Siyasal Değişme", *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul 2014, s. 83-106.

BAŞARAN, Doğacan, "ABD'nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak "Büyük Ortadoğu" Projesi", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(6), 2017, s. 63-87.

BERİŞ, Emrah *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, Lotus Yayınları, Ankara 2016.

BİLGİN, Mustafa Sıtkı, "BOP, Ölü Doğmuş Bir Plandır ve Başarı Şansı Çok Azdır," *Büyük Ortadoğu Kuşatması*, Atilla Akar, der., Timaş Yayınları. İstanbul 2004.

CARAPİCO, Shelia, *Civil Society in Yemen: The Political Economy of Activism in Modern Arabia*, Cambridge University Press, Cambridge 2018.

ÇAKMAK, Cenap vd., "Orta Doğu'da Devrimler ve Türkiye", *Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye*, Atilla Sandıklı-Erdem Kaya, der., BİLGESAM Yayını, İstanbul 2014.

EROL, Mehmet Seyfettin, "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve "Dört Tarz-ı Siyaset", *Gazi Akademik Bakış*,1(1), 2007, s. 33-55.

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, s. 14-45.

GÖÇER AKDER, Derya "Theories of Revolutions and Arab Uprising: The Lessons from the Middle East", *Ortadoğu Etütleri*, 4(2), 2013, s. 85-110.

GÖNÜL, V. "Sunuşlar", *Küresel Yönetişim Güvenlik ve Aktörler: 70. Yılında BM*, TASAM Yayını, İstanbul 2016.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

GÖZLER, Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Basımevi, Bursa 2019.

KARAGÖZ, Betül, *Şiddetin Görünümleri*, Divan Kitap, Ankara 2011.

KARAGÖZ YERDELEN, Betül, "Birleşmiş Milletler'in 70. Yılında Devletlerin İnsani Sorumluluğu ve İnsani Müdahale Sorunsalı", *Küresel Yönetişim Güvenlik ve Aktörler: 70. Yılında BM*, TASAM Yayını, İstanbul 2016, s. 51-62.

KRASNER, Stuart H. Graham, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University, Princeton 2001.

ÖZEY, Ramazan, *Dünya Denkleminde Ortadoğu; Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar*, Öz Eğitim Yayını, Konya 1997.

ÖZKUL, Murat "Ortadoğu'daki Halk Hareketlerinin Kaldıraçları: Küreselleşmenin Çelişkileri, İslami Düşünce ve Katılım," *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 2013, s. 93-121.

ÖZTOP, Fatma Anıl, "Yabancı Terörist Savaşçıların Motivasyon Faktörleri: DEAŞ VE YPG Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(1), 2021, s. 97-131.

SİNKAYA, Bayram, *Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler*, Orsam Yayını, Ankara 2016.

Turhan, Mehmet, "Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi", *Anayasa Yargısı*, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara 2013.

STRUCTURED ABSTRACT

The Middle East basin entered a new phase with the popular uprisings in Tunisia on December 18, 2010. Tunisia broke the first stones in the process called domino effect and caused the attention of the whole world to turn to North Africa. Although what is happening in Tunisia is portrayed as the result of a momentary anger in the media, as in other basin states, the long-term authoritarian domination of the heads of state, chronic unemployment, lack of democracy and human rights, etc. Obviously, it is the end result of rather long-term problems. The bad conditions in the Middle East point to the transformation of power relations and the re-establishment of hegemonic balances in the globalizing world.

As a matter of fact, the actor role of these deep structures should be well understood and evaluated well. In other words, the transformation experienced in global power relations and neo-liberal economic processes triggered and challenged the state order of the Middle East. What will happen after this great challenge? Global Will put into effect its plan to reduce and transform the Middle East to the city-state level of medieval Europe in a way, new state forms consisting of small sub-state communities whose sovereignty was besieged were tried to be created and even it is still being worked on, aiding the PYD militants is a typical example of this.

The last quarter century of the Middle East has been darkened by the first bomb dropped on Iraq, that is, by the promise of the “new world order” of the USA. The United States currently paints an image of losing altitude in the region. However, the most striking fact here is that the Pentagon has now been replaced by the CIA in the region and the CIA continues to use

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

the implicit “dirty war” tactic. In this context, the so-called ‘nationalization’ of even terrorist organizations such as the PKK/PYD shows that the situation in the Middle East will become more and more complex. This informs us that a new global approach is approaching.

In addition, the following reminder should be made here; The Arab states in the Middle East and North Africa, which were tried to be transformed with democratic demands by calling the Arab Spring, were almost surrounded by the Westerners especially after the Cold War period, but they also entered into warm relations with the West. In this direction, they directed their foreign policies in harmony with the West and especially the USA. Some were very pleased to have sided with the United States and believed that their rulers and states were gaining prestige. The main reason why some of the Arab states are close to terrorists, proxy fighters and similar dirty war extensions is that they have adopted the imperialist stance of the USA and the West.

Some subcontractor states of the Middle East have taken their attitudes so far as to be anti-Turkish, beyond the PKK / PYD cooperation, they boycotted Turkish goods even in ordinary commercial life for a while, and they did not even hesitate to support the occupying Armenia against Azerbaijan, which was trying to save its homeland from occupation. Even if Saudi Arabia, UAE, Bahrain and even Egypt, which sided with Israel instead of Palestine at the point reached for a period, are left aside; Even the rulers of Morocco, Algeria and Tunisia took a stand in favor of boycotting Turkish goods. The peoples of these countries, of course, behave much more consciously and healthily than their guided rulers. This situation shows us how the leaders of some Middle Eastern countries can be managed from behind. However, the conditions prevailing in the region, which led to the death of thousands of people and the emigration of millions, in which internal and external interventions were intertwined; It required Türkiye to take the side of the innocent Arab people who were massacred en masse.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Questions and problems related to the Middle East seem to occupy us and the world more, within the US-England-France-EU and Israel-related relations that the region has been living for for a long time, and the Russia-Iran-China-linked relations that are opposed to this for their own interests. Will the US determine the fate of the Middle East, that is, its future, or will Russia take the place of the USA, which has lost altitude, by regrouping at the end of the Ukraine War? What message might the UK be sending as it tries to stand out again? So, has old Europe really weakened? How will the enormous Turkish influence that started in Libya affect the region? Will Türkiye remain alone in its struggle against imperialism, or will a ground of cohesion and a partnership of complementary nations emerge from this struggle that will save the exploited peoples of the world? We will hear more of these debates and we will live for a long time. However, it is a fact that realistic analysts have recently started to make their voices heard in the West, and Türkiye's growing power has not been ignored even in the United States.

Finally, to state; Regarding the Middle East, the whole world needs to understand that; It is the people of the Middle East themselves who will ultimately determine the fate of the Middle East. All honest nations of the world should be able to support the people of the Middle East to determine their own destiny, no matter what strategic plan their own states are pursuing. This is undoubtedly an attitude of Civil Virtue. States are sometimes subject to the mismanagement of their passionate rulers who pursue imperialist interests, after all, the state is a mechanism, a device; whereas all the nations of the world are human beings first, and quite a few of these people have Civil Virtue.

As a result, it is necessary to expect that the Arab people will achieve a nationalization and civilization that will rise above all their differences and others, that they will emerge from this great "social justice" and "deprivation of sovereignty", and that they will be among the "non-exploited / unexploited" sovereign states and nation-peoples of the future. Such a

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

Middle East is necessary for world peace and tranquility. This struggle is not only the struggle of Middle Eastern societies, but also of our region and all humanity, because the suffering of Middle Eastern societies has become the great pain of honest and sensitive humanity.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA*

World War II and South Africa

Sayim TÜRKMAN**
Serdar SELÇUK***

Öz

Güney Afrika, 1939 yılının Eylül ayında müttefiklerin yanında Almanya'ya karşı II. Dünya Savaşı'na girdiğinde, askeri ve ekonomik olarak savaşa hazırlıksızdı. Toplum, tarihinde hiç olmadığı kadar bölünmüş ve ekonominin belirsizliklerle dolu bir savaş çabasını kaldırıp kaldıramayacağı tamamen muammaydı. Hükümet aldığı hızlı aksiyonlarla iki yıl gibi bir sürede orduyu verimli bir savaş gücüne dönüştürmeyi başarabildi. Tüm ırklardan 330.000'den fazla Güney Afrikalının katıldığı bu savaş ülke tarihinin en büyük dönüm noktalarındandır. Bu makalede Güney Afrika'nın II. Dünya Savaşı'na kadar olan tarihsel süreci, savaşta Müttefiklere yaptığı katkılar ve bu dönemde ülkede yaşanan temel siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal gelişmeler incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güney Afrika, Jan van Riebeeck, II. Dünya Savaşı, J. B. M. Hertzog, Jan Smuts.

Abstract

When South Africa was involved in World War II against Germany on the side of the Allies in September 1939, it was not militarily and economically prepared for war. The society was more divided than it had ever been in its history, and it was completely enigmatic whether the economy could handle an uncertain war effort. With the rapid actions it took, the government succeeded in transforming the army into an efficient war power in a period of two years. The war, in which more than 330,000 South Africans of all races participated, is one of the greatest turning points in the country's history. This article examines the historical process of South Africa up until World War II, its contributions to the Allied war effort, and the major political, military, economic and social developments in the country during World War II.

Keywords: South Africa, Jan van Riebeeck, World War II, J. B. M. Hertzog, Jan Smuts.

---

* Makale Geliş Tarihi: 15.11.2022 Yayına Kabul Tarihi: 20.12.2022

** Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: sayimturkman@hotmail.com ORCID: 0000-0003-0934-532.

*** Doktora öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, e-posta: sersels81@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9838-4695.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA

GİRİŞ

Güney Afrika'nın tarihsel geçmişi umumiyetle; sömürge öncesi dönem, sömürge dönemi, sömürge sonrası dönem, apartheid (ırk ayrımı) dönemi ve apartheid sonrası dönem şeklinde beş kısma ayrılarak incelenmektedir. Bu tarihsel geçmişinin büyük bölümü sömürge ve sömürge sonrası dönemde yaşanan hadiselerden teşekkül etmekte ve daha ziyade İngilizce konuşan Beyazlarla Afrikaans dilini konuşan Beyazlar arasında yaşanan olaylardan oluşmaktadır.

Güney Afrika II. Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin savaş çabalarına en büyük desteği veren Afrika ülkesidir. Türkiye'de Güney Afrika ile alakalı yapılan akademik çalışmalar oldukça sınırlı olup II. Dünya Savaşı özelinde inceleyen akademik çalışma yok denecek kadar azdır. Öte yandan Afrika kıtasının başat güçlerinden olan Güney Afrika Cumhuriyeti'ni oluşturan dinamikleri anlamanın, Afrika kıta siyasetini anlama hususunda özel bir bulunmaktadır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan tarama derleme yöntemi kullanılmış olup; İngilizler, Almanlar, Hollandalılar, Fransızlar, İtalyanlar, Hintliler, Malaylar ve yerel Siyah halklardan oluşan kozmopolit modern Güney Afrika toplumunun oluşumundaki temel tarihsel süreç, II. Dünya Savaşında yaşanan hadiseler ve ülkedeki siyaset, ekonomi ve toplum üçgenindeki gelişmeler sebep-sonuç ilişkisi içerisinde incelenmektedir.

Bununla birlikte, Güney Afrika tarih yazımı bağlamında ülkeye dair elde edilen malumatın ekserisi sömürgeci devletlerin kaynaklarından ve yazarlarından öğrenilmekte olup, bu vaziyet ülke tarihinin yazım ve yorumlanmasında Avrupa merkezli bir bakış açısı taşıyabilme riskini de beraberinde getirmektedir.

II. DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR GÜNEY AFRİKA

HOLLANDA SÖMÜRGE DÖNEMİ

Güney Afrika'nın modern tarihi, Hollandalı bir sömürge idarecisi olan Jan van Riebeeck'in¹ Hollanda Doğu Hindistan Şirketi² (VOC) namına Hollanda ile Güney ve Güneydoğu Asya'daki imparatorluğu arasında seyahat eden filoları için, ideal konumu nedeniyle, 6 Nisan 1652 tarihinde Cape Town'da bir ikmal istasyonu kurmasıyla başlamaktadır. Şirketin Ümit Burnu'na gelişi aynı zamanda, Afrika alt kıtasındaki ırk çatışmasının başlangıcını teşkil etmesi ve sömürge toplumunun en kalıcı özelliklerinden bazılarını oluşturması cihetiyle de Güney Afrika tarihi ve toplumu için bir milat niteliğini haizdir.

Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin bölgeyi kontrolünün ilk 150 yılına bakıldığında, şirketin Avrupa yerleşimini Afrika'ya yaymaktan ziyade kendi ticaret gemilerini ikmal etmek üzere; tatlı su, sebze, meyve ve sair zaruri malları temin edecek ve personelin dinlenmesine olanak sağlayacak bir ticari bir operasyona odaklandığı görülmektedir.³ Zira şirket zaman içerisinde 48,000 civarında tayfası olan, toplamda 600,000 ton kapasiteli 6,000 kadar gemiye sahip büyük bir operasyonel hacme ulaşmıştı.⁴

17. yüzyıldan bil itibar Güney Afrika topraklarındaki Avrupalı yerleşimi devamlı surette arttı. Başlangıçta Kap Kolonisi ve civarında yoğunlaşan Avrupalı ikameti, 1770'lerden itibaren doğuya doğru genişledi ve nihayet Bantu topluluklarının yaşadığı bölgelere kadar ulaştı. Bu noktada Avrupalı yerleşimciler ile Xhosa'lar arasında 1779-1879 yılları arasında cereyan eden ve "Sınır Savaşları" ismi verilen 9 savaş cereyan etti.

1 Cape Town'un kurucusu ve 1652-1662 yılları arasında Kap Kolonisi'nin (Cape Colony / Kaapkolonie / Ümit Burnu Kolonisi) 1. komutanıdır.

2 Vereenigde Oost-Indische Compagnie veya kısaca VOC, 1602-1798 yılları arasında yaşadı.

3 Rita M. Byrnes, *South Africa, A Country Study*, Library of Congress Federal Research Division, Washington D.C. 1996, s. 12.

4 Leonard Thompson, *The History of South Africa*, Yale University Press, USA 2001, s. 33.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA

İNGİLİZ SÖMÜRGE DÖNEMİ

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde artık Kap Kolonisinde Hollandalı, Fransız ve Alman yerleşimci grubunun soyundan gelen yerel Beyaz bir topluluk teşekkül etmiş ve Cape Town, tüm ticari ilişkilerin odak noktası ve uluslararası kültürlerin ve fikirlerin buluşma noktası olan bir antrepo haline gelmişti.⁵ 19. yüzyılın başında İngilizlerin Kap'ı ele geçirmesi ve devamındaki süreçte, Beyaz yerleşimcilerle İngiliz yöneticiler arasında anlaşmazlıklar ve bölünmeler yaşanmaya başlamıştı. İngilizce konuşan Beyazlarla Afrikaans dilini konuşan Beyazlar arasındaki bu vaziyet, Beyazlar ile Siyahlar arasında mevcutta var olan ırk ayrımının daha da genişlemesine sebebiyet vermiş ve bölgedeki ırksal bölünme, toprak mülkiyeti modeline ve büyük ölçüde köleliğe dayanan çalışma ilişkilerinin otoriter yapısına yansımıştır.⁶

Yapılan bir çalışmada 19. yüzyılda Afrikanerlerin %33,4'ünün Alman soyundan, %35,5'inin Hollanda soyundan, %13,9'unun Fransız soyundan, %2,9'unun İngiliz soyundan ve %14,3'ünün diğer Afrikalı milletlerin soyundan geldiği ifade edilmektedir.⁷

19. yüzyılın ilk otuz yılına bakıldığında İngilizlerin Kap bölgesini idare ederken çelişkili politikalar yürüttükleri ifade edilebilir. Şöyle ki Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin iflasın eşiğine geldiği bir dönemde, bölgede Hollanda hakimiyetinin azalması ile birlikte, Büyük Britanya Ümit Burnu civarındaki bölgeleri 1795 senesinde işgal etmeye başladı.⁸ Koalisyon Savaşı neticesinde Napolyon Bonapart Hollanda'yı işgal etti ve bu işgal neticesinde 1795 yılında kurulan Batavya Cumhuriyeti de Britanya ile o güne kadar var olan iş birliğini sonlandırma kararı aldı.

5 "Dependence and Interdependence: Southern Africa from 1500 to 1800", *General History of Africa-V Africa from the Sixteenth to the Eighteenth Century*, California 1992, s. 697.

6 Byrnes, a.g.e., s. xlix.

7 Andries M. Fokkens, "Afrikaner Unrest within South Africa during the Second World War and the Measures Taken to Suppress It", *Journal for Contemporary History*, 37(2), 2012, s. 129.

8 Byrnes, a.g.e., s. 24.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Daha sonra Britanya bölgeyi her ne kadar Amiens Antlaşması (1802-1803) kapsamında Hollanda hükümetine geri vermişse de 1806 senesinde Napolyon Savaşlarının başlamasıyla birlikte, Asya imparatorluklarına giden tek deniz yolunu muhafaza etmek maksadıyla, Kap'ı tekrar ele geçirdi. Zira Kap'ın yeniden ele geçirilmesi, bölgenin Fransa'nın kontrolü altına girmesine karşı alınmış bir tedbirin göstergesiydi.

Öte yandan bölgeyi ele geçiren İngilizler de kendilerinden önceki Hollanda Doğu Hindistan Şirketi gibi maliyetleri düşürmeye ve yerleşimi küçük tutmaya gayret ettiler. Bunun için İngiliz yerel idareciler, Avrupalı göçmenler için göçü teşvik etmek yerine, diğer sömürgelerden getirilen köle emeğine güvenme politikasını devam ettirdiler.⁹ Bu yıllarda hala devam eden Sınır Savaşları kapsamında Britanya, Xhosalar'dan elde edilen bölgelere yerleşerek hakimiyetini genişletti ve söz konusu bölgelerin sınırlarını sağlamlaştırarak içeride kalan kısımlara yeni yerleşim yeri kurulmasına imkân sağladı.

İngilizler başlangıçta, Beyaz çiftçilerin işgücü ihtiyaçlarını karşılamak üzere Afrikalı köle ithal etmeye devam etti fakat Beyaz çiftçilerin Siyah işçilere sert ve kötü muamelesine müdahale etmediler. Ancak önce yargı sistemini yeniden düzenleyerek ve Siyah işçilere saldıran Beyaz çiftçileri cezalandırarak ve daha sonra da Britanya imparatorluğundaki tüm köleleri serbest bırakarak, sömürge toplumunun ırk ayrımcılığı yapan özelliklerini ortadan kaldırmak için muhtelif adımlar attılar.

BÜYÜK GÖÇ (1835-1841)

1833 senesinde Britanya parlamentosunda köleliğin hâkim olunan bütün bölgelerde köleliğin kaldırıldığını beyan eden yasanın onaylanması neticesinde Güney Afrika'daki Britanya bölgelerinde yaşayan birçok Afrikaner de geçim kaynağı ortadan kalkmış oldu. İngilizlere daha da

⁹ Byrnes, a.g.e., s. 24-25.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA

kızan ve düşmanlaşan Boerler, alınan bu karardan etkilenmemek, köleleri gündelik hayatlarında kullanabilmek ve İngiliz yönetiminden bağımsız kendi topluluklarını kurabilmek amacıyla Büyük Göç (Great Trek) adını verdikleri kitlesel göçü başlattılar ve Voortrekker¹⁰ olarak adlandırılan grup İngiliz hâkimiyetinin dışında kalan bölgelere göç etti. Ancak bu süreçte İngilizler, Boerlerin denize bağımsız erişime sahip olmalarını ve bu suretle diğer Avrupa güçleriyle siyasi ve ekonomik anlaşmalar müzakere edebilmelerini istemediklerinden, Boerlerin Hint Okyanusu kıyısında (Natal bölgesi) bir cumhuriyet kurmalarına mâni oldular.¹¹

1835 ile 1841 yılları arasında gerçekleştirilen Büyük Göç süresince 14.000 kadar Afrikaner Turuncu Nehir'in kuzey kıyılarına göç ederek burada birçok Boer cumhuriyeti kurdu. Bu cumhuriyetler arasında en uzun ömürlü olan iki tanesi Transvaal Cumhuriyeti ile Özgür Orange Devleti olup, İngilizler 1850'li yıllarda bu iki Boer cumhuriyetini tanıdılar. Ancak, 1867 senesinde Northern Cape'de elmas rezervleri keşfedildiğinde durumlar değişti.

ELMAS VE ALTIN REZERVLERİNİN KEŞFİ (1867-1886)

1867 senesinde elmas ve 1886 yılında altın rezervlerinin keşfi Güney Afrika'nın ekonomik ve politik yapısının önemli ölçüde değiştirmiş olup bu keşifler ülke tarihinin dönüm noktalarından ikisini oluşturmaktadır. Nitekim değerli madenlerin bulunması ile birlikte ticari açıdan önem kazanan bölgeye Avrupa kıtasından büyük bir göç yaşandı, bu göç dalgası ile birlikte artan Beyaz nüfusun çıkarları, bölgede yaşayan yerlilerin yaşadığı ayrımcılığın daha da derinleşmesine sebebiyet verdi. Rezervlerin keşfi bir taraftan uluslararası yatırımcıların dikkatini kıtanın güneyine

¹⁰ "Önden göç edenler" manasında kullanılmaktadır.

¹¹ Byrnes, a.g.e., s. 29; Mehmet Seyfettin Erol-Oktay Bingöl, "Birinci Dünya Savaşı'nın Afrika'ya ve Sömürgeciliğe Etkileri", *Gazi Akademik Bakış*, 7(14), 2014, s. 179.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

çevirirken diğer taraftan yeni endüstriler ortaya çıktı, sanayileşme hızlandı, modern şehirler gelişmeye başladı ve bu gelişmeler de beraberinde daha karmaşık siyasi, ekonomik ve toplumsal ilişki ağlarını şekillendirmeye başladı. Örneğin Witwatersrand'daki altın madenciliği çok hızlı bir şekilde büyüdü. 1887 senesinde 80.000 sterlin değerinde olan altın üretimi 1895 yılında yaklaşık 8.000.000 sterline -dünya altın üretiminin beşte birine- yükseldi. Öyle ki yüzyılın sonunda, çoğu Avrupalı yatırımcı tarafından altın endüstrisine 60.000.000 sterlinden fazla sermaye yatırılmıştı.

Altın madenlerinde, -elmas madenlerinden beş kat daha fazla olmak üzere- 100.000 Afrikalı işçi çalıştırıldı. Bu endüstrinin yeni kurulan merkezi olan Johannesburg yüzyılın sonunda 75.000 Avrupalıya ev sahipliği yapıyordu ve bu da onu Güney Afrika coğrafyasının en büyük şehri yapıyordu.¹² Güney Afrika'daki bu madencilik patlamasının etkileri gerçekten olağanüstüydü ve neredeyse her şeyi kapsıyordu. Politik olarak, elmasların keşfi önce (İngilizler tarafından) Kimberley bölgesinin ilhakına, ardından 1877 senesinde Transvaal'ın ilhakına ve nihayet 1879 yılında Zululand'ın ele geçirilmesine yol açtı. Benzer şekilde, altının keşfi, Limpopo nehrinin güneyindeki tüm Afrika devletlerinin ilhakına, 1896 yılındaki Jameson Baskını'na ve nihayet 1899'daki II. Boer Savaşı'na ve ardından 1910 senesinde Güney Afrika Birliği'nin kurulmasına kadar giden ve birbirini tetikleyen zincirleme gelişmelere yol açtı.

Ayrıca bu keşifler İngiltere, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nden sermaye ve teknik personelin Güney Afrika'ya akmasına vesile oldu. Gerçekten de 1880 ve 1939 yılları arasında sömürge Afrika'sına yapılan yatırımların büyük kısmı yalnızca Güney Afrika'ya gitti ve Güney Afrika'nın altyapısını da teşvik eden bu yatırımlardı.¹³ Öte yandan altın ve elmas madenlerinin keşfi geniş kapsamlı siyasi sonuçların yanı sıra Güney Afrika'yı dünyanın ilgi odağı haline getirdi.

¹² Byrnes, a.g.e., s. 34.

¹³ "The Colonial Economy: The Former British Zones", *General History of Africa-VII Africa under Colonial Domination 1880-1935*, California 1992, s. 412.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRİKA

I. BOER SAVAŞI (1880-1881)

Minerallerin keşfi, İngilizler ve Boerler arasındaki var olan mevcut gerilimi iyice tırmandırdı. Zira altın Transvaal'da keşfedilmişti ve burada, İngiliz yönetiminin kontrolünün ötesinde, muazzam maden zenginliği vardı. Ayrıca, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin başkanı Paul Kruger, Portekiz Doğu Afrika'ya bir demiryolu bağlantısı kurarak devletinin Kap tüccarlarına uzun vadeli bağımlılığını azaltmaya çalıştı. Ancak böyle bir bağlantı, İngiliz ticari çıkarlarını açıkça tehdit etti ve Boerlerin denize -ve dolayısıyla- diğer Avrupa güçlerine doğrudan erişim elde etmeleri ile alakalı eski korkularını yeniden canlandırdı. Yine de madenlere yatırılan sermaye ve dolayısıyla altın endüstrisinin mülkiyeti öncelikli olarak İngilizlerin kontrolü altındaydı. Çünkü maden sahiplerinin tamamı bilâistisna Güney Afrika'ya bağlılık göstermeyen İngilizce konuşanlardan oluşuyordu.

Öte yandan yatırım sermayesinden yoksun olan Boerler, kendilerini mülkiyetten ve dolayısıyla elde edilen kârlardan dışlanmış buldular. Gerçekten de madenlerden elde edilen kârların çoğu yeniden Avrupa ve Amerika'ya yatırılıyordu.¹⁴ Yaşanan bu gelişmeler ve bölgede yükselen tansiyonun gölgesinde, yaşadıkları topraklarda hakimiyetlerini sürdürme amacıyla olan Boerler, 1880-1881 yılları arasında gerçekleşen I. Boer Savaşı'nda Britanya'nın genişleme politikalarına karşı savaştılar ve sayıca daha az olmalarına rağmen İngilizlere karşı üstünlük sağladılar.

GÜNEY AFRİKA SAVAŞI (1899-1902)

İngilizlerin Güney Afrika'da hegemonya kurmak için, Afrikanerlerin ise özerkliklerini savunmak için yaptıkları Güney Afrika Savaşı¹⁵ (1899-1902) üç yıl sürdü ve -hususiyetle Boerlere- büyük acılar yaşattı. Anglo-Boer savaşının ayırt edici bir hususiyeti savaşın Avrupalıların kendi aralarında

¹⁴ Byrnes, a.g.e., s. 38.

¹⁵ II. Boer Savaşı veya Anglo-Boer Savaşı olarak da isimlendirilmektedir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

yapılmasıdır.¹⁶ 1899 yılında başlayan II. Boer Savaşı'nda bir önceki sıkıntıları yaşamamak adına bölgeye daha fazla destek kuvvet sevk eden Britanya, 1902 yılına kadar süren savaş neticesinde önemli kazanımlar elde etti ve neticede son Boer cumhuriyetlerini de işgal ederek hakimiyet alanına dahil etti.

Bu savaşta 90.000 Afrikaner, toplamda 500.000 kişiye yaklaşan bir İngiliz ordusuna karşı savaştı. Başlangıçta Afrikanerler bir dizi zafer kazansalar da İngilizler 1901 ve 1902 senelerinde Güney Afrika Cumhuriyeti'nde ve Özgür Orange Devleti'ndeki -Boerlerin her şeyi olan- 30.000'den fazla çiftliği ateşe vererek yaktı ve tüm Afrikaner kadınlarını ve çocuklarını -aşırı kalabalık ve sağlıksız koşullar nedeniyle 25.000'den fazla kişinin öldüğü- toplama kamplarına yerleştirdi.¹⁷ Çiftliklerin yakılması savaşın gidişatını ve sonucunu belirleyen en mühim hadiselerden bir tanesi oldu.

Güney Afrika Savaşı, öncelikli olarak Witwatersrand'deki zengin altın madenleri bölgesinin kontrolü namına yapılan bir mücadeleydi. Ayrıca bu süreç yaşanmadan önce Boer cumhuriyetlerinin Alman İmparatorluğu ve Alman Güneybatı Afrikası ile ittifak arayışına girmesi, bu bölgelerdeki hakimiyetini tehlike altında gören Britanya'nın bu adımları atmasında mühim bir tesiri oldu.

Savaşın sonunda yapılan Vereeniging Antlaşması (21 Mayıs 1902) kapsamında işgal edilen iki Boer Cumhuriyeti (Transvaal ve Özgür Orange Devleti) tamamen ilhak edilerek Büyük Britanya İmparatorluğu'nun bir parçası haline getirildi. Öte yandan buralarda yaşanan Boerlerin mağduriyet yaşamaması ve hayatlarını kolaylaştırmak adına önemli kazanımlar sunuldu ve Felemenkçe, resmi dil olarak kabul edildi. Bu

¹⁶ "European Partition and Conquest of Africa: An Overview", *General History of Africa-VII Africa under Colonial Domination 1880-1935*, California 1992, s. 37.

¹⁷ Byrnes, a.g.e., s. 40-41.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA

antlaşmada Beyazlar adına kolaylaştırıcı adımlar atılırken bu iki eski Boer cumhuriyetinde yaşayan “Beyaz olmayanların” medeni haklarında kısıtlamalara gidildi.

Aslında İngilizler, elmas ve altın endüstrilerinin kârlı bir şekilde işletilmesi için “madencilik finansal ve işgücü ihtiyaçlarına duyarlı bir yerel yönetime” sahip olmaları gerektiğini anladılar. Ayrıca -o zamanki demografik eğilimler göz önüne alındığında- Boerlerin her zaman Beyaz nüfusun çoğunluğunu oluşturacağını fark ettiler.¹⁸ Bu etmenleri göz önünde bulundurarak, İngilizler savaş zamanı Boer karşıtı ve Afrika yanlısı olan söylemlerini terk etti ve yerel Beyaz topluluğu; kendi kendini yöneten ve birleşik bir Güney Afrika’dan sorumlu tutan uzun vadeli bir siyasi anlaşmayı müzakere ettiler.

20. YÜZYIL

Dört yıl süren müzakereler sonucunda II. Boer savaşının bitiş gününün sekizinci yıl dönümünde (1910) bölgedeki dört Britanya kolonisi olan Kap Kolonisi, Natal Kolonisi, Transvaal Kolonisi ve Orange Nehri Kolonisi bir araya getirilerek kendi kendini yönetebilen Güney Afrika Birliği dominyonu oluşturuldu. 1910 yılının Mayıs ayında Louis Botha, Britanya İmparatorluğu’nun egemenliği altında yeni kurulan Güney Afrika Birliği’nin ilk başbakanı, Jan Smuts da onun yardımcısı oldu. Sadece sekiz sene önce, her ikisi de Paul Kruger’in ordusunda general olan Botha ve Smuts, artık 4.000.000 Afrikalı, 500.000 Melez/Renkli, 150.000 Hintli ve 1.275.000 Beyazdan oluşan bir ülkeyi yönetiyordu.¹⁹

Boer generalleri Güney Afrika’nın ilk hükümetinin birleşmesine yardım etseler de topraklarının çoğuna savaş sırasında İngilizler tarafından el konmuştu ve savaş bittikten sonra da iade edilmedi. Ülkedeki ana istihdam

¹⁸ Byrnes, a.g.e., s. 41-43.

¹⁹ Byrnes, a.g.e., s. 44.

kaynağı olan madenler İngilizce konuşanlara aitti. Şehirlere taşınan kırsal Afrikalıların ne sermayesi ne de pazarlanabilir becerileri vardı ve bu nedenle kendilerini, düşük ücretli vasıfsız işler için Afrikalılarla rekabet eder halde buldular. Sonuç olarak Beyazlar, kendi lehlerine olacak şekilde ırk ayrımcılığı yasalarını sıklıkla desteklediler. Bununla birlikte, başından beri Güney Afrika'da hep ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören Siyah Güney Afrikalılar 1912 senesinde Güney Afrika Ulusal Kongresi'ni (daha sonra ANC) kurdularsa da başlangıçta pek muvaffak olamadılar.

I. DÜNYA SAVAŞI

1914 senesine İngiltere Almanya'ya savaş ilan ettiğinde, Güney Afrika da Britanya İmparatorluğunun bir dominyonu olarak savaşa dahil olmak zorunda kaldı. Zira Güney Afrika her ne kadar önemli bir seviyede otonomiye sahip olsa da İngiltere'den bağımsız bir dış politika icra edebilecek güçten yoksundu.

Güney Afrika'nın I. Dünya Savaşı'na dahil olma kararı kamuoyunda farklı şekillerde karşılandı. İngilizce konuşan Beyazlar bu kararı desteklerken Afrikanerler bu hususta tepkili idiler. Nitekim 1899-1902 yılları arasında cereyan eden ve kendileri için mağlubiyetle sonuçlanan Anglo-Boer savaşının travmatik etkilerini henüz atlatamamışlardı. Afrikanerlerin İngiliz emperyalizmine olan nefreti, 1914 senesine isyanın patlak vermesiyle erkenden ortaya çıktı.

I. Dünya Savaşı'na girme kararı, 1912-1948 yılları arasındaki dönemde, Birlik hükümetine karşı gerçekleştirilen en büyük ve en hassas iç ayaklanmaya neden oldu. Bu ayaklanma sadece Afrikanca ve İngilizce konuşanları kutuplaştırmakla kalmadı, aynı zamanda Afrikanerler arasında da bir çatlağa sebebiyet verdi. Afrikaner topluluğu içindeki unsurlar; hususiyetle gaziler ve II. Anglo-Boer Savaşı kurbanları, I. Dünya Savaşı'na katılmaya karşı çıktılar.²⁰

²⁰ Fokkens, a.g.m., s. 124.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA

1945 senesinin Ekim ayında Maritz İsyanı (Boer İsyanı) olarak bilinen, Alman Güney-Batı Afrika'yı (bugünkü Namibya) işgal etmeyi reddeden silahlı bir grubun hükümete karşı ayaklanma başlattı²¹ ise de isyan, dış destek alınmadan, kanlı bir şekilde bastırıldı. Siyahlara gelince, birçoğu bu kararı "Beyaz adamın savaşı" olarak görürken²² diğer bir grup da bu durumu, İngiliz Kraliyeti'ne gösterilecek sadakat karşılığında elde edebilecekleri siyasi kazanımlar bağlamında bir fırsat olarak görüyordu.

I. Dünya Savaşı başladığında Güney Afrika'da 6 milyon civarında insan yaşıyordu ve savaş boyunca, tüm ırklardan, 230.000'den fazla gönüllü İngiltere saflarında; Alman Güney-Batı Afrika, Doğu Afrika ve Orta Doğu'da savaşa katıldı. 146.000'den fazla Beyaz, 83.000 Siyah ve 2.500 Melez ve Hintlinin katıldığı savaşta; 7.000'den fazla Güney Afrikalı öldürüldü ve yaklaşık 12.000 kişi yaralandı.

İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEM

I. ve II. Dünya Savaşları arasındaki döneme bakıldığında ülke tarihinde çok önemli bir milat olan Afrikaner Kardeşliği (Afrikaner Broederbond) adlı örgütün kuruluşu, Büyük Buhran'ın etkileri ve Birleşik Parti'nin (United Party) kuruluşu mühim gelişmeler arasında ön plana çıkmaktadır.

BROEDERBOND ÖRGÜTÜ (1918)

1918 senesinde Afrikanerler, Afrikaner milliyetçiliğini ilerletmek, Afrikaner kültürünü devam ettirmek, bir Afrikaner ekonomisi geliştirmek ve Güney Afrika hükümetinin kontrolünü ele geçirmek amacıyla "Afrikaner Broederbond" (Afrikaner Kardeşliği) adlı gizli bir örgüt kurdular. Üyeleri

21 Anne Samson, "Duty to Empire? South Africa's Invasion of German South West Africa", *African Research&Documentation*, 128, 2015, s. 12-13.

22 Jonathan Hyslop, *South Africa and Scotland in the First World War, in A Global Force*, Edinburgh University Press, Edinburg 2016, s. 163.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Güney Afrikalı Afrikaanca konuşan, Protestan, 25 yaş üstü Beyaz erkeklerden müteşekkil olan bu oluşum son derece etkili bir "gizli" topluluk haline geldi.

Örgütün ülke tarihindeki en büyük siyasi etkisi Aparthied politikası oldu ki bu politika büyük ölçüde Broederbond üyeleri tarafından geliştirildi ve uygulandı. Nitekim 1948 senesinden 1994 yılında Apartheid'in bitimine kadar -Güney Afrika hükümetinin tüm lideri dahil olmak kaydıyla- Afrikaner siyasi, kültürel ve dini hayatın önde gelen pek çok ismi Afrikaner Broederbond'un bir üyesiydi.

BİRLEŞİK PARTİ'NİN (UP) KURULUŞU (1934)

1934 senesine gelindiğinde, Birlik içinde yaşayan İngiliz ve Boerleri barıştırarak yeniden bir araya getirmek adına, Britanya partisi olan Güney Afrika Partisi (South African Party) ile Boerlerin partisi olan Ulusal Parti (National Party) birleştirilerek Birleşik Parti (United Party) adı verilen yeni bir parti oluşturulmuş ancak bu birliktelik 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nda Büyük Britanya saflarında savaşma hususunda yaşanan anlaşmazlıklar sebebi ile dağılmıştır. Zira Adolf Hitler'in Almanya'sına özenen ve bu doğrultuda ırkların ayrımını savunan sağcı bir parti olan Ulusal Parti, böyle bir adımın atılmasını kabul etmemiş ve nihayetinde siyasi birliktelik sonlandırılmıştır.

Birliğin siyasi gelişimine bakıldığında 1910 yılından 1930'lı yılların ortalarına kadar olan dönem, Afrikanerlerin artan etkisi ile karakterize edilmektedir. İngilizce konuşan Beyaz Güney Afrikalılar, Birliğin Beyaz nüfusunun yaklaşık %40'ını temsil etseler de esas olarak ekonomiye odaklandıkları için siyaset üzerindeki etkileri bu dönemde giderek azaldı.²³

²³ Mikuláš Touška, "Divided Union: South African Nationalist Opposition from 1939 to 1943", *Prague Papers on History of International Relations*, 2, 2019, s. 73.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRİKA

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE GÜNEY AFRİKA

GÜNEY AFRİKA'NIN SAVAŞA GİRİŞİ

II. Dünya Savaşı patlak verdiğinde, Güney Afrika halkı savaşa katılıp katılmayacakları ve eğer öyleyse kimin tarafında savaşacakları hususunda bölünmüştü. Çünkü Güney Afrika her ne kadar bir İngiliz toprağı olsa da Afrikanerlerin çoğu kendilerini Almanlara daha yakın hissediyor ve İngiltere'yi ortak düşman olarak görüyorlardı.²⁴ Nitekim birçoğu Alman kökenliydi ve bu savaş, Almanya'nın İngiltere'ye karşı olan mücadelesiyle özdeşleştiriliyordu.²⁵

Savaşa katılım hususu Siyahlar ve Hintliler arasında da menfi olarak karşılanıyordu ve bu konuda isteksizlerdi. Mesela 1940 yılında Dr. Yusuf Dadoo²⁶ aşağıdaki ifadenin bulunduğu broşürü yayınladığında, savaş acil durum düzenlemelerine aykırı bulunarak tutuklandı. Para cezasına çarptırıldı ve bir ay hapse atıldı:²⁷

“Özgürlük, adalet ve demokrasi savaşını desteklemeniz isteniyor. Özgürlük, adalet ve demokrasinin meyvelerinden istifade ediyor musunuz? İstifade ettiğiniz şey, geçiş ve cizye (kişi başına vergi) yasaları, ayrımcılık, Beyaz işçi politikası, düşük ücretler, yüksek kiralar, yoksulluk, işsizlik ve korkunç renk-çubuğu yasaları.”

²⁴ Fokkens, a.g.m., s. 129.

²⁵ Ralph W. Close, “South Africa's Part in The War”, *World Affairs*, 106, 1943, s. 184-186.

²⁶ Dr. Yusuf Mohamed Dadoo, yarım yüzyılı aşkın bir süre Güney Afrika kurtuluş hareketinde Gandileri, Marksistleri ve diğerlerini birleştiren ve şiddet içermeyen Hint pasif direniş hareketine öncülük eden, Avrupa Dışı Birleşik Cephe'nin ve gizli bir örgüt olarak yeniden canlandırıldığı Komünist Parti'nin kurucusu ve lideridir. Bununla birlikte Yusuf Dadoo, Hint toplumunu, kendi kaderini Afrika çoğunluğunun kaderiyle ilişkilendirmeye ikna etmede, tüm ezilen halkların ve bölgenin demokratik Beyazlarının birliğini inşa etmede, ülkeyi ırkçılığa karşı ortak bir mücadeleye sevk etmede, zalimlere karşı korkusuz ve militan direnişte, hareketin uluslararası görünümünü ve onunla uluslararası dayanışmayı geliştirmede olağanüstü bir rol oynadı.

²⁷ Aynı yer.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yusuf Dadoo'nun serbest bırakılması için yapılan eylemler, Siyah Güney Afrikalılar arasında bir halk desteği dalgası oluşturdu. Kalabalık toplantılara katılanlar Durban kentinin dört bir yanındaki duvarlara yazdıkları sloganlarla duygularını dile getirdiler. Dadoo'nun görüşlerine verilen destek, Güney Afrika siyasetinde II. Dünya Savaşı'nın çelişkilerini ortaya koyan önemli bir değişimin göstergesiydi.²⁸

Kamuoyundaki bu derin ayrılık Güney Afrika siyasetinde de bölünmelere ve sert tartışmalara sebep oluyordu. Savaş başladığı sırada ülke, eski Boer generallerinden olan J. B. M. Hertzog'un Ulusal Partisi (NP) ile J. C. Smuts'ın Güney Afrika Partisi'nin (SAP) koalisyonu olan Birleşik Parti (UP) tarafından idare ediliyordu. Hertzog, Güney Afrika'nın savaşta tarafsız kalmasını isterken, Smuts İngiliz savaş çabalarına katılmayı tercih etti²⁹. Almanya'ya savaş ilanından önce, parlamentoda yaşanan sert tartışmalar neticesinde Smuts'ın fraksiyonu tartışmaları kıl payı kazandı ve Hertzog'un kabinesinin çöküşüyle sonuçlanan bir hükümet krizi yaşandı. Hertzog'un uzun süredir siyasi rakibi olan Jan Smuts liderliğindeki yeni koalisyon hükümeti, güçlü milliyetçi muhalefetle yüzleşmek zorunda kalsa da³⁰ 6 Eylül 1939 tarihinde Nazi Almanya'sına savaş ilan etti.

Güney Afrika, II. Dünya Savaşı arifesinde, silah ve diğer teçhizatındaki kıtlığa ek olarak savaş hazırlıklarındaki yetersizlikler nedeniyle, başlangıçta Müttefiklerin savaş çabalarına katkıda bulunmak şöyle dursun, kendisini bile düzgün bir şekilde savunamadı. Diğer Müttefik ülkelerin çoğu gibi Güney Afrika da savaşa hazırlıksız yakalanmıştı ancak yeni Başbakan General Smuts -küçük ölçekte de olsa- yapılan planlama ve re-organizasyon ile ülkenin çok hızlı bir şekilde savaşa girmesini temin edebildi.³¹

28 Suryakanthie Chetty, "Subjects or Citizens?": Black South Africans and the Dilemma of the Second World War", *Journal of Natal and Zulu History*, 30, 2012, s. 53.

29 Jonathan Hyslop, "The Lady in White: British Imperial Loyalty and Women's Volunteerism in Second World War Durban", *Journal of Natal and Zulu History*, 32(1), 2018, s.40.

30 Touška, a.g.m., s. 73-83.

31 Andre Wessels, "The First Two Years of War: The Development of the Union Defence Forces (UDF) September 1939 to September 1941", *Military History Journal*, 11(5), 2000.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA

Güney Afrika'nın acil savaş üretimini temin edebilecek en az altı önemli altyapısı vardı. Bunlardan birincisi, kurulu bir demir-çelik endüstrisi ve en saf kalitede devasa demir cevheri kaynaklarının olması; ikincisi ESKOM³² tarafından üretilen büyük miktarlardaki kömür ve elektrik gücü; üçüncüsü, hızlı genişleme kabiliyetine sahip iki adet patlayıcı üretim biriminin varlığı; dördüncüsü, madenlerde kollara ayrılmış bir atölye ağını olması, birincil sanayilerin yanında gelişen özel mühendislik şirketleri ve ülkedeki mevcut demiryolu ve liman atölyeleri; beşincisi, I. Dünya Savaşı'ndan bu yana giderek büyüyen ikincil sanayilerin (tekstil, çizme, gıda paketleme ve konserve) varlığı ve bu ürünler için gerekli olan çoğu hammadde ve kaynağın lokal olarak sağlanabiliyor olması.

Güney Afrika, sahip olduğu bu imkanlarla neredeyse tüm cephelerde kullanılmak veya tüketilmek üzere silah, mühimmat, teçhizat, gıda malzemeleri ve tekstil ürünleri üretti. Büyük bir işgücü desteğiyle ürettiği bu ürünler arasında başlıca; 3,7 milyon mermi çekirdeği, 4,3 milyon mermi kovani, 2,6 milyon havan bombası, neredeyse yarım milyon kara mayını, 12 milyondan fazla bot ve ayakkabı, 30.242 ton sebze ve yaklaşık 2,5 milyar sigara sayılabilir.³³

Savaşın *-hususiyetle-* ilk iki yılının ardından Güney Afrika, Mihver devletlerine karşı mücadelede yerini almış oldu. Bu dönemde Smuts, savaşın geri kalanında izlenecek başarısının sağlam ekonomik ve askeri temellerini atmakla kalmamış, aynı zamanda ülkedeki siyasi konumunu sağlamlaştırmış ve Müttefik devlet adamları ve komutanları arasında da önde gelen bir figür olarak ortaya çıkmıştı.³⁴

32 Güney Afrika'da 1923 yılında kurulan Elektrik Tedarik Komisyonudur. Electricity Supply Commission (ESKOM) olarak anılmaktadır.

33 Ian Wan Der Waag, *A Military History of Modern South Africa*, Casemate Publishers, USA 2018, s. 171.

34 Wessels, *a.g.m.*

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Güney Afrika'nın II. Dünya savaşındaki başlıca katkıları, başta Kuzey Afrika cephesi (Çöl Savaşı) ve İtalyan cephesi olmak üzere Ümit Burnu bölgesine demirleyen Müttefik gemilerine asker, havacı ve malzeme tedarik etmekten oluşuyordu. Bununla birlikte çok sayıda gönüllü Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) için uçtu.³⁵

ORDUNUN REORGANİZASYONU

Güney Afrika 6 Eylül 1939 tarihinde savaşa dahil olduğunda durumu pek de iç açıcı değildi. Birlik Savunma Gücü (UDF)³⁶ savaşa hazırlıksız bir vaziyettedir. Toplum bölünmüş bir haldeydi, ekonominin ise bir savaş girişimini sürdürüp sürdüremeyeceği hususunda büyük bir belirsizlik vardı ve ordunun acilen yeniden organizasyonuna şiddetle ihtiyaç vardı.

BİRLİK SAVUNMA GÜCÜ (UDF)

1939 senesinin Eylül ayında savaşın patlak verdiğinde Birliğin silahlı kuvvetleri (*The Union Defence Force, UDF*), 352 Subay ve 5.033 erkekten oluşan bir Daimî Kuvvet ile 918 Subay ve 12.572 erkekten oluşan bir Aktif Yurttaş Gücünden (ACF) müteşekkildi.³⁷ Daimî Kuvvetten 173 Subay ve 1.664 erkek, Güney Afrika Hava Kuvvetleri'ni (SAAF) kurarken; 47 Subay ve 562 erkek Güney Afrika Topçu üyesiydi ve 17 Subay ve 1.705 erkek, minimum bir yıllık kısa hizmet esasına dayalı, Özel Hizmet Taburunu kurdu.³⁸

35 Andrew Stewart, "The Battle for Britain", *History Today*, 65(6), 2015, s. 19.

36 "Birlik Savunma Gücü" (The Union Defence Force) (UDF). Güney Afrika Birliği'nin kurulmasından iki yıl sonra 1 Temmuz 1912 tarihinde kurulan Güney Afrika silahlı kuvvetlerinin adı. 1957'de hayata geçirilen yeni yapılanma kapsamında adı "Güney Afrika Savunma Gücü" (SADF) olarak ve en son 1994'te "Güney Afrika Ulusal Savunma Gücü" (SANDF) olarak değiştirildi.

37 Elri Liebenberg, "The Springboks in East Africa: The Role of 1 SA Survey Company (SAEC) in The East African Campaign of World War II, 1940-1941", *South African Journal of Military Studies*, 44(2), 2016, s. 88.

38 SADF Archives, "SA Forces in The Second World War", *South African Journal of Military Studies*, 19(3), 2012, s. 22.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRİKA

Ordu envanterinde sadece iki eski tank, iki eski zırhlı araç ve iki zırhlı trenden mevcuttu. Toplamda 16 topçu bataryası vardı, ancak bataryalarda sadece 87 tane kullanılabilir düzeyde mobil silaha sahipti ve sadece 23 adet 3 inçlik havan topu vardı. Ülkenin hava savunması, 8 adet 3 inçlik 20cwt uçaksavarla büyük bir risk altındaydı. Öte yandan mühimmat çok kıt. Tüm topçu birliklerindeki topçu mühimmatının adedi 28.94'di.³⁹

Bu zor şartlar ve kıt imkanlar altında savaşa giren Güney Afrika'da durumlar 1941 senesinin Eylül ayından itibaren değişmeye başladı. Bir taraftan ülkenin silah sanayisi, UDF'yi çeşitli silah ve mühimmat ile ikmal ederken; diğer yandan yurt dışından muhtelif askeri malzemeler temin ediliyor ve her rütbeden, ırktan ve cinsiyetten yaklaşık 200.000 kişi orduda hizmet ediyordu.⁴⁰

22 Eylül 1939 tarihinde ACF birliklerine savaş boyunca "gönüllü kabul etme yetkisi" verildi. Daha sonra 16 Şubat 1940 tarihinde Güney Afrika nüfusunun savaşa katılmayı istemeyen kesiminden gelen muhalefetin bir sonucu olarak, ACF tamamen gönüllülük esasına göre yeniden düzenlendi. Afrika'nın herhangi bir yerinde savaşmaya hazır olduklarını beyan ettikleri "Afrika Yemini"⁴¹ olarak bilinen bir belgeyi imzalayanlara, Afrika'nın herhangi bir yerinde hizmet etmeye istekli olduklarını gösteren, omuz askısının dış kısmına takılan turuncu bir şerit verildi. Bu etiketlerin takılması hem savaşmaya hazır olanları hem de aktif katılıma karşı çıkanları (*kişinin siyasi görüşüne bağlı olarak*) damgalayarak çok fazla kırgınlığa neden oldu ve UDF üyelerine aktif hizmet için gönüllü olmaları için baskı uygulamanın bir yolu olarak kullanıldı.⁴²

39 H. J Martin-N. D. Orpen, *South Africa at War: Military and Industrial Organization and Operations in Connection with the Conduct of the War, 1939-1945*, Purnell, Cape Town 1979, s. 30-32.

40 Wessels, a.g.m.

41 II. Dünya Savaşı boyunca Afrika kıtasının herhangi bir yerinde hizmet etmek üzere Birlik Savunma Kuvvetleri'nde gönüllü olanlar tarafından edilen "Afrika Hizmet Yemini"dir.

42 Wessels, a.g.m.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Başlangıçta kronik bir ekipman kıtlığı nedeniyle arzu edilen seviyede ilerleme kaydedilemese de yeniden düzenlenen ACF'ye alınma oranı hızlı bir şekilde ilerledi ve kısa süre içinde üç tümen kuruldu. Bunlardan birincisi 1, 2 ve 5. tugaylardan oluşan ve Tümgeneral G.E. Brink komutasındaki 1. Tümen; diğeri 3, 4 ve 6. Tugaylardan oluşan ve J.P. de Villiers komutasındaki 2. Tümen ve yedek tugayları içeren, Tümgeneral M. Botha komutasındaki 3. Tümen olup; Birinci Tümenin Doğu ve Kuzey Afrika'da, İkinci Tümenin Kuzey Afrika'da, Üçüncü Tümenin ise Birliğin kendisinde görev yapması planlandı.⁴³

GÜNEY AFRIKA HAVA KUVVETLERİ (SAAF)

1939 yılının Eylül ayında savaş başladığında Güney Afrika Hava Kuvvetlerinde (South African Air Forces, SAAF) sadece 173 subay ve 1.664 diğeri rütbeden askeri personel görev yaparken envantere sadece 8'i operasyonel tipte olan 104 uçak vardı. En gelişmiş dönemine ulaştığında, son model uçaklarla donatılmış 35 filo ve 22 tedarik ve bakım birimi halinde organize edilen (Kadın Yardımcı Hava Kuvvetleri'nin 6.500 üyesi dahil) 45.000 kişiydi. SAAF, Orta Doğu ve Kuzey Afrika Cephelerinde güvenlik görevlerinde bulunan beş tabur Cape Renkli piyade ile birlikte 9 uçaksavar birimini daha da yönetti.⁴⁴

1941 senesinin Eylül ayından itibaren ordunun diğeri birimleri gibi, hızla gelişen SAAF; 956'sı pilot olmak üzere, 715 gözlemci ve hava topçusu, 2.943 temel kursiyer ve 4.321 Kadın Ordusu üyesinden müteşekkil 31.204 personel gücüne ulaşmıştı.⁴⁵ Yardımcı Hava Kuvvetleri ve Birlik'teki toplam askeri uçak sayısı ise 1.709'dan daha fazlaydı.⁴⁶

43 Major W. A. Dorning, "A Concise History of the South African Defence Force (1912-1987)", *South African Journal of Military Studies*, 17(2), 1987, s. 9-10.

44 SADF Archives, a.g.m., s. 22-39.

45 Willem Steenkamp, *Aircraft of the South African Air Force*, C. Struik, Cape Town 1981, s. 22.

46 Dorning, a.g.m., s. 14.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA

GÜNEY AFRIKA DENİZ KUVVETLERİ (SANF)

II. Dünya Savaşı boyunca Birlik'in Deniz Kuvvetlerinde (*South African Naval Forces*), muhtelif biçim ve büyüklükteki 89 gemi ile 10.000'den fazla kişi hizmet etti.⁴⁷ Ancak savaş başladığında savunması gereken 4.828 km'lik kıyı şeridi olan Birlik'in hiçbir donanma gemisi yoktu. Güney Afrika Deniz Kuvvetleri hâlâ varlığını sürdürüyordu, ancak yalnızca üç subay ve üç tayfaya sahipti. Öte yandan sahilleri korumak üzere Cape Town, Simon's Town, East London ve Durban'da birkaç tane 9,2 inçlik ve 6 inçlik top vardı fakat savunma için yeterli değildi.⁴⁸

Güney Afrika hükümeti ve UDF'nin ilk önceliği, ülkenin, sakinlerinin, kıyı sularının ve stratejik açıdan yüksek öneme sahip olan Cape deniz yolunun emniyetini temin etmektir. Bu amaçla SAAF, Güney Afrika Havayolları'na ait *-ironik bir şekilde tümü Alman yapımı olan-* 29 yolcu uçağını devralarak bunlardan 18 tanesini deniz devriye uçağına ve 11 tanesini de nakliye uçağına dönüştürerek kullandı. Öte yandan İngiliz dominyonları arasında tüm sivil uçuşları askıya alan tek ülke Güney Afrika oldu.⁴⁹

SAAF; Kraliyet Donanması ile birlikte kıyılarda devriye gezmeye, Cape deniz yolu üzerinden ana limanlarına dönmeye çalışan düşman ticaret gemilerini durdurmaya, düşman denizaltıları tarafından batırılan gemilerden hayatta kalanları kurtarmaya ve mümkün mertebe düşman denizaltılarına saldırmaya başladı. 1940 yılında JU-86'ların yerini İngiliz Anson devriye uçakları aldı. Savaşın sonunda, SAAF uçakları *-Güney Afrika'da konuşlanmış İngiliz ve Hollanda uçaklarıyla birlikte-* toplam 17 düşman gemisini ele geçirmiş, batık gemilerden sağ kurtulan 437 kişinin kurtarılmasına yardım etmiş ve Güney Afrika kıyılarının 1.852 km (1.000

47 J. C. Goosen, *South Africa's Navy: The First Fifty Years*, W. J. Flesch, Cape Town 1973, s. 200-2007.

48 Wessels, a.g.m.

49 Martin-Orpen, a.g.e., s. 28-29.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

deniz mili) yakınında⁵⁰ faaliyet gösteren 36 düşman denizaltısından 26'sına (%72,2) saldırmıştı. Ülkenin kıyı şeridinde yoğun bir faaliyet gerçekleştiren SAAF 1945 senesinin Ağustos ayına kadar yaklaşık 15.000 kıyı devriyesi uçuşu gerçekleştirdi.⁵¹

Güney Afrika Deniz ve Hava kuvvetleri, Hint ve Atlas okyanuslarının deniz operasyonlarının buluşma noktası olan Ümit Burnu bölgesi üzerinde kontrolü sürdürmek amacıyla, Simon's Town'ı operasyonel bir üs olarak kullanan Kraliyet Donanması ile yakın bir iş birliği içinde çalıştı. Nitekim Cape deniz yolu bir nevi savunmasızdı ve Cape bölgesine gelen ilk düşman savaş gemisi olan "Admiral Graf Spee" isimli Alman cep savaş gemisi Atlantik ile Hint okyanusları arasında dolaşırken 9 müttefik gemisini batırdı.⁵²

15 Ocak 1940 tarihinde Güney Afrika'ya yerleşmiş emekli bir İngiliz subayı olan Tuğamiral C. W. Hallifax'ın ilk direktörü olduğu yeni Denize Doğru Savunma Gücü (SDF) resmen kuruldu.⁵³ SDG'nin ilk görevlerinden biri, Alman silahlı tüccar akıncısı "Atlantis" in döşediği mayınları temizlemektir ve bu görevi başarıyla tamamladı.⁵⁴ SDG istikrarlı bir şekilde büyüdü ve 1940 yılının Ağustos ayına gelindiğinde SDG'nin emrinde 183 subay, 1.049 diğer rütbelerden denizci, 20 mayın tarama gemisi ve 4 anti-denizaltı gemisi vardı. SDG, İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın talebi üzerine büyük anti-denizaltı balina avcılarında dördünü Akdeniz'e gönderdi. 11 Ocak 1941 senesinde İskenderiye'ye ulaşan anti-denizaltılar derhal Tobruk'a⁵⁵ doğru deniz yolu boyunca çalışmalarına başladı. Orada, 11 Şubat 1941 tarihinde "HMSAS Southern Floe" isimli gemi mayına çarparak battığında SDG de ilk savaş zayıyatını vermiş oldu. Başlangıçta 1941 yılının Mayıs ayında geri dönmesi planlanmış olan

50 Bugünkü Namibya'nın kuzeyindeki Kunene Nehri'nin ağzından doğuda, Mozambik sınırındaki Ponta do Ouro'ya kadar olan bölgedir.

51 Dorning, a.g.m., s. 14.

52 Richard Humble, *Hitler's High Seas Fleet*, Pan Books, London 1972, s. 37-44.

53 Martin-Orpen, a.g.e., s. 56.

54 Dorning, a.g.m., s. 15.

55 Libya'nın Kuzey doğusunda, Akdeniz sahilinde bir şehirdir.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA

Güney Afrika gemilerinin hizmet süreleri tekrar tekrar ertelendi. İlerleyen süreçte Akdeniz'e 9 Güney Afrika gemisi daha gönderildi. Güney Afrika gemilerinden iki tanesi bir İtalyan denizaltısı tarafından batırıldı ve sadece gemilerden birkaçı 1945 senesinin Ağustos ayında Güney Afrika'ya geri dönebildi.⁵⁶

GÜNEY AFRIKA'NIN SAVAŞTIĞI CEPHELER

Güney Afrika II. Dünya Savaşı boyunca Müttefiklerin yanında başlıca Doğu Afrika, Kuzey Afrika, İtalya, Balkanlar, Doğu Cephesi, Madagaskar olmak üzere pek çok cephede savaştı. Bu süreçte Beyazlar asker olarak savaşta yer alırken Siyahlar, Renkliler ve Hintliler de daha ziyade işçi ve nakliye şoförü olarak hizmet ettiler.

DOĞU AFRIKA CEPHESİ

Güney Afrika Ordusu ve Hava Kuvvetleri, 1940-1941 Doğu Afrika Seferi sırasında Benito Mussolini'nin Faşist İtalyan güçlerini yenmede önemli bir rol oynadı.

İtalya 10 Haziran 1940 tarihinde savaşa girdiğinde Doğu Afrika'da (Habeşistan ve İtalyan Somali'si) yaklaşık 95.000 Beyaz ve 160.000 "Beyaz olmayan" askerden oluşan birliklerinin yanı sıra yaklaşık 400 parça top, birkaç tank ve 383 modern uçak tarafından desteklenen 35.226 deniz, hava ve destek personeli vardı. İtalyanlar, İngiliz Somali'sini fazla bir direnişle karşılaşmadan ele geçirdiler ve kuzey Kenya'nın 100 km kadar içine girdiler.⁵⁷

Doğu Afrika'da İtalyanların ilgi alanını oluşturan bölge; güneyde Kenya ile İtalyan Doğu Afrika arasındaki sınırdan Eritre'nin kuzey sınırına kadar uzanan bölgeden, batıda İngiliz-Mısır Sudan'ından doğuda Hint Okyanusu, İngiliz Somali'si, Aden Körfezi ve Kızıldeniz'e kadar olan 1.600.000km²'lik

⁵⁶ Dorning, a.g.m., s. 15.

⁵⁷ Wessels, a.g.m.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

çok büyük bir alandı. Savaş öncesi planlar Güney Afrika Ordusunun Güney Afrika toprakları dışında savaşacağını öngörmese de İtalya'nın kuzeydoğu Afrika'ya müdahalesi Güney Afrika birliklerinin yeni savaş cephesine konuşlandırılmasını kaçınılmaz hale getirdi. Güney Afrika kuvvetleri Mussolini'nin Doğu Afrika İmparatorluğu'nun çöküşünde önemli bir rol oynadı. Savaş, çok zor fiziksel şartlar altında yapıldı ve Güney Afrika Mühendislik Birlikleri'nin (SAEC) çok değerli hizmetleri oldu. Ayrıca Hava Kuvvetlerinin 60 Fotoğraf Filosunun destek verdiği bir anket/araştırma firması (survey company) Doğu Afrika'nın haritalandırılmasında çok büyük bir başarı elde etti.⁵⁸

Güney Afrika İtalya'ya savaş ilan ettiğinin ilk birkaç ayında Kenya'ya üç SAAF filosu gönderdi ve bu filolar, Regia Aeronautica'nın⁵⁹ havadaki sayısal üstünlüğünü dengelemek ve İtalyan kara kuvvetlerinin daha fazla toprak kazanmasına mâni olmak maksadıyla bölgedeki İtalyan mevzilerine, hava ve kara kuvvetlerine, petrol ve mühimmat depolarına ve iletişim hatlarına saldırılar düzenledi. Bu arada bir Güney Afrika Piyade Tugayı 20 Mayıs 1940 tarihinde seferber edildi ve 16 Temmuz'da Birlik'ten ayrıldı. 1940 yılının sonuna doğru, Korgeneral Alan Cunningham'ın genel komutası altında yaklaşık 30.000 Güney Afrikalı Doğu Afrika'da konuşlandırıldı.⁶⁰ 16 Aralık 1940 tarihinde Güney Afrika Ordusu, Kenya-İtalyan Somali'si sınırında bulunan El Wak'ta bir İtalyan karakolunun ele geçirilmesine yardım ettiğinde bu durum, UDF'ye Etiyopya'daki İtalyan tehdidine karşı operasyonel koşullar altında askeri yeteneklerini test etme fırsatı verdi ve Güney Afrika, savaşın ilk kayda değer harekâtına katılmış oldu.⁶¹ El Wak Muharebesi, yalnızca UDF'nin Doğu Afrika cephesindeki ilk savaşı değil, aynı zamanda Güney Afrika'nın II. Dünya Savaşı sırasındaki ilk savaşıydı.

58 Liebenberg, *a.g.m.*, s. 87-88.

59 The Italian Royal Air Force (Regia Aeronautica Italiana) adıyla bilinmekte olup; İtalyan Kraliyet Hava Kuvvetleri'ni ifade etmektedir.

60 Wessels, *a.g.m.*

61 Andrew Steward, *The First Victory: The Second World War and the East Africa Campaign*, Yale University Press, USA 2016, s. 117.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA

1940 yılının Aralık ayı boyunca Doğu Afrika Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Alan Cunningham, -Orta Doğu başkomutanı Korgeneral Sir Archibald Wavell'in yanı sıra İngiltere ve Güney Afrika'nın başbakanları Winston Churchill ve Jan Smuts'un artan baskısı dolayısıyla- Kenya-İtalyan Somali'si sınırı boyunca bir yerde bir saldırı başlatmaya hevesliydi. Planlanan saldırı üç sebepten ötürü mühim görülüyordu.

Bunlardan birincisi Müttefiklerle İtalyanlar arasındaki geniş sahipsiz toprak alanının azaltılması, ikincisi böyle bir saldırının Müttefiklerin mühendislerine, planlanan taarruzları desteklemek için Kenya'nın elverişsiz kuzey sınır bölgesindeki hayati iletişim bağlantılarını ve su kaynaklarını iyileştirme fırsatı sunması ve son olarak da Cunningham'ın, -izole ileri karakollara saldırmak suretiyle- İtalyan birlikleri üzerinde psikolojik üstünlük kazanabileceğine inanmasıydı. Saldırı kapsamında El Wak'a karşı taarruz için ayrılan tüm birlik, operasyonun başlamasından önce saldırının tam teçhizatlı bir provasını yaptı. Bu, birliklere ve komutanlarına, hususiyetle navigasyon, gece yürüyüşü, araçlarla hareket ve operasyondaki kesin roller hakkında değerli bilgiler verdi.⁶²

El Wak Muharebesi, Doğu Afrika'daki Müttefik zaferi için çok önemli olmasa da yağışlı mevsim gelmeden önce Doğu Afrika cephesinde saldırı operasyonlarının başlaması için gereken itici gücü sağlamıştı. El Wak'taki zaferin Müttefikler için maliyeti, sadece 2 Güney Afrika askerinin öldürülmesi ve bir avuç askerinin yaralanmasıyla nispeten küçük oldu. Ancak İtalyanlar için öldürülen 100 askere ve Müttefik birlikleri tarafından ele geçirilen çok çeşitli silah ve savaş malzemelerine mal oldu.⁶³ Netice itibarıyla El Wak, operasyonel bir eğitim tatbikatından çok daha fazlası olmasa da savaşın ilk Müttefik kara başarılarından birisiydi ve propaganda maksadıyla büyük ölçüde abartıldı.⁶⁴

62 Evert Kleynhans, "The "Apostles of Terror": South Africa, the East African Campaign, and the Battle of El Wak", *Historia*, 63(2), 2018, s. 118.

63 Kleynhans, a.g.m., s. 122, 135.

64 Wessels, a.g.m.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

SAAF tarafından desteklenen Güney Afrika ordu birlikleri Ocak 1941 senesinde İtalyanları Kenya'dan çıkardı. Ardından, 5 tugay Mısır'a gönderilirken, iki tugay İtalyan Somali'sini işgal etti ve 1941 senesinin Mayıs ayında Mısır'a gönderilmeden önce 25 Şubat 1941 tarihinde Mogadişu'nun ele geçirilmesine yardım etti.⁶⁵ Bu arada, bir tugay, 6 Nisan 1941 tarihinde ele geçirilen Addis Ababa'ya doğru yapılan Müttefik ilerleyişinde yer aldı. Başkent civarındaki ileri operasyonlardan sonra, İtalyan Doğu Afrika'nın İtalyan Valisi Aosta Dükü 19 Mayıs'ta yaklaşık 5.000 askeriyle birlikte teslim oldu. Güney Afrika birliklerinin de katıldığı bir harekattan sonra başkentün güneyindeki göller bölgesinde Doğu Afrika'daki son İtalyan kuvvetleri de 1941 yılının Kasım ayında teslim oldu.⁶⁶

Sonuç olarak Doğu Afrika Cephesi, savaşın ilk büyük Müttefik başarısıydı. Müttefik zaferinde büyük bir rol oynayan UDF Smuts için de kayda değer bir zaferdi. Doğu Afrika Cephesinde İtalyanlar yaklaşık 170.000 asker ve büyük miktarda askeri malzeme zayi ederken; Güney Afrika Ordusu askeri kaybı 100'den az oldu ve 197 askeri yaralandı. SAAF 6.517 sorti yaptı, 71'i havada olmak üzere, yerde konuşlandırılmış pek çok İtalyan uçağını imha etti. Güney Afrika Hava Kuvvetlerinde sadece 79 asker öldü ve 5 kişinin kayıp olduğu rapor edildi.⁶⁷

KUZEY AFRİKA CEPHESİ

Güney Afrika Birliği, diğer İngiliz Milletler Topluluğu kuvvetleri birlikte, Kuzey Afrika'da Erwin Rommel⁶⁸ ve askerlerine karşı savaştı. Birçok Güney Afrikalı pilot Kraliyet Hava Kuvvetlerine katıldı ve Avrupa'da Mihver güçlerine karşı savaştı.

⁶⁵ Dorning, *a.g.m.*, s. 10.

⁶⁶ Wessels, *a.g.m.*

⁶⁷ SADF Archives, *a.g.m.*, s. 26-40.

⁶⁸ Johannes Erwin Eugen Rommel, II. Dünya Savaşı sırasında, halk arasında "Çöl Tilki" olarak bilinen Alman mareşal.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA

Güney Afrikalı askerler Addis Ababa'ya doğru ilerlerken, Mareşal Erwin Rommel 12 Şubat 1941 tarihinde Trablus'a geldi ve Afrika Korps'u müthiş bir savaş makinesine dönüştürdü. 1941 senesinin ortalarında UDF, dikkatini Kuzey Afrika'ya kaydırdı. Bir kez daha, ilk harekete geçenler, Müttefiklerin Girit'ten çekilmesi sırasında destek veren ve ilk kuşatma sırasında Tobruk'taki garnizonun rahatlatılmasına yardım eden SAAF birimleri oldu. 1941 yılı boyunca, SAAF 5.727 sorti yaptı, 102 düşman uçağını düşürdü ve Müttefikler için hava üstünlüğü elde etmede önemli bir rol oynadı.⁶⁹ 10 Haziran 1942 tarihinde, iki Güney Afrika tümeni Mısır'a gitmek için Güney Afrika kıyılarından ayrıldı ve orada daha önce konuşlanmış olan birimlere katılarak çöl savaşında zorlu bir eğitim aldı. 1941 senesinin sonundan önce, Mısır ve Sirenayka⁷⁰'da görevlendirilmiş 100.000'den fazla UDF personeli vardı.⁷¹

TOBRUK YENİLGİSİ

1941 yılının Eylül ayına kadar, Kuzey Afrika'da hiçbir Güney Afrika kara kuvveti harekete geçmemişti. Doğu Afrika Harekati'nin çok az kayıplarla atlatan UDF, Afrika Korps'a karşı savaşa girdiğinde yaşayacağı kaçınılmaz şoklara psikolojik olarak hazırlıksızdı.⁷² Bu şokların en dikkate değer olanı, muhtemelen, 5 Güney Afrika tugayının fiilen yok edildiği 1941 senesinin Kasım ayındaki Sidi Rezegh savaşı ile H. B. Klopper'ın⁷³ askerleri ile birlikte teslim olduğunu, 21 Haziran 1942 senesindeki Tobruk'un düşüşüydü. Tobruk'ta Almanlar, tümendeki iki piyade tugayının tamamının yanı sıra

69 SADF Archives, a.g.m., s. 40.

70 Sirenayka veya Kirenayka (İngilizce: Cyrenaica). Libya'nın doğusunda bulunan bir kıyı bölgesi.

71 Martin-Orpen, a.g.e., s. 62.

72 Martin-Orpen, a.g.e., s. 124.

73 Haziran 1942'de Tobruk limanının başarısız savunmasından sonra Tümeni Rommel'e teslim etmesiyle tanınan Güney Afrikalı komutan. Savaşın sona, 1950 senesinden 1953 yılına kadar Genelkurmay Başkanı ve 1956 yılından emekli olduğu 1958 senesine kadar Birlik Savunma Kuvvetleri Genel Komutanı görevini yürüttü.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

destek birimlerinin çoğunu -10.722 Güney Afrikalı da dahil olmak üzere 25.000 kadar askeri- esir aldı ve çok büyük miktarda erzak ve mühimmat ele geçirdi.⁷⁴

Tobruk'taki yenilginin Güney Afrika kamuoyundaki yankısı pek büyük oldu. Örneğin Indian Views'de, Beyazlarla Beyaz olmayanlar arasındaki ayrımcılığın Kuzey Afrika'daki yenilginin temel nedeni olduğu öne sürülerek, eşitliğin askere giden Siyah erkekler lehine de genişletilmesini gündeme sokmak için Tobruk mağlubiyeti kullandı.⁷⁵

"Güney Afrika ordusu şu anki gücünün iki katı olsaydı Libya'da ne kadar farklı bir hikâye olurdu bir hayal edin. Dahası, Avrupalı olmayanların savaşta haklı rollerini oynamalarına izin verilseydi, bu (güç) iki kattan fazla olabilirdi..."

Bununla birlikte Tobruk'un intikamını almanın tek yolunun; Avrupalı olmayan tüm askerleri silahlandırılması, nitelikli endüstrilerin Avrupalı olmayanlara da açılması ve Avrupalı olmayan askerlere, Avrupalı askerlerle aynı kolaylıklar ve ödenekler verilmesi olduğu sık sık ifade edildi.⁷⁶

EL ALAMEİN MUHAREBELERİ

Birlik kuvvetlerinden Güney Afrika 1. Piyade Tümeni, 1941-1942 yılları arasında; II. Dünya Savaşı'nın önde gelen komutanlarından ikisi olan Montgomery ve Rommel arasında yapıp Müttefiklerin zaferi ile sonuçlanan, akabinde Afrika Korps'un geri çekilmesine ve Mayıs 1943 senesinde Kuzey Afrika'da Almanların teslim olmasına yol açan El Alamein Muharebesinde de savaştı.⁷⁷

74 SADF Archives, a.g.m., s. 31.

75 Aynı yer.

76 Chetty, a.g.m., s. 74-75.

77 SADF Archives, a.g.m., s. 31-32.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA

Güney Afrikalılar El Alamein'deki birinci ve ikinci muharebelerin yanı sıra Bardia, Sollum ve Halfaya'nın ele geçirilmesi de dahil olmak üzere Kuzey Afrika'da muhtelif eylemlerde yer aldılar.

JAPON TEHDİDİ

Japonya'nın 1941 yılının Aralık ayında savaşa girmesi, Birliğin olası işgale karşı savunmasını bir aciliyet konusu haline getirdi. II. Dünya Savaşı sırasında Güney Afrika Japonya tarafından hiçbir zaman saldırıya uğramamış olsa da tehdit o kadar büyük kabul edildi ki, en seçkin askerlerden kabul W.H. Evered Poole, 26 Mayıs 1942 tarihinde Batı Çölü'nden ülkeye geri çağırıldı ve Cape Town'daki kaleye kale komutanı olarak tayin edildi.⁷⁸

1942 yılının Aralık ayında Birlik'teki kuvvetler İç Bölge ve Kıyı Bölgesi Kuvvetleri olarak yeniden düzenlendi. Birlik limanlarındaki savunmalar güçlendirildi ve kıyı şeridindeki hava ve deniz devriyeleri yoğunlaştırıldı. Kalan Aktif Vatandaş Kuvvetleri birimleri Mobil Saha Gücü olarak organize edildi. Japonlar tarafından hava veya kara saldırısı girişiminde bulunulmadı, ancak Alman denizaltı saldırıları 1942 senesinin Ekim ayında Cape sularında başladı ve iki gün içinde 9 ticaret gemisinin batmasıyla sonuçlandı.⁷⁹

Genel olarak Güney Afrika Japon İmparatorluk Donanması'na karşı Müttefiklerin deniz angajmanlarında asker ve gemi sağladı, Japonya'ya karşı savaşın genel stratejisinin bir parçası olarak, Madagaskar'a bir birlik gönderdi. Ayrıca Güney Afrika Japonya'ya herhangi bir asker göndermeden önce Japonya mağlup oldu.

78 W. M. Bisset, "South Africa and The War Against Japan 1941-1945", *South African Journal of Military Studies*, 25(2), 1995, s. 82.

79 SADF Archives, a.g.m., s. 32-33.

MADAGASKAR ÇIKARMASI

Güney Afrika askerlerinin elde ettiği bir diğer önemli zafer de Madagaskar'ı Vichy Fransa'sının⁸⁰ kontrolünden kurtarılmasındaki katkısıydı. Güney Afrika 3. Tümenin⁸¹ kurucu tugaylarından olan 7 Güney Afrika Motorize Tugayı tarafından desteklenen İngiliz birlikleri, büyük bir Japon işgali riskine karşı bu stratejik adaya Güney Afrika topraklarından saldırı düzenledi. İngiliz kuvvetleri, ilk olarak 5 Mayıs 1942 tarihinde Madagaskar'a çıkarma yaptı ve adanın kuzey ucundaki Diego Suarez deniz üssünü ele geçirdi. Madagaskar çıkarmasında Birlik Savunma Kuvvetleri'nin savaş zayiatı 18 asker oldu.⁸²

SAVAŞ KAYIPLARI

II. Dünya Savaşı'na toplamda 334.324 Güney Afrikalı katıldı. Bunlardan 211.193 Beyaz (24.075 kadın dahil) ile en az 77.239 Siyah ve 45.892 Siyahi ve Hintli Güney Afrikalı tam zamanlı gönüllü olarak; tüm ırklardan 63.341 kişi de yarı zamanlı gönüllü olarak savaşa katıldı.⁸³ Beyaz nüfusa yakından bakıldığında -erkek, kadın ve çocuk- %10'undan fazlası; 20-60 yaş arasındaki her üç Beyazdan birisi ve 18-44 yaş aralığındaki Beyaz erkek nüfusun yaklaşık %62'si savaşta yer aldı. Zaman geçtikçe, birçok Beyaz silahlanma çağrısına yanıt verdi. Ancak bu katılım hükümetin savaş politikasıyla hemfikir oldukları için değil, daha ziyade ekonomik kaygılar sebebiyleydi.⁸⁴

80 İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Fransa'yı mağlup etmesinden sonra Fransa'nın Vichy kentinde kurulan Fransız hükümeti. (Temmuz 1940-Eylül 1944)

81 Güney Afrika 3. Piyade Tümeni hiçbir savaşta aktif olarak yer almadı. Bunun yerine Güney Afrika ülke savunma kuvvetlerini düzenledi ve eğitti, garnizon görevlerini yerine getirdi ve cephede savaşan 1. ve 2. Piyade Tümenleri için yedek asker temin etti.

82 SADF Archives, a.g.m., s. 33-34.

83 Dorning, a.g.m., s. 16.

84 SADF Archives, a.g.m., s. 47.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA

Siyasi kaygılar nedeniyle, “Beyaz olmayanlar” savaş sırasında savaşçı asker olarak istihdam edilmese de çoğu şoför, sedyeci, hastane hizmetlisi, emir eri ve hizmetçi olarak yine de çok önemli bir savaş dışı rol oynadı.⁸⁵ Savaş boyunca, bir dizi Güney Afrikalı da Kraliyet Hava Kuvvetleri’nde; yaklaşık 4.000 Güney Afrikalı da Kraliyet Donanması’nda görev yaptı.⁸⁶

Birlik’teki tüm ırklardan kadınlar, “erkeklerin savaşması için” muhtelif endüstrilerde ve sektörlerde çalışarak savaş sırasında önemli bir rol oynadılar. Ayrıca pek çok kadın Güney Afrikalı Kadın Yardımcı Hizmeti (*The South African Women’s Auxiliary Service*), Kadın Yardımcı Hava Kuvvetleri (*Women’s Auxiliary Air Force*), Kadın Yardımcı Ordu Hizmeti (*Women’s Auxiliary Army Services*), Kadın Yardımcı Deniz Hizmeti (*Women’s Auxiliary Naval Service*) ve Güney Afrika Hemşirelik Hizmeti’nde (*South African Nursing Service*) görev yaptı.⁸⁷

Savaşta toplam 12.046 kişi öldü, 14.363 kişi yaralandı ve 16.430 kişi esir alındı veya kayboldu.⁸⁸ Bununla birlikte Güney Afrika Birliği, düşman üslerinden uzakta, hiçbir sivil zayıyat veya fiziksel hasar almadı.

SONUÇ

Güney Afrika’nın modern tarihi, Jan van Riebeeck’in Hollanda Doğu Hindistan Şirketi (VOC) namına 6 Nisan 1652 tarihinde Cape Town’da bir ikmal istasyonu kurmasıyla başlamaktadır. O yıllardan itibaren bölgede sürekli artan Avrupalı yerleşimi yerli Bantu topluluklarının yaşadığı bölgelere ulaştıktan sonra, Avrupalılarla yerli halk arasında 100 sene devam eden 9 savaş yaşandı.

85 Martin-Orpen, a.g.e., s. 79.

86 Wessels, a.g.m.

87 Martin-Orpen, a.g.e., s. 54.

88 Dorning, a.g.m., s.16.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

19. yüzyılın başında İngilizlerin Kap'ı ele geçirmesi yeni bir dönemin de başlangıcı oldu. 1833 senesinde Britanya parlamentosunda köleliğin kaldırılmasıyla Güney Afrika'daki birçok Afrikanerin geçim kaynağı ortadan kalkmış oldu. Bunun üzerine Boerler, İngiliz yönetiminden bağımsız kendi idari yapılarını kurabilmek üzere, 1835 ile 1841 yılları arasında gerçekleştirilen ve "Büyük Göç" (Great Trek) adını verdikleri kitlesel göçü başlattılar ve bu topraklarda birçok Boer cumhuriyeti kurarak yaşamlarına devam ettiler. Ancak, 1867 yılında Northern Cape'de elmas rezervleri keşfedildiğinde vaziyet değişti.

1867 senesinde elmas ve 1886 yılında altın rezervlerinin keşfi Güney Afrika'nın ekonomik ve politik yapısında hızlı bir değişime öncülük etti. Bir taraftan uluslararası yatırımcıların ilgisini çekerken diğer taraftan ülkede yeni endüstriler ortaya çıktı. Birbirini tetikleyen süreçler silsilesiyle; sanayileşme hızlandı, modern şehirler gelişmeye başladı ve yaşanan tüm gelişmeler beraberinde daha girift siyasi, ekonomik ve toplumsal fırsat ve sorunları beraberinde getirdi. Minerallerin keşfi ile dönüşen ilişkiler, İngilizler ve Boerler arasındaki var olan mevcut gerilimi artırdı ve netice olarak 1880-1881 yılları arasında gerçekleşen I. Boer Savaşı ve 1899-1902 yılları arasındaki Güney Afrika Savaşı sonrasında İngilizler, tüm Boer Cumhuriyetlerini ilhak ettiler. 1910 senesinde ise bu koloniler bir araya getirilerek Güney Afrika Birliği dominyonu oluşturuldu.

İngiltere, 1914 yılında Almanya'ya savaş ilan ettiğinde, Güney Afrika da savaşa dahil olmak zorunda kaldı ve savaş boyunca 230.000'den fazla Güney Afrikalı İngiltere saflarında; Alman Güney-Batı Afrika, Doğu Afrika ve Orta Doğu'da savaşa katıldı.

II. Dünya Savaşı başladığında, Güney Afrika Almanya'ya savaş ilan etmeden önce, parlamentoda sert tartışmalar yaşandı. Neticede Smuts'ın fraksiyonu tartışmaları çok az bir farkla kazandı ve yeni hükümet 6 Eylül 1939 tarihinde Nazi Almanya'sına savaş ilan etti. Güney Afrika Savaşa girdiğinde, askeri ve ekonomik olarak savaşa hazırlıksızdı.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA

Toplum tarihinde hiç olmadığı kadar bölünmüş ve ülke ekonomisi büyük bir darboğaz içindeydi. Bu gerçekliklerle birlikte, ülkedeki demir çelik endüstrisinin varlığı, büyük miktarlardaki elektrik gücü, patlayıcı fabrikaları, özel mühendislik şirketleri, mevcut demir yolu ve limanlar ile ikincil sanayilerin varlığı; ülkenin 2 yıl gibi kısa bir sürede savaşa katkı sunabilmesini mümkün kıldı.

Güney Afrika bir taraftan ordusunu yeniden düzenleyerek modernize ederken diğer taraftan da savunma ve savaş kabiliyetlerini geliştirdi. Savaş ekonomisi, ülkenin alt yapı ve üst yapı ihtiyaçlarının hızlı bir şekilde karşılanmasına bir anlamda öncülük etti. Bu süre zarfında Birlik, sadece UDF'nin ihtiyaçlarının çoğunu karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda diğer Müttefik ülkelere askeri malzeme ihraç edebilen canlı bir silah endüstrisine sahip bir savaş ekonomisine dönüştü. Aynı minvalde, ordunun reorganizasyonu kapsamında; kara kuvvetlerini oluşturan Birlik Savunma Gücü The Union Defence Force, (UDF) ile South African Air Forces (SAAF), ve South African Naval Forces güçlendirildi (SANF) ve her ırktan insanın savaş sürecine destek vermesi temin edildi.

Savaş döneminde yükselen hızlı bir biçimde Afrikaner milliyetçiliği Güney Afrika'da muhtelif muhalif örgütlerin kurulmasıyla neticelendi. Sürekli artan işgücü ihtiyacı dolayısıyla taşrada yaşayan Siyah halk şehirlere adeta akın etti ve şehrin eteklerinde rasgele barınaklar inşa ettiler. Öte yandan Smuts hükümetin sürdürdüğü ırk politikası, var olan içtimai sorunları daha da içinden çıkılmaz bir hale getirdi.

Güney Afrika II. Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin savaş çabalarına en büyük desteği veren Afrika ülkesidir. Savaş boyunca Müttefiklerin yanında başlıca Doğu Afrika'da Benito Mussolini'nin Faşist İtalyan güçlerine karşı, Kuzey Afrika'da Erwin Rommel ve askerlerine karşı savaştı. Bunlarla birlikte İtalya, Balkanlar, Doğu Cephesi ve Madagaskar olmak üzere pek çok cephede savaştı. Pek çok Güney Afrikalı pilot, İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetlerine katıldı ve Avrupa'da Mihver güçlerine karşı savaştı. Bu süreçte

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Beyazlar asker olarak savaşta yer alırken Siyahlar, Renkliler ve Hintliler de daha ziyade işçi ve nakliye şoförü olarak hizmet ettiler. Bununla birlikte Güney Afrika savaş boyunca Ümit Burnu bölgesine demirleyen Müttefik gemilerine asker, havacı ve malzeme tedarik etti ve çok sayıda gönüllü Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) için uçtu. Savaşta toplam 12.046 kişi öldü, 14.363 kişi yaralandı ve 16.430 kişi esir alındı veya kayboldu. Güney Afrika Birliği düşman üslerinden uzakta, hiçbir sivil zayıat veya fiziksel hasar almadı.

II. Dünya Savaşı, tüm ırklardan 330.000'den fazla Güney Afrikalının direkt ya da dolaylı olarak yer aldığı bir savaş olarak ülke tarihinin en önemli dönüm noktalarından bir tanesini teşkil etmekte olup; ülkenin siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal açılardan dönüşümünü hızlandırdı. Savaşa giriş kararının alınmasından, savaşın sonuna kadar olan süreçte ve devamında yaşanan gelişmelere bir bütün olarak bakıldığında II. Dünya Savaşı; İngilizler, Almanlar, Hollandalılar, Fransızlar, İtalyanlar, Hintliler, Malaylar ve yerel Siyah halklardan oluşan ve tek bir ulusal kimlik şemsiyesi altında birleşmiş bir ülke olmaktan çok uzak olan kozmopolit modern Güney Afrika toplumunun şekillenmesinde, ulusal kimlik inşasında ve ülkenin askeri, siyasi, kültürel ve ekonomik dönüşümünde çok büyük bir etkiye sahip oldu.

Sayın TÜRKMAN
Serdar SELÇUK

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRİKA

KAYNAKÇA

“Dependence and Interdependence: Southern Africa from 1500 to 1800”, *General History of Africa-V Africa from the Sixteenth to the Eighteenth Century*, California 1992, s. 683-703.

“European Partition and Conquest of Africa: An Overview”, *General History of Africa-VII Africa under Colonial Domination 1880-1935*, California 1992, s. 19-45.

“The Colonial Economy: The Former British Zones”, *General History of Africa-VII Africa under Colonial Domination 1880-1935*, California 1992, s. 382-419.

BISSET, W. M., “South Africa and The War Against Japan 1941-1945”, *South African Journal of Military Studies*, 25(2), 1995, s. 82-85.

BYRNES, Rita M., *South Africa, A Country Study*, Library of Congress Federal Research Division, Washington D.C. 1996.

CHETTY, Suryakanthie, ““Subjects or Citizens?”: Black South Africans and the Dilemma of the Second World War”, *Journal of Natal and Zulu History*, 30, 2012, s. 53-79.

CLOSE, Ralph W., “South Africa’s Part in The War”, *World Affairs*, 106, 1943, s. 184-187.

DORNING, Major W. A., “A Concise History of the South African Defence Force (1912-1987)”, *South African Journal of Military Studies*, 17(2), 1987, s. 1-23.

EROL, Mehmet Seyfettin-Oktay Bingöl, “Birinci Dünya Savaşı’nın Afrika’ya ve Sömürgeciliğe Etkileri”, *Gazi Akademik Bakış*, 7(14), 2014, s. 177-196.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

FOKKENS, Andries M., "Afrikaner Unrest within South Africa during the Second World War and the Measures Taken to Suppress It", *Journal for Contemporary History*, 37(2), 2012, s. 123-142.

GOOSEN, J. C., *South Africa's Navy: The First Fifty Years*, W. J. Flesch, Cape Town 1973.

HUMBLE, Richard, *Hitler's High Seas Fleet*, Pan Books, London 1972.

HYSLOP, Jonathan, "The Lady in White: British Imperial Loyalism and Women's Volunteerism in Second World War Durban", *Journal of Natal and Zulu History*, 32(1), 2018, s. 38-54.

HYSLOP, Jonathan, *South Africa and Scotland in the First World War, in A Global Force*, Edinburgh University Press, Edinburg 2016.

KLEYNHANS, Evert, "The "Apostles of Terror": South Africa, the East African Campaign, and the Battle of El Wak", *Historia*, 63(2), 2018, s. 112-137.

LIEBENBERG, Elri, "The Springboks in East Africa: The Role of 1 SA Survey Company (SAEC) in The East African Campaign of World War II, 1940-1941", *South African Journal of Military Studies*, 44(2), 2016, s. 87-112.

MARTIN, H. J.-N. D. Orpen, *South Africa at War: Military and Industrial Organization and Operations in Connection with the Conduct of the War, 1939-1945*, Purnell, Cape Town 1979.

SADF Archives, "SA Forces in The Second World War", *South African Journal of Military Studies*, 19(3), 2012, s. 22-48.

SAMSON, Anne, "Duty to Empire? South Africa's Invasion of German South West Africa", *African Research&Documentation*, 128, 2015, s. 10-20.

STEENKAMP, Willem, *Aircraft of the South African Air Force*, C. Struik, Cape Town 1981.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRİKA

STEWART, Andrew, "The Battle for Britain", *History Today*, 65(6), 2015, s. 26-33.

STEWART, Andrew, *The First Victory: The Second World War and the East Africa Campaign*, Yale University Press, USA 2016.

THOMPSON, Leonard, *The History of South Africa*, Yale University Press, USA 2001.

TOUŠKA, Mikuláš, "Divided Union: South African Nationalist Opposition from 1939 to 1943", *Prague Papers on History of International Relations*, 2, 2019, s. 73-95.

WAAG, Ian Wan Der, *A Military History of Modern South Africa*, Casemate Publishers, USA 2018.

WESSEL, Andre, "The First Two Years of War: The Development of the Union Defence Forces (UDF) September 1939 to September 1941", *Military History Journal*, 11(5), 2000, <https://www.samilitaryhistory.org/vol115aw.html>, (Erişim Tarihi: 19.06.2022).

STRUCTURED ABSTRACT

A large part of South African history consists of events in the colonial and post-colonial periods, mostly between English-speaking Whites and Afrikaans-speaking Whites. This article examines the historical process of South Africa until the Second World War and the contributions of the Allies to the war effort in the Second World War.

The modern history of South Africa begins with Jan van Riebeeck establishing a supply station in Cape Town on 6 April 1652 on behalf of the Dutch East India Company (VOC). Since this date, foreign settlement in the region has increased continuously. When European settlement expanded into lands inhabited by indigenous Bantu peoples, in total nine wars had occurred, known as "Border Wars", which were fought between European settlers and the Xhosa between 1779 and 1879.

After the British took over the Cape region in the early 19th century, disagreements and divisions began to occur between the White settlers and British rulers. When slavery was abolished in the British parliament in 1833, the Boers started a mass exodus, which they called the "Great Trek", in order to establish their own independent community. In the migration between 1835 and 1841, some 14,000 Afrikaners migrated to the northern banks of the Orange River, where they continued to live, establishing several Boer republics. However, things changed when diamond reserves were discovered in the Northern Cape in 1867.

The discovery of diamond reserves in 1867 and gold in 1886 significantly altered the economic and political structure of South Africa. The discovery of reserves, on the one hand, turned the attention of international investors to the south of the continent, on the other hand, new industries emerged. Industrialization accelerated, modern cities began to develop, and such developments began to shape a more complex network of political, economic, and social relations.

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRIKA

The discovery of minerals increased the existing tension between the British and the Boers. After the Boer War I of 1880-81 and the South African War of 1899-1902, the British completely annexed the Boer Republics, incorporating them to the British Empire. In 1910, the four British colonies in the region were brought together to form the South African Union dominion.

When Britain declared war on Germany in 1914, South Africa was also forced to join the war. In World War I, more than 230,000 volunteers of all races fought against Germans in the English ranks.

In the inter-war period; the establishment of Afrikaner Broederbond organization, effects of the Great Depression, and the establishment of the United Party are among the most important developments in the country.

When the Second World War broke out, fierce debates took place in parliament before South Africa declared war on Germany. As a result, Smuts' faction narrowly won the debate, which lead to a government crisis in resulting the collapse of Hertzog's cabinet. Subsequently, on September 6th 1939, the new government declared war on Nazi Germany.

When South Africa got involved in the war, it was militarily and economically unprepared. The South African society was more divided than it had ever been throughout its history, and whether the country's economy would be able to sustain an uncertain war effort was completely enigmatic. However, the presence of the iron and steel industry within the country, large electric power, explosive factories, private engineering companies, existing railway and ports, and secondary industries; made it possible for the country to contribute to war in a short period of 2 years.

In a short time, the Union turned into a war economy, being capable of not only meeting most of the UDF's needs but also exporting military supplies to other Allied countries. Within the scope of the reorganization

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

---

of the army; The Union Defense Force (UDF), South African Air Forces (SAAF), and South African Naval Forces (SANF), which formed the ground forces, were strengthened.

On the other hand, as a result of the rising Afrikaner nationalism in this period, various opposition organizations were established within the country, leading to a more complex political scene. Also, due to the growing need for labor, rural Black people flocked to cities and randomly built shelters on the outskirts of the city, from whatever material they could find. In addition, the racial policy of the Smuts government further complicated social problems.

South Africa is the African country that gave the greatest support to the Allied war effort in the Second World War. She fought alongside the Allies on many fronts throughout the war, mainly in East Africa, North Africa, Italy, the Balkans, the Eastern Front, and Madagascar. Whites took part in the war as soldiers, while Blacks, Colors, and Indians served mostly as laborers and transport drivers. However, South Africa supplied soldiers, airmen, and supplies to Allied ships anchored in the Cape of Good Hope region throughout the war. A large number of South African pilots have flown for the Royal Air Force (RAF).

The South African Army and Air Force played an important role in defeating Benito Mussolini's Fascist Italian forces in the East African Campaign of 1940-1941. Similarly, the Union of South Africa and other Commonwealth forces fought in North Africa against Erwin Rommel and his troops. Many South African pilots joined the Royal Air Force and fought against the Axis powers in Europe.

The Second World War is one of the most important turning points in the history of the country, as a war in which more than 330,000 South Africans of all races took part directly or indirectly. A total of 12,046

II. DÜNYA SAVAŞI VE GÜNEY AFRİKA

---

people were killed, 14,363 wounded, and 16,430 had been captured or disappeared in the war. As being located far from enemy bases, the South African Union took no civilian casualties or physical damage.

When the decision to join the war is evaluated as a whole, considering its political, military, economic and social developments, it can be stated that the Second World War transformed South Africa in a significant way and delivered a tremendous impact on the formation of the modern South African society.

KADİR ERTAÇ ÇELİK, ABD ULUSAL GÜVENLİK ANLAYIŞI VE TÜRKİYE, ASTANA YAYINLARI, ANKARA 2022, 184 S.*

Kadir Ertaç Çelik, USA National Security Approach and Türkiye, Astana Publishing, Ankara 2022, 184 pgs.

Zeki Talustan GÜLTEN**

Kadir Ertaç Çelik tarafından kaleme alınan “ABD Ulusal Güvenlik Anlayışı ve Türkiye” isimli kitap; “Giriş” bölümü, “Kavramsal Çerçeve” başlıklı birinci bölüm, “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı” başlıklı ikinci bölüm, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri Üzerinden ABD-Türkiye İlişkilerinin Analizi” başlıklı üçüncü bölüm ve “Sonuç” bölümü ile birlikte toplam beş bölümden oluşmaktadır.

Kitabın giriş bölümünde ilk olarak devletin ve günümüz siyasi yapılarının ortaya çıkış süreçlerine değinilmiş, nitekim insan doğasının “çatışmacı” ve “güvenliksiz” yapısı dile getirilerek insanların birtakım haklarından vazgeçmek suretiyle ve bazı mutabakatlarla günümüz siyasi yapılarını inşa ettikleri aktarılmıştır. Daha sonra 1618-1648 yılları arasında gerçekleşen Otuz Yıl Savaşları neticesinde Vestfalya anlaşmasının imzalandığı, akabinde de ulus devletlerin ortaya çıkarak bunların uluslararası sistem içerisindeki temel aktörler olduğundan bahsedilmiştir. Ardından kitabın yapı taşını oluşturacak olan “güvenlik” kavramının etimolojik kökeni

* **Geliş Tarihi:** 03.12.2021 **Kabul Tarihi:** 16.12.2022

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: talustann@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5818-8331.

KADİR ERTAÇ ÇELİK, ABD ULUSAL GÜVENLİK ANLAYIŞI VE TÜRKİYE, ASTANA YAYINLARI, ANKARA 2022, 184 S.

incelenmiş, nihayetinde sözcüğün Latince olarak “kaygıdan uzak olmak” anlamına geldiği belirtilmiş fakat hem kavramın çok boyutlu yapısı hem de hem de tanımı yapan kişiler ile toplumların farklı perspektiflere sahip olmaları nedeniyle mevzubahis kavramın tanımı hakkında bir konsensüs sağlanamadığı belirtilmiştir. Nitekim karar alıcıların birey, ulus ve uluslararası güvenlikle ilgilenmek ve bu bağlamdaki tehditleri yok etmek sorumluluğunun olduğuna değinilmiştir.

Daha sonrasında “strateji” sözcüğü etimolojik olarak incelenmiş ve sözcüğün Eski Mısır ve Eski Yunan’da sivil-asker fark etmeksizin yöneticiler için kullanıldığı tespit edilmiş, ardından kavramın günümüzdeki hali sorulara cevap bulma, bu cevaplar üzerinden pratik süreçleri harekete geçirme ve nihayete erdirme olarak tanımlanmıştır. Hem güvenlik hem de strateji sözcüklerinin etimolojik kökenleri incelendikten ve günümüz politik konjonktüründeki tanımları yapıldıktan sonra devletler açısından oldukça öncelikli bir biçimde yer almasından dolayı güvenlik politikasının özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi uluslararası aktörler ve hegemon güçler açısından daha ciddi bir durum olarak görülmesi gerektiği çünkü bir başat aktörün güvenlik stratejisinin yalnızca kendisiyle sınırlı olmadığı belirtilmiştir. Zira bu noktada sebep olarak küresel sistemin hala en güçlü aktörü olan ABD’nin güvenlik stratejisinin uluslararası sistemdeki tüm aktörler ile bölgesel ve küresel dinamikleri de etkileme kapasitesine sahip olması söylenmiştir.

Bu noktada 1952 senesinden itibaren ABD ile müttefiklik ilişkileri bulunan Türkiye’nin de söz konusu durumdan ayrı olmadığına dikkat çekilmiş, nitekim Soğuk Savaş’ın ardından Asya-Pasifik bölgesini merkeze alarak Orta Asya’dan Avrupa’ya kadar tüm alt bölgelerde mücadele edeceğini söyleyen ABD’nin ulusal güvenlik konsepti içerisinde sahip olduğu güvenlik çerçevesinin içeriğinde yer alan tüm bölgelerin ya Türkiye’nin direkt olarak içinde olduğu ya da dolaylı şekilde Türkiye ile etkileşimli bölgeler olduğu belirtilmiştir. Zira bu durum da hem ABD’li karar

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

alıcıların karar alma süreçlerinde Türkiye'yi önemli bir parametre olarak gördüğüne hem de Türkiye'nin ABD'nin güvenlik konseptindeki kararlarını dış politika şekillendirme aşamasında dikkate aldığına vurgu yapılmıştır.

Kitabın "Kavramsal Çerçeve" başlıklı birinci bölümünde çalışmanın temelini oluşturacak olan kavramlar tanımlanmış ve bu kavramlar üzerinden teorik düzeyde bir tartışma yürütülmüştür. Nitekim birinci bölümde ilk olarak uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi içerisindeki güvenlik literatürü derinlemesine incelenmiş ve güvenlik üzerine yapılmış birçok farklı tanımlama ayrıntılanmıştır. Güvenlik tartışmalarının birey güvenliği, ulusal güvenlik ve uluslararası güvenlik olmak üzere üç temel tartışma noktası olduğu belirtilmiş, güvenliğin üzerinde uzlaşılması zor bir kavram olmasına rağmen nihai olarak tehditlerden korunmak anlamına geldiği vurgulanmıştır. Ardından tehdit kavramı üzerinde durulmuş ve sosyal bilimlerdeki çoğu kavramın aksine güvenliğin tehdit ile ilgili olduğu konusunda uzlaşma olduğu söylenmiştir.

İlerleyen kısımda güvenlik çalışmalarının tarihsel gelişimi incelenmiş ve söz konusu tarihsel süreç Birinci Dünya Savaşı sonrası baz alınarak sistematize edildiğinde "Erken dönem, "Altın çağ", "Güvenlik kavramının değişimi" ve "Eleştirel Güvenlik Çalışmaları" olacak şekilde dört döneme ayrılmıştır. Nitekim bu noktada Soğuk Savaş'ın ardından tehdit algısının değiştiği, konvansiyonel tehdidin gündemdeki önemini yitirerek yerini terörizm, uyuşturucu ve insan ticareti, mikro milliyetçilik, bölgesel istikrarsızlıklar, örgütlü suç, ayrılıkçı hareketler, aşırı dinci akımlar, kitlesel göç ve kitle imha silahları gibi asimetric tehditlere bıraktığı vurgulanmıştır.

Daha sonrasında uluslararası ilişkilerin bir bilim dalı olmasının ardından güvenlik olgusunun öncelikli bir kavram olarak ele alındığı fakat bu noktada özellikle savaflara neden olan durumların önlenmesinin amaçlandığı, nitekim mevzubahis sebeple güvenlik kavramına yönelik kuramsal bir yaklaşımın gerçekleştirilemediği söylenmiştir. Söz konusu nedenden ötürü

KADİR ERTAÇ ÇELİK, ABD ULUSAL GÜVENLİK ANLAYIŞI VE TÜRKİYE, ASTANA YAYINLARI, ANKARA 2022, 184 S.

teorik tartışmaların ve önde gelen ekoller ile okulların güvenlik önermeleri üzerinden derinlemesine bir okuma gerçekleştirilmiştir. Burada Realizm, İdealizm-Liberalizm, Konstrüktivizm, Eleştirel Teori, Feminist Teori, Post-Yapısalcılık, Postmodern Güvenlik Anlayışı, Kopenhag Ekolü, Aberystwyth Ekolü ve Paris Ekolü ana hatlarıyla incelenmiş, söz konusu ekoller ile teorilerin güvenlik çerçevesindeki yaklaşımları ele alınmıştır.

Ardından ulusal güvenlik başlığı altı altında devam eden bölümde “ulusal güvenlik” tanımındaki belirsizliği ortadan kaldırma amacıyla, yine üzerinde konsensüs sağlanamayan bir başka kavram olan “ulus” kavramının izah mecburiyetinden bahsedilmiştir. Zira ulus kelimesinin etimolojik kökeni incelendikten sonra ulus devletin tarihsel sürecinden bahsedilmiş ve ulus devletin güvenliğine fayda sağlayan her şeyin mevzubahis devlet için yararlı, yine ulus devletin güvenliğini azaltıcı her şeyin zararlı olduğu tanımına vurgu yapılmıştır.

Daha sonra strateji kavramı derinlemesine incelenmiştir. Nitekim etimolojik köken araştırmasından sonra stratejiye dair ilk çalışmaların taktik olgusu üzerinden şekillendiği bu sebeple de M.Ö. 5. Yüzyıla kadar dayandırılabilceği ifade edilmiştir. Bu noktada stratejinin literatürdeki yeri ile ilgili derinlemesine bir inceleme yapılmış birçok farklı akademisyen, araştırmacı, analist ve bilim insanının strateji tanımlamalarına yer verilmiş ve strateji kavramının görevinin günün gerçekleriyle umulan gelecek arasında köprü kurmak olduğu şeklinde nihai bir tanımlama yapılmıştır. Bölüm strateji kavramının tarihsel arka planıyla devam etmiş ve bu arka plan mitlerden ve göçebe topluluklardan verilen çeşitli örneklerle zenginleştirilmiştir. Bu kısımda aynı zamanda tarihsel gelişimi içerisinde yine o dönemki düşünürlerin strateji kavramına dair görüşlerine yer verilmiştir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Sonrasında strateji kavramı uluslararası ilişkiler disiplini bağlamında ele alınmıştır. Bu kısımda realizm, liberalizm ve inşacılık teorilerinin stratejiye yaklaşımlarından bahsedilmiş, realizmin stratejiyi askeri bağlamda ele alarak değerlendirdiği vurgusu yapılmıştır. Zira realizm doğası gereği askeri meseleleri öncelikli bir unsur olarak gördüğü söylenmiştir. Bununla birlikte Türkiye’de de strateji çalışmalarının uzun yıllar askeri bağlamda ele alındığı belirtilmiştir. Liberalizm ve inşacılığın ise stratejinin konseptini askeri bağlamdan uzaklaştırdığı ifade edilmiştir.

Ulusal Güvenlik Stratejileri kısmıyla noktalanın bölümde ise uluslararası güvenlik stratejisine ilişkin yaklaşımların ilk olarak ABD’de de ele alındığının görüldüğü belirtilmiştir. Bu noktada büyük güçlerin uygulayabileceği grand stratejiler/büyük stratejiler; Yalnızcılık, Dengeleme, Seçici çatışma, Üstünlüğü koruma, Yayılmacılık olarak beş sınıfta incelenmiştir. Nitekim burada ulusal güvenlik stratejilerinin savunma stratejileri ile büyük stratejiler arasında bir köprü olduğu ifade edilmiştir.

ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı isimli ikinci bölümü ise ABD’nin ulusal güvenlik kültürünü belirleyen faktörler ile başlamaktadır. İlk aşamada ABD güvenlik politikalarının Hristiyanlık ve Yahudilikten etkilendiği belirtilmiştir. Sonrasında ABD’nin kuruluşundan bahsedilmiş ardından Soğuk Savaş sonuna kadar ABD dış politikası tarihsel süreciyle incelenmiş, bu kapsamda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) yıkılmasının ardından ABD’nin dış politika üretim sürecinde yeni bir öteki ihtiyacı duyduğu ve bu ihtiyacı da Ortadoğu petroleri ve terör olgusuyla doldurduğu belirtilmiştir.

Güvenlik politikalarının oluşumu ile devam eden çalışma bu minvalde ilk olarak 26 Haziran 1947 tarihli Ulusal Güvenlik Yasası’nı ele almıştır. Daha sonra tarihsel süreçte ABD güvenlik kültürünün oluşumunda önemli olan ve ilk kurumsal yapılanma olan Ulusal Savunma Konseyi incelenmiştir. Söz konusu konsey ABD Anayasası’nın karar alma ve icra ya da yürütmeye ilişkin maddeleri ile birlikte analiz edilmiş, sonrasında da

KADİR ERTAÇ ÇELİK, ABD ULUSAL GÜVENLİK ANLAYIŞI VE TÜRKİYE, ASTANA YAYINLARI, ANKARA 2022, 184 S.

Ulusal Güvenlik Konseyi ve Ulusal Güvenlik Danışmanı detaylı olarak ele alınmıştır. Nitekim bu noktada ABD'nin siyasi tarihinin bürokratik kurumlar çerçevesinden okunması halinde zaman içerisinde Dışişleri Bakanlığı'nın ağırlığının Ulusal Güvenlik Konseyi'ne kaydığı görüldüğü vurgulanmıştır.

Kitabın ikinci bölümünün son kısmı ise Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri başlıklı kısım ile devam etmiş, bu kısımda ABD'nin günümüze kadar uygulamış olduğu stratejiler “yıpratma-tüketme-yok etme”, “reddetme-cezalandırma-zorlama”, “lideri hedef alarak rejimi değiştirmek” ve “vekalet savaşları bağlamında müttefiklerin öne sürülmesi suretiyle geriden idare etme” şeklinde kategorize edilmiştir.

Bu kapsamda ulusal güvenlik stratejisi, bir devletin kendi ulusal güvenliğini uzun vadede sağlamaya yönelik planlaması olarak tanımlanmıştır. Ardından küresel dinamiklerde meydana gelen aktörlerin kapasitelerindeki değişimlerin karşılanabilmesi için ABD'nin çeşitli ulusal güvenlik stratejileri geliştirdiği ve bu minvalde gerekli kurumsal ve hukuksal düzenlemeleri yapan ABD'nin stratejisini “Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinde” oluşturulduğu, aynı zamanda söz konusu belgelerin kamuoyu ile paylaşıldığı bilgisi verilmiştir. Bunun yanında ABD'nin özellikle uluslararası terörizm tehdidi kapsamında global düzeyde güvenlik stratejisi izlediği ifade edilmiştir.

Akabinde ABD tarafından yayımlanan 1990, 1991, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2002, 2006, 2010, 2015 ve 2017 tarihli Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri tek tek derinlemesine bir şekilde incelenmiş ve öngörüler yapılmıştır. Nitekim bu noktada her yıl yayımlanması gereken belgelere George W. Bush döneminde bir istisna yapıldığı ve ondan sonraki başkanlar döneminde de belgelerin her yıl yayımlanmadığı söylenmiştir.

Belgeler incelendiğinde ise Soğuk Savaş bitene kadar tehlike tanımlamasının SSCB ve komünizm üzerinden yürüdüğü, Soğuk Savaş'ın bitmesi hasebiyle ABD'nin yeni bir öteki arayışı içerisinde girdiği, 11 Eylül

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

2001 tarihli terör saldırılarının ardından küresel tehdidin terör olarak belirlendiği fakat 2010 ve sonrasındaki belgelerde ana temanın daha çok iklim değişikliği, siber güvenlik, bulaşıcı hastalıklar ve bölgesel stratejilere kaydığı gözlemi yapılmıştır.

Kitabın “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri Üzerinden ABD-Türkiye İlişkilerinin Analizi” başlıklı üçüncü bölümünün ilk kısmında literatürde ABD-Türkiye ilişkilerini Osmanlı’dan itibaren ele alan çalışmaların azlığından bahsedilmiştir. Nitekim iki devlet arasındaki ilişkilerin kapsamının belirlenmesinde ABD misyonerlik faaliyetlerinin 1800’lü yıllarda oldukça önemli olduğu tespiti yapılmıştır.

Aynı zamanda ilişkilerin Amerikan İç Savaşı’na kadar götürülebileceği ve Osmanlı Devleti-ABD ilişkilerinde temelin ekonomik ilişkilerden kurulduğu vurgulanmıştır. İki savaş arası dönemde ise ilk olarak 1917 yılında İstanbul yönetiminin ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmesinin önemli bir husus olduğu belirtilmiş akabinde Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan Sevr Anlaşması ile birlikte bazı aydınlarda Wilson İlkelerinden kaynaklı Amerikan mandası fikri oluştuğu söylenmiştir. İkinci Dünya Savaşı döneminde ise Batı’nın Türkiye’ye mesafeli tutumunun Sovyetler Birliği’ni bu bölgede nüfuz kazanmaya çalışmaya ittiği söylenmiş fakat Soğuk Savaş’ın başlamasıyla Türkiye’nin hissettiği Sovyet tehdidinden kaynaklı olarak Batı’ya yaklaştığı belirtilmiştir. Bu noktada Türkiye’nin Truman Doktrini ve Marshall Planı içerisindeki yeri incelenmiş, Türkiye ile ABD’nin Marshall Planı’ndan beklentilerinin farklı olmasından dolayı iki devletin bu plan kapsamındaki ilişkilerinin ve Türkiye’nin plan içerisindeki yerinin farklı bir noktaya evrildiği tespiti yapılmıştır.

Daha sonrasında Eisenhower Doktrini ile birlikte Ankara-Washington hattındaki işbirliğin arttığı, John F. Kennedy döneminde meydana gelen “Küba Füze Krizi” ile ilişkilerdeki iyimser havanın azaldığı, Lydon Johnson dönemindeki “Johnson Mektubu” hasebiyle ikili ilişkilerin derin yaralar

KADİR ERTAÇ ÇELİK, ABD ULUSAL GÜVENLİK ANLAYIŞI VE TÜRKİYE, ASTANA YAYINLARI, ANKARA 2022, 184 S.

aldığı, daha sonra “Haşhaş Krizi” ve “Barış Gönüllüleri” nedeniyle güven bunalımının aşılmadığı, 1974 yılında Türkiye’nin gerçekleştirdiği iki Kıbrıs Çıkarması’nın ve 12 Eylül 1980 Darbesi’nin de ilişkileri olumsuz etkilediği belirtilmiştir.

Ardından “1990 Sonrası Uluslararası Sistemde ABD ve Türkiye” kısmıyla devam eden bölümde ilk olarak sistemin Yeni Dünya Düzeni söylemi altında tek kutuplu bir hal aldığı, bu durumun ABD’nin liderliğine dayandığı ve söz konusu liderliğin ilk yıllarda rızaya dayanan bir yapıya sahipken daha sonraları yerini sert güç unsurlarına bırakarak bir imparatorluk yönelimi şeklinde vuku bulduğu söylenmiştir. Aynı zamanda Soğuk Savaş sonrasında değişen küresel güvenlik algısı vurgulanmış ve ABD’nin küresel liderliğine olan rızayı sürdürüebilmek için “İslami Radikalizm” ve “Dini Terörizm” gibi yeni “ötekiler” bulunduğu belirtilmiştir.

Konunun Türkiye kısmında ise Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası post-Sovyet bölgelerinde oluşan güç boşluklarının değerlendirilmesi noktasında bölgelerdeki nüfuzunu artırmaya çalıştığı ifade edilmiştir. Zira Türkiye’nin, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından kurulan yeni devletleri Batı’ya bağlama noktasında köprü görevi gördüğü vurgulanmıştır. Bu kısımda ABD’nin 1990’lı senelerde Türkiye ile çıkarlarının örtüştüğü ve yakın çalışma ortamının geliştiği ancak 2000’li yıllarda mevzubahis durumun değiştiği ve ilişkilerin çeşitli krizlere şahit olduğu söylenmiştir.

Bölümün son kısmında 1990’lı ve 2000’li yıllardaki ulusal güvenlik strateji belgelerinde Türkiye’nin yeri incelenmiş nitekim ABD ile Türkiye’nin çıkarlarının örtüşmesinden kaynaklı olarak 1990’lı yıllardaki belgelerde Türkiye’den övgüyle bahsedildiği, işbirliğinin vurgulandığı ve Türk-Yunan ilişkilerindeki hakemlik rolünün vurgulandığı aktarılmıştır. Bunun yanında 2000’li yıllarda özellikle de Barack Obama dönemiyle birlikte ikili ilişkilerin gerildiğinden bahsedilmiş, nihayetinde tüm bunların yansıması olarak

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

da ikili ilişkilerdeki krizler dönemi olarak adlandırılan Donald Trump döneminde yayınlanan ulusal güvenlik strateji belgesinde Türkiye'den hiç bahsedilmediği belirtilmiştir.

Kitabın sonuç bölümünde ise ilk bölümde yapılan güvenlik ve strateji kapsamındaki literatür taraması ile kavramsal tartışmaya tekrar değinilmiş sonuç olarak tehditlerden uzak olma veya tehditlere karşı koyma anlamına gelen güvenliğin tesisi noktasında devletlerin stratejiye başvurduğu söylenmiştir.

Bu noktada ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte güvenlik perspektifini kendi kıtası üzerinden ele aldığı ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ardından küresel liderlik pozisyonuna yükseldiği, dolayısıyla güvenlik okumalarını da küresel perspektiften yapmaya başladığından söz edilmiştir. Ardından 1987 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri'nde Washington'un mevzubahis belgeleri küresel bir vizyonda öncelikli meseleler olarak tesis ettiği çıkarımı yapılmıştır. Nitekim belgelerin dönemin ruhuna uygun bir şekilde düzenlendiği belirtilmiştir.

Haliyle bu belgeler üzerinden ABD-Türkiye ilişkileri üzerine bir analiz yapabilmek için evvela ilişkilerin tarihini bilmenin gerekli olduğu söylenmiş, bu noktada ilişkilerin başladığı 1830'lu yıllardan günümüze kadar olan ve kitabın "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri Üzerinden ABD-Türkiye İlişkilerinin Analizi" başlıklı üçüncü bölümünde de detaylıca ele alınmış olan süreç özet bir biçimde tekrar anlatılmıştır.

DOĞACAN BAŞARAN, İRAN DIŞ POLİTİKASINDA İMPARATORLUK VİZYONU: PERS YAYILMACILIĞI, ASTANA YAYINLARI, ANKARA 2022, 305 S.*

Doğacan Başaran, Emperorship Vision on the Iran Foreign Policy: Persian Expansionism, Astana Publishing, Ankara 2022, 305 pgs.

Cemal Ege ÖZKAN**

Doğacan Başaran tarafından kaleme alınan “İran Dış Politikasında İmparatorluk Vizyonu: Pers Yayılmacılığı” adlı kitap, 305 sayfadan oluşmaktadır. İran gerek geçmişte gerekse de günümüzde küresel güçler için büyük önem arz etmiştir. Bu durumda İran’ın jeopolitik ehemmiyeti son derece büyük rol oynamıştır. İran, dünyanın kalpgâhında; yani merkezinde yer almakta ve bu bağlamda Orta Asya, Ortadoğu ve Kafkasya coğrafyalarında kritik bir ülke konumundadır.

Nitekim İran, 19. yüzyılda Britanya İmparatorluğu ile Çarlık Rusya’sı arasındaki “Büyük Oyun”un gerçekleştiği merkez coğrafyalardan biri olmuştur. Avrasya jeopolitiğinin önemli aktörlerinden biri olan İran, günümüzde devam eden “İkinci Büyük Oyun”un da merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla tüm bunlar, İran’ın tarihsel süreçteki jeopolitik önemini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

---

* **Geliş Tarihi:** 23.11.2021 **Kabul Tarihi:** 12.12.2022

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, e-posta: ceozkan@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9124-4227.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Astana Yayınları tarafından basılan kitap dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde “Kuramsal Çerçeve ve İran’ın Dış Politika Yönelimlerini Şekillendiren Unsurlar” incelenmiştir. Bu bağlamda Başaran, İran İslam Cumhuriyeti’nin dış politikasının şekillenmesinde mühim bir yere sahip olan “kimlik algılayışı” ve “imparatorluk vizyonu” kavramlarına vurgu yapmaktadır. Yazar, Fars kimliğinin ve Şiiliğin Tahran’ın dış politikasının oluşumundaki rolü üzerine incelemelerde bulunmuştur. Başaran, Şiiliğin İran’ın dış politikasındaki önemli unsurlardan biri olduğunu kabul etmekle birlikte Tahran’ın söz konusu siyasetinin salt mezhep temelli gelişmediği tespitinde bulunmuştur.

Bu bağlamda Tahran’ın Ortadoğu ve Afrika gibi bölgelerde Şiilik vesilesiyle nüfuzunu arttırdığına, Orta Asya ve Güney Asya’da yer alan Tacikistan ve Afganistan gibi ülkelere karşı ise Fars kimliği vasıtasıyla etki alanını arttırdığına dikkat çekmiştir. Dahası Başaran, İran’ın kimliğini milliyetçilik ve Şiiliğin sentezini barındıran etno-sembolist bir yaklaşımla meydana getirdiğini belirtmiş ve Zerdüştlüğün de önemine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla kimlik unsurunun Tahran’ın dış politikasının oluşumunda mühim bir yer tuttuğunu ifade edilebilir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, İran’ın dış politikasının realist ve pragmatik bir çerçevede yürütüldüğü ileri sürülebilir. Son olarak yazar, bahse konu olan bölümde yumuşak ve sert güç kavramlarının İran dış politikasında nasıl bir yer tuttuğunu da örneklerle incelemiştir.

Mevzubahis eserin ikinci bölümünde “İran’ın İmparatorluk Vizyonunun Birincil İlgi Alanları: Ortadoğu ve Afrika” ele alınmıştır. Bu doğrultuda İran’ın Ortadoğu politikasında Şii yayılcılığı unsuruna dikkat çekilerek bu unsurun Tahran’ın dış politikasındaki özgül ağırlığı incelenmiştir. Bunun yanı sıra İran’ın Lübnan, Irak, Suriye, Yemen, Bahreyn ve Suudi Arabistan gibi diğer bölge ülkeleriyle olan münasebetleri irdelenmiştir. Tahran

DOĞACAN BAŞARAN, İRAN DIŞ POLİTİKASINDA İMPARATORLUK VİZYONU: PERS YAYILMACILIĞI, ASTANA YAYINLARI, ANKARA 2022, 305 S.

yönetiminin Filistin Sorunu'na olan yaklaşımı incelenmiş ve söz konusu sorun karşısında İran'ın ne tür argümanlar kullandığı ortaya çıkarılmıştır. Öte yandan İran'ın Afrika politikası bağlamında Doğu, Batı, Kuzey ve Güney Afrika'yla olan ilişkileri ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Tahran'ın Afrika politikası incelenirken; mevzubahis politika jeopolitik rekabet bağlamında ele alınmıştır.

Eserin üçüncü bölümünde "İran'ın İmparatorluk Vizyonunun İkincil İlgil Alanları: Güney Kafkasya, Orta Asya, Güney Asya ve Balkanlar" başlığı yer almaktadır. Güney Kafkasya anlatılırken, dikkat çeken unsur bu bölgenin Fars dünyasına açılan kapı olduğudur. Tahran yönetiminin Dağlık Karabağ sorununa yaklaşımı incelenirken, Şii itikadına sahip komşusu Azerbaycan'a yönelik politikasında pragmatik bir tutum sergilediğini ve söz konusu sorun karşısında Hristiyan Ermenistan'a yakın bir siyaset izlediğine vurgu yapılmıştır.

Bahse konu durum ise İran'ın tamamıyla mezhep temelli bir siyaset izlemediğinin delillerinden biri olarak sunulmuştur. İran'ın Orta Asya, Güney Asya ve Balkanlar temelinde nasıl bir siyaset geliştirdiği ve bu politikaları gerçekleştirirken sert ve yumuşak güç kavramlarını hangi doğrultuda uyguladığı anlatılmıştır. İran-Orta Asya ilişkileri anlatılırken dikkat çeken hususlardan bir tanesi Tacikistan'la olan ilişkileridir. Tahran'ın Duşanbe'yle olan münasebetleri "Fars Dünyası'nın Anahtarı" bağlamında değerlendirilmiştir. Diğer taraftan İran'ın Güney Asya politikasında Afganistan'ın önemi vurgulanırken, Kabil'in İran'ın "Fars Dünyası Vizyonunun Güney Asya'daki Hedefi" olduğuna dikkat çekilmiştir.

Son olarak eserin dördüncü bölümünde ise "İran'ın İmparatorluk Vizyonunun Üçüncül İlgil Alanları: Doğu'ya Bakış Doktrini, Batı Dünyası ve Latin Amerika" irdelenmiştir. Doğu'ya Bakış Doktrininde Çin'e özel önem atfedilmiştir. Tahran yönetiminin başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Batı'nın yaptırımlarının hasarını hafifletmek için Çin'e yöneldiği belirtilmiştir. Bu durumda Pekin'in Washington'ın hegemonyasına mühim

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

bir meydan okuma gerçekleştirilmesinin rolü üzerinde durulmuştur. Bunların yanı sıra İran'ın Batı Dünyası siyaseti de incelenmiş ve nihayetinde Tahran'ın Latin Amerika politikasını hangi argümanlardan faydalandığına dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda İran'ın Latin Amerika ülkelerinde Şiiliği yaymaya yönelik faaliyetlerine vurgu yapılmıştır.

Bahsi geçen eser, literatüre büyük katkı sağlamaktadır. Çünkü bu eser, İran'ın dış politikasını tarihsel süreklilik ve uygarlık mirası kapsamında inceleyen eserlerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca eser, İran'ın dış politikasını teorik bir yaklaşımla inceleyerek alanındaki muadillerinden de ayrılmaktadır.

Her ne kadar 1980 senesinde gerçekleşen İran Devrimi'yle Tahran'ın dış politikasında dini eğilimler ön plana çıksa da yazar, İran'ın tarihsel ve imparatorluk hafızasını da koruduğuna dikkat çekerek gerçekçi ve akılcı bir ulus devlet refleksiyle hareket ettiğini öne sürmektedir. Bir diğer deyişle İran, gerektiği zaman dış politikasındaki dini vurguları geri plana alabilmektedir.

Sonuç olarak bu kitapta dünya jeopolitiğinde önemli ülkelere biri olan ve sıklıkla dünya gündeminde mühim bir yer tutan İran'ın dış politika ilişkileri irdelenmiştir. Ayrıca Tahran'ın söz konusu politikası incelenirken farklı bir yaklaşım ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu eser, literatürdeki diğer çalışmalardan, özellikle İran'ın imparatorluk mirası ve vizyonu perspektifinde hareket ederek dış politikasını oluşturduğunu öne sürmesi açısından ayrılmaktadır. Böylece ülkenin tarihsel mirasının İran'ın günümüzdeki politikasına nasıl etkilediği gün ışığına çıkarılmıştır. Dolayısıyla bahsi geçen eser, literatürde önemli bir boşluğun doldurulmasına hizmet etmektedir. Bu nedenle çalışmanın İran'ın dış politikasında hangi argümanları kullandığını ve söz konusu politikanın nasıl şekillendiğini anlamak isteyen herkesin başvurmak isteyeceği bir kaynak olduğu söylenebilir.